Юрій Луценко

FOLIO

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Пропонована книга – не стандартна біографія популярного політичного і громадського діяча від «а» до «я», а швидче її найбільш яскраві штрихи та фрагменти. Вона писалася за активної участі самого головного героя, тож деякі його коментарі стосовно тих чи інших подій можна вважати не лише ексклюзивними, а й цілком несподіванними.

- Андрій Кокотюха
  -
  - «Касету з записами Мельниченка спочатку вставили не тією стороною»
  - «Наш герб – рюмка, скелет оселедця, ложка і виделка»
  - «Командування приймаю на себе! Хто проти – мегафоном по голові!»
  - «Мого батька залишили на потопаючому кораблі»
  - «Якщо схрестити рухівця з комсомолкою, буде нормальний соціаліст»
  - «З дружиною в мене склалося дуже здорово!»
  - «Подаровані Кучмі личаки спочатку призначалися Литвину і були куплені в магазині “Мистецтво”»
  - «В армії мене навчили підкорятися»
  - «Опозиція примостилася під пам’ятником Леніну»
  - «Нашу дільницю спочатку підпалили, потім приїхала ціла бригада юристів від самого Медведчука»
  - «З вікна нашої квартири мені махав молодший син. А я не знав, чи повернусь додому»
  - «Я впевнений – Кучмі були надані гарантії»
  - «Мешканцям наметового містечка я сказав: “Тепер ви відповідаєте самі за себе”»
  - «Міліція перетворюється на пральний порошок для мафії»
  - Велика чистка
  - «Листи з резолюціями Мороза я пускав у різальний апарат»
  - «Посади раніше справді продавались і купувались»
  - «В міліції жартувати не можна»
  - «Якби сина Ющенка заарештували на 15 діб, це було б незаконно»
  - «Прокуратура не дала оцінку корупції»
  - «Це просто катастрофа: міліція і «кришує» кримінал, і знущається над людьми, і займається катуванням»

- «Луценко прийшов провідати Шуфрича в палату № 6 дитячої лікарні»
- «Тетяна Засуха чомусь думала, що її чоловіка десь викинуть із вертольота»
- «Коли мені говорять: «Тримайся!», я кажу, що я не хитаюсь!»
- «Поки що я – вільний громадянин і на мене не наділи наручники»
- «Попивши зі мою чайку, Ахметов пішов у сусідню кімнату і дав показання»
- «Я нікому ніколи не казав: “Знайдіть мені компромат на конкретну особу чи партію”»
- «Після спроби реформувати ДАІ преса щодня показувала страшні аварії»
- «Найбільша небезпека для нашої країни – відставні професійні силовики»
- «Я сказав Януковичу: “Смотрящих не буде!”»
- «Класика: реванш – так до кінця!»
- «Я двічі запустив по телефону чутку, що хочу повернутися в міліцію через суд. На це зреагувала “прослушка”»
- «Міліція і Прокуратура нині нарешті стали єдиним механізмом»
- «Я свідомо формував самодостатню команду, а не “гвардійців Луценка”»
- «Домовлятися чи не домовлятися?»
- «Він – лідер змін»
- «Ми засвоїли урок роздрібненості демократів»

- notes
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9
  - 10
  - 11
  - 12
  - 13
  - 14
  - 15

- ○ 16
- ○ 17
- ○ 18
- ○ 19
- ○ 20
- ○ 21
- ○ 22
- ○ 23
- ○ 24
- ○ 25
- ○ 26
- ○ 27
- ○ 28
- ○ 29
- ○ 30
- ○ 31
- ○ 32
- ○ 33
- ○ 34
- ○ 35
- ○ 36
- ○ 37
- ○ 38
- ○ 39
- ○ 40
- ○ 41
- ○ 42
- ○ 43
- ○ 44
- ○ 45

Андрій Кокотюха
Юрій Луценко. Польовий командир

«Мені 42 роки, а після того, як ти стаєш президентом, вище йти нікуди. Я б не хотів, як Кравчук, поливати троянди та намагатися розповідати казки своїм виборцям у 50», – сказав Юрій Луценко в інтерв'ю газеті «Без цензури» 1 лютого 2007 року.

Так він відповів на запитання, чи збирається найближчим часом балотуватися на пост Президента України, і якщо не збирається, то чому. Судячи з коментарів, які давав Луценко як лідер новоствореного на той час руху «Народна самооборона», йому найближчим часом буде досить комфортно у цій іпостасі – людини, яка здатна вести за собою інших людей. Тих, хто вже є його однодумцями, і тих, хто може ними стати. До речі, коли Юрія запитали, чи не закликає він людей до другого Майдану, Луценко відповів: «Я закликаю людей до весняного Маршу справедливості. Щоб продемонструвати їхнє бажання мати відповідальних політиків».

Задумані Луценком акції в рамках «Народної самооборони» відбувалися, чесно кажучи, в не дуже сприятливий момент. Приблизно з літа 2006 року українське суспільство поступово, але цілеспрямовано почало втрачати довіру до будь-яких політичних сил і політичних гасел. Хоч як би критично вони звучали. Після того, як 3 серпня 2006 року Віктор Янукович офіційно став прем'єр-міністром України, більшість людей цілком справедливо відчули себе зрадженими. Бо навіть у пропалених циніків після перемоги Майдану, яку навіть принципово аполітичні громадяни називали «нашою», з'явилося щось схоже на ідеали. А разом із ними зажевріла віра в можливість змін на краще.

Цього не сталося.

Загалом із 2006 роком в Україні прощалися сумно. І справа не лише в тому, що політичні баталії всіх утомили. Депресію наганяла інша обставина, яка, до речі, так само не залежить від волевиявлення народу, як і політична ситуація в країні. Новий рік, Різдво та Старий Новий рік у нас святкували без снігу і при «плюсовій» температурі. Середина зими нагадувала пізню осінь, сіру, брудну та незатишну.

Такою ж була і вся країна.

Цю ситуацію в оригінальний спосіб використав Юрій Луценко. Під час однієї з січневих громадських акцій народився слоган: «Зима без снігу – мороз нас зрадив!». Посилання було

настільки явним, а алегорія настільки прочитувалася, що слоган зривав оплески та схвальні вигуки. Згодом на прес-конференції перед мітингом у Тернопільському фінансово-економічному інституті Луценко, говорячи про можливість залучення до руху «Народна самооборона» окремих діючих політичних партій, зазначив: «Я вів переговори з усіма політичними силами, крім регіоналів, комуністів та соціалістів». Отже, за всіма ознаками, він не зрікається свого «соціалістичного» минулого, але дає зрозуміти всім бажаючим: прямо ототожнювати його з Соціалістичною партією чи якоюсь іншою політичною структурою буде все ж таки помилкою.

Тимчасом, за логікою парадоксу, Юрія Луценка деякі затяті аналітики і досі вважають «людиною Мороза». Саме в Соціалістичній партії і, за великим рахунком, під її прикриттям, він почав свою активну кар'єру політика-революціонера. Про те, що він є переконаним соціалістом, Луценко свого часу багато разів говорив як на прес-конференціях, так і в окремих інтерв'ю. Навіть коли, ставши міністром внутрішніх справ, він призупинив своє членство у Соцпартії, його все одно розцінювали як соціаліста-міліціонера, який узгоджує свої окремі дії з лідером українських соціалістів Олександром Морозом.

Суперечки довкола того, чи лишився Луценко вірним своїм соціалістичним ідеалам, триватимуть ще довго. І, будемо відверті, навряд чи до чогось приведуть. Та поза суперечками лишається факт: уперше Юрій Луценко як фрондер, революціонер та непримиримий борець зі «злочинною владою» засвітився не без участі пана Мороза.

Це сталося під час історичної вже прес-конференції у Верховній Раді у листопаді 2000-го року, під час якої були обнародувані так звані «плівки Мельниченка». Це поклало початок «касетному скандалу» і «кучмагейту».

«Касету з записами Мельниченка спочатку вставили не тією стороною»

Про події, що передували цій історичній прес-конференції, говорили та писали дуже багато. Проте варто бодай кількома реченнями нагадати про них.

Отже, у ніч на 17 вересня 2000 року Георгій Гонгадзе, керівник Інтернет-проекту «Українська правда», вийшов із квартири журналістки Олени Притули, обмовившись, що вже пізня година і він буде «ловити» машину, аби дістатися додому. Вранці на сайті «Української правди» висіло повідомлення про зникнення редактора. Вдень з`явилися згадані вже оголошення на станціях метро.

19 вересня президент Кучма отримує відкритого листа, підписаного групою прогресивних журналістів, у якому вони вимагають почати розслідування цієї справи і взяти його під особистий контроль. 24 вересня більш як 200 людей організовують прохід зі смолоскипами під гаслом «Знайдіть Георгія Гонгадзе!».

16 листопада в лісі у Таращанському районі Київщини знаходять чоловічий труп без голови. Є всі підстави думати, що тіло належить зниклому журналісту. Експертизу постійно відкладають із різних причин, хоча її проведення активно вимагають рідні та друзі Гонгадзе. А 28 листопада лідер соціалістів Олександр Мороз скликає під час парламентської сесії прес-конференцію. Журналісти заінтриговані – обіцяна бомба. І вона таки дійсно вибухає: довірена особа Мороза, соціаліст Юрій Луценко, вставляє в пошарпаний касетник плівку з тими самими «записами Мельниченка».

Юрій Луценко (з диктофона):

– Формально я був тоді прес-секретарем Мороза. Коли він каже, що треба скликати прес-конференцію, я питаю: «По якій темі? Відставка Юлі, Ющенка?» – «Майже». За десять хвилин до її проведення він зібрав екстрену нараду лідерів Соцпартії і сказав: є, мовляв, плівки такого-то характеру. Тому треба порадитися, що з ними робити і чи взагалі оприлюднювати інформацію. Всі сказали – треба робити! Журналісти, яких терміново зібрали, тоді навіть не знали, про що саме буде йтися. Тему Мороз оголосив із

трибуни Верховної Ради, а магнітофон узяли в його кабінеті. Касету ставив я, і спочатку вийшов невеличкий казус – засунув не тою стороною. Запис починався з паузи. Зал був великий і було погано чутно, плівки ще не були почищені від сторонніх звуків. Але практично всі впізнали голос Кучми, його матюки, інтонації, певні прізвища. По телебаченню потім показали: сидить Луценко і кудись відсторонено дивиться. Це було не відсторонення, це – усвідомлення того, яка страшна битва нас чекає. Після виграшу Кучми на попередніх, надзвичайно брудних виборах коток системи роздавив половину Соцпартії. Тож морально готувався до другого котка. З іншого боку це означало, що можна радикально і швидко змінити ситуацію. Згадайте ту атмосферу безнадійної задухи 1999 року. Після обрання Кучми на другий термін Україна явно йшла по шляху Білорусі. Під грюкіт чобіт кучмістського фаворита міністра МВС Кравченка. На той час системі опиралися маленька Соцпартія та невеличка купка вільних журналістів. Тому треба було вчинити над кимось показову розправу. Ним став Гонгадзе. Плівки, які свідчили про причетність Кучми до цього злочину, потрапили до Мороза. Він не відразу повірив Мельниченку. Але той, щоб довести свою правоту, цілий тиждень день у день носив Морозу послухати вчорашні записи. І на плівках звучало все те, що ввечері показували по телевізору в новинах.

Майор Микола Мельниченко служив офіцером президентської охорони.

За його словами, він у якийсь момент вирішив «писати» свого «об'єкта», встановивши під диваном у кімнаті для переговорів мікрофон. Потім передав ці плівки Морозу як головному суперникові Кучми ще з часів останніх президентських перегонів, коли Кучма виграв другий термін президентства чисто технічно: провладна команда зробила все для того, аби основним суперником Леоніда Даниловича став лідер комуністів Петро Симоненко. За таких розкладів Кучма перемагав, що називається, всуху. Навіть за умов того, що явка виборців була не надто активною – народ теж усе розумів.

Таким чином, розрахував Мельниченко, касети з записами, які компрометують діючого Президента, в повній мірі зможе використати лише Олександр Мороз.

«Компромат – це штучно сконструйоване звинувачення, касети були страшною правдою», – обмовився якось Луценко в од

ому з інтерв'ю. Однак тоді касети майора Мельниченка виглядали дієвим звинуваченням як самого президента Кучми, так і «антинародного режиму» в цілому. До того ж Луценко тоді ще не був народним депутатом. Отже, в нього не було статусу недоторканості, й у його діях проглядався відвертий виклик.

Хоча перед молодим політиком свого часу вимальовувалася можливість зробити спокійну і стабільну кар'єру чиновника середньої руки. У Луценка був досвід роботи віце-губернатором, заступником міністра науки і технології. Працював він також помічником у команді Валерія Пустовойтенка. Незвичайно для тих часів він не приховував свого членства в опозиційній партії.

Але з початком президентської кампанії він усе покинув і пішов на професійну партроботу в СПУ. Після поразки заснував опозиційну газету «Грані», редакція якої розташовувалася в офісі Соцпартії.

Газета, яка сьогодні називається «Грані плюс» і виходить у кольоровому варіанті, станом на 1999 – 2000-й роки мала вигляд саморобного «бойового листка». До того ж – напівпідпільного. Друкарні міняли через тиждень. В офіційну мережу розповсюдження преси газету не брали – з цього приводу існувало негласне розпорядження. Проте її можна було купити на Майдані переважно з рук приватних продавців, яких час від часу ганяли міліцейські патрулі.

До того ж існував Інтернет, у ті часи – розкіш для абсолютної більшості громадян України. Мати вдома персональний комп'ютер міг собі дозволити навіть не кожен киянин. Не кажучи вже про регіони. Але Луценко використав Інтернет для передачі текстів, які на місцях виходили в газетах, близьких до СПУ.

Через те ввечері того ж дня плівки майора Мельниченка переїхали в офіс Соціалістичної партії на вулиці Воровського в Києві, де тоді розміщувалася редакція «Граней», для подальшої розшифровки і «зливу» матеріалів у Інтернет. Наступного дня всі бажаючі могли ознайомитися з розшифровкою плівок Мельниченка на сайті «Української правди».

Юрій Луценко (з диктофона):

– Перші роздруківки робила секретарка Таня, вона займалася в «Гранях» комп'ютерним набором. Тоді, пам'ятаю, у фракції вимкнули світло, але в них був лебтоп, рідкісна тоді штука, так що робота не припинялася. Ось так з`явилися ці знамениті вісім фрагментів плівок. Свекор секретарки Тані працював

колись у Міністерстві науки і знав мене особисто. Коли вона повернулася додому, свекор зустрів її словами: «Передай Луценку – я таке щойно в Інтернеті знайшов!» Ну, і показав, що саме. А вона: «Знаю. Це я робила». І тут він не витримує: «Так ти що, Таню, не знаєш, що слово «блядь» пишеться через букву «д», а не через «т»?! Ну а вона ж писала так, як чула, людина інтелігентна, при ній особливо ніхто собі таких слів не дозволяв. Потім, звісно, це все стало широко відомо. Віталій Шибко, міжнародний секретар Соцпартії, почав знайомити з цими записами різних іноземних послів. Якось я саме був присутній під час однієї зустрічі. Там, звичайно, працює перекладач, але іноземні дипломати все одно всіх слів не розуміють. І запитують у Шибка: «А що означає ось це – «пиздеть»? Той дивиться на мене, ну, я викрутився: «Це такий термін, означає він «тимчасово вводити в оману». Ну, скандал із кожним днем розгоряється. Я в ті дні дуже любив бувати в буфеті Верховної Ради, місце там хороше: дешево і багато класних контактів. І, значить, стоїть позаду Дмитро Табачник. Я йому: «Чув останній анекдот про Гондурас?» Табачник відразу здимів… Там була така ситуація: Кучма довго не приймав Табачника, а потім допустив. Побачивши його, зіграв здивування: «Чого ж ти так довго не заходив?» – «Так ви ж не пускали!» – «Та ти що! І чого ж я тебе не пускав?» – «Ну, як у тому анекдоті. Яка сама незалежна країна? Гондурас. Чому Гондурас? Бо він нікому на хер не потрібен! Ось так і я». Правда, це був практично єдиний випадок, коли я дозволив собі використати інформацію з плівок у приватній розмові».

Насправді зміст плівок Мельниченка здивував тільки пересічних громадян, і то – далеко не всіх. Більшість населення України знала про таємні записи в кабінеті Кучми лише те, що вони є і що довкола них виникає якийсь скандал. Інформацію сприймали здебільшого як чергову «розборку» в верхах, коли політичні опоненти зливають компромат один на одного. А якщо говорити зовсім уже по-народному, то це сприймалося, як «пани чубляться». Потрібен був поштовх для того, аби люди зрозуміли – те, що записано на плівках, насправді стосується кожного.

Політики, в свою чергу, особливо не здивувались. Екс-Президент України Леонід Кравчук чесно признався опозиційній журналістці Тетяні Коробовій: «Це він. Кучму я впізнав по першій фразі. Це – наше спільне горе».

Але так тривало недовго. Почалися розмови про те, що

Мороза свідомо підставили, що його використовують, що він просто мститься Кучмі за програш Соцпартії на останніх виборах. Таким чином, вибух у парламенті поступово замулювали. Кучму засуджували та звинувачували в усіх смертних гріхах прогресивні політики та публіцисти на міжнародному рівні. А в українському парламенті Роман Безсмертний вимагав посадити Олександра Мороза за наклепи.

Луценко виявився одним із небагатьох, кого не задовольняла ситуація із заминанням скандалу. Саме тоді почав формуватися його публічний імідж, який згодом, у березні 2004 року, газета «Дзеркало тижня» визначить як «політичне задирацтво». *«У людини, яка не надто розбирається в світовій літературі, словосполучення «російський поет» практично завжди викличе асоціацію з Пушкіним. Людина, ледь знайома з вітчизняним мистецтвом, на запитання про головного політичного задираку країни майже завжди згадає про Луценка. Намети, мегафони, транспаранти, барикади – таким виглядає світ радикала, нонконформіста і забіяки»,* – напишуть журналісти.

У зв'язку з цим багато хто уявляє собі Юрія Луценка природженим революціонером, який з пуп'янка почав боротися зі злочинними режимами. Час від часу зринають теми про участь Луценка у студентських акціях протесту, які були прикметою кінця 80-х – початку 90-х років минулого століття. Однак студентські роки майбутнього «польового командира» Майдану, Міністра внутрішніх справ України та лідера «Народної самооборони» не були позначені ніякими революційними процесами.

Якщо студентське життя Луценка щось і сколихувало, то це – численні юнацькі пригоди, присутні в житті будь-якого нормального студента, в тому числі – радянського.

«Наш герб – рюмка, скелет оселедця, ложка і виделка»

Один із улюблених жартів Юрія Луценка звучить так: «Я вчився у Львівському ордена Леніна політехнічному інституті імені Ленінського комсомолу на вулиці Степана Бандери».

Студентом Львівської політехніки він став 1982 року. Закінчив 1989-го. Це були не просто переламні для Радянського Союзу часи, коли розквіт імперії тут же, майже миттєво, змінився її занепадом. На той час повирастали онуки тих, хто пройшов фронти Великої Вітчизняної війни, тобто – діти дітей війни. А у самому Львові радянська влада була порівняно молодою – станом на той час у західних регіонах їй не виповнилося навіть сорока п'яти років. Тому ідеологічна робота серед студентів велася в посиленому режимі. Адже ця публіка – за традицією, ідеологічно нестійка.

Однак ніяких політичних мотивів у своїх студентських перформансах Луценко або не допускав, або не вбачав. Наприклад, одного разу 19 грудня, з нагоди дня народження Леоніда Ілліча Брежнєва, він уночі заліз на пам'ятник першодрукаря Івана Федорова, який тримає в руці розгорнуту книжку. Просто на обкладинку цієї книжки з зовнішнього боку він приклеїв листок з написом «Л. І. Брежнєв. «Малая земля». Звичайно, в центрі міста його за цим ділом застала міліція, і втекти від патруля він зміг лише тому, що знав старий Львів краще за патрульних.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Наша студентська компанія – це була унікальна команда людей, які вже пройшли армію. Ми відчули себе мужиками, і з нами було дуже важко впоратися. Ми були розбишаки, ми були веселі, але ми ще були спаяні службою в армії. Плюс: наші дівчата з групи до армії пішли вперед і ми з ними не порвали стосунки, а нові дівчата підійшли. І, звичайно, і «старі», і «нові» віддавали перевагу бувалим у бувальцях чоловікам, аніж якимось там пацанам. Ми вміли і пиво пити, і стем (студентський театр естрадних мініатюр. – *Авт.) нашою козирною картою був. Ми цим фактично жили. Вчилися також непогано, я був на другому місці по навчанню, а на першому – друг Славко*

Максимець. Той міг іти здавати екзамен, просто перегорнувши сторінки підручника. Його батько був простим сільським водієм, мама – санітаркою. Ім'я «Юрій» було на диво популярним, принаймні – серед студентів Львівської політехніки. Юр було багато, тому, аби не заплутатися, ми всіх Юр переназвали інакше. Я, скажімо, був Луца. Інший – Юфа, ще був Юзек. Так вийшло, що Юрою ніхто нікого не називав. Раз на два тижні я їздив додому в Рівне, це шість годин поїздом. Мама завжди робила сто котлет, з дому я ще брав «палку» ковбаси і цукерки в коробках, які тоді вважалися дорогими. Коли я повертався, всі сходилися в один день і починали їсти, хто що з дому привезе. Хлопці привозили домашнє, те, що в нас не робилося: домашня ковбаса, кров'янка тощо. Гроші фактично були спільними і закінчувалися десь через тиждень. Ще тиждень жили на стипендію, а в проміжку – на чому прийдеться.

Уже повернувшись із війська, студенти почали підробляти на заводах. Луценко згадує, як він із своїм другом Славою Максимцем влаштувалися на «Львівприлад» і працювали, транспортуючи штампи для верстатів. Справа в тому, що робота ця була важкою, марудною, до того ж не кваліфікованою, і платили за неї порівняно небагато.

Штампи складалися в цех докупи, і збиралася така собі гора, на яку навіть дивитися було страшно. Вони могли бути маленькими, розміром із кулак, а траплялись і великі, висотою майже в людський зріст. За допомогою різних приладів ці штампи ставили на верстати, але треба було наперед цю гору розтягти й посортувати. До того ж вони мали поламану конфігурацію, тому переміщати їх із місця на місце виявилося не лише незручно, а й ризиковано: в будь-який момент вони могли впасти, і тоді – бережіть пальці! Проте студентів це не лякало. На першу заробітну плату в 80 рублів плюс 40 стипендії Юрій повіз майбутню дружину Ірину до Ленінграда.

Доводилося будувати навіть власне житло: студенти взяли участь у зведенні нового гуртожитку. У зв'язку з цим Юрій згадує випадок, який чи не вперше змусив його більш серйозно зацікавитись історією, зокрема – її «білими плямами». Правда, термін «білі плями» ввійде в обіг трошки пізніше, в другій половині 80-х років минулого століття, разом із такими поняттями, як «перебудова», «гласність», «масові репресії» чи, скажімо, «прискорення соціально-економічного розвитку».

Одного ранку хтось виклав посеред багнюки будівельного

майданчика доріжку з надгробків. Юрій прочитав на них У.С.С. Це були поховання українських січових стрільців. На деяких надгробках, що збереглися, були навіть викарбувані імена захоронених. Враховуючи те, що більшість як студентів, так і будівельників були або львів'янами, або вихідцями з Галичини, знахідка сплюндрованого цвинтаря викликала певне напруження. Всі йшли по багнюці, не сміючи ступити на камені.

У Рівному, де народився і виріс у сім'ї чернігівчан Юрій, про січових стрільців не знали. А коли батьки й знали, то практично не порушували цю тему в розмовах. У ті часи навіть за розмови про січових стрільців могли викликати в КДБ. І якщо не посадити відразу, то як мінімум провести тривалу профілактичну бесіду. Тому знайдене поховання він розцінив як щось дуже святе для львів'ян. Але що саме – так і залишалося загадкою. Навіть подзвонив батькові, аби прояснити для себе ситуацію. Діставши відповідь, зрозумів – дуже мало знає свою історію. Можливо, саме з того самого часу Луценко почав активно та поглиблено цікавитися всім, що стосувалось історії України, особливо – так званої забороненої.

Для цього у Львові було багато можливостей. Студент політехнічного інституту відкрив для себе історика та політика Михайла Грушевського, мислителя та ідеолога українського консерватизму В`ячеслава Липинського, не рекомендованого для читання в радянській Україні раннього Франка. Так само дізнався, що означає трошки неоковирна, але чомусь дуже важлива для галичан абревіатура ЗУНР (Західно-Українська Народна Республіка).

Хоча на той час задовольняння цікавості не носило ніякого політичного характеру. Син не просто переконаного комуніста, а секретаря спочатку Рівненського міськкому, а потім – обкому КПРС, не міг стояти зовсім осторонь від політики, але так само йому не спадало на думку декларувати якісь яскраво виражені антикомуністичні погляди. Правда, він, як і решта грамотних людей, не міг не розуміти, що коїться в державі і, зокрема, що вона розвивається не зовсім по тому шляху.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Смерть Брежнєва від усіх приховували. Не лише тому, що помер він пізно ввечері 10 листопада (1982 року. *– Авт.), на День радянської міліції. Якби це сказали, довелося б відміняти святковий концерт, який був одним із важливих заходів у ті часи. Просто – приховували, з*

різних причин. Але чутки все одно просочувалися, просунутий народ слухав радіоголоси. Дзвоню батькові і, не називаючи теми, питаю: «Це правда?». Каже: «Правда. Завтра будуть гудіти». Тобто, всі заводи в усіх містах на знак ушанування пам'яті померлого керівника держави давали гудок на кілька хвилин. Пам'ятаю, нас всіх наступного дня підняли, завели в так званий акваріум, весь другий курс, заходить викладач львівський, затюканий компартією, і каже: «Товарищи, сегодня советский народ постигло великое счастье… Нет, несчатье, несчастье, я сказал несчастье! Все слышали – я сказал несчастье! Умер Леонид Ильич Брежнев!» Сьогодні може здаватися, що він так прикольнувся, але, здається, він тоді справді злякався, бо знав, що йому загрожує. Або ще один випадок – передвиборча листівка, яку я накатав на лекції з історії КПРС. Вона була абсолютно стьобаною і не переслідувала якоїсь антирадянської мети. Звучало це так: «Голосуйте за нерушимий блок ОЛПИО и ОЛВИЗ». Тобто «Общество Любителей Поболтать и Обсудить и Общество Любителей Выпить и Закусить». Герб був – рюмка, скелет оселедця, ложка, виделка і заклик: «Братья и сестры, мы с вами едины в желании поболтать, обсудить, выпить, закусить». Викладач перехопив, відізвав мене вбік, каже: «Я її порву, але більше такого не роби. Ти не знаєш, чим це пахне».

У цьому контексті мені пригадується аналогічна історія, тільки власного отроцтва. Колись знічев'я я взяв газету «Правда», яку передплачував мій дідусь, фронтовий розвідник і член КПРС, і розмалював портрети членів політбюро ЦК партії. Одним прималював бороди, другим – величезні вуха, третім – роги. Жодного дисидентського підтексту в цьому не було. По-перше, для того щоб мати чітко сформовані політичні погляди, я був надто малий. По-друге, нічого про недоторканість групових фотографій у газетах я не знав. Злощасну газету було від гріха спалено в пічці, а зі мною провели профілактичну розмову. Словом, нема чого дивуватися загальній тотальній заляканості наших людей.

Згодом, коли почалося «закручування гайок» при Андропові і перші атаки на алкоголь, у Львові, як згадує Луценко, лишилося близько дванадцяти магазинів, де можна було купити такі необхідні для студентського життя та побуту алкогольні напої. Ясно, що студенти були там першими і найбільш активними покупцями, не зважаючи на черги. В цьому було щось явно

дисидентське.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Придумали собі такий спорт: хто швидше знайде, де можна купити закордонні лікери для дівчат, аби козирнути перед ними. Тоді дуже багато чомусь лікерів імпортних у магазинах з`явилося. Саме зачистки пішли перебудові, і була на львівському телебаченні така собі програма, «Лев Львович» називалася. Там показували студентів, відсутніх на навчанні, скільки робітників – на заводах, навіть прізвища особливо злісних порушників називали. І львівський політех змагався із львівським лісотехом у розгильдяйстві. Суть змагання: чиїх більше затримають за порушення, той вуз і виграв. Студенти лісотехнічного інституту попадалися, чесно скажу, частіше. Зате ми їх перемогли не по кількості, а, так би мовити, по якості – по очках: міліція якось затримала вусмерть п'яного нашого доцента, в портфелі якого знайшли недопиту пляшку коньяку, загорнуту в відомість по здачі заліків. Єдине можу підкреслити: в мене позиція була завжди стійка. У місті ми могли пригубити тільки рюмочку, решту пили в гуртожитку, аби не вештатися вулицями напідпитку і не викликати вовка з лісу. Перепробували тоді все: горілку, пиво, вино, лікери. Але я мав особливу місію всіх укласти, а потім лягти сам. Ця якість збереглась і до сьогодні.

Політика в ті часи видавалася чимось далеким і не зовсім потрібним. Нею громадяни активно зацікавилися лише в розпал перебудови, коли почалися відкриті дебати між прихильниками Горбачова і Єльцина на рівні СРСР, а у самому Львові додалися ще дебати між шанувальниками колишнього політв'язня В'ячеслава Чорновола та першого секретаря Львівського міськкому Секретарюка. Однак тоді мало хто замислювався над тим, що Союз тріщить, і реформувати чи, як тепер кажуть, переформатувати його не вийде.

Як політична система СРСР уже почав давати тріщину.

Була ще одна обставина, яка не дозволяла Юрію Луценку поводити себе аж надто вільно. Родина керівника спочатку Рівного, а потім – Рівненської області завжди була на виду. Незалежно від того, що всі поводилися досить скромно і жили без зайвого шику. Батько завжди, ще з дитинства, говорив синам: «Не

підведіть мене».

Зрозуміло, що у Рівному Луценко мусив триматися скромно і не підставляти батька. Здавалося б, у Львові, де його ніхто не знав і де він жив з усіма на рівних у гуртожитку, настала повна свобода і можна робити, що завгодно, ні в чому себе не обмежуючи і живучи без гальм. Однак Юрій саме там, подалі від батьківського ока, відчув себе як ніколи відповідальним за нього. Можна сказати, що саме там він навчився продумувати кожен свій вчинок і кожну свою заяву. А якщо вже він говорить і діє, то завжди готовий відповісти за свої слова та свої дії. Головне в цій ситуації – аби жодним чином не зганьбити доброго імені батька, яким Луценко пишається, як кожен вдячний син.

Коли наприкінці 2000-го року почалася акція протесту «Україна без Кучми», яку тепер називають першою українською революцією, Юрій Луценко як один із її лідерів був переконаний: батько схвалив би його дії. Саме за рік до того його не стало, і газети натякали на якісь загадкові обставини смерті члена Комітету Верховної Ради у справах ветеранів Віталія Луценка. Одначе сам Юрій спростовує ці чутки: просто його батько, залишаючись вірним своїм комуністичним ідеалам і в чомусь навіть романтиком, не був при цьому ортодоксальним комуністом, а намагався змінити саму модель цієї одіозної партії. «Я дуже люблю його, поважаю і вважаю, що він згорів на роботі за справу, на яку поклав життя», – відповів Луценко тим, хто намагався розвинути тему насильницької смерті його батька.

«Україну без Кучми», на мою думку, почали так само непереборні та невиправні романтики.

«Командування приймаю на себе! Хто проти – мегафоном по голові!»

– Дехто з політиків намагається прийти до влади під гаслом «Україна без Кучми», – не раз говорив Президент України Леонід Кучма в дні, коли на Майдані виросло перше після жовтня 1990 року революційне наметове містечко. – Вони виставляють себе в непривабливому світлі тому, що діючий президент не бере участі в виборах. Але я можу запевнити співвітчизників – Кучми без України не буде ніколи. І дострокових виборів у країні не буде.

Пізніше Юрій Луценко, перебуваючи вже на посаді міністра внутрішніх справ України, озвучив своє бажання запросити екс-голову держави до себе в кабінет на розмову. Адже свого часу його самого як координатора УБК Кучма особисто запрошував до себе в кабінет.

Член опозиційної тоді Соцпартії, до того ж – координатор різко опозиційного видання «Грані», і взагалі – людина, безпосередньо причетна до оприлюднення злощасних плівок Мельниченка, Луценко після того не лише відчував, але й реально бачив за собою «наружку». В якийсь момент стеження почало набувати все більш відкритого характеру. Згодом Луценко дістав можливість побачити матеріали стеження і прослуховування редакції «Граней», які лягали на стіл керівництва СБУ.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Розмови були приблизно такі: ми всі знаємо, що ти революціонер. Але для чого ти все це по телефону говориш? Рижий мудак – ми ж розуміємо, що це про Кучму. Головне – оператори, що сидять на прослушці, повністю розкладаються, коли чують, що так вільно відгукуються про президента. А раз за це не садять, то вони починають втрачати віру в те, що Кучма справді керує державою і є для неї авторитетом. Самі аналітичні записки були приблизно такого змісту: «Аналітична записка про засідання редакції газети «Грані». Заходить Луценко. Всі разом нецензурно вітаються. Луценко нецензурно вітається. Обговорюють діяльність президента – нецензурно. Жіночий голос, імовірно – Погорєлова: про що пишемо в цьому номері? Всі разом – нецензурно. Піднімають тости антипрезидентського

характеру». А треба сказати, що улюблений тост нашої редакції був «Кучма капут», а відповідь – «Воістину капут». За це всі з задоволенням пили, потім він став офіційним вітанням революціонерів. Словом, висновок СБУ під кінець записки: за три години предметів для аналізу не виявлено. Але газета вийшла.

Попри цю зовні розкуту атмосферу відчувалося певна напруга і відчуття того, що кільце довкола антикучмістів стискається, і недалеко до розправи. В світлі сказаного вище особисто мені здається, що телефонна розмова між Юрієм Луценком і Володимиром Чемерисом, яка відбулася в грудні 2000-го року, стала надбанням есбеушних «слухачів»: не могло бути так, аби телефони таких активних діячів опозиції не прослуховувалися.

Юрій Луценко пригадує, як одного вечора, напередодні його дня народження, Чемерис подзвонив і сказав: «Ти як хочеш, а ми зі Свистовичем виходимо і ставимо намети на Майдані». Відповідь була такою: «Давай не завтра, а післязавтра, 15 числа. В мене 14-го якраз день народження, відсвяткуємо – і на нари». Ми ж були впевнені, що нас пов'яжуть у перший же день.

Трійця перших «польових командирів» «України без Кучми» виглядала так: спадковий дисидент з сім'ї нацдемів Михайло Свистович, лівоцентрист Володимир Чемерис, який був теоретиком і прекрасно знав історію світових революцій, і сам Луценко – людина з лівими політичними переконаннями. У жодного з трійці не було депутатської недоторканності, тому на їхнє прохання поруч мусили стояти депутати від опозиції, аби в разі чого втрутитись і своїми мандатами «відмазати» революціонерів від міліції.

Перші намети на Майдан привезли активісти, організовані Свистовичем, і колеги Луценка з Житомира та Рівного. Навіть сьогодні, сім років по тому, Юрій не може згадати, звідки одночасно з ними на Майдані зі своїми наметами опинилися активісти УНА-УНСО.

Технічно марш-кидок на Майдан відбувався ось як. Учасники акції зібралися в офісі Соцпартії на вулиці Воровського і там розбилися на три групи. До Хрещатика вони рухалися з різних боків. Сам Луценко їхав машиною, у багажнику якої лежало п'ять туристичних наметів.

Діяти треба було блискавично. Навіть якби їх появи на граніті майдану Незалежності вже чекали, все одно міліція не встигла б оговтатись. У будь-якому разі фора по часу в таких випадках є завжди: адже правоохоронці спочатку мусять узгодити свої дії з керівництвом. Для цього потрібен час.

Коли слухаєш розповідь Юрія Луценка сьогодні, виникає підозра, що все тоді могло зірватися через якісь дрібниці. Проте в останній момент знаходилось якесь рятівне рішення. Бо акція, яку потім назвуть «Україна без Кучми», почалася з того, що Чемерис забув удома молоток, яким треба було забивати цвяхи для кріплення наметів, а замість цвяхів узагалі принесли шурупи. Та вихід придумали: для забивання шурупів використали звичайний важкий військовий шнурований черевик-берц, який зняв зі своєї ноги один унсовець. У результаті шурупи трималися слабо, намети розхитувало вітром і в будь-який момент вони могли зірватися з хистких та ненадійних кілочків. Але вони все ж таки якимось дивом стояли.

Захопившись, революціонери якось не звертали увагу на те, що електронне табло над Будинком профспілок показувало 5 градусів морозу. Просто на очах у отетерілих патрулів вони чіпляли на намети плакати з різними написами. З одного великими літерами запитували: «Кучма – вбивця?», на іншому написали прізвище тодішнього Генерального прокурора України Михайла Потебенька, жирною рискою закресливши в ньому букву «т». Ось уже мегафон хрипко підсилює перші заклики. Від того моменту, коли в шпарку між гранітними плитами було вбито першого шурупа, минуло менш ніж півгодини, а довкола маленького наметового містечка вже зібралося мало не дві сотні людей.

Міліція попередила – довго це не протриває. І всіх усе одно скоро пов'яжуть. Тоді забивати шурупи і напинати намети почали спеціально запрошені народні депутати – їх ніхто не мав права чіпати. Правоохоронцям нічого не лишалось, окрім як просто фіксувати кожного народного обранця і споглядати за тим, як невеличкий гурт революціонерів чим далі, тим більш упевнено захоплює та освоює «свою» ділянку головного майдану України.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Керував тоді Чемерис, я взяв на себе прес-службу. Вирішили, що соціалістам не варто лізти в лідери – це зрозуміють неправильно. Коли під вечір зрозуміли, що все відбулось і нас не розігнали, несподівано захотіли їсти. Знайшлася в когось велика китайська сумка, нашкребли грошей. Всього на коло вийшло гривень п'ятдесят. Заслали гінця в гастроном, він повертається з повною сумкою – йому, виявляється, накидали гривень на двісті якихось неврахованих продуктів. На другий день пішло: якась бабця

принесла вареної ковбаски, булочку, масельця. Каже: «Тільки не йдіть, хлопці». Скоро це стало нормою. Вже на другий день наша акція протесту перейшла повністю на фінансування киян. Кидали десь так до тисячі гривень щодня. А одна дама, пам'ятаю, в шубі з песця, пожертвувала аж п'ятсот доларів. Ночували там же, тільки на бетон не лягали. Обгородили територію спеціальною кіперною стрічкою, я такі речі ще з армії знав. Написали «Зона, вільна від Кучми», почепили папірці з таким написом по периметру. Вже потім вишколені унсовці зробили КПП і взяли на себе охорону. Наметів не вистачало – ще підвозили з Житомира. Ми вже знали, що трасу перекрили і уважно перевіряли всі машини, що рухаються звідти на Київ. Тому доставляли ці намети буквально городами. Потім СПУ-шники роздобули дерев'яні піддони, купили спеціальні губчасті килимки. Поклали їх у намети і тепер могли там ночувати. Хтось подарував паяльну лампу, звідкись узялися гасові обігрівачі й маленька солдатська польова кухня. Більшало не лише роззяв та преси довкола нас, а й самих учасників акції. Наметове містечко швидко розросталося.

Аналізуючи те, що почалося спочатку в Києві, а потім – у деяких інших українських містах у грудні 2000 – січні 2001 року, московський політолог Андрій Окара, відомий у певних колах своїми проукраїнськими настроями, писав: «Коли під час акції «Україна без Кучми» однойменний режим захитався по-серйозному і від нього відвернулися навіть найбільш віддані прибічники, Кучму врятувала лише відсутність в українській політичній спільноті харизматичної фігури, що була б наділена повнотою громадянської довіри і готова стати фаворитом на позачергових президентських виборах після відставки, імпічменту або скинення президента-злочинця».

Мені як людині, мало компетентній у політичній аналітиці та політичному прогнозуванні, здається трошки інакше: наша країна, принаймні – активна частина її населення, на той час просто не доросла до того, аби сприймати і приймати будь-якого лідера. Нехай у нього небувала харизма – українці завжди лишалися собі на умі. Вони не готові кидати все напрацьоване і нажите, навіть якщо цього «всього» порівняно небагато, і йти за заклик провідника.

Саме тому в наметовому містечку, яке з дня на день розросталося, все ж таки на одного свідомого та осудного бійця припадало кілька маргіналів. Цій категорії справді нема чого

втрачати, вони готові піти будь за ким на будь-який заклик. Проте лідери, в свою чергу, завжди відчувають, на кого можна робити ставку, а чию присутність біля себе можна терпіти заради справи.

Забігаючи наперед, слід сказати: відтоді мало що змінилося. Коли восени 2004 року почався Майдан, багато говорилося про те, що українці нарешті стали єдиною політичною нацією. Але час показав – єдиною ця нація справді була в межах Майдану. І лише до того часу, коли перемога «наших» була явною, лишалося тільки підтримати їх. Згодом народ почав розуміти, що від його думки та волевиявлення знову нічого не залежить.

Можливо, виношуючи і реалізуючи ідею своєї «Народної самооборони», Юрій Луценко намагається донести до всіх, хто готовий повірити йому і піти за ним, просту істину: вірити треба в себе. Лише в такий спосіб є шанс щось реально змінити і на когось, зокрема – на політичні сили, реально впливати. Він доводить це на особистому прикладі: взимку 2000-го року Юрій повірив у себе і довів це іншим.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Перший похід на Верховну Раду зібрав близько семи тисяч людей. І там почали знайомитися та дружитися міме собою «праві» та «ліві» сили. Свого часу Кучмі вдалося зіткнути їх лобами, тому він і став тим, ким став. Колись із цього приводу Мороз казав покійному В'ячеславу Чорноволу: «Поки ми сварилися, вороги зайняли нашу хату». Бачу я, наприклад: лаються молодий комуніст і молодий унсовець і раптом починають згадувати, як разом ходили на демонстрації в 1989-му. Слово за слово – миряться. Значить, доходимо колоною до рогу вулиць Грушевського і Шовковичної. А там уже стоїть міліція. Причому депутати мені потім розповідали: їх було майже стільки ж по кількості, скільки й нас. Стоять ряди міліції, всередині – кілька сотень студентів із плакатами типу «Кучма – наш президент». Ми підходимо – міліція задкує, щільніше стискає ряди і, відповідно, затискає там студентів. Ті врешті-решт покидали плакати, хочуть прорватись і піти, а їх не випускають. Ще трохи – І біди не уникнути. Якщо проллється кров – усе закінчиться. Більше люди не прийдуть. Поки ми збирали людей і формували колони, було дуже багато керівників. А зараз, коли ситуація стала критичною, всі раптом кудись пощезали. І Петро

Симоненко – один із перших. Вже чуються якісь незрозумілі команди. Хто кричить – вперед, хто – назад. Чую за спиною: «Бери мегафон, керуй, бо зараз щось буде». Оскільки я вів мітинг і мій голос через деякі специфічні особливості ні з чиїм іншим не сплутаєш, беру мегафон і кричу: «Командування приймаю на себе! Яка падла буде тепер говорити без команди, отримає мегафоном по голові!» Ну, дуже скоро довелося відповідати за свої слова і виконувати обіцянку. Після того я автоматично став лідером «України без Кучми».

По команді Луценка колона зупинилася, потім – просунулася рівно на крок уперед. Відповідно міліцейська колона відступила на крок назад. Почулися крики: «Міліція – з народом, мусора – з Кучмою!». Через деякий час, знову по команді, колона демонстрантів зробила вже п'ять кроків уперед. Недружний, зате єдиний хор рахував кроки. Міліції не лишалося нічого іншого, як поволі відступити назад. Таким чином крок за кроком кордони вдалося потіснити за Верховну Раду, до самого пам'ятника генералу Ватутіну в однойменному парку.

Пізніше стало відомо: коли аналізували цей похід, то дійшли висновку, що українськими революціонерами керували американські спецслужби. Зокрема, така модель поведінки під час протистояння демонстрантів із правоохоронцями і взагалі система проведення масових політичних акцій спеціально розроблена в лабораторіях ЦРУ. До речі, згодом це ж саме – «рука Америки!», – скажуть про Майдан і «помаранчеву» революцію. Хоча насправді такі методи діяли в різних країнах Європи у їхній «революційний» час.

Чимдалі, тим більш упевнено акція набувала мирного характеру. Хоча деякі радикали на чолі з Дмитром Корчинським вимагали брати приміщення парламенту штурмом і тут же скинути Кучму, як то кажуть, із трону. Та більшість усе ж таки зберегла здоровий глузд і вирішила обмежитися просто виявленням протесту. Після чого радикали оголосили організаторів «України без Кучми» зрадниками національних інтересів.

Все ж таки два десятки активістів пройшли через кордони і зайшли до Верховної Ради. Решта вмостилася на холодний грудневий бетон і почала скандувати гасла, найпопулярнішим серед яких було «Кучму геть!» Тодішній спікер парламенту Іван Плющ уже не міг цього витримувати й робити вигляд, ніби нічого не відбувається, – трійцю польових командирів було запрошено до нього на розмову. Враження про неї вони зберігають і досі. В

очах Івана Степановича організатори «України без Кучми» і першої масової демонстрації протесту проти режиму за всі дев'ять років незалежності виглядали, наче прибульці з інших світів. А сама розмова, як згадує Луценко, носила приблизно такий характер: вони – про плівки Мельниченка, спікер – про врожай зернових. Зустріч від самого початку була приречена на нерозуміння, так вона і закінчилася.

Одначе і це можна було вважати невеличкою перемогою. Тих, хто стояв на Майдані, почули. Тепер ігнорувати їх буде важко, майже неможливо.

Правда, реакція з боку влади справді не змусила на себе чекати. Про неї згадав у день другої річниці від початку «помаранчевої» революції Михайло Свистович. Виступаючи в Будинку профспілок перед учасниками Всеукраїнського Громадського Конгресу, сказав буквально таке: «Ми, організатори акції «Україна без Кучми!», проголосили Днем Свободи 15 грудня 2001 року, коли на Майдані з'явилися перші намети. Ющенко тоді назвав нас фашистами, Безсмертний вимагав ввести надзвичайний стан, а тепер вони – герої Майдану». Так званий «лист трьох», складений Романом Безсмертним і підписаний Леонідом Кучмою, Іваном Плющем і тодішнім прем'єром Віктором Ющенком, справді звинувачував революціонерів у фашизмі. Пізніше, через п'ять років після знаменитого (чи горезвісного?) підписання, Роман Петрович зізнався: «Я був одним із тих, хто захищав Кучму під час «касетного скандалу». І люди мають право на те, щоб дорікати нам за наші вчинки, за наше політичне життя, але ми здатні змінюватись і реагувати на ці зауваження».

Від Президента України Віктора Ющенка публічних коментарів, вибачень та навіть пояснень його «колаборантства» так ніхто і не дочекався. Хоча активісти «України без Кучми» не приховують: «лист трьох», під яким стояв підпис діючого прем'єра з іміджем харизматичного опозиціонера і взагалі «хорошого хлопця», викликав тоді в їхньому стані справжній шок, який, до речі, досить швидко минув, і образи саме на слова та дії Ющенка ніхто особливо не висловлював. «Ющенко – небезгрішний месія», – сказав у одному з численних інтерв'ю на початку 2007 року Юрій Луценко.

Хоча й зауважив – він проти того, аби його вважали людиною президента. «Я – син свого батька, Віталія Івановича Луценка, тому не хотів би бути чиєюсь людиною», – наголосив він.

«Мого батька залишили на потопаючому кораблі»

Юрій Луценко народився в родині переконаного комуніста, секретаря міського комітету комуністичної партії міста Рівного, а буквально за місяць до путчу *(19 серпня 1991 року. – Авт.)* – обкому.

Фактично він був першою людиною міста і не останньою – в області. Одначе спроби окремих журналістів показати Юрія таким собі хлопчиком-мажором, радянським паничем, вихованим у атмосфері вседозволеності та розбещеності, ні до чого не призвели. Так само, як досі не виходило подати його дисидентом, що принципово пішов проти ідейних переконань свого батька і, таким чином, конфлікт батьків та дітей вилився у політичне та ідеологічне протистояння.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Мій батько не був ортодоксальним комуністом. Я б сказав, він був національним комуністом. Дома розмовляли українською, на видному місці була весільна фотографія батьків у вишиванках. Мама чудово співала українських пісень. Ми пишалися цим усім перед приїжджими зросійщеними спеціалістами. Через те мені було дуже легко почуватися в Рівному. Наша родина жила на четвертому поверсі звичайного п'ятиповерхового будинку. Не з розряду таких, які називають зараз елітними, але квартира була справді пристойною, з гарним плануванням. Загальна її площа була сто з чимось метрів. Але в ній жило фактично три сім'ї. Потім Сергій, мій старший брат, переїхав і почав жити окремо, у звичайній малосімейці, на першому поверсі. У нас не було дачі, автомобілів. Не скажу, що ми барствували, просто мали можливості нормально харчуватися, нормально одягатись, а головне багатство нашої родини – книги. На них ішли всі зайві гроші. Звичайно, щось було на ощадкнижках і все це згоріло, як і в усіх на початку 90-х років. Але тоді батько переживав не втрату посади. Він завжди казав: «Я працюю на тимчасовій посаді». Секретаря міськкому обирали кожних п'ять років, і його могли не лише висувати на підвищення, але й запросто

скинути через різні інтриги. Однак він був упевненим у собі, знав, що за ним ніяких гріхів, за які знімають із високої посади, немає. Тому ходив по вулицях спокійно, без усякої охорони. Кожен син хвалить свого батька, тому мої слова можуть видатися суб`єктивними. А я своїм батьком просто пишаюся.

Справді, за час, поки Віталій Луценко керував містом, у Рівному багато що помінялося на краще. Його діяльність на своїй посаді більше була господарською, аніж партійною. Так, у місті побудували багато заводів, одночасно його озеленили. «Двісті тисяч трояндових кущів на двохсоттисяче місто!» – це було не просто красиве гасло, воно справді втілювалося в життя.

Звичайно, Юрій міг залишитися на навчання у Рівному, але, цілком імовірно, саме високий статус тата спонукав його після закінчення школи пожити своїм розумом та своєю працею, далі від впливового батька та його можливостей. Після закінчення інституту Луценка-молодшого направили по спеціальності «лазерна техніка» до рідного міста, на військовий завод. Директору Роману Василишину сказав, що хоче працювати майстром у цеху. Натомість отримав пропозицію відразу очолити конструкторське бюро, від якої вперто відмовився.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Ясно, він розуміє, що я – син Луценка. Тому не відступає: «Ну тоді давай в технологічне бюро!» – «Ні, я хочу в цех». Тоді він дістає, як зараз пам'ятаю, таку алюмінієву кружку і питає: «Спирт п'єш?» – «П'ю», – відповідаю, хоча до тієї хвилини ніколи не пробував. Наливає, значить, запитує: «Не розбавляєш?» Тут він мене зловив. Я так по-хлопчачому, самовпевнено: «Не розбавляю». – «А я розбавляю!» Собі розбавляє пів-напів, а мені повну кружку наливає. Що ж, слово сказане – випиваю ту спиртяку. Він мені: «Ну що, на майстра могьош, тепер подивимось, як на старшого майстра». – «Ні, ні… я на майстра». Так я став майстром дільниці фотолітографії цеху № 9 заводу ім. 60-річчя Жовтня, який в майбутньому буде заводом «Газотрон». А Роман Василишин, людина з дуже цікавою біографією, пізніше стане губернатором Рівненщини, а я в нього буду віце-губернатором.

Мине без малого два десятки років, і цю роботу лідер

«Народної самооборони» та екс-міністр внутрішніх справ України Юрій Луценко назве найважчою в своєму житті. У цеху працювало сорок дві людини, з них сорок – жінки і дівчата віком від шістнадцяти до шістдесяти двох років. Другим чоловіком, крім майстра, був наладчик Микола. Всі вони мали справу з різними кислотами.

Описувати виробничий процес непросто, особливо автору цих рядків, гуманітарію за освітою та способом мислення. Проте в результаті численних маніпуляцій з мікроскопами, кислотними сумішами, катодами, анодами та газом скляна пластина починає світитись. І перетворюється, наприклад, на табло для голосування, яке можна спостерігати по телевізору, коли показують засідання Верховної Ради.

Одначе не слід забувати, що друга половина 80-х років минулого століття була прикметна в першу чергу різким сплеском політичної та громадської активності громадян Радянського Союзу, а в Українській РСР до цього додавалося ще й пробудження національної свідомості. Поки що не йшлося про повалення комуністичного режиму, принаймні – в українському суспільстві. Насамперед активним громадянам хотілося свободи слова та свободи відстоювати свої переконання. Зокрема – шляхом створення нових політичних сил із яскраво вираженими національними ознаками.

Народний рух України, до назви якого тоді додавалося словосполучення «за перебудову», з просвітницької організації, заснованої комуністами, серед яких виявилося дуже багато письменників із когорти так званих «шістдесятників», швидко перетворився на політичну силу. Причому – досить авторитетну та впливу. Вчорашні вірні ленінці тепер критикували своїх колишніх соратників, наввипередки розвінчували радянську владу і займалися, серед усього іншого, активною просвітницькою роботою.

Не в останню чергу завдяки «рухівцям» люди дізнавалися про замовчувані, перебрехані та не популярні в радянські часи сторінки історії України. Виявилося, що наша історія – це суцільна «біла пляма». А головною подією цієї історії стала Переяславська Рада, де було проголошено про перехід України під російський протекторат і цим самим врятовано її від польського гніту. Власне, з того самого моменту, коли нам почали говорити, що все відбувалося не так, навіть більше того – нам відомо далеко не все, що відбувалося, Народний рух почав ставати альтернативною і досить авторитетною політичною силою. Насамперед – у західних регіонах України.

Для заводу, на якому працював Юрій Луценко, проникнення

будь-якого вільнодумства виглядало ризикованою справою. Адже це був секретний завод, частина цехів якого працювала виключно на потреби всієї радянської «оборонки». До того ж робітники мали справу з золотом, що вимагало додаткової пильності й посиленої системи охорони. Тепер уявіть собі, що робітники підприємства, де кілька десятиліть поспіль заведено охороняти важливі для радянської влади секрети, раптом починають у курилках обговорювати теми, що ставлять під сумнів не лише авторитет цієї влади, а й основні принципи існування цієї держави. Таким чином, ставлення до її секретів і необхідності дотримуватись режиму, котрий дозволяє зберігати військову та державну таємницю, змінюється не на користь держави.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Це була дуже серйозна політична школа, особливо для мене, члена партії, члена парткому заводу і сина секретаря обкому. Свої національні погляди люди висловлювали дедалі більш сміливо і в усе більш оригінальні способи. Наприклад, хтось повісив картину Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султану». На ній на задньому плані дуже багато різних знамен, і мало хто звертає увагу, що внизу є і жовто-блакитний прапор. Так там приписали: «Національне знамено було визнано ще паном Рєпіним». А поряд є знамено червоно-блакитне, і напис: «Ще одне знамено, яке має Радянська Україна». Я, звичайно, брав участь у дебатах як член парткому, але при цьому відстоював національні позиції. До речі, батько вдома і на роботі завжди говорив українською, нехай не літературною, але ж стояв на таких мовних позиціях. Словом, озираючись назад, можу впевнено сказати: на заводі я «білою вороною» не був. Мене не сприймали ні як члена парткому, ні як сина партбонзи. На мене специфічно дивились, але для «рухівців» я не був ні ворогом, ні опонентом. Тому серпневий путч 1991 року не став для мене крахом якихось ідеалів. А ось для батька він виявився справжньою катастрофою. Фактично його кинули на потопаючому кораблі вчорашні вожді та соратники. В перші дні після путчу партійні вожді всіх рівнів стрілялися. Не масово, проте випадки не були аж такими рідкісними. Через те я забрав із хати далі від гріха батьків службовий пістолет, заніс його в наш Білий будинок і здав охороні.

У родинному архіві Луценків зберігається історичний документ – телеграма, яку розсилав ГКЧП в усі республіки всім керівникам областей. До речі, в Україні лише дві області офіційною телеграмою у відповідь прийняли розпорядження путчистів як керівництво до дії. Серед них – Чернігівський обком КПРС, чиє керівництво тоді офіційно підтримало спробу незаконного державного перевороту. Натомість більшість керівників виявила себе більш достойно. Зокрема, на телеграмі, отриманій Віталієм Івановичем Луценком, стоїть його особиста резолюція: *«Всем ознакомиться. Выполнять не будем».*

А потім він лишився без роботи.

Колишні секретарі, члени бюро та заступники Віталія Івановича Луценка далі працювали на своїх, так би мовити, «непартійних» посадах. Серед них було багато директорів заводів, і вирішити питання працевлаштування свого колишнього шефа, на якого жоден із них у принципі не мав підстав ображатися, вони могли дуже просто. Віталій Луценко почав обдзвонювати всіх колишніх партійних посадовців, сподіваючись хоч на якусь допомогу. На що отримував стандартну відповідь: влаштувати колишнього секретаря обкому своїм заступником його колишні підлеглі в принципі можуть, але – колектив не зрозуміє, коли ним керуватиме той, хто ще вчора вважався втіленням «антинародної влади», причетної до всіх без винятку злочинів розвінчаного і скинутого комуністичного режиму.

Без роботи Віталій Іванович сидіти не звик. Тому не сперечався, коли керівник облагробуду одного разу приїхав до нього, посадив у свій службовий «бобик» і повіз через усю Рівненщину на найдальший кінець області. Там саме зводилися будинки для відселених «чорнобильців». Колишній перший секретар обласного комітету партії став бригадиром мулярів.

Коли згодом він розповідав синові про ті часи, то пригадав, як образився: його представили бригаді, після чого начальник розвернувся і поїхав. Лишивши «комуняку» сам на сам із «бандерівцями». А в тому, що першого секретаря впізнали, можна було не сумніватись. Одначе робітники повели себе так, як вимагали закони гостинності: запросили нового бригадира в вагончик, нашвидкуруч накрили стіл, до якого дістали, як водиться, пляшку. Тільки гостеві підсунули «казьонку», собі ж традиційно розлили самогонку. Народившись у селі на Чернігівщині та маючи величезний досвід роботи з людьми, Віталій Іванович прекрасно розумів, що таке – ввійти в колектив. «Значить, собі ви наливаєте добро, а мені оце казенне гівно підсовуєте?» – з удаваною суворістю промовив він і відмовився пити горілку, віддавши перевагу «натурпродукту». Після цього

епізоду нового бригадира відразу визнали за свого.

Вагончик, у якому жив бригадир, невдовзі пофарбували в червоний колір і називали «своїм обкомом». У це слово не вкладалося ніякого негативного змісту чи знущального підтексту: користуючись своїми старими київськими зв`язками, Віталій Іванович організовував усе так, аби саме на його об'єкт необхідні будівельні матеріали надходили швидше, ніж деінде. Відповідно, будівництво рухалось ударними темпами, і бригада отримувала свої гроші без затримок. Через своє вміння організувати робочий процес Луценко-старший мав величезний авторитет не лише в бригаді, а й у селі, де велося будівництво.

Остаточно «купив» він усіх після одного випадку. В село почали прибувати перші переселенці, і незабаром у родині одного з них народилася дівчинка. Це була перша дитина переселенців, часи на початку 90-х років минулого століття стояли нелегкі, і Віталій Іванович пішов до голови колгоспу. Між ними відбулася ось така розмова: «Знаєш, що я комуняка?» – «Знаю». – «А я знаю, що ти – бандерівець. Для себе мені від тебе нічого не потрібно. Але у людей дівчинка народилася. Якщо ти даси тій родині корову, я тобі щось у колгоспі збудую безкоштовно». Від таких пропозицій неможливо відмовитися. Подаровану корову він особисто привів щасливим батькам на налигачі, після чого її стали називати «луценківською».

Вміння говорити з людьми і знаходити спільну мову з представниками різних політичних сил, незважаючи на ідеологічні розбіжності, Юрій Луценко, за його особистим зізнанням, перейняв од батька. Це допомагало в багатьох ситуаціях, у тому числі – критичних.

Починаючи від зими 2000-го року, в житті Юрія таких ситуацій виникало дуже багато.

«Якщо схрестити рухівця з комсомолкою, буде нормальний соціаліст»

Під час «України без Кучми» в одному таборі зустрілись однодумці. Вони належали до різних партій, розділяли різні, часто протилежні переконання, стояли під різними прапорами і навіть не всі говорили українською. Проте переконання мали однакові: Кучма мусить піти, а влада в Україні – помінятися.

Юрій Луценко (з диктофона):

– «Унсовці» відразу взяли на себе периметр, і охорона була поставлена чітко. Членам УНСО заборонено пити, тоді як наші соціалісти не мали таких жорстких обмежень. Звичайно, свинства ми не допускали, а тих, хто не знав міри, охоронці просто викидали за територію. Пам'ятаю, одного разу «унсовець» познайомився з якоюсь комсомолкою, і за знайомство вони випили трошки шампанського. Порушникові дисципліни тут же, при дівчині, зняли штани і, як вони самі кажуть, «дали буків». Потім порушник іще і відбував покарання: поза чергою стояв на посту. Між іншим, під час різного роду провокацій роль «наших» «унсовців» важко переоцінити. Відразу після Нового року (на початку січня 2001-го. – *Авт.) до Києва приїхало три сотні бойовиків патріотичної організації «Тризуб» імені Степана Бандери. На той час вони були повністю підконтрольні Євгенові Марчуку. До «Тризуба» входили здебільшого колишні «унсовці». Вони попередили – будуть рвати червоні прапори, і це зрозуміло: формально націонал-патріоти могли піти в атаку на «комуняк», до яких при бажанні можна зарахувати і соціалістів. Тим більше, що колір прапорів схожий, а пересічний громадянин не знає різниці між комуністами і соціалістами. Отже, збоку погром наметового містечка виглядатиме як патріотична акція. Тому «наші» «унсовці» пішли переагітовувати «тризубівців». Я тоді саме був біля Верховної Ради, коли по рації передають: анархісти штурмують табір. Захищати його взялися не лише активісти УНСО, а й дехто з*

«перекованих» бойовиків «Тризуба». Кричу по рації: «УНСО – триматися в районі червоних прапорів!» Поки добіг, уже все скінчилося, напад зупинено. Тільки тоді до мене дійшов увесь парадокс ситуації: УНСО захищає від «Тризуба» ворожі їм червні прапори! Вже потім, увечері, святкуючи перемогу, до мене підійшов сотник «черкаських вовків», найбільш ліберального, я б сказав, підрозділу УНСО, і каже: «Пане Юрію, за те, що ви змусили нас спілкуватися собачою мовою, прощаємо в ім`я України». – «Дякую». – «Ми сьогодні охороняли червоні прапори – прощаю». – «Дякую». – «Але якщо з мого намету не вилізуть «рухівець» із «комсомолкою», я за себе не ручаюся!» В нас народився жарт: «Якщо схрестити рухівця з комсомолкою, буде нормальний соціаліст».

Після того з легкої руки Віктора Пінчука, зятя Кучми, на Майдані виросло альтернативне наметове містечко. Під гаслами «Кучма – наш президент» у ньому жили перевдягнені міліціонери. Це містечко відразу охрестили «кучмостаном». Журналістка «Граней» Тетяна Коробова розповідала, як спробувала поткнутися в один із наметів, аби отримати коментар на диктофон. Наштовхнувшись на фразу: «Ваші документи», вона засміялась і вже без жодного сумніву назвала мешканців табору ментами.

Серед моїх знайомих так само є маса людей із різними переконаннями. В тому числі – політичними. Я – професійний журналіст, тому дивного в такій кількості знайомих нічого немає. Тим паче, що більшості політичних поглядів я не поділяю. Проте склалося так, що один із них не просто належить до «Тризуба», але й брав безпосередню участь у тому протистоянні на Майдані. Запитавши при нагоді, як же так сталось, дістав відповідь: «Тоді «Тризуб» підставили. Хоча взагалі-то «червоні» такими речами займатися не повинні. Саме це і виглядало провокацією». Зрозуміло, що до істини сьогодні вже важко докопатися.

Інший прорив опозиції – теледебати між активістами «України без Кучми» і прихильниками діючого тоді президента в прямому ефірі провладного каналу «Інтер». Революціонерів представляв Юрій Луценко. Його опонент виглядав явним соціальним аутсайдером, видно було, що необхідність формулювати свої думки його обтяжує, і він не звик до такої роботи. Пізніше вдалося встановити особу «палкого прихильника Кучми». Ним виявився звичайний київський таксист, якому пообіцяли за участь у цій програмі певну суму і не виплатили її.

Те, що задумувалося як «опускання» революціонерів, насправді тільки зіграло їм на руку. Адже вся Україна змогла,

нарешті, побачити тих, кого вся преса називала екстремістами, і переконатися, що їм черговий раз брешуть, а діюча влада цю брехню благословила. Зате проти неї виступають молоді люди з прапорами та плакатами, вони не бояться кричати «Кучму – геть!», і влада – що дуже важливо – не може нічого зробити з ними силовими методами.

Правда, активістів «України без Кучми» не раз попереджали: їхні дії дуже скоро почнуть використовувати в своїх цілях різні політичні партії. Лякали, зокрема, Рухом, «есдеками», застерігали від «Батьківщини» і надмірної активності тієї ж таки УНСО. Згодом так і сталося: скориставшись моментом, об'єднані соціал-демократи зміцнили свої позиції у владі, УНСО здобуло ореол мучеників, а партія Юлії Тимошенко – статус найбільш послідовних та непримиренних опозиціонерів.

Кажуть, що вирішальну роль у цьому відіграли трагічні події 9 березня 2001 року. Про цей день Юрій Луценко не дуже любить говорити: адже він став переламним для першої української революції та фактично прискорив її поразку. Українці – нація, яка довго терпить. Проте коли терпець уривається, ми готові йти до кінця. Вірніше – майже до кінця. Перша ж пролита кров здатна зупинити будь-який позитивний процес. Ми, в силу свого національного характеру, в силу ментальності, не готові переступати через кров і йти саме на таку крайність.

Помилок, зроблених 9 березня 2001 року, не повторили потім жодного разу. Хоча під час Майдану 2004 року виникала маса ситуацій, які могли закінчитися трагічно, якби народ піддався на провокації та вдався до більш радикальних дій. Закликів до силового захоплення як влади в цілому, так і окремих владних приміщень, у повітрі витало багато. Навчені гірким досвідом польові командири на чолі з Луценком зробили все можливе, аби не повторити кривавого побоїща. Надто свіжим воно було в пам'яті.

Події того дня варто коротко нагадати.

За сталою традицією, 9 березня кожного року, в день народження Тараса Шевченка, до його пам'ятника в парку Шевченка покладаються квіти. Основними учасниками цієї події зазвичай виступають урядовці. У той день квіти до монумента Кобзареві збиралися покласти президент Кучма, прем'єр Ющенко та інші чільні представники влади.

Опозиція не збиралася втрачати такий шанс заявити про себе. Активісти новоствореного Форуму національного порятунку, серед яких були лідер соціалістів Олександр Мороз, Олександр Турчинов із «Батьківщини» і майбутній «бютівець», а тоді – член УНА-УНСО Андрій Шкіль вирішили стати на чолі великої групи

демонстрантів і не допустити покладання квітів од уряду. Акція мусила апелювати до патріотично налаштованих верств населення України і продемонструвати готовність опозиціонерів відстоювати її інтереси. Діюча українська влада – за визначенням злочинна і антинародна, тому не має морального права покладати квіти до монумента символу нації.

Звичайно, про наміри опозиції влада була поінформована. Тому вже з другої години ночі 9 березня парк Шевченка по периметру оточила міліція. Напередодні правоохоронці розігнали друге наметове містечко учасників «України без Кучми» на Майдані. Проте мітинг опозиції все ж таки відбувся.

Коли урядова делегація попрямувала до пам'ятника Шевченку, натовп налетів на міліцейський кордон, частково прорвав його і, поки одні стримували міліцейський натиск, інші кинулися до підніжжя монумента і почали скидати звідти і топтати ногами квіти «від влади». Тим часом у сутичці з міліціонерами постраждали народні депутати. Зокрема, Валентина Семенюк із Соцпартії отримала кийком по голові і потім довго й запально говорила про міліцейське свавілля перед телекамерами. Водночас бійка розпочалася на розі на університетському паркані – єдиному місці, не захищеному кордонами. Міліція повідомляє, що постраждало троє правоохоронців. У протилежному стані відомо лише про одну травму.

Зрештою, кордони відкрились, і люди пішли до пам'ятника. Міліція тим часом затримала вісьмох призвідців бійок. Натовп рушив під приміщення міліції, аби затриманих звільнили. Звільнили майже всіх, після чого люди повернулися на мітинг, пообіцявши по тих, хто залишився в ізоляторі, прийти по обіді.

У тому, що трапилося вдень на розі вулиць Банкової та Лютеранської, одні звинувачують владу, яка силами міліції вдалася до терору та провокацій, інші – опозицію, якій такий розвиток подій був аж надто вигідним. Колона демонстрантів зіткнулася з міліцейськими кордонами. У натовп полетіли димові шашки та гранати зі сльозогінним газом. У відповідь унсовці, що йшли попереду, кинулися на спецназівців. У повітрі засвистіли гумові кийки, демонстрацію дуже швидко розігнали.

Звичайно, від влади можна було чекати всього, чого завгодно. Проте не можна забувати і про ту обставину, що, на противагу владі, опозиція орієнтувалася насамперед на Захід і апелювала до утвердження західних демократичних цінностей. У зв'язку з цим і виникла версія про пряму причетність до організації цих сутичок Юлії Тимошенко. Знаючи, що за протистоянням опозиції і влади в Україні стежить насамперед західна преса, вона, мовляв, точно

розрахувала: якщо почнеться серйозне зіткнення, це отримає розголос на весь світ. І, звісно, ситуація складеться не на користь влади.

Так і сталося. Кадри, на яких українські спецназівці в касках та бронежилетах лупцюють беззбройних людей кийками, розтиражували всі провідні інформаційні агентства світу. Про масові арешти україномовних молодих людей на вулицях Києва та на залізничному вокзалі, як і про засудження вісімнадцяти активістів УНА-УНСО до тюремного ув'язнення, з осудом говорила і писала західна преса. На користь діючій українській владі це явно не пішло. Популярність Кучми як лідера держави, і без того надзвичайно низька, опустилася нижче плінтуса. Влада поки що не виглядала аж такою розгубленою, проте ці події дали змогу самій Тимошенко зайвий раз протестувати з-за ґрат проти владного свавілля та беззаконня.

Юрій Луценко переживав те, що сталося, болісно. Додалися ще родинні проблеми: нещодавно помер батько, дружина Ірина народила другого сина, і Юрій кожного дня, поки існувало наметове містечко, після вечірнього розводу біг додому – треба було підмінити дружину і кілька годин сидіти біля ліжечка кількамісячного немовляти. Жінка переживала все це мужньо – вона завжди підтримувала чоловіка в його починаннях.

Лише один раз Юрій побачив її сльози. Ірина сиділа на кухні і плакала після того, як у телевізійних новинах передали про багатотисячний мітинг на центральній площі Харкова *(за офіційним визначенням – найбільша площа Європи. – Авт.),* учасники якого вийшли на підтримку президента Кучми. «Ти за них голову кладеш, а вони за Кучму плакатики тримають! Їм дають – і вони тримають!» – сказала вона, витираючи заплакані очі.

«З дружиною в мене склалося дуже здорово!»

Вони познайомилися в студентському гуртожитку.

Завдячувати цьому майбутнє подружжя має популярній у середині 80-х років минулого століття італійській естраді, і зокрема – телевізійному фестивалю в містечку Сан-Ремо, який транслювало польське телебачення та ретранслювало львівське.

Сім'я Ірини була родом із самого Львова, але згодом перебралася в Дубно, де батько дівчини працював начальником транспортного АТП, а мама – шкільною вчителькою. Вона була на курс молодшою за Юрія і навіть жила в сусідній кімнаті. Проте знаменита компанія, до якої входив Луценко, поводила себе дуже голосно. Двері в кімнату ніколи не зачинялися, життя вирувало там постійно. Некурящий Юрко нічого не мав проти, аби в приміщенні постійно стояв дим коромислом.

Звичайно, молоді парубки залицялися до сусідок. Друг Луценка Славко Максимець у пориві почуттів навіть так грюкав ногами в дівчачу стінку, що пробив у ній дірку. Тому, як згадує Юрій, спочатку майбутня дружина побоювалась і його, і всіх, хто мешкав у сусідній кімнаті. У ті часи їхнє спілкування обмежилося тим, що якось Ірина обережно постукала до сусідів і попросила цукру. Юрій натомість запропонував три банки варення – цукру саме не було. А потім її батько взагалі відселив доньку в більш спокійне місце двома поверхами нижче, пояснивши: «З цими вар`ятами краще справ не мати!» Мовляв, нічого хорошого від таких чекати не доводиться.

Потім якось одразу після святкування нового 1984 року дівчата в гуртожитку відзначали поливаний понеділок – це коли хлопців треба поливати водою, а вони у відповідь поливають дівчат. Коли Ірина разом із гуртом подружок полила Юрка, він зірвав зі стіни вогнегасник і почав поливати піною всіх, хто траплявся на його шляху. Після того староста гуртожитку пригрозив, що всіх повиселяє, якщо негайно не наведуть порядок. Довелося відчищати стіни від цієї піни. Луценко допомагав дівчатам – носив воду з підвалу на шостий поверх, а потім, уже під ранок, годував усю компанію.

Юрій Луценко (з диктофона):

– З армії ми повернулися вже не тими пацанами, що

йшли. Але почуття міцної дружби навіть посилилося. Служили ми поруч, і нам удалося за кілька місяців до дембеля домовитись, аби нас відпустили до Львова – забити собі місця в гуртожитку. Було це в серпні, гуртожиток іще не такий повний, і саме показували фестиваль у Сан-Ремо. Десь у крутому ресторані надибали дефіцитне пиво «Золотий колос», набрали цілу сітку. Таку ж саму сітку затарили «Спотикачем». У общазі зловили якогось хлопця: «Телевізор є?» – «Є». – «Пиво будеш?» – «Буду». Ну, сидимо в нього, п'ємо пиво, коли тук-тук – заходить сусідка, та сама Ірина. Тільки тепер вона вчилася на курс старше. Щось тоді просила, здається, виделок. Запропонував їй пиво – відмовилась. А від «Спотикача» – ні. Як я потім дізнався, це вона вперше в житті взагалі спробувала спиртне. Фестиваль уже закінчився, а ми перебралися в коридор, на якусь парту, і просиділи, проговорили цілу ніч. У нас виявилися спільні погляди на музику, літературу, чесноти людей. Коли остаточно повернувся з армії, знайшов її, і почали вже серйозно зустрічатися. Нам усі її подружки заздрили: такі довгі й гарні стосунки. Вони дотепер не змінилися. Не скажу, що це було перше кохання. Перше було в школі.[1] *Але з Іриною в мене склалося дуже здорово!»*

Розмовами на тій самій «їхній» парті стосунки не обмежувалися. Після свого повернення з війська Луценко влаштував вечірку, на яку запросив усіх, хто його знає. Ірина була в числі запрошених. Молоді закохані могли ночами гуляти Львовом. Головне в цій прогулянці було задирати голову догори і дивитися, як виглядають на фоні нічного львівського неба верхівки соборів, дахи та верхні поверхи старовинних будинків. А Юрій ще й розказував безліч цікавого про історію кожної вулиці та її колишніх мешканців.

Стосунки, що тривали два роки, завершилися весіллям у Рівному через тиждень після того, як Ірина отримала диплом про закінчення інституту. Разом вони вже дев'ятнадцять років.

Коли говорити про якісь спеціальні сімейні традиції родини Луценків, то нічого особливого немає. Хіба що Новий рік зустрічати з батьками, а потім уже їхати кудись гуляти далі. Свого часу Юрій розповів журналістам, що їхня родина не підвладна новій моді на тотальну релігійність і не поспішає на кожне свято до церкви – відмолювати гріхи. Кілька разів спробували, після чого домовилися: все це виглядає досить штучно. Напівжартома він називає себе православним атеїстом,

звертаючись до Бога тільки тоді, коли на це є внутрішня потреба, а не тоді, коли вимагає традиція.

Ірина ж якось призналася, що любить чоловіка за щедрість і вміння тримати удар. Удари долі градом сиплються на Луценка впродовж останніх років, за що дружина порівнює його з Кличком. Правда, додає: на відміну від боксера, Юрко тримає удар без боксерських рукавичок.

До речі, в дитинстві Юрій, один із перших учнів класу, круглий відмінник та золотий медаліст, не відзначився особливою пристрастю до фізкультури та спорту. Тут я погоджуюсь: сильний дух часто дорівнює сильному тілу, якщо не стає важливішим за фізичну силу. Одначе «п'ятірку» з фізкультури за силу духу не ставлять, а без цієї оцінки золота медаль йому не світила. Тому батько почепив синові вдома турнік – ним слугував відрізаний від лопати держак. Коли настав час здавати норматив із фізкультури, Юрко підтягнувся належні дванадцять разів.

Одного разу, згадує Ірина, чоловік подарував їй Париж. На початку сімейного життя, коли турбот було менше, ніж тепер, а вільного часу – більше, вони з друзями скидалися, наймали мікроавтобус і вирушали подорожувати Європою. Під час цих мандрів заїхали на кілька годин і до французької столиці. Пізніше, згадуючи ці дні, Ірина зітхала: «Знову хочеться в Париж, як у тому анекдоті: «А що, вже була?» – «Ні, вже хотіла!». Юрій узяв це до уваги і дуже скоро сказав: «Так, завтра будемо в Парижі!» Це було в листопаді, коли у Франції тільки закінчується золота осінь. Погода виявилася м`якою і сонячною, вони погуляли містом, а потім, звичайно ж, забралися на Ейфелеву вежу. Ірина боїться висоти, тому на шляху догори їй раптом розхотілося підніматись, і Юрій буквально дотягнув її туди. Коли внизу перед ними відкрилася панорама культового для всіх закоханих міста, він урочисто промовив: «Весь Париж біля твоїх ніг! Я тобі його дарую».

При всій своїй щоденній колосальній завантаженості Юрій намагається раз на тиждень повністю присвятити родині. Зі старшим сином Сашком часто ходять на книжковий ринок, з меншим – Віталієм – на морозиво та ігрові автомати. Всі разом люблять вибиратися до лісу на шашлики і футбол на галявині.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Для Луценка книжки те ж саме, що для Ющенка – бджоли. Будучи навіть міністром внутрішніх справ, я

примудрявся їздити на книжковий Форум у Львів. Ніколи не можу проминути, наприклад, дитячої книжки. Якось мені запропонували вручити нагороду засновниці цього Форуму Олександрі Коваль. Але я не знав, що це буде в Львівській опері, де збереться вся львівська інтелігенція, весь бомонд інтелектуальний. Я тоді казав, як завжди, експромтом: «Книжки – це те, що може зробити з України справді європейську країну. Я тут, у Львові, навчився бути українцем, бо прочитав Іваничука та Лепкого, і зробився європейцем, бо прочитав Андруховича». Насправді книжкова справа мені до душі. Я завжди казав, що цим треба займатися серйозно, а не боротися. Бо українські ура-патріоти боролися за українську мову і книжку п'ятнадцять років, а Іван Малкович без боротьби просто взяв і зробив українську книжку настільки привабливою, що вона «пішла» навіть на Сході України. Ось хто справжній герой! Робить свою справу за покликом душі.

Окремий обов'язок глави сімейства – при нагоді мити посуд і прасувати. Каже, що це йому допомагає знімати стреси.

А ще Ірина Луценко відзначила іскрометне почуття гумору свого чоловіка. Тому найбільше боялася, що казенна міліцейська система, в яку він потрапить, повністю змінить його характер. «Я хочу, щоб ти повернувся з міліції таким, яким пішов туди», – казала вона Юрію, розуміючи, що не може вплинути на нього та умовити відхилити пропозицію президента очолити МВС.

Вияви цього, можна сказати, легендарного почуття гумору ми з вами мали змогу бачити регулярно. Кожна публічна заява чи акція Юрія Луценка чи то в парламенті, чи то в якості головного силовика України неодмінно ставала набуттям преси, а звідти – і громадськості. Причому сам Луценко, як видається, в більшості випадків не переслідував мету жартувати навмисне, заради жарту, як це робиться, скажімо, в КВН.

Він поводився природно, реалізовуючи свою внутрішню потребу висловитися саме таким чином, а не шляхом наперед продуманої клоунади чи гострих пафосних публічних заяв.

«Подаровані Кучмі личаки спочатку призначалися Литвину і були куплені в магазині “Мистецтво”»

Після того, як акція «Україна без Кучми» провалилася, сам Кучма, за визначенням Юрія Луценка, став схожий на вовка, який проскочив червоні прапорці.

Він повірив у власну невразливість, а також переконався – попри наявність антикучмівських наметових містечок не лише в Києві, а й у деяких інших регіонах, загальне налаштування громадян України нічим серйозним йому не загрожує. Політичне, економічне та суспільне становище, в якому опинилася держава перед приходом Кучми на повторний президентський термін, все більше нагадувала ту саму брежнєвську стабільність, яку ще не встигли забути. А того, що така стабільність побудована на яскраво вираженій соціальній нерівності, в основі якої стоїть корупція на всіх рівнях, у нас і не забували. На думку Кучми, народ уже встиг відчути нестабільність навіть від спроби революційних змін у суспільстві. Тому найближчим часом на нього самого і створену ним систему влади зазіхань не буде.

Через те опозиціонери вирішили робити ставку саме на цілком законне протистояння діючій владі. Сильна опозиція мала пройти в парламент. Тим більше, що навіть після розгрому будь-якої революції її герої завжди залишаються такими в масовій свідомості.

А Юрій Луценко був одним із них. Тому цілком логічно, що він узяв активну участь у парламентській кампанії 2002 року, яку проводила Соціалістична партія.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Ми з Морозом провели близько 150 зустрічей. Виступали, як правило, в тандемі. Його образ – поміркований, мудрий політик. Мій імідж – революційно настроєний активіст, соціаліст-революціонер. Під час цих зустрічей можна було побачити масу цікавих картинок. Скажімо, Полтавська область, весь райцентр сходиться в клуб, де вже постаралися вимкнути світло і опалення. Я спочатку виступаю, а потім намагаюся стати ззаду за людьми, аби чути їхню реакцію. Ну і стоїть, значить,

типова полтавська бабця в тілогрійці з опушкою і каже: «Оце хотіла піти в баню і готуватися помирать, але послухала Мороза, – нє, ще поживу». Або Теплик – один із найменших райцентрів на Вінниччині. Люди сходяться на мітинг, одна жінка виходить з магазину ритуальних послуг, вінок відставляє, каже: «Покійний почекає»…Бачу червоний прапор – ага, комуністи вже є, зараз почнеться. Коли під цим прапором бачу діда: в сандалях на босу ногу, в гімнастьорці сталінського зразка, груди в орденах, а на прапорі написано: «Отряд имени Ленина. Соединение имени Сталина». Старий партизан на мітинг прийшов із найдорожчим, що в нього є. Це доводило, що політичній силі, яку я в той момент представляв, і політикам, що говорили від її імені, люди довіряли. Тоді соціалісти були найбільш радикально налаштованою опозицією Кучмі. Тому, бачачи безпросвітну вбогість людей по всій країні, я не відчував сорому і дуже легко називав під час подібних зустрічей Кучму «рудим тарганом» чи ще якимись дошкульними епітетами. Я спеціально не готувався, все народжувалося в голові на ходу.

Під час таких зустрічей Луценко буквально сипав анекдотами. За його словами, він здатен це робити без перерви. Наприклад, усі шість годин, що триває шлях від Києва до Харкова. Хоча навмисне їх не колекціонує і не читає збірники анекдотів, котрі продаються тепер на кожному кроці. Ось один із політичних анекдотів, шалено популярних 2002 року. Його Юрій Луценко розповідав не одну сотню раз.

«Летять у літаку українські президент, прем'єр і спікер. Глянувши вниз із ілюмінатора, спікер бідкається: «Які в нас люди згорьовані в країні. Ану, кину їм з неба сто баксів, хоч один щасливим буде!» Підхопивши цю ідею, прем'єр кидає тисячу баксів – ощасливлює десятеро людей. Кучма, в свою чергу, тихцем цупить з кишені прем'єра десять тисяч баксів і ощасливлює сто людей. А пілот, слухаючи їх, каже: «Ось я зараз скину з літака вас трьох разом – усі люди щасливими стануть!»

Такі речі сприймалися на «ура», і особливо це сприйняття стало помітним та більш активним під час президентських виборів 2004 року. Ненависть до режиму Кучми в народі визрівала не один день, проте 2002 року вона не була ще такою яскраво вираженою: люди, хто свідомо, а хто підсвідомо, розуміли – треба ненавидіти, але так само треба терпіти і чекати слушного моменту. Щойно зажевріла реальна можливість позбутися Кучми та вірних «кучмістів» шляхом активності

виборців, ненависті вже ніхто не приховував.

Ну а тоді, 2002 року, коли до кінця правління Кучми було ще досить далеко, люди, які ходили на передвиборчі мітинги, діставали задоволення від того, що до них приїхали політики різного віку, об'єднані в своєму бажанні та вмінні говорити те, що думають, і не бояться це робити. Навряд чи треба пояснювати, чому результатом тієї парламентської кампанії стала перемога опозиції. Насамперед – радикально налаштованої, до числа яких належали соціалісти і «Блок Юлії Тимошенко».

Про «Нашу Україну» і певну специфіку її перемоги писали і говорили тоді та час від часу згадують тепер. Зокрема, в світлі результатів парламентських виборів 2006 року, «Нашій Україні» нагадали, як чотири роки тому вона здобула реальну парламентську більшість і профукала її. Тоді, будучи фактично в конфлікті з режимом і маючи на чолі популярного в народі відставленого прем'єра Віктора Ющенка, ця партія офіційно визнала себе опозиційною навіть не тоді, коли їхній лідер з`явився на акції «Повстань, Україно!» поруч із Юлією Тимошенко, а лише після горезвісних подій у Мукачевому під час виборів мера міста в квітні 2004 року.

Але поки що – початок літа 2002 року, і Президент України Леонід Кучма у своєму традиційному посланні до парламенту нового скликання вирішив звернутися до нього з традиційним посланням і закликати до співпраці. Це мусило було прозвучати раніше, та Кучма відтягував момент, намагаючись за кулісами домовитися з комуністами та «нашоукраїнцями» про те, аби ті не заважали парламенту працювати в провладному режимі. Адже комуністи на той часи лишалися самі по собі, не зайнявши ніяких позицій ані у владних, ані в опозиційних силах. Натомість «Наша Україна» намагалася дистанціюватися від влади, не переходячи досі до радикально налаштованих опозиційних сил.

Своє послання «зґвалтованому», як висловлювалася опозиція, парламенту президент проголосив 23 червня 2002 року. З того, як говорив Кучма, опозиції стало зрозуміло – з партією Віктора Ющенка і КПУ якусь спільну мову йому все ж таки вдалося знайти. Тому соціалісти прийняли рішення вийти з залу і не слухати це. До них приєдналися «бютівці». Масового виходу не сталося, залу під час виступу Кучми демонстративно залишили близько півсотні депутатів.

Ось як виглядали подальші події у висвітленні засобами масової інформації та коментарях самого Луценка.

> «Те, що президент прийшов до парламенту і закликав до співпраці – не означає, що його слова впали,

так би мовити, на благодатний ґрунт. Перед самим виступом президента у Верховній Раді стався невеличкий інцидент. Як тільки Леонід Кучма вийшов на парламентську трибуну, народний депутат Юрій Луценко зі словами «На дорожку в Європу!» підніс йому личаки».

(«Українські новини», 23.06.2002).

Юрій Луценко (з диктофона):

– Я в своєму ряду як би найдалі сиджу, тому останнім виходжу. А мені муляють лапті. Я їх купив Литвину, бо сподівалися, що він не стане спікером, бо не зможе надибати собі голосів. Тому вирішив подарувати йому, мовляв, іди собі… Купив я ці лапті на Хрещатику, в магазині «Мистецтво»[2] за, як зараз пам'ятаю, 8 гривень 40 копійок. У кожного депутата є такий столик маленький, вузенький, туди можна покласти тільки якийсь аркуш паперу або книжку. В мене ж ці лапті зайняли весь столик, нема куди покласти ні портфеля, ні мобільного, нічого. І тут виникає абсолютний експромт. Послання Кучми називалося пишно і красиво – «По дорозі до Європи»… Я ці лапті зв'язую за шворки і йду до нього. Коли Кучма мене побачив, втупився мені просто в обличчя, і ненависть йому затьмарила все інше. Він навіть не побачив, що я тримаю в руках. Але зал завмер: щось буде. Нагадую, що в цей час опозиціонери вийшли, і я був із Кучмою сам на сам. Я йому віддаю ці лапті і кажу: «Це вам на дорогу до Європи, Леоніде Даниловичу!» В нього хватальний рефлекс розвинутий, він їх цап… потім зрозумів і кинув.

«Ці личаки Леонід Кучма одразу ж викинув у зал і сказав: «Я на таке не реагую».

(«Українські новини», 23.06.2002).

Юрій Луценко (з диктофона):

– Кинув – і попав у комуніста Гмирю! Гмиря закричав.

Зараз у нього один із лаптів зберігається як експонат. Фоторепортер агентства «Ройтер» зловив тоді єдиний кадр, причому там половина мого обличчя. Цей кадр – єдиний, де акцію зафіксовано. Я цією фотографією достатньо сильно горджуся. А Мороз тоді не знав нічого. Стоїть, розказує кореспондентам, що в знак протесту ми вийшли із залу. А тут запитання: «Як ви оцінюєте вчинок свого Луценка?» Він перелякався, розуміючи – щось відбулося. Каже: «Що він зробив?» – «Подарував лапті». – «Кому?» – «Кучмі!» Він тоді розсміявся: «Я не можу це всерйоз оцінювати. Це просто класно».

«Того ж дня у Вінниці, коментуючи інцидент, президент заявив, що ситуація виявила, хто є хто, і це побачив не тільки він, а всі люди. «Я знав, що провокація готується, – говорить Леонід Кучма. – А вони не ховали її, вони навмисне робили так. Напевне думали, що президент злякається і не піде в парламент виступати. Але, знаєте, мене вже стільки років лякали всіма засобами, що мені лякатися власних депутатів українських нічого. Я так вважаю, що нормальні люди в Україні, не кажучи про політиків, так поступати не повинні. А щодо цієї даже виходки там із лаптями, то я передав назад і сказав, що то не мій розмір, то розмір Мороза».

(«Українські новини», 23. 06. 2002).

Прокучмівська більшість тоді обурилася. Це зайвий раз підтвердило – з почуттям гумору в тих, хто працює на тирана чи слугує йому, не все гаразд. Не варто ображатися на подарунки, тим більше, якщо вони зроблені від душі. Сміх лякає тільки тиранів, і цю тезу яскраво підтверджує сьогодні діючий український прем'єр. Свого часу Віктор Янукович злякався кинутого в нього курячого яйця. Потім ненавидів анекдоти, що масово народжувалися під загальною маркою «Веселі яйця». Навіть не заважав тернопільському відділенню Партії регіонів позиватися до суду, коли з нагоди другої річниці історії з яйцем Луценко під час засідання Кабінету міністрів влаштував щось на кшталт святкування «Дня яйця». Згодом розізлився на кавеенівські жарти «95 кварталу». Якщо прийняти тезу, що сміх вбиває тирана, то автор цих рядків готовий погодитися: в якості вартої поваги політичної фігури Янукович перебуває в

передсмертному стані. Правда, стан цей у кожного триває порізному.

Повертаючись до історії з личаками, слід визнати – це був чи не єдиний помітний та резонансний перформенс у стінах парламенту, загалом не готового сприймати і адекватно реагувати на такі речі. Вже наступного дня про це написала російська преса. Згодом мер Одеси Гурвіц передав Луценкові газету навіть з Ізраїлю, де ця акція описувалася під заголовком: «Пора сушить лапти». Прийшло розуміння: Кучма не страшний, його можна не боятися.

Про лапті й досі згадують всує. Навіть знаходяться персонажі, готові повторити цю акцію. Про таке бажання, зокрема, заявив після виступу президента Ющенка в парламенті у лютому 2006 року член Партії регіонів Тарас Чорновіл. Коментуючи його промову, він сказав буквально таке: «Президент розказує, як прекрасно живеться в Україні, як чудесно відбувається розвиток, який сталий цей розвиток, до цього ж він просить для себе і свого тимчасового уряду ще й інших повноважень. Він взагалі не поставив собі жодних оцінок та вимог. Я думаю, що це, мабуть, найнекритичніший виступ за весь період. Особливо, якщо врахувати, що він відбувається на зорі розгортання одного з найскладніших корупційних скандалів в Європі. Я маю на увазі скандал з «РосУкрЕнерго». На превелике щастя президента, мене сьогодні у Верховній Раді не було, бо в мене було велике бажання повторити дії Луценка, який подарував Кучмі плетені лапті. Я б це зробив трохи в новому образі, поставив би йому на трибуну личаки з надписом «Від «РосУкрЕнерго» і з великою пришитою кишенею».

Хоч як би там було, хоч хто б там що казав, але відтоді за Юрієм Луценком закріпився імідж головного дотепника українського парламенту. Він усіляко підтримував його. Наприклад, якось цілком серйозно запропонував розглянути закон про відправлення українського батальйону в Ірак на чолі з Кучмою. Цей закон навіть зібрав у парламенті дві сотні голосів, чим не на жарт збентежив дипломатів усіх країн. Насправді це була своєрідна реакція на спроби уряду залишити батальйон українських миротворців у Іраку в той час, коли там почали розгортатися серйозні воєнні дії, котрі могли вилитися в протистояння з усім мусульманським світом. Барабанщиком батальйону пропонувалося призначити голову президентської адміністрації Віктора Медведчука, відповідальним за фізичну підготовку – власника футбольного клубу «Динамо (Київ)» Григорія Суркіса, а відповідальним за поставку сухофруктів – народного депутата Олександра Волкова.

До речі, жарти жартами, але українських хлопців тоді таки вдалося вивести з Іраку до початку там активних воєнних дій.

Якщо спитати Луценка, що, крім боротьби з режимом, він зробив у парламенті, то дістанете неочікувану як для стереотипного іміджу відповідь. Луценко не писав, як багато хто з опозиціонерів, – безлічі радикальних, але явно непрохідних або нереальних соціальних законів. Він написав один, але такий, який змінив ситуацію в цілому секторі економіки – «Закон про телекомунікації». Цей закон фахівці оцінюють як один із найбільш європейських ринкових законів, що забрав у чиновника право паразитувати на частотному ресурсі й диктувати монопольні ціни. Відчутним результатом закону стало скасування плати за вхідні дзвінки мобільних абонентів, передача частот із рук Міноборони, яке, мов собака на сіні, не віддавало їх у цивільне використання, і сотні мільйонів доходів в бюджет від нових ліцензій та мільярдні від якісного стрибка бізнесу в цій сфері.

Не знаю, як кому, а мені такий підхід одного, але глибоко продуманого реформаторського закону, імпонує.

На цей період припадає ще одна історія, яка не набула широкого розголосу. Вірніше, надбанням громадськості стали наслідки дрібного хуліганства, яке скоїв народний депутат Юрій Луценко під час голосування за імпічмент президента Кучми весною 2002 року.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Для нас це було принципово: засвітити, наскільки реальною є опозиція. А Литвин весь час хитрував і не хотів ставити питання імпічменту на голосування. Тоді голосували тільки по четвергах. У вівторок – так званий неголосувальний день. І тут спікер Литвин заходить, проголошує: «Хто за внесення до порядку денного питання про те, щоб оголосити імпічмент Президенту України, – прошу голосувати». Ясно, що ніхто не був готовий, і того ефекту не вийде, але спробувати треба. Ну, я стою там десь у «задньому проході» – так ми називаємо місця біля входу, де сидять зазвичай есдеки. Дивлюсь: соціалісти вже кнопки натискають. А за нами сиділи аграрії, картки вставлені, а нікого біля них немає! Голосувати депутат має право тільки один раз і тільки своєю карткою. Я через весь зал мотнувся, хотів натиснути кнопку за аграрія Ващук. Але бачу – не встигаю. Час голосування йде, стовпчики падають, і я розумію – є останні секунди. Тому

натискаю кнопки на перших же столиках, які трапилися під руку. «Жертвами» виявилися члени пропрезидентского блоку «ЗаЄдУ» («За Єдину Україну». – *Авт.) Михайло Гладій і Василь Шпиг. Табло показує: вся «заїда» або не голосує, або проти, а двоє – «за». Журналісти кидаються до комп'ютерів, починають вираховувати. Тут же народжуються перші неймовірні припущення: Гладій здався і буде підтримувати кандидата в президенти Ющенка, гроші на це підуть через банк «Аваль», яким керує Шпиг. А ця парочка саме виходить із буфету, нічого не підозрює, життя в них удалося. Тут їх атакує зграя журналістів, вони опиняються перед десятками камер, і Гладій чує: «Михайле Васильовичу, прокоментуйте своє ставлення до президента». Він гордо заявляє: «Я – людина президента! Ми з Кучмою – за аграрні реформи! Ми розбудуємо село!», ну, в такому дусі. А йому: «Чому ви тоді за імпічмент проголосували?» У нього аж щелепа відвисає: «Хто проголосував?» – «Ви». – «Коли?» – «Щойно». – «Де?» – «В сесійній залі». Обличчя Гладія побіліло, а Шпиг щось зрозумів, і собі: «Я теж? Господи…». Не заходячи в зал, вони тут же побігли до Медведчука в адміністрацію президента на Банкову.*[3] *Надворі – тепло, кінець травня, і обидва вперіли. Я сиджу з почуттям, як кажуть, виконаного обов'язку, коли дзвонить Медведчук. Тоді мої телефони всім були відомі. «Твоя робота?» Розумію, про що йдеться: «Моя». – «Да, – чую на тому боці, – вставив ти двох мужиків. Сидять зараз у приймальній, любі гроші пропонують, тільки б спокутувати». – «Вітя, – кажу, – ти ж знаєш, що я бідний соціаліст. Ну, залиш мені там тисяч десять, а все інше забирай собі». – «Нема таких грошей». – «Гаразд, коли Кучма викличе на розборку, скажи йому, що це все я». – «А Кучма спитає, чому ці двоє саме біля тебе свої картки залишили і саме в потрібний момент вийшли ніби в буфет. Могли б лишитися біля своїх карток, простежити. Словом, хана мужикам».*

Історія мала своє продовження, причому – абсолютно несподіване. Сталося це після скандалу під час виборів мера в Мукачевому. Нагадаю, що там у процес відверто втрутилися кримінальні групи, що тиснули на виборців практично на кожній дільниці, а в деяких випадках застосовували фізичну силу. Тоді «Наша Україна» склала постанову, в якій вимагала засудити злочинні методи виборів у Мукачевому і звинуватити в потуранні цим методам Кучму і Медведчука.

Для того, аби ця постанова пройшла, не вистачало голосів. Тоді Віктор Ющенко, вбраний у білий костюм, агітував колег-депутатів і серед інших звернувся до Михайла Гладія. Закликаючи до його демократичного налаштування, він просив долучитися до тих, хто виступає проти бандитизму. На що Гладій відповів: «А чого ви мене повчаєте? Я ще два роки тому за імпічмент Кучми проголосував!»

Здається, єдине місце в житті Юрія Луценка, де не знаходилося місця жартам, була військова частина, в якій він проходив строкову військову службу.

«В армії мене навчили підкорятися»

До війська студента Луценка призвали після другого курсу інституту.

І, на відміну від більшості радянських студентів, служити він пішов охоче, навіть не намагався «відкосити». Хоча можливості такі, безперечно, були і навіть бажання бути гідним свого батька та не підводити його ні в чому, думаю, армійської служби не стосувалося. На «гражданці» такі установки можна було втілювати в життя так само успішно.

Правда, служив Юрій у військах урядового зв'язку КДБ, а військова частина, причому – дуже секретна і можна сказати – елітна, розташовувалася в його рідному Рівному. Таким чином, українця не заслали в Сибір, на Далекий Схід, у Казахстан чи Забайкалля. Його минула «чаша сія», так само як йому пощастило не зіткнутися в армії з найбільш садистськими виявами «дідівщини», помноженої в деяких випадках на знущання людини над людиною не лише за принципами «старослужилий – молодий», а й за національними та етнічними ознаками, коли в роті сильна, скажімо, кавказька община. Так само його не призвали в Афганістан, між тим 1984 рік вважається роком найбільших втрат СРСР на афганській війні.

Луценко проходив строкову службу фактично вдома, і до сьогодні не готовий сказати, склалося так само собою чи все ж таки батько застосував свій вплив. І навряд чи цей вплив поширювався на його друзів-однокурсників, один із яких служив у частині через дорогу, інший – у вертолітному полку, розташованому за парканом кадебешного полку. Жоден із них, кажуть, не шкодує за двома роками обмеження свобод.

Про те, що служба в армії – почесний обов'язок кожного радянського громадянина, говорилося хіба в класичній комедії «Максим Перепелиця». А факт, що з неорганізованих хуліганів та бешкетників у війську робили людину, озвучувався в іще одному хіті радянського прокату – комедії «Солдат Іван Бровкін». Можливо, в 50 – 60-х роках минулого століття щось подібне до цього було: армія не вбивала в людині особистість, і тих, хто приходив з війська, дівчата любили й поважали більше. Але вже в середині 70-х років армії боялися не менше, ніж тюрми. Сільські хлопці приймали її, як належне, а ті випускники ПТУ, котрі не ставали малолітніми злочинцями, йшли до війська покірно. Тим часом студенти і взагалі більш освічені та ерудовані молоді люди ставили під сумнів доцільність свого перебування в армії. Два роки молодого життя провести в казармі, де вдень треба

маршировати плацом чи копати ями, а вночі відбиватися від озвірілих «дідів», намагаючись зберегти свою гідність, і при цьому не отримати по голові – ні, це не для людей із перспективними планами на життя, в які не входило втрачати два роки невідомо де, займаючись невідомо чим.

Десь приблизно так розмірковував майже кожен радянський студент-волелюб, до когорти яких свого часу належав і ваш автор. Проте Юрій Луценко так не вважав і дотепер не вважає. Звичайно, каже він, два роки в казармі – справді забагато, але військову службу хоч би рік мусить пройти кожен, хто вважає себе чоловіком. Тому він два роки чесно тягнув лямку армійської служби, розтягуючи на морозі котушку, на яку намотано 50 метрів дроту. Розтягнувши дріт, треба було бігти за наступною котушкою, потім знову 100 метрів, знову назад за новою. І так прокладається 2–3 кілометрів зв'язку. А ще він знає, як встановити антену, маючи на все про все належні за нормативом 15 хвилин, а на голові – протигаз. Ну і, звичайно, скуштував казарми.

Юрій Луценко (з диктофона):

– «Дідівщина» в нас була нормального рівня. Це коли «діди» виконують сержантські функції. «Портянок» ми їм не прали, це – щоб зрозуміло було, про що я. Ну, подвір'я мели, не без цього, та до принижень і садизму не доходило. Я в армії взагалі побачив багато чого вперше і дізнався для себе багато нового. Скажімо, Акакій Джвачвадзе – це перший грузин, якого я побачив у своєму житті. Він уночі на правах «старослужащого» любив тренувати пацанів, командуючи: «Підйом!» – «Відбій!». Саме в армії я дізнався, що таке антисемітизм. Якось раніше не звертав увагу на такі речі. Служив із нами Діма, сам із Ленінграда. Він належав до категорії печальних євреїв, є такий тип, на противагу веселим євреям. Про таких, як Діма, кажуть: у нього на обличчі відбита вся світова скорбота єврейського народу. Звичайно, всім нам хотілося його підколювати, але це все було по-доброму. Як уже ми з нього тільки не кепкували! Колись здавали нормативи по вдяганню протигаза, і я йому в підсумок підсунув протигаз на коня. Спеціальні протигази для коней залишилися, напевно, з громадянської війни і валялися в нас на складах. Капітан дає команду: «Гази!» Всі одяглі, а капітан ходить, дивиться, аби не було зморшок. Я тоді був командиром

взводу, і капітан, зупинившись біля Дукаревича, запитує: «Що це таке?» – «А это у рядового Дукаревича нос не влазит в обычный противогаз. И мы ему выдали специальный». Треба сказати, що носяра у Діми справді був показовий. Капітан тоді закликав мене в свою каптьорку і каже: «Почему вы занимаетесь антисемитизмом, товарищ Луценко?» – «Что это такое?» – «Это когда над евреями издеваются. Делать это можно, но так, чтобы никто не видел». Класичний взірець радянської поведінки. Хоча Діму я дуже любив. Уже після армії, заробивши на заводі сортуванням штампів, я взяв свою майбутню дружину Ірину і повіз її в Ленінград. Приймав нас у гостях Діма.

Якщо можна так сказати, то за два роки служби Юрій Луценко зробив повноцінну кар'єру воїна. Прийшовши рядовим, він звільнився старшиною і командиром взводу. Пізніше завдяки військовій кафедрі, що існувала при Львівському політехнічному інституті, він здобув офіцерське звання і на момент вступу на посаду міністра внутрішніх справ був старшим лейтенантом запасу. Ним і залишився.

Тепер Луценко говорить: перший свій керівничий досвід він дістав у армії. Хоча, звісно, не обходилося і без «самоволок», і без тушонки, яку під час набігів на села під час польових навчань міняли на яйця, аби потім Юрій як фірмовий кухар міг зробити деруни.

Служба хоч і не була медом, та й занудною і одноманітною її назвати так само не можна. Скажімо, під час польових занять на «точці» постійно звучав джаз або гримів рок-н-рол, однополчанин Макс, «просунутий» хлопець із Києва, вже тоді виконував на пам'ять «Гамлєта» не відомого тоді широкому загалу Леся Подерв`янського, а командир вузла зв'язку капітан Кукарін походжав у вільні від польових занять години в футболці з написом «The Beatles», фірмових джинсах, темних скляних окулярах і в накинутому на плечі кітелі з погонами капітана КДБ. Такий «по жизні» настрій не заважав йому вдень і вночі о будь-якій погоді ганяти своїх солдатів, аби вони могли розгорнути станцію і давати зв'язок двадцять чотири години на добу.

Свою частину Юрій Луценко не забув і час від часу буває там на святкуванні Дня частини. Вже в якості міністра МВС він навіть спробував по старій пам`яті розгорнути станцію в польових умовах і знайшов дозиметр з лейбою «с-т Луценко».

У армії, де все одноманітно і за розкладом, важко лишатися самим собою. Юрій Луценко, з його слів, зберіг власне «я». Коли

віддавався наказ ходити в їдальню з піснею, його взвод затягував не притомно-патріотичне типу «Несокрушимая и легендарная», а хуліганську «Соловей, соловей, пташечка!». За що Луценко отримав зауваження – мовляв, білогвардійщиною відгонить. Коли перейшли на «Засвіт стали козаченьки» – попередили про неприпустимість націоналістичних проявів.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Але найбільшу науку мені дав дуже шанований мною старший прапорщик Руденко, нині покійний. Старшина нашої роти зробив із студента чоловіка. Він розглядав мене не як сина партійного вождя чи вільного студента, а опускав мордою в усі необхідні солдатські гадості. Почалося з того, що на кожну репліку дуже розумного студента був однозначний наказ по виконанню робіт на кухню, наряд поза чергою. Наприклад, заходить старший прапорщик Руденко в наш відсік. Там стоять двоповерхові ліжка. Вони заправлені так, що табуреточкою відбиті кантики. І смужки на ковдрах мусять бути витягнуті строго симетрично. А в нас не були витягнуті. На що старший прапорщик каже: «Что у вас за хиромантия, товарищ Луценко?» Я тут же демонструю ерудицію: «Товарищ прапорщик, «хиромантия» не от слова «хер», а от слова «хирос», что по-гречески означает «судьба». – «Ваша судьба, товарищ Луценко – три наряда вне очереди». Так він мене вчив підкорятися. Намагався зробити таким, як усі. Якщо говорити про армію, то це – відчуття плеча колеги і вміння підкорятися наказам. Коли ти змушуєш себе викидати власне тіло з ліжка о будь-якій годині і бігти на зарядку, махаєш лопатою на морозі не тому, що хтось тобі це наказав, а для того, аби зігрітись, і відігріваєш замерзлу тушонку в вихлопній трубі, бо іншого способу поїсти в тебе нема. При цьому власної гідності ти не втрачаєш. Такі речі дуже важливі для будь-якого чоловіка, особливо для того, хто сам скоро починає командувати іншими. Тому під кінець служби ми зі старшим прапорщиком Руденком дуже здружилися.

Поняття «вміння підкорятися» якось не в’яжеться зі сформованим уже образом Луценка – поборника громадянських прав та свобод, непримиримого ворога тиранії та диктатури, польового командира української революції, якому ніхто ніколи

не може нав'язати свою думку та свою волю. Можливо, в це поняття він вкладає якийсь інший зміст. Бо ваш автор знає багатьох людей, котрі, уникнувши армійської служби, наділені всіма названими вище та багатьма іншими чеснотами.

Хочу сподіватися, що сам належу до таких людей, навіть якщо армії уникнув у буквальному розумінні цього слова дивом: восени 1988 року українські студенти та їхні російські однодумці закликали до всесоюзного бойкоту військових кафедр. І, на диво, перемогли: після того відвідування військової кафедри і місяця військових зборів (який скоро взагалі зменшився до трьох тижнів) студенти звільнялися від обов'язкової строкової служби. А остаточно цю перемогу закріпив серпневий путч 1991 року і проголошена після того незалежність України.

Все це в результаті вилилося в казус: випускникам ідеологічного факультету журналістики не присвоїли ніякої військової спеціальності. Присягу ми прийняли в актовому залі військової кафедри Київського університету ім. Шевченка під звуки Гімну України, записаного на бобінний магнітофон «Юпітер – 203, стерео». Після чого новоспеченим офіцерам запасу пояснили: ще недавно нас мали атестувати як політруків. Проте часи змінилися, комуністична партія вже не керує країною, а значить – нема єдиної політичної та ідеологічної платформи. Програму ми теоретично проходили як мотострільці, отже, ними формально і залишимося. Тому ми закінчили навчання офіцерами запасу невідомо яких військ і невідомо якої, так би мовити, військової орієнтації.

Натомість Луценку служба саме в військах урядового зв'язку несподіваним чином придалася в майбутньому, коли в парламенті Луценко зайнявся реформою законодавчої бази зв'язку.

Між іншим, після перемоги «помаранчевих» побутувала думка, що коли почнеться розподіл міністерських портфелів серед переможців, то Луценко як фаховий зв'язківець отримає посаду міністра транспорту та зв'язку. Тому зв`язківці, швидше всього – для налагодження стосунків, запросили його в день інаугурації нового Президента України погасити поштову марку, що так і називалася – «Інаугурація президента Ющенка». На марці зображена знаменита на тлі прапорів баба Параска Королюк як символ «помаранчевої» революції. Поки Луценко і Юрій Єхануров гасили цю марку і розписувалися на всіх конвертах, почалася інаугурація, і навіть десь там трапився невеличкий інцидент із спробою побиття Нестора Шуфрича. Яку посаду дістав польовий командир Майдану через кілька днів після цього, всім відомо.

Однак коли говорити про роки, проведені Луценком у

парламенті, то законотворча діяльність все ж таки була тоді для нього не основною. З 2002 року він займався підготовкою до опозиційного повстання і, як сам каже, був закріплений за Східним фронтом – очолив Донецький обласний комітет Соціалістичної партії і зробив Донбас, оплот тоді ще губернатора Донецької області Віктора Януковича, плацдармом своїх бойових дій на два найближчі роки.

«Опозиція примостилася під пам'ятником Леніну»

21 листопада 2002 року губернатор Донеччини поміняв роботу. Він очолив український уряд і став, таким чином, десятим прем'єр-міністром України з часу проголошення її незалежності.

Своє перше інтерв'ю у новій якості він дав у той же день просто на льотному полі донецького аеродрому. Першою обіцянкою Януковича було зміцнення економічних зв'язків із Росією. «Я думаю, близькість стосунків нашого регіону з Росією, традиційні ринки збуту та зв'язки допомагали вирішувати економічні проблеми тут, на Донбасі», – сказав він, прийнявши традиційні хліб-сіль та квіти.

Донецька область – чи не найбагатший регіон України. Вже в часи губернаторства Януковича доходи населення тут вважалися в півтора раза вищими, ніж у середньому по країні. Економіка, за офіційними даними, зростала тут щороку на 6–7 відсотків. Усе це називалося «економічним дивом», і заслуги приписувалися виключно губернатору. Після того, як у області було впроваджено «Закон про спеціальні економічні зони», іноземні інвестори охоче почали вкладати в розвиток регіону свої капітали, бо через митні та податкові пільги продукція тут почала коштувати дешевше, ніж за його межами. Тому не дивно, що Януковича в його вотчині сприймали не інакше як народного героя.

Коли в радянську епоху почалося освоєння Донбасу, сюди почали їхати з усього Союзу і пускати тут коріння. Тому, звичайно, питання російської мови і взагалі – декларативні заяви про близькість до Росії і невідривність зв'язків із нею в цьому регіоні було настільки ж актуальним, наскільки спекулятивним. До того ж Януковича саме мешканці Донбасу вважали істинно народним прем'єром. Бо все просто, як у серіалі: народився в робітничій родині, рано став сиротою, виховувався в дитячому будинку і навіть мав у юності дві судимості.

Останній факт земляки йому великодушно пробачили: з ким, мовляв, по молодості не буває, тільки ж не кожен у такі люди вибивається… До того ж наявність судимості у нашій країні – не завжди негативний факт біографії. Адже тюремні строки відбували і дисиденти, і ті, кого засудили несправедливо, через недосконале законодавство, тотальне беззаконня і корупцію.

Однією з заслуг Віктора Януковича на посаді губернатора Донецької області преса називала примирення «донецького» і «дніпропетровського» кланів. представником і головним лобістом

останнього був діючий Президент України Леонід Кучма. Ще один яскравий представник «дніпропетровських» – затята опозиціонерка Юлія Тимошенко. Кажуть, що вона готова була так само домовитися з «донецькими», якби її фінансові інтереси в цьому регіоні так само були враховані. Проте цього не сталося. Натомість примирення основних бізнесових, а відповідно – і політичних кланів відбулося, на думку російської «Независимой газеты», після того, як «Індустріальний союз Донбасу» та компанії, котрі входять до «дніпропетровської групи», отримали по 32,5 % акцій Алчевського металургійного комбінату. Так само Янукович ініціював підписання угоди про співпрацю між Донецьким та Дніпропетровським регіонами.

Київський політолог Олексій Голобуцький вважає, що за соціотипом Віктор Янукович – «Жуков». Риси характеру, які йому відповідають: воля, владність, жорстокість, боротьба, влада, зібраність, агресивність, відчуття власної значимості. Таким чином, робить висновок політолог, люди, подібні до Януковича, найчастіше зустрічаються серед – цитата – «крутих мафіозі», «авторитетів», «паханів», «ватажків». З таким іміджем він вступив у президентську виборчу кампанію 2004 року.

Проте ще навесні 2002 року губернатор Донецької області стверджував, що не хоче бути прем'єр-міністром. За його словами, в житті йому довго не давали працювати на одному місці. Тому, пропрацювавши п'ять років головою обласної державної адміністрації, він хотів би попрацювати на цій посаді ще хоча б років п'ять. Однак буквально через півроку він змінить свою думку. Чому це сталося – буде сказано нижче. А поки він іще керував областю, мешканці якої завжди були соціально вразливими та «лівими» за своїм менталітетом.

Саме тому агітація соціалістів, дії яких у регіоні координував народний депутат Юрій Луценко, виявилася в чомусь близькою по духу населенню Донецька та області. Вони говорили простою мовою не про високі політичні матерії, а про наболіле – ціни, зарплати, сваволю чиновництва. Плюс небувала на ті часи – тим більше в Донбасі – іронія над владою. Можливо, через це акції, продумані ним і влаштовані тамтешніми соціалістами, мали досить серйозний резонанс у межах регіону.

Про здатність соціалістів на будь-які ризиковані дії місцева влада вже знала. Бо як відзначали в минулому 2001 році День шахтаря у Донецьку, вона запам'ятала надовго. Тоді виникла ідея провести карнавал, а в рамках цього карнавалу – прогуляти по місту Леоніда Кучму. Звичайно, не власною персоною: його роль грав чоловік, одягнений у гамівну сорочку з психушки та зелену маску з обличчям Кучми, на шиї якого висів плакат з написом:

«Соціалісти попереджують: кучмізм небезпечний для вашого здоров'я». Друг і соратник Луценка, тоді – перший секретар Донецького обласного комітету Соцпартії Юрій Гримчак, нині активіст «Самооборони», згадував: була заява про те, що осередок партії братиме участь в усіх масових заходах, що проводяться в місті, включно з Днем міста, Днем шахтаря і Днем Незалежності. Тому формальний дозвіл на проведення такої маніфестації в них був.

Колона, в якій вели «Кучму», рухалася не першою, а в середині, разом із демонстрантами від інших партій та організацій. Міліція, котра стежила за порядком, спочатку подумала, що це якась лялька. Але коли все стало зрозумілим, правоохоронці негайно вирішили заборонити соціалістам рухатися далі. На що їм показали офіційний папірець із дозволом, після чого їм лишалося хіба що фіксувати обличчя та, по можливості, прізвища учасників акції. А тим часом інші колони за чиїмось розпорядженням просто відсунулися від небезпечної: задні відстали, передні швидко посунули вперед.

Це тільки підсилило ефект. Адже тепер колона з «Кучмою» в гамівній сорочці не губилася серед інших, а яскраво виділялася на їхньому фоні. Так вона пройшла повз трибуну, де насилу стримував лють губернатор Янукович, а поруч із ним стояв ні в сих ні в тих народний артист Росії Йосип Кобзон. Коли зухвала колона нарешті зникла з очей «батьків міста» та їхніх високих гостей, місцевій міліції вже нічого не заважало почати затримання порушників спокою. Кількох учасників тієї акції все ж таки зловили, але соціалісти досить скоро домоглися їх звільнення.

Оглядаючись сьогодні на ті роки, Юрій Луценко стверджує: саме після цієї акції місцевим опозиціонерам стало вдаватися більш-менш впливати на владу, яку уособлював «народний губернатор». У багатьох донецьких містах вперше побачили опозицію, важко, але почали створюватись осередки партії. Соціалісти з'являлися скрізь – на народних грецьких гуляннях, на Дні металурга, в пікетах за чисту воду… Знаючи, на що здатні потенційні революціонери, Янукович почав розуміти: з ними в деяких випадках краще домовлятися. Скажімо, якогось опозиціонера вирішили, про всяк випадок, з превентивною метою, звільнити з роботи. Щойно цю інформацію отримує Луценко в Києві, вже через кілька днів губернатору доповідають – соціалісти збираються палити ялинку перед будинком обласної адміністрації. Розуміючи, що вони це утнуть, влада тимчасово припиняє репресії, а опозиція погоджується скасувати заплановану акцію протесту.

Хоча відігравали назад далеко не всі перформанси.

Найбільш врізалася в пам'ять історія про «водіння козла». За словами її учасників, зокрема – самого Юрія Луценка, провести щось аналогічне за силою впливу на людей ні до, ні після того не вдалося. Навіть коли на 7 листопада 2002 року соціалісти хотіли кататися по вулицях Донецька на тачанці, перевдягнуті в революційних солдатів та матросів, усе одно ефект був би трошки не той. Тоді акції перешкодила погода, але і революційний запал потроху спадав. Не хотілося розпилятися, краще спрямувати його в одне, більш потрібне русло – не за горами старт дуже важливої для революціонерів президентської виборчої кампанії.

Отже, 9 березня 2002 року з нагоди річниці погрому «України без Кучми» опозиційні сили вирішили провести мітинги по всій Україні. В Донецьку соціалісти задумали перевдягтись у двірників і прибирати сніг у центральному парку, озброївшись мітлами та гаслами «Очистим город от грязи, а власть – от мрази!». Тоді ж виникла ідея роздобути десь цапа, причепити до нього плакат з написом: «Я і моя сім'я голосували за Кучму» – і так поводити його по місту. Затримка була лише за… козлом.

Виявляється, розповів Юрій Гримчак, по селах цих тварин зимою забивають на шкури, які потім здають заготівельникам. Тому довелося шукати цапа дуже довго, причому не тільки по Донецьку, а й по довколишніх районах. Нарешті в приватному секторі Макіївки потрібна тварина знайшлася.

Хазяїн називав його Борьком. Козел виявився рудим, що дуже добре з точки зору алегорії – прямий натяк на персону діючого президента. Але на революціонерів чекала і погана новина: цап дуже смердів. Причому своїм смородом відразу довів незвичних до такого чоловіків буквально до неосудного стану. Потім вони признались один одному: не можна було уявити собі, що старі козли так сильно отруюють собою атмосферу. Одначе назад дороги нема: якось, заштовхавши його в машину приятеля, революціонери повезли здобич у Донецьк, залишивши хазяїну в якості орендної плати вартість цієї тварини. Мовляв, якщо з ним щось станеться, дядько збитків не понесе.

Тим часом Юрій Луценко чекав на своїх соратників у наперед домовленому місці. Щоб дістати дозвіл на проведення мітингу, його оформили в заявці як зустріч із народним депутатом України. За законом відмовити виборцям зустрітися зі своїм депутатом ніхто не має права. Тим часом сніг, який мусили дружно прибирати соціалісти, оперативно почистили міські комунальні служби. Та вихід усе одно знайшли – революційні «двірники» заходилися підмітати сміття, зроблене з порваних портретів Леоніда Кучми.

Козел, запланований «окрасою» програми, між тим вивантажувався на той час повністю очманілими від його запаху революціонерами. Машину зупинили в якійсь підворітні, аби не псувати ефект несподіванки. Проте ефект виявився зворотнім: декого з тих, хто займався вивантаженням цапа, почало нудити просто там, у дворі. Свідками цієї сцени стали випадкові перехожі, котрі, як згадують учасники цих подій, тут же почали обходити це місце.

Нарешті козла привели до демонстрантів, почепили на нього заготований уже плакат і рушили через парк на центральну площу звичним уже маршрутом – до першого міліцейського посту. По дорозі цап привертав людську увагу, і міліція, зметикувавши, що відбувається, негайно звеліла згортати акцію. На що традиційно була ознайомлена з офіційним дозволом від міськради на її проведення. «Про козла у вас у заявці нічого нема», – спробував все ж таки припинити хуліганство старший патруля. На що отримав відповідь: «Цей козел – власність народного депутата Луценка!» За законом, він набув статусу недоторканності.

До речі, такий прийом застосовували і під час «України без Кучми». Аби міліція не змела наметове містечко відразу, на наметах почепили попереджувальні таблички: «Власність народного депутата Мороза», «Власність народного депутата Семенюк» тощо. Міліція, очевидно, скреготіла зубами, однак зазіхати на майно, заявлене як депутатське, все ж таки не ризикнула.

Козла припинили водити лише після того, як до учасників акції прибіг заступник Януковича і мало не зі сльозами попросив забрати тварину. Бо в противному разі завтра всіх, хто це допустив, не розбираючись, де чия провина, просто звільнять із роботи. Коли взялися везти цапа назад, виявилося, що водій, який його привіз, утік разом із машиною. Довелося шукати іншу, і хазяїн Борька, отримавши свого улюбленця назад, повернув усі гроші, відмовившись навіть брати орендну плату. «Сам рудого ненавиджу!» – пояснив він революціонерам свій вчинок.

На цьому, кажуть, епопея не закінчилася. Доброволець, міліцейський полковник, котрий відвозив козла в Макіївку, довго не міг витравити з салону своєї машини бридкий нудотний козлячий запах. До того ж посварився з дружиною – та навідріз відмовлялася сідати в цю машину. Тому авто довелося продати, після чого її власник остаточно зненавидів антинародний режим.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Дуже класна річ була 2003 року на 1 Травня. Тоді вже Янукович став прем'єром, і для нього спорудили трибуну. Але не поруч із пам'ятником Леніну, а якраз навпроти. Це для того, щоб його не ототожнювали з комуністами, хоча саме це святкування виявилося чисто радянським. На трибуні стали новопризначений губернатор Анатолій Близнюк, Борис Колесников, якого я тоді зовсім не знав, і всі інші донецькі можновладці. А під пам'ятником Леніна примостилася опозиція: соціалісти і декілька комуністів. Наші тримають плакати: «Янукович, не гони порожняк!». До нас регулярно підходять спецслужби і кажуть: «Згорніть плакати, бо зараз буде прем'єр-міністр». Їх, звичайно, посилають відповідно за адресою, бо мають право тримати будь-які гасла, а особливо – у свято. Нарешті через площу суне колона демонстрантів. У мегафон чути приблизно таке: «На площадь вступает коллектив Первого маргаринового завода, продукция которого известна далеко за пределами Донбасса!» Враження жахливе. Таке, ніби я потрапив у радянське дитинство. Навіть гірше, бо тут кожну колону супроводжує міліціонер. Але тільки демонстранти починали розходитись, як наші тут же давали кожному в руки опозиційну пресу і різні друковані приколи про Кучму. Пригадую, як орговик із обладміністрації тоді бурчав: «Ми їм електорат позганяли, а вони його запліднюють».

Одначе такі акції опозиції хоча теоретично і мали повторюватися по всіх регіонах, насправді реалізовувалися в залежності від активності лідера. Фігурально висловлюючись, не всі області України мали на той час свого Луценка. Друга і остання спроба взяти діючу владу штурмом на всеукраїнському рівні мала назву «Повстань, Україно!» На відміну від «України без Кучми» про її початок владу попередили заздалегідь.

Так, 2 вересня 2002 року, за два тижні до оголошеної акції протесту лідери опозиції звертаються до преси з офіційним зверненням, де, зокрема, закликали:

«Напередодні Всеукраїнської акції громадянського протесту «Повстань, Україно!» ми звертаємося до вас: не зрадьте самих себе та своїх близьких, бо отруєна суспільна атмосфера загрожує однаково всім, хто живе в Україні. Ми розуміємо, що важко під час акцій протесту буде не лише нам – відкритим опонентам діючого режиму, а також і вам. Арсенал заходів режиму щодо

журналістів «багатий»: відрізані голови, тортури, викрадення, побиття, позбавлення роботи, яка є сенсом вашого життя. Але навіть такі загрози не позбавляють журналістів з власною позицією від відповідальності якісно робити свою справу.

Влада буде лестити вам, роздавати почесті і нагороди, запрошувати на престижні зустрічі та у закордонні поїздки. Але пам'ятайте, що саме вас влада ненавидить більше за всіх! Саме ця влада убивала і принижувала вас в особі Г. Гонгадзе, І. Александрова і багатьох, багатьох інших, убивала з особливим цинізмом, звірством і жорстокістю! Ця влада не може вас не ненавидіти, бо вона ненавидить правду і свободу! Бо знає, що основне покликання журналіста – нести правдиву інформацію!

Розуміючи залежний стан нашої журналістики, ми не закликаємо вас ставати на бік опозиції. Ми тільки просимо вас не писати і не говорити неправду».

Акція громадянської непокори «Повстань, Україно!» мала початися зранку в понеділок, 16 вересня. Вже з суботи всі під`їзди до Києва були перекриті міліцейськими кордонами. Планувалося не пустити в столицю автобуси з регіонів. Тамтешні активісти не приховували, що збираються організовано вирушати на Київ, аби приєднатися до акції. Звісно, кожного пасажира поїзда, електрички чи рейсового автобуса не перевіриш. Хоча якщо міліція бачила велику групу людей, вона обов`язково перевіряла документи в усієї компанії. Але замовлені автобуси від звичайних рейсових все ж таки можна було відрізнити. Комусь удалося прорватися, одначе значну частину учасників зупинили на підступах до Києва і завернули назад.

Те ж саме коїлося в регіонах, і зокрема – в такому специфічному, як Донбас – ділянка «фронту» Юрія Луценка. Влада в переддень акції скасувала рух приміських електричок, намагалася навіть скасувати автобусні рейси. Проте, на відміну від залізничних поїздів, приватні автобусні перевезення заборонити не могла навіть влада. Тому біля в'їзду у Донецьк у рейсові автобуси заходили «беркутівці» з автоматами, в бронежилетах і питали в пасажирів: «Комуністи, соціалісти є?». Останній раз на Донбасі таку фразу чули 1942 року.

Усупереч зусиллям влади, і навіть не зважаючи на те, що акцію оцінювали як провальну, 16 вересня акція «Повстань, Україно!» таки відбулась у центрі української столиці,

незважаючи на те, що, як ми вже зазначали раніше, 12 вересня суд Шевченківського району Києва задовольнив заяву Київської держадміністрації щодо заборони мітингів у центрі Києва. Опозиції запропоновано мітингувати за 14 км. від міста. За даними правоохоронців, у об'єднаному мітингу на Європейській площі взяли участь 15 тисяч осіб, а за даними організаторів акції – від 25 до 30 тисяч людей. Загалом в Україні участь у акціях «Повстань, Україно!», за даними міліції, взяли майже 50 тисяч осіб. За даними лідера БЮТ Юлії Тимошенко – близько 127 тисяч.

Задум вивести людей на вулиці української столиці в принципі вдалося зреалізувати. Але про це майже нічого не дізналась Україна. Достатньо було переглянути вітчизняні репортажі з цього приводу, де доволі вміло демонструвалися специфічні форми подачі інформації, які суттєво зменшували кількість людей на площі. Натомість опозиція, як уже зазначалося, цю кількість явно завищувала.

У Донецьку ж, за заявою СПУ, на мітинг вийшло близько п'яти тисяч чоловік. Не зважаючи на дощ, акція в центрі міста відбулася. О 14.00 колона СПУ, яка налічувала понад 2 тисячі маніфестантів, почала рух до центральної площі міста. Оскільки Донецький обласний суд заборонив проведення акції обласному комітету СПУ, акцію розпочала обласна організація «Жінки за майбутнє дітей». Попереду колони соціалістів несли плакат «Пахана – до в'язниці» із зображенням чоловіка, дуже схожого на Леоніда Кучму. Руку пахана прикрашало татуювання «Не забуду «Южмаш». На площі з колоною СПУ з'єдналася колона комуністів (2 тисячі осіб) і колона «Батьківщини» (1 тисяча осіб). Перед приміщенням Донецької облдержадміністрації відбувся мітинг.

На противагу опозиційній демонстрації влада міста благословила велику групу студентів, яка стояла під дощем із плакатами на підтримку діючої влади. Студентів підсилили шахтарями. Опозиціонери не йшли ні на які домовленості й не збиралися скасовувати свою демонстрацію, натомість єдине, що змогли пообіцяти – не вдаватися до аж надто радикальних дій. В обмін на це влада так само мусила дати обіцянку втриматися від провокацій.

У зв'язку з цим сталося невеличке непорозуміння. Місцевий ОМОН, якому набридло мокнути, вирішив таки застосувати до якогось гурту силу. Потім, коли розібралися, що до чого, виявилося: хтось пустив інформацію, що на площі зібралася група студентів із антиурядовими гаслами. Не маючи повної інформації, хто з демонстрантів за кого, орієнтуючись лише на гурт з плакатами і не маючи бажання вчитуватися в написи на них, «омонівці» посунули на студентів. Ті нічого не зрозуміли:

чому їх тіснять, якщо вони – за владу? Спроба заявити про несправедливість призвела лише до того, що кийки бійців ОМОНу пройшлися по плечах і боках хлопців, не дуже сильно, проте все одно відчутно.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Все це, звичайно, смішно, але потім. Тоді не до сміху було, коли мене, Гримчака, і взагалі – абсолютно всіх активістів не лише від Соцпартії, а й від комуністів та БЮТ, котрі брали участь у «Повстань, Україно!» виволокли з ліжок о п'ятій годині ранку і доставили на допит у місцеве управління СБУ. Ясно, що мені виявилося найпростіше: як народний депутат я був недоторканна особа. Зате соратників довелося витягувати, причому докласти до цього певних зусиль. Тоді, до речі, нам уперше в практиці «шили» таку класну статтю – «Перешкоджання посадовим особам».

Попри де вимушене, а де – цілком свідоме мовчання вітчизняної преси, іноземні видання все ж таки оцінили сили опозиції. Так, американська газета «New York Times» відзначила надзвичайний розмах акцій протесту в Україні. На думку Майкла Вайнса, автора статті «Натовп виступає проти заплямованого скандалами президента», значення акції «Повстань, Україно!» стане ясним тільки згодом: у залежності від того, чи наберуть протестні виступи силу або зійдуть нанівець, як пророкують деякі експерти. Журналіст відзначає – у Кучми вже були серйозні проблеми на початку 2001 року, однак він їх пережив. І тому, цитата, «сьогодні не ясно, чи зберуться з духом звичайні українці, що звикли до років скандалів, аби відправити у відставку свого президента». Вайнс також звернув увагу на особливу позицію Віктора Ющенка, який, на відміну від інших опозиціонерів, закликав не стільки до відставки президента, скільки до того, що має бути покладений кінець корупції та політичним репресіям, які є примітними характеристиками правління Кучми.

Надзвичайну масовість акції 16 вересня відзначило й Бі-бі-сі. Вказуючи на широту опозиційного руху в Україні, коментатори підкреслюють деяке ослаблення позицій опозиціонерів через нерішучість того самого Віктора Ющенка. Проте саме цього нерішучого екс-прем`єра вже через два роки всі українські революційні сили підтримають як кандидата на посаду голови української держави.

Ющенко, який на той час таки став харизматичним лідером, сприймався не інакше як месія. А Кучма мусив був піти на цілком законних підставах. Всенародна любов до Ющенка протиставлялася всенародній ненависті до Кучми. «Ми ніколи так близько не стояли перед вибором між клановою диктатурою і демократією», – заявив Ющенко на Всеукраїнському надзвичайному з'їзді депутатів від об'єднаної опозиції навесні 2003 року.

Криза назрівала.

«Нашу дільницю спочатку підпалили, потім приїхала ціла бригада юристів від самого Медведчука»

Попри купу кандидатів у президенти, серед яких були найбільш несподівані та одіозні, на кшталт Романа Козака, станом на осінь 2004 року вже ніхто не сумнівався, що основними опонентами на президентських виборах будуть Віктор Ющенко та Віктор Янукович. За діючого прем'єра – Донбас і весь наявний у влади адмінресурс. За лідера опозиції – Захід, Центр і столиця України.

Але в усьому цьому був один момент, на якому почали акцентувати пізніше. Президентські вибори 2004 року в Україні преса назвала частиною операції «Наступник», розроблену оточенням Леоніда Кучми при активній підтримці російських політтехнологів та спецслужб. Кінцевою метою операції була заміна Кучми Януковичем як найбільш зручною для діючої української та російської влади фігурою.

Як писала преса, підготовка до операції «Наступник» почалася в той самий момент, коли в кінці листопада 2002 року представник потужного донецького клану став прем'єр-міністром України. Тривалий час, ще в СРСР, Віктор Янукович обіймав, не зважаючи на свої судимості, різні номенклатурні посади. Що само по собі досить дивно: адже чистота анкети в Радянському Союзі при прийомі на роботу, тим більше – на керівну партійну посаду, була головним визначальним фактором. Є кілька припущень, у який спосіб двічі судимому Януковичу вдалося пробитися в верхи. Проте нині озвучувати їх усі і докопуватися до істини немає смислу. Бо неозброєне око помічало – навіть не знайомі з особливостями національної політики громадяни розуміли: за Януковичем стоять більш могутні сили, що воліють залишатися в тіні. Отже, сам він до певної міри підставна фігура. І прийняті ним рішення в більшості випадків будуть залежати від волі тих, чиїм ставлеником Янукович є.

Єдиний кандидат від влади на посаду Президента України ще з часів губернаторства прославився як прихильник сильної руки та авторитарних методів керівництва. Практика, а особливо – новітня російська, свідчить: такий стиль не викликає особливих заперечень серед виборців на пострадянському просторі. Після передачі влади з рук Кучми до рук Януковича в країні не

зміниться нічого. Залишиться та сама сіра та похмура, проте така звична стабільність, плюс забезпечена старість колишньому президенту та його найближчому оточенню буде гарантована.

Кандидатуру наступника українського престолу схвалили в Москві. За версією газети «Комерсант Україна», Януковичем у цій якості замінили Анатолія Кінаха. До листопада 2002 року, пише газета, на президентське крісло цілком міг претендувати не менш стабільний Кінах. Та він не виправдав очікувань Москви, зокрема – в питаннях, пов'язаних зі створенням газового консорціуму. Тому цю фігуру вирішили замінити іншою, більш керованою.

Уже через рік після призначення Віктора Янковича на цю посаду саме після його візиту до Москви, було розв'язано проблему, що виникла довкола острова Коса Тузла і мало не спричинила великий міжнародний скандал. Таким чином, залагодивши цю справу, Янукович повернувся додому переможцем і заробив собі додаткові бали.

На додачу до всього 31 жовтня 2003 року, коли координатор пропрезидентських фракцій Степан Гавриш оголосив про рішення висунути Януковича єдиним кандидатом від влади на посаду президента, додав: «Програмною установкою для цього кандидата буде завершення політичної реформи в Україні і внесення змін до конституції». Йшлося в цьому разі про розширення прем'єрських повноважень. І ніхто не давав гарантій, що Леонід Кучма не повернеться, тепер уже – в якості голови українського уряду.

Тим часом команда Кучми запустила механізм консолідації влади, створивши трикутник «президент – парламентська більшість – уряд». Якщо прогнози справдяться і Кучма таки стане прем'єром незабаром після обрання Януковича президентом, цей трикутник остаточно замкнеться. Але навіть тепер ніхто ззовні не може вплинути на будь-яке рішення влади, отже – адмінресурсом сміливо можна керувати.

Сам Віктор Янукович усе більше відчував себе главою держави і заочно вже святкував перемогу. Особливо це було помітно, коли пожвавились українсько-російські взаємини. Президент Російської Федерації Володимир Путін навідує Україну без особливого приводу і досить часто. Принаймні так виглядає збоку. Частенько приймає він у себе і Кучму з Януковичем. А 9 жовтня, за три тижні до першого туру виборів, перед навалою телекамер Путіну в його підмосковній резиденції Ново-Огарьово практично офіційно представили Януковича як спадкоємця кучмівського престолу.

Виглядало все досить нелогічно. Для преси українські високопосадовці приїхали, аби привітати російського лідера з днем народження. Якщо це справді так, то вони запізнилися

більш як на тиждень: Путін народився 1 жовтня. Коли учасники зустрічі розмістилися перед телекамерами, Янукович опинився поруч із Путіним. Кількома тижнями пізніше російський президент робить візит у відповідь до Києва – спільно святкувати 60-річчя визволення Києва від німецької окупації. І хоча офіційно це відбулося 6 листопада, колеги вирішили почати публічні святкування раніше – до 31 жовтня, першого туру голосування.

Саме тоді телекамери зафіксували епізод із цукеркою, який став іще одним анекдотом після того, як у Івано-Франківську під час зустрічі зі студентами у Януковича влучили яйцем. Він, у минулому – боксер і автогонщик, завалився на руки охорони. Випадок із яйцем породив цілий напрямок політичної сатири – Інтернет-проект «Веселі яйця», котрий передбачав мультики про Януковича і яйце, а також неймовірну кількість анекдотів про нього. А з цукеркою, хто забув, вийшло так: на трибуні Янукович, занудившись від споглядання параду, запропонував Путіну льодяника. Той із ввічливою посмішкою відмовився їсти його сам, проте взяв і передав голові своєї адміністрації Медведєву, який без роздумів поклав гостинець до рота.

Політологи відзначають: російський президент не закликав громадян України голосувати за Януковича. Але робив усе можливе, аби підтвердити: якщо українці зроблять саме цей вибір, він буде єдино правильним. У якості авансу він повідомив: громадяни України, які приїздять до Росії терміном на 90 днів, можуть не реєструватися. Це при тому, що до того часу кожен, хто завітав до сусідньої держави більш як на три дні, мусив стати на облік. Інакше порушник паспортного режиму буде заарештований і оштрафований. Українцям недвозначно давали зрозуміти – якщо при владі буде Янукович, такі пільги для них залишаться надовго.

Із усього цього було зрозуміло: українська опозиція мусить зробити і зробить усе можливе, аби не допустити такого вибору для України. І тут, як згадує Юрій Луценко, він особисто наштовхнувся на серйозну проблему: ведучи передвиборчу кампанію кандидата в Президенти від Соціалістичної партії Олександра Мороза, він мусив робити все можливе, аби ця кампанія не поборювала передвиборчу кампанію Віктора Ющенка. Бо Мороз під час першого туру міг відтягнути його голоси. І тоді в Луценка народилася ідеальна формула: ми не агітуємо проти Ющенка, але всі, хто не готовий голосувати за нього, – голосуйте за Мороза, аби не віддати голоси ставленику Кучми.

Треба зазначити, що в СПУ завжди існувало дві головні течії – пострадянська, на чолі з «сірим кардиналом» партії Йосипом Вінським і соціал-демократична на чолі з Луценком. Жодна з цих груп не могла перемогти іншу без підтримки голови партії

Олександра Мороза, якого за будь-яких обставин підтримувало 30–40 відсотків партійців. У групу Луценка перед вирішальними президентськими виборами входили фактично всі яскраві постаті СПУ – Ніколаєнко, Баранівський, Семенюк, Шибко, Сподаренко. У важкій боротьбі з Вінським і ортодоксами – секретарями обкомів, які виступали за агресивну боротьбу з лідером Ющенком, ця лінія Луценка перемогла і стала добрим доробком перед «помаранчевими» подіями, які об'єднали і лівих, і правих.

Приблизно за тиждень до першого туру голосування в Києві почали помічати незвично багато молодих людей, зовнішність яких правоохоронці звикли відзначати в звітах як кримінальну. Правда, якраз столичну міліцію вони вперто не цікавили. Кияни небезпідставно вважали їх «донецькими бандитами». Обережно заговорили про експорт злочинності з Донбасу до столиці та про більш явну підтримку Януковича криміналом. З'явилися навіть аналітичні журналістські тексти на тему: що краще – коли при владі олігархи, чи коли при владі бандити. «Бандитам – тюрми!» – ще один передвиборчий слоган опозиції.

Під час мітингу опозиції перед приміщенням ЦВК 23 жовтня невідомі спровокували бійку. Хлопці «кримінальної зовнішності», озброєні молотками і пляшками з якоюсь запалювальною сумішшю, почали битися з прихильниками Віктора Ющенка. Кілька вікон будівлі ЦВК було вибито. Пізніше в теленовинах це подали як хуліганські вибрики, організовані опозицією з метою дестабілізації суспільства.

Ми вже знаємо, що переможцем першого туру виборів ЦВК оголосила кандидата в президенти Віктора Ющенка. На другому місці з невеликим відривом – єдиний кандидат від влади Віктор Янукович. Пристрасті розпалювалися, навіть політично байдужі громадяни зрозуміли: щось має статися. Голосування другого туру було призначене на 21 листопада 2004 року. Вже в ніч із 21-го на 22-ге стає очевидно: влада організувала тотальні фальсифікації, насамперед у східних областях України, де явка виборців «зростала» навіть після того, як виборчі дільниці вже зачинилися.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Для мене Майдан почався з відрядження в другому турі президентських виборів до Кіровоградської області, на 102-й виборчий округ. Поруч був знаменитий на всю Україну 100-й.[4] *На 102-му відбулося майже те ж саме. Там начальник міліції в першому турі побачив дівчину, яка*

прийшла голосувати на дільницю з помаранчевою стрічкою, і брутально її побив. Про це повідомили засоби масової інформації, а я прямо в ефірі телекомпанії «Ера» пообіцяв приїхати спостерігачем. Коли приїхав, побачив класичну картину під назвою «Вибори в Центральній Україні»: джип з бандюками, російськомовні координатори, міліція зачинена, але всередині, за зачиненими дверима, відбуваються засідання оперативного штабу, який, очевидно, організовує виїзди в зашугані села. Люди йшли голосувати під пильним наглядом дільничних та голів сільрад або їх представників. Уявіть собі, як добряче вгодовані пики стоять і стежать за голосуванням людей, перевіряючи їхні бюлетені. Ввечері почалося найстрашніше. Почали штурмувати і підпалювати дільниці, залякувати членів виборчих комітетів. Нашу дільницю спочатку підпалили. Потім приїхала ціла бригада юристів. Вони назвалися людьми, близькими до самого Медведчука, і почали лякати жінку, яка очолювала виборчу дільницю. Одначе, вона зробила справжній вчинок – підписала бюлетені, яких після підрахунку вистачило для переваги Ющенка на окрузі. В якийсь момент приїхав Михайло Поплавський, закріплений за цим округом від провладної сторони. Побачив мене, посміхнувся, каже – поїду далі, тут депутат уже є. Словом, зрозумів, що йому тут ловити нема чого, і поїхав. За ніч я виробив усі необхідні рішення, протоколи, підписав їх і поїхав у Київ.

Київ уже ставив намети. Починався Майдан. Наступні сімнадцять днів стали одними з кращих у житті сорокарічного Юрія Луценка.

«З вікна нашої квартири мені махав молодший син. А я не знав, чи повернусь додому»

22 листопада 2005 року, в день річниці Майдану, міністр внутрішніх справ Юрій Луценко написав офіційну заяву про відпустку на один день за власний рахунок. Роком пізніше відпустки за свій рахунок він не брав, та й настрій міністра був дещо іншим. Ні кращим, ні гіршим – саме іншим. Справа не в невідворотності відставки, до якої лишалися тижні. Все, що відбувалося не лише після Майдану, а й довкола Майдану, не дуже влаштовувало «романтика з кулаками». Заява про те, що ніхто в цей день не посміє завадити їм з друзями випити по 50 грамів горілки, прозвучала наче виклик невідомо кому.

Хоча чому невідомо? Польовий командир Майдану Юрій Луценко в жодному разі не Ленін на суботнику, і не так уже багато бажаючих нести з ним знамениту колоду. В першу чергу тому, що попри сотні тисяч людей на Майдані, в дні «помаранчевої» революції всі і все було як на долоні. Іншого польового командира ніхто собі просто не уявляє, а чиясь спроба постояти поруч не сприйметься навіть противниками Луценка. У своїй якості, на своєму місці він був єдиним і неповторним.

Тому на другу річницю Майдану в словах Луценка відчувалася якась ледь помітна гіркота. Не через те, що він у своїй якості тоді був єдиним. А, як мені здається, через те, що в своїй іпостасі, зі своїми переконаннями він лишився один. Решта тих, кого називали «героями Майдану», тепер у громадській свідомості або не герої, або герої вчорашніх днів, або герої різних майданів.

Можливо, це одна з причин, чому Юрій Луценко дедалі менш охоче розповідає про Майдан і своє місце на ньому.

Справді, чого зайвий раз говорити, коли його місце всі бачили, його слова всі чули, а давати якусь оцінку, дивитися на якісь речі чи моменти по-новому, з точки зору, як кажуть, дня сьогоднішнього – чи є в цьому особливий, глибинний зміст?

Юрій Луценко (з диктофона):

– У перші дні ми так виступали, що аж позахрипали. Томенко тоді сказав спересердя: «Хоч би якась зараза

депутатська прийшла, виступила. Не вистачає різноманітності». – «Миколо, – відповідаю. – Ти не думай, де їх сьогодні взяти. Ти думай краще, як би не впала сцена від кількості бажаючих на неї забратися, коли ми переможемо». Так і сталося: після перемоги дуже модно було вішати на стінах кабінетів такі великі панно з зображенням Майдану, де на передньому плані обов'язково було видно господаря кабінету разом із президентом. До речі, всі «вожді» стабільно починали з`являтися біля сцени за півгодини до появи Ющенка. Хоча б на скільки б він запізнювався, все одно по їх появі можна було орієнтуватися, коли його чекати».

Про українську революцію писано-переписано, і головне – писатимуть іще довго. Та все ж таки, розуміючи, що нічого нового тут сказати не можна, варто нагадати хоча б пунктирну хронологію подій, участь у яких зробила Юрія Луценка одним із найпопулярніших українців.

Напередодні в своєму штабі Віктор Ющенко оголошує про впевнену перемогу над Віктором Януковичем, яку в нього намагаються вкрасти. Ющенко разом із кількома «нашоукраїнськими» депутатами приїздить до Центральної виборчої комісії, аби зустрітися з її головою Сергієм Ківаловим. У ЦВК відбуваються дрібні сутички між нардепами від протилежних сил. Після зустрічі з Ківаловим Ющенко оголошує про недовіру Центрвиборчкому й закликає всіх, хто прагне справедливості й протестує проти фальсифікацій, о 9 ранку 22 листопада прийти на майдан Незалежності. До акцій опозиції готується і влада: під Адміністрацію Президента підтягуються підрозділи спецназу.

Зранку SMS-повідомлення із закликом збиратися на центральній площі столиці розповсюджуються сотнями тисяч мобілок. О 9-й людей на мітинг збирається порівняно мало – кілька тисяч осіб. Але щогодини кількість потенційних революціонерів зростає, надвечір, долаючи створювані перешкоди, починають приїздити люди з регіонів.

Віктора Ющенка визнають не просто фактичним переможцем – його проголошують народним президентом. Він говорить про фальсифікації за відкріпними талонами, яких було видруковано більше в десятки разів, аніж у першому турі. Про десятки поїздів, сформованих міністром транспорту Кирпою, котрі ганяють по всій Україні, щоб кожний із так званих виборців по відкріпних талонах у тій чи іншій області міг проголосувати по 5–6 дільницях. Це наочно показує ставлення Президента України до того Закону,

який напередодні прийняв парламент: мінімізувати фальсифікацію за відкріпними талонами. Цей закон був підтриманий більшістю, але президент його не підписав. Лідери опозиції стають лідерами революції та закликають обдурений народ до страйку.

До Адміністрації Президента, відділеної від самого будинку кордоном «омонівців», також підтягуються «помаранчеві» пікетувальники – відтоді облога Банкової триватиме і вдень, і вночі. «Беркутівцям» дарують квіти. Саме в цей час з'являються перші чутки про приїзд в Україну російського спецназу. Їх квітами не проймеш, і це розуміють усі. У центрі Києва з'являються КрАЗи з піском та бетонними блоками.

Натомість у людей, які збиралися на Майдані, так само як і в тих, хто керував ними, зброї не було. Тарас Стецьків, один із лідерів революції, згадує в інтерв'ю «Дзеркалу тижня»: «Майдан структурно складався з трьох частин. По-перше, наметового містечка, котре спочатку створювала тільки «Пора», а потім воно розрослося до неймовірних розмірів. Друга частина – це власне, люди, які стояли на Майдані. І третій елемент – сцена. Визнаємо, ми абсолютно не підозрювали, коли її встановлювали, що ця сцена і цей мікрофон стануть генеральним диспетчерським пунктом, який керуватиме революцією. Мали тільки інтуїтивне розуміння: сцену потрібно ставити. Для мітингу. Але навіть ми не припускали, що це переросте у безперервну акцію. І якби цього мікрофона не було, то революцією ніяк було б керувати. Тож коли ставитимуть пам'ятник українській революції, то символів у неї три: намети, мікрофон і мегафон. Це й була наша зброя».

Блокувати президентську адміністрацію на Банковій «помаранчеві» сили збиралися незалежно від того, як далі складеться ситуація. Бо не пускати Леоніда Кучму на його робоче місце було першочерговим завданням революції. «Помаранчеві» мали намір тримати облогу саме цього приміщення незалежно від того, чи буде президент Ющенко згодом заходити саме до цієї будівлі, чи вибере якусь іншу. «Маємо всі підстави вважати, що Кучма серйозно втратив легітимність. Крім того, знаючи про всі ці додаткові сервери й адмінресурси, якими керували саме з цього будинку, ми намагаємось убезпечити себе й мінімізуємо можливість формування нового такого центру перед переголосуванням. Хоча, звісно, розуміємо, що його можуть створити у будь-якому іншому місці. Але для нас АП – це певний символ, який заслужив таке ставлення до себе. Як і сам Кучма», – так коментував тоді ці дії Володимир Філенко.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Це, здається, був день третій, друга година ночі. Я обходив усі пости. Як зараз пам'ятаю, приходжу на Банкову. Сніг падає, два КАМАЗи стоять на Банковій. Це для того, аби розсікти натовп демонстрантів, якщо вони почнуть наступ. На цих КАМАЗах повно «помаранчевих». Намети там наші стоять, людей повно, співають, танцюють, скрипка грає, сопілка. А навпроти – чотирнадцять рядів спецназу. Всі вони без підшоломників, сині – бо було градусів 15 морозу. Їм виспівують: «Наша служба и опасна и трудна», це так знущаються. Звичайно, ми те припинили, хлопці ні при чому. Тоді підходжу до них і кажу: «Дайте сюди свого старшого». Мовчать. Вони ніколи не вступають в розмови з політиками, інструкція у них така. «Я Луценко, – кажу, – я керую демонстрантами, дайте мені старшого». Десь там видлубали офіцера. Потім приходить полковник Міленін, столичний керівник міліції. «Навіщо, – питаю, – ви хлопців морозите? Відведіть їх назад, пустіть їх у тепле приміщення. Тут один наряд поставте, ми не збираємося нічого робити». – «Ми вас боїмося». – «Добре, я відведу своїх на двісті метрів, заховаю. Заведіть хлопців у приміщення адміністрації, хай там гріються». Ну, ніби домовилися. Коли кличе тепер уже він: «У нас тут така ситуація: біотуалети не можуть приїхати». «По малой нуждє – туди, під Кучму ідіть». – «Це ми вже зробили, тепер нам по великій треба». – «Тоді так: ідіть і просіть про це бригадира від демонстрантів, який пропускає машини. Цей їхній старший Ігор Мазур – один із «унсовців», який через вашу провокацію під час «України без Кучми» відсидів на зоні. Підіть у нього тепер попросіть туалет». Нічого, пропустили, вдалося вирішити це делікатне питання».

Оцінюючи події тих днів у більш спокійній обстановці, Луценко погоджується: більшість людей, із яких утворився Майдан, не були справжніми революціонерами. Не лише тому, що не мали ніякого досвіду такої боротьби. Всі розмови про американські технології розбивались об щире бажання людей відстоювати свої права день і ніч під снігом та на морозі. Розробки ситої благополучної Америки не передбачають, що народ може оселитися в наметах, палити вогнища в діжках і цілодобово грюкати в барабани під Кабінетом міністрів.

Але справа не лише в цьому. Революціонери за визначенням – це ті, хто готовий захопити владу шляхом збройного повстання, незалежно від норм, передбачених Конституцією. Українська

революція відзначалась тим, що пікети та блокпости, встановлені біля значимих будівель, мали на меті не стільки залякувати, скільки впливати на владу. Загалом на той момент люди не визнавали іншої влади, окрім влади Майдану. Вони почали облогу й готові були тримати її скільки завгодно, щоб Кучма здався й пішов на мирні переговори для мирної передачі влади.

Натомість владу Майдану представляли не політики, котрі час від часу зверталися до людей із промовами та гаслами, а польові командири, дії яких координував Юрій Луценко.

У терміну «польовий командир» досить дивне походження. Насамперед його асоціюють із чимось чеченсько-терористичним. І в російських засобах масової інформації він досі носить виключно негативне забарвлення. Проте в словниках удалося знайти визначення: «Польовий командир – командир загону визвольних сил». Правда, тут же уточнюється, що в цього терміну є синонім «курбаші» – теж щось від басмацтва, з яким боролися колись червоні загони в радянських вестернах.

Це лише підтверджує правильність моїх припущень: термінологія родом із Кавказу та Середньої Азії. Одначе для визначення статусу тих, хто керував «помаранчевими» загонами, визначення «командир загону визвольних сил» навіть дуже підходить. Просто в умовах нашої мирної революції це поняття набуває зовсім іншого, виключно позитивного значення.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Польовим командиром мене вперше назвали ще під час «України без Кучми». Ті, хто займався демонстраціями, називалися «польовики». Ну і, відповідно, польовий командир. Мені приємно, що справу, якою я займаюся, визначили саме так. Бо начальником штабу легко бути, а от польовим командиром важко, бо це – певний ризик. Не хочу вважати себе героєм, бо завжди казав: «Під час УБК легко бути польовим командиром у Києві, бо на нього націлені відеокамери. Важко бути активістом у глибинці: можуть і побити, і з роботи вигнати, і родину з хати викинути. У зв'язку з цим у пам'ять врізався такий момент. Початок революції, перші дні, народ рушив на Верховну Раду. Колони йшли великим колом, треба було оточити ВР з усіх боків. Я очолив найбільшу колону, яка рухалася по вулиці Лесі Українки, в бік ЦВК, по широкій магістралі. Тоді я жив на цій вулиці і проходив повз свій будинок. З вікна нашої квартири мені

махала рукою дружина, біля неї примостився мій менший син, п'ятирічний хлопчик із помаранчевою стрічкою. А я дивися на них і не знав, справді не знав, чи вернуся додому. Спочатку було важко вгамовувати радикалів, проте дуже швидко зрозумів: народ треба лише координувати. Бо, попри заклики деяких екстремістськи налаштованих вождів, люди ніколи не переступали тієї грані, за якою могла бути біда. Навіть під час закликів до штурму адміністрації, де автоматники могли застосувати зброю на законних підставах. Звучали заклики застосувати фізичну силу щодо окремих посадових осіб. Але люди при всій своїй активності все ж таки зупинялися на межі, яка переходила незаконну площину. Це чисто українська річ. Тому як польовий командир я завжди казав: «Наша сила не в тому, що захопимо адміністрацію і Верховну Раду. Бо це нам як два пальці об асфальт. Наша сила в тому, що ми примусимо їх здатися, не застосовуючи силу». Люди прийняли цю настанову, і коли я щодня обходив пости, то бачив – це вселяло впевненість, радість і надію».

Справді, люди на Майдані та на підступах до нього не потребували якоїсь спеціальної організації та центрального керівного революційного органу. Так само ніхто їх не стримував і не залякував: у центрі не було жодного міліціонера. За дні «помаранчевої» революції не зафіксували жодного серйозного злочину. Було помітно, що люди були надзвичайно дисциплінованими і самоорганізованими.

Чого не скажеш про політичних вождів – ці виявилися не готовими ані до появи такої кількості народу, ані до необхідності звертатися до майже мільйона вдячних слухачів, ані взагалі до такої тривалої революції. Поведінка політиків давала зрозуміти: частина з них сподівалася, що влада перелякається і сама складе повноваження, тобто, буде «видавлена», як обіцяв у своїй промові на початку революції Віктор Ющенко, або революційно настроєний натовп просто допоможе їм за кілька днів узяти владу силою. Однак українці, за натурою своєю терплячі, готові були жертвувати власним здоров`ям, власним часом, відкласти на потім вирішення сімейних проблем, аби добитися бажаного результату.

Хоча ідея форсувати події та перейти до силового шляху захоплення влади витала в повітрі вже з перших днів – після закликів Юлії Тимошенко. Підтримки цієї ідеї чекали і від Луценка, який після «України без Кучми» мав імідж

ультрарадикала. Ситуація була сприятливою і провокувала навіть найбільш терплячих: ось він, кінець епохи Кучми, тільки руку простягни і підштовхни. Якби так сталося, виправдати такі дії можна було простою фразою: «Терпець урвався». Але Луценко, на противагу Тимошенко, закликав товаришів стримувати емоції, не давати їм волю.

Тому, як згадують потім «польові командири», рішення про блокаду державних установ було суцільною імпровізацією і стало реальною альтернативою штурму. Люди не стояли на місці, постійно кудись рухались і при цьому відчували свою необхідність та причетність до чогось великого, історичного, неповторного. Негативне налаштування до «злочинної влади» досить швидко змінила атмосфера загального всенародного свята.

А підкреслювали позитив квіти. Ті самі, які невідомо хто приніс, і, «озброївшись» якими, люди рушили блокувати вулицю Банкову. Тарас Стецьків пригадує, що в цей день Ющенко приніс присягу на Острозькій Біблії в якості Президента України і отримав квіти в подарунок. З ними ж він прийшов на Майдан. Далі ці квіти перейшли до молодих дівчат і розійшлися по руках, опинилися в перших рядах революціонерів та були подаровані бійцям спецназу, що зустріли колони блокувальників на підступах до Адміністрації Президента. Тоді стало зрозумілим: українська революція буде мирною. Навіть радикально налаштована Юлія Тимошенко примудрилася встромити гвоздику в круглий отвір на щиті омонівця перед об'єктивом фотоапарата. Потім це фото розтиражують на плакатах і календарях, воно стане однією із найбільш знакових ілюстрацій «помаранчевої» серії.

Хоча штурму приміщення на Банковій вдалося не допустити, одна силова акція під час Майдану все ж таки відбулася.

30 листопада у Верховній Раді вперше мало не за рік з'явився віце-прем'єр, він же керівник тіньового штабу Януковича та його «касир» у парламенті Андрій Клюєв. Після чого постанова про висловлення уряду Януковича вотуму недовіри та вимогу відправити у відставку Генпрокурора Геннадія Васильєва не добирає потрібної кількості голосів. Голосувати відмовляються комуністи – вони вже не вважають себе опозицією. Натомість ВР ухвалює проект постанови, який передбачає скасування попереднього рішення парламенту про визнання виборів такими, що не відповідали демократичним стандартам. Так само пропонується скасувати пункт про недовіру ЦВК.

Реакція була миттєвою. Депутати «Нашої України» блокують трибуну, спікер Володимир Литвин оголошує перерву в засіданні. Обурені пікетувальники проривають огорожу навколо Верховної

Ради, кілька з них вриваються до приміщення парламенту. До того вже була одна спроба захоплення. Сприймалася вона як стихійна, і саме такою була. Але другий штурм був явно спланованою акцією. Сесію треба було зірвати і закрити, аби ніхто не голосував.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Я в цей час був у парламенті і кинувся відразу до виходу, почав відштовхувати і депутатів, і революціонерів. Штурм останнього легітимного органу влади перекреслював можливість цивілізованого виходу з революції. Ми б уже не змогли впливати на ситуацію в судовому порядку, не домоглися б нічого через суд, по закону. До тих, хто намагався зупинити атакуючих з вулиці, згодом долучився навіть Ющенко. Відчинили вікна, і він знаками закликав усіх заспокоїтися. Мовляв, ситуація під контролем. Тим часом я кинувся в кабінет спікера, весь повний енергії після того, як зупинив людей. А Литвин, побачивши мене, вирішив: раз таке робиться, я вже прийшов його арештовувати. Кажу йому: «Пішли». – «Куди?» – «Закривай сесію. Оголоси, що вийдеш до людей. Скажи, що все буде нормально». Литвин послухався, вийшов, із імпровізованої трибуни звернувся до людей, заспокоїв їх. А наступного дня таки було прийняте рішення про відставку уряду Януковича.

Поки Луценко переконував Литвина заспокоїти атакуючих, група депутатів від опозиції розблокувала двері на четвертому під'їзді Верховної Ради. Одночасно на вулиці Юлія Тимошенко давала команду людям заходити в будинок парламенту. Всередину зайшло близько двохсот чоловік. Далі першого поверху вони не пішли – саме в цей час до народу вже поспішав Литвин. Заспокоївши, що ніхто сьогодні ні за що не проголосує, він тим самим допоміг уникнути серйозного конфлікту, наслідки якого передбачити складно навіть тепер.

Потім Тарас Стецьків скаже: тоді народ вперше показав владі, що може дістати її фізично. Тому штурм парламенту, який дуже вчасно призупинив Луценко, справді можна вважати переломним моментом революції. Після цього захоплення Кабміну й адміністрації вже не було потрібне, оскільки влада зрозуміла: так само можна дістати і Кучму. Що потім і було зроблено, коли активісти «Пори» прийшли в Кончу-Заспу.

«Я впевнений – Кучмі були надані гарантії»

Все ще діючого українського президента справді кілька разів могли реально захопити. Але більш ефективною виглядала демонстрація його безсилості.

В перші дні Кучма наочно явив її сам, навіть не відреагувавши офіційно на події на Майдані та в парламенті. Один мій знайомий провів потім досить дивну паралель: приблизно так само відмовчувався 1941 року Сталін, коли почалася Велика Вітчизняна війна. Адже до радянського народу звернувся Молотов, хоча люди чекали заспокійливих слів від «культового» вождя. Поки що ніде чітко не прописано, що робив Сталін у перші дні війни. А про Кучму говорять однозначно – пив. Про те, що глава повсталої проти нього держави перебуває в явно плачевному стані, яскраво свідчили телекамери, котрі фіксували його зустрічі з Хав'єром Соланою та іншими іноземними «миротворцями».

У своєму інтерв'ю газеті «Дзеркало тижня» відразу після перемоги «помаранчевих» Тарас Стецьків проводить інші аналогії. Коли у Франції Людовік XVII утік у Версаль, то парижани довго думали, як бути, а потім пішли туди і повернули його в Париж. Ця історія була нами розказана, відразу переосмислена, і «Пора» негайно пішла блокувати дачу президента.

Справді, Кучма в ті дні був повністю деморалізований. Луценко згадує випадок, коли польові командири оголосили: президента не можна пускати на робоче місце, тобто – в адміністрацію. Саме тоді Кучмі було дуже важливо з`явитися там і довести самому собі та всьому світові, що він поки що лишається президентом і має якусь владу, може на щось впливати. Тому напередодні його появи на Банковій на Майдані оголосили повну бойову готовність, а Микола Томенко закликав людей згуртуватися на десяту ранку.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Приходжу о сьомій. Мені пообіцяли, що буде машина з озвучкою – голосу на той час уже не було, зірвав до хрипоти. Виявляється, машини не буде, зате є десять мегафонів. Правда, в них нема батарейок, а в цей час їх купити ніде. Довелося знову напружувати голос – треба,

аби мене почули тисяч десять людей, які зібралися для чергового походу на Банкову. Колона пішла вгору, міліція розступилася. Потім мені розказали: міліцію навезли з інших міст, київській не дуже довіряли. Ці загони мусили утримувати людей на підступах до Адміністрації Президента. Наші демонстранти були не навчені в позиційних боях, тому Юра Гримчак допоміг колоні пройти через ці ланцюги – він мав такий досвід. А тоді просто на нас поїхав кортеж Кучми, озвучений мигалками. Йому було важливо в`їхати в підворітню адміністрації, аби довести – він може пересуватися столицею, не зважаючи на Майдан. І в цей момент броньований «мерседес» Андрія Деркача, хресника Кучми, перекриває йому цей в`їзд! І ми тут же затоплюємо собою все довкола. Кучма розвертається і повертається в Кончу-Заспу. На цьому, здається, Кучма зрозумів, що його влада скінчилася. Коли хтось сьогодні щось там каже про Деркача і критикує мене за дружбу з ним, я відповідаю: він тоді зробив вчинок і в той момент ризикував. Кожному треба дати право як на помилки, так і на нове нормальне життя.

Проте, здається, останнє правило має винятки. До яких, поза сумнівом, належить Леонід Кучма, ворог номер один як для Луценка, так і для більшості революціонерів іще з часів «України без Кучми». Коли «пористи» заблокували його на дачі в Кончі-Заспі, це видавалося не лише Майдану, а й більшості громадян України цілком логічним та правильним ходом. Помилкою не буде навіть припущення, що діючий український президент на той час дістав практично всіх: друзів, ворогів, «помаранчевих», «біло-блакитних», «червоних», «зелених», революцію, контрреволюцію, європейських переговірників на чолі з Хав'єром Соланою та, за чутками, навіть власну родину. Ситуація могла бути розв'язана лише за двома сценаріями.

Перший – стосовно Кучми приймається якесь законне юридичне рішення, бо він усе ж таки – діючий та легітимний глава держави, формальний гарант Конституції. Будь-які насильницькі дії проти нього вже є порушенням закону: без пред'явлення звинувачень, суду та вироку позбавлення волі вважається незаконним, а Майдан, який ухвалив таке рішення – великою злочинною групою. Навіть якщо це рішення виправдане і справедливе. Другий – Кучма щось вирішує із собою сам. Це було б найбільш сприятливо для всіх, і за такого повороту подій Майдан міг би згорнутися набагато швидше.

Проте варіант, за яким Кучма кається і здається на милість переможця, виглядав надто утопічно. Так само як можливість притягти його до суду на законних підставах. Тому на якомусь етапі з діючим Президентом почали домовлятись, і це був той самий третій шлях, який став подразником і київського Майдану, і численних Майданчиків, що виникли по Україні. Люди хотіли воювати з Кучмою.

Однак до діючого президента прийшло розуміння: революція схиляється до мирного шляху розв'язання ситуації. І в цьому процесі, як не крути, його роль як формального голови держави дуже важлива. Тому, коли Кучма приїхав у Маріїнський палац для переговорів, він відразу почав вимагати поступок з боку «помаранчевих». У першу чергу – розблокувати його дачу, інакше за стіл переговорів він не сяде.

Виглядало так, що Ющенко не знав про блок-пост у Кончі-Заспі. Це зайвий раз підтверджує: політики-«вожді» та польові командири Майдану жили своїм окремим життям, ставлячи перед собою абсолютно різні завдання і бачачи абсолютно різні способи їх вирішення. Тому Ющенко міг уже тоді почати торгуватись і вимагати від Кучми в обмін на різні поступки виконувати дані ним обіцянки і підписувати документи про відставку Уряду Януковича, Генерального прокурора Геннадія Васильєва та ін.

З інтерв'ю Юрія Луценка

(«Дзеркало тижня», 11–17 грудня 2004 р.)

– Я тоді вийшов на Майдан і думаю: потрібно ж якось людей підготувати до того, що з Кучмою усе-таки домовлятимуться. Виходжу на сцену і кажу: «Дорогі мої, я можу вам принести сюди руду шкірку Кучми і повісити її тут на цвяшок». Усі закричали: «Ура!». А я їм: «Але потрібна не шкірка, а його підпис». А вони кричать: «Шкуру давай!». Коли Кучма таки все підписав, Литвин, Ющенко і Мороз пішли з ним у кабінет Литвина. І там за столом три революціонери припустилися історичної помилки: вони спробували перепити Кучму, що не вдавалося ще нікому. Але, попри це, там була можливість домовитися про що завгодно. Першим звідти вийшов Мороз. Він домовився про те, що Кучма зніме блокаду з озера, де Олександр Олександрович колись ловив щук. У цьому весь Мороз. Справа зроблена, і він домовився, що на половині озера, котре нині перегороджене і куди його не

пускали вісім років, він тепер знову зможе ловити щук. Він не домовлявся з президентом ні про прем'єрське крісло, ні про щось інше, а вирішив проблему з озером, піднявся і пішов. По дорозі сказавши пресі «Слава політреформі!». Другим вийшов Ющенко – він не п'є, тільки пригублює. Цей розповів про «велику перемогу українського народу». Останнім залишив цю сцену Литвин. Про що він домовлявся з Кучмою, я не знаю.

Політреформа, яку тоді вважали компромісним рішенням для виходу з кризи і порятунком для революції, ще трохи – і загнаної в глухий кут через пасивний опір Кучми, тепер хочуть скасувати. Адже саме вона через дії спікера парламенту Володимира Литвина на початку 2006 року черговий раз призвела до політичної кризи в Україні. Але тоді таких наслідків ніхто не чекав. Додавити Кучму – ось що виглядало головним.

За словами Тараса Стецьківа, Кучма все ж усвідомив, що знайдеться кілька тисяч відчайдушних людей, котрі перелізуть через паркан його дачі. В такому разі він буде змушений дати команду стріляти. А це, у свою чергу, призведе до ще більш масових заворушень. Хоча він не знав, що штурм дачі не готувався. Блокада відбувалася лише для того, аби чинити психологічний тиск. Адже Кучма розуміє лише мову сили, переконати його нікому ніколи ні в чому не вдавалося.

Хоча на якомусь етапі драбини в Кончі-Заспі все ж таки з`явилися. Польові командири згадують дзвінок Романа Зварича, якому, в свою чергу, подзвонив посол США в Україні Джон Хербст, а тому – донька Кучми Олена Франчук. За її розпачливими словами, до паркана вже прихилили драбини і хочуть перелазити. А через те, що поскаржитися нема кому, бо зараз в Україні президента захищати або не можуть, або не хочуть, вона звернулася по допомогу до американського посланця.

Виявилося, все дуже просто. Драбини, котрі так налякали президентську родину, активісти «Пори» не прихилили до паркана, а примостили до стовбурів сосон за десять метрів від нього. Зробивши своєрідний оглядовий майданчик, аби кожен бажаючий міг подивитися бодай на відстані, де і як живе український президент.

Однак реальна загроза штурму свою справу зробила. Пізніше, коли Ющенко спробував завалити невигідну йому політреформу, польові командири запропонували: «Якщо ви тиснете на Кучму, а той опирається, то потрібно йти і Кучму захопити. Але, дорогі депутати, при цьому ви підете попереду. І перелазити через

паркан будете першими. І по вас можуть стріляти. Коли ви до цього готові, тоді валіть політреформу, посилайте Литвина в Кончу-Заспу, і, якщо він повернеться з фінгалом і непідписаними змінами закону про вибори, то ми змушені будемо очолити похід людей на Кончу. Але, повторюю, там можуть стріляти. Особисто ми до такого революційного сценарію готові. І якщо ви теж готові, то ходімо. А якщо ви, шановні, не готові до цього, то йдіть і голосуйте за політреформу».

Чим усе закінчилося, вже відомо.

Леонід Кучма все ж таки привітав Україну з новим, 2005 роком. Він був у чорному костюмі і виглядав, наче мумія, що повернулася. Коли за кілька тижнів у держави був уже інший президент, Кучма замовк, дуже рідко погоджуючись на якісь інтерв'ю. Він узагалі відмовлявся нагадувати про себе в будь-який спосіб. З боку це виглядало так, наче він хотів, аби про нього швидше забули.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Чому нема політичної волі його принаймні допитати в Прокуратурі – це питання. Він зараз сидить в Україні і має наглість давати свої оцінки політичній ситуації. А тепер тим більше – просто героєм себе подає, ожив. Ожив. Насправді після посмертної записки Кравченка[5] йому взагалі не можна з'являтися на людях. Бо бувають вироки юридичні, а бувають – моральні. Тому записка Кравченка – це моральний вирок Кучмі. Мені здається – це взагалі найбільший вирок у справі Гонгадзе, який йому можна було дати в нинішній ситуації. У протоколах допиту Чечетова[6] та інших матеріалах слідства було розказано про причетність бізнес-сім'ї Кучми до розкрадання країни. Але він на свободі, і це зайвий раз доводить неприпустиму бездіяльність Генеральної прокуратури України. Він доторканний де-юре, а де-факто лишається недоторканний. Я впевнений у цьому, бо очевидно, неофіційні гарантії про недоторканість були надані йому під час круглого столу в ході революції.

Розуміння цього всього прийде потім. Поки що Кучму справді гнали геть. У процес втручається Європарламент і 1 грудня закликає Україну провести повторні вибори президента, аби розв'язати кризу демократичним шляхом. Понад 500

співробітників дипломатичного відомства України приєднуються до заяви про те, що Україну має очолити лідер, який має реальний мандат довіри народу.

У цей самий час в урядовому аеропорту «Внуково-2» (Москва) проходить зустріч Президентів Росії й України – Володимира Путіна та Леоніда Кучми. А Віктор Янукович подає до Верховного Суду зустрічний позов, у якому просить визнати недійсними підсумки другого туру виборів у зв'язку з фальсифікаціями на Західній Україні й зобов'язати ЦВК повторно встановити результати голосування. Верховна Рада 229 голосами «за» висловлює недовіру уряду Януковича, наслідком чого є відставка Кабміну. Петро Порошенко оголошує про зняття облоги з будинку Верховної Ради. Багатотисячна колона «помаранчевих» революціонерів на чолі зі щасливими Петром Порошенком, Юлією Тимошенко, Юрієм Луценком, Валентиною Семенюк, які стоять на даху мікроавтобуса, повз будинок Кабміну вирушає на Майдан.

А наступного дня перший заступник міністра внутрішніх справ Михайло Корнієнко заявляє про порушення 15 кримінальних справ за фактами блокування державних установ і доріг. Після зняття з посади міністра Луценка він знову опинився при владі в МВС.

«Мешканцям наметового містечка я сказав: “Тепер ви відповідаєте самі за себе”»

Будь-яку революцію роблять не політики, а люди, і українська – не стала винятком. Оцінки та переоцінки прийдуть потім. Коли одним стане соромно за те, що кричав: «Ющенко!» – на морозі, іншим – за політиків, які здали не тільки «їхнього» Ющенка, а й узагалі зрадили Майдан, а ще хтось захоче повторити ті дні.

Бо це були єдині 17 днів у нашій історії, коли влада в Україні справді належала народу. Кримінальну справу за користування цією владою не вдалося відкрити ні проти кого.

Всупереч активним старанням влади ускладнити людям шлях до Києва, у столиці зібралася величезна кількість людей, котрі жадали дій і не знали, до кого звертатися. У перші дні революції громадяни хапали польових командирів за груди: «Що робити? Де ж ваші депутати? Чому вони не керують?» Десь на четвертий день почали з’являтися самопроголошені отамани, котрі збирали свої сотні, самоорганізовувались і вже зверталися до Луценка по розпорядження. А якщо не знаходили «головного отамана», заявляли: вони від Луценка. І блокували все, що бачили на дорозі. Тобто люди виявилися дуже свідомими та самоорганізованими. Вони значно чіткіше, аніж вожді, уявляли, що їм робити, в який момент і куди йти.

Здебільшого людям усе ж доводилося перебувати в очікуванні. Особливо коли почався багатоденний переговорний процес. Тому постійно виникала потреба підтримувати в пікетниках бойовий дух і готовність, одночасно тримаючи їхній революційний порив у межах законності та здорового глузду. Це очевидно вдавалося. Всі установи, в силовому захопленні яких намагалися звинуватити людей, практично самі здавалися без бою – вони хотіли здатись і служити вже переможцям.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Нам повідомили, що Янукович збирається розгорнути анти-Майдан на Європейській площі, в кілометрі від Майдану. Там зберуться його так звані прихильники і буде мітинг. Прикидаю – може бути бійка. Тому приймаємо рішення поставити «наших» на підступах

до площі, аби не допустити бійки двох антагоністичних сил. Таксисти обгородили периметр. Питаю в людей: «Львів'яни є?» Звичайно, були, тільки, як на мене, забагато. Тоді шукаю тернопільців – їх виявилося трошки менше. «Значить так, – кажу, – вас зараз очолює Тягнибок, Гудима…». Називав тих, хто стояв біля сцени і кого я бачив, а тоді зрозумів – щось трохи екстремістський виходить набір. Тому для балансу назвав ще Лілію Григорович. «Ось із ними йдете і організовуєте пікет. Ваше завдання – зайти на східці «Українського дому» і стати там. По периметру будівлі ми виставили машини, щоб сходи не могли штурмонути. Згори, зі східців, захищатися легше». Через п'ятнадцять хвилин підбігає юнак, червоно-чорна бандерівська пов'язка на рукаві, доповідає: «Пане провідник! «Український дім» захоплений! Прапор вивішений! Чекаємо портрета Ющенка!» – «Як захоплений?» – «Ми їм сказали: «Слава Україні, смерть ворогам!» Вони відчинили нам двері, нас запустили. А самі пішли геть». Так «Український дім» став базою для відпочинку революціонерів. Ми його відразу назвали «Галицьким домом», бо там діяла зразкова галицька самоорганізація. Поки політики думали, що робити, вони самі розбилися на сотні, на тисячі, організували медичне забезпечення. Працювали навіть пункти по сортуванню одягу – його сортували навіть за розмірами. Я часто навідувався туди, бачив, як люди сплять на сходах від ескалатора, – потім ці фотки стали знаменитими.

Наступною державною установою, якою без бою оволоділи революціонери, був Будинок профспілок на Майдані. Польові командири кинули заклик: «Хлопці, всі запрошуються на чай до Стояна!» Олександр Стоян був главою Федерації профспілок України, повністю підконтрольної владі. Особливість моменту полягала в тому, що Стоян щойно того дня оголосив про свою підтримку Януковича. Коли він побачив революцію в своєму кабінеті, він буквально заплакав, узяв портрет Кучми, залишивши на столі фото сім'ї, і пішов геть. Його навіть довелося наздоганяти, аби віддати родинні фото. Але після того до штабу революції щодня почав ходити директор консерваторії з проханням захопити так само її – йому вже п'ять років не дають грошей на ремонт…

Консерваторію лишили, проте колишній Жовтневий палац вирішили все ж таки зайняти, аби люди могли десь грітися. Саме

в той час там проходили дитячі різдвяні вечорниці. Луценко придумав послати для переговорів голову Спілки письменників України Володимира Яворівського. Треба домовитись, аби людей розташувати так, щоб не заважати проведенню дитячого свята. Коли Яворівський повернувся, очі його палали: розговорившись із директором палацу, він дізнався, що той – тонкий знавець французької літератури. Так, за розмовами про високе мистецтво, вони не поговорили про головне. Зітхнувши, Луценко заслав туди більш активного та радикально налаштованого Олега Тягнибока. Питання вирішили дуже швидко, і екс-Жовтневий палац на час революції став «Тернопільським домом»: його заселили переважно тернопільці.

Розмови про антисанітарію та пияцтво, що процвітали на Майдані, періодично спростовували. Проте така кількість наметів, у яких сукупно живе кілька тисяч людей, переважно – чоловіків, ці теми провокує. А кількість людей, що збиралася на Майдані, щодня доходила до півмільйона. Однак у перші ж дні революції мер Києва Олександр Омельченко прийняв рішення: всі його заступники фактично перейшли в підпорядкування керівнику комендатури Майдану Роману Безсмертному. І всі питання – їжі, води, прибирання, біотуалетів – вирішувалися тільки завдяки тому, що комендатура Майдану діяла в тісному співробітництві з Київською міськадміністрацією. А останні біотуалети забрали у міської міліції. Щоранку з центру Києва вивозили по 10–12 самоскидів зі сміттям.

А при вході в наметове містечко стояли три кордони. Кожна людина, яка проходила через них, старанно обшукувалась. Якщо у людини знаходили пляшку спиртного, її виганяли з табору. А якщо виявляли п'яного, із нього знімали всю революційну символіку і виганяли за ЦУМ. Проте за нетверезих киян і гостей столиці, що ходили за межами містечка, ніхто не відповідав. Вони відповідали самі за себе, не зробивши за ці дні нічого, що могло трактуватися як адміністративне правопорушення.

Взагалі проблему пияцтва треба було вирішувати. Бо випивати з будь-якого приводу – наша національна традиція. А особливо коли довкола тебе твориться історія, і ти – її учасник. Тому алкогольному зігріву протиставили чай та каву. Для розуміння масштабності того, що відбувалося, хотів би зауважити: в окремі дні доводилося гріти до 15 тонн окропу. Хоча траплялись і застуджені – до сотні чоловік на день. Одначе всерйоз хворіти тут ніхто не збирався, і життя не припинялося.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Українці – хоч і один народ, але дуже різні. Це було видно по організації. Намети представників Західної України дуже хазяйські: окремо сушаться валянки, окремо стоять джем і тушонка. Пізніше на Хрещатику знайшли навіть дві криївки з тушонкою. На випадок, якщо міліція знесе, вони знову прийдуть. Ось така показова картинка: стоїть в добрячому тулупі і смушковій шапці такий дядько з вусами, обперся об стіл і закриває свій намет. Біля нього така типова киянка, каже: «Мужчина, чем вам помочь?» – «Ти мені вже нічим не поможеш». – «Может, вам компотика принести?» – «Пити в нас доста». – «Может, вам покушать?» – «Їсти в нас доста». – «А что вам принести, мужчина?» – «Принеси мені килим і вогнегасник, бо ми тут надовго!» Насправді оці тисячі баночок з джемом були символом того, що кияни з нами. Ну а поруч східняцькі намети: ніхто не охороняє, всередині – бардак, все спільне, але по центру стоїть бочка з вогнищем, біля неї всі разом стоять революціонери, роблять шашлик з якихось сардельок, співають, дебатують. І от коли вони перемішалися, то дуже цікаво було дивитися, як донецькі революціонери спілкуються з львівськими. Або як херсонці, в яких є така своя степова ментальність і виваженість, зустрічаються з швидкими запальними закарпатцями. І там вони всі відчули себе єдиним народом, а не представниками регіонів. А об'єднувалося все це загальним миролюбством, ввічливістю і піднесеним усвідомленням моменту. Дуже показова деталь – кафешка на Майдані. Коли через людей на Майдані пройти було неможливо, то ми, польові командири, пірнали через ту кафешку і виходили до сцени. І на ній була табличка: «Уважаемые господа революционеры! Закрывайте за собой дверь, пожалуйста!» Тільки в Києві таке можливе.

Зокрема, знамените перетворення бочок на барабани сталося не в останню чергу завдяки галичанам. Від самого початку металеві діжки належали «донецьким» і призначалися для потреб «біло-блакитного» табору: прихильники Януковича мусили використовувати їх у якості пічок, для обігріву. Але цей табір так і не відбувся, про нього тепер навіть не згадують.

Ті, хто подавав себе як прихильник Януковича, якийсь час збиралися біля входу на стадіон «Динамо». Варто їм було з`явитися на своєму звичному місці, цей невеличкий гурт оточувало подвійне, а то й потрійне кільце «помаранчевих». Але

біло-блакитні прапори не стали для них тим подразником, яким є червона ганчірка для биків. Вони швидше виглядали екзотикою на тлі «помаранчевого» Майдану і, за великим рахунком, – на тлі «помаранчевого» Києва. Представники обох таборів загалом мирно бесідували, і «помаранчеві» періодично виводили на Майдан переагітованих «біло-блакитних», причому шарфики «партійних кольорів» у них ніхто не забирав. Десь на другий тиждень революції абсолютно нормальним явищем була присутність по одну сторону умовних барикад людей із різною символікою.

«Біло-блакитну» публіку не годували централізовано. Групу підтримки Януковича вивезли в певне місце, видали їм якийсь інвентар і залишили, навіть не давши жодних інструкцій. Покрутившись так кілька днів, та частина з них, яка не перейшла на Майдан, тихенько роз`їхалася по домівках, лишивши все майно на пагорбі навпроти Кабміну.

Там його і знайшли хазяйновиті галицькі ґазди і позабирали з собою, лишивши тільки бочки. Аби вони не валялися без діла, їх вирішили переробити на революційні барабани. Так біля заблокованого Кабінету міністрів України почався цілодобовий барабанний бій, який дуже дратував міністра Кабінету міністрів Анатолія Толстоухова. Він – єдиний, хто жив у абсолютно порожньому приміщенні. Ядучі журналісти прозивали його «домовиком», «охоронцем» та «сторожем». Одначе витримці цього держ-службовця можна було лише позаздрити: всі дні він прокидався і лягав спати під гуркіт барабанів, які починали гаратати, щойно в вікні кабінету, де він оселився, вмикалося світло.

В один із цих днів Толстоухов прислав особисто Луценкові як польовому командиру Майдану і чільному представнику тамтешньої неофіційної влади скаргу. В ній заявив: барабанщики своїми діями порушують його громадянські права. У відповідь Луценко надіслав йому прострочені квитки на концерт японських барабанщиків. Його дружина купила їх іще до революції і, звісно, вони пропали. «Не хочеш слухати наших барабанщиків – слухай японських!» – такий підтекст мало цей послання. Більше Толстоухов не скаржився.

Революціонери були все ж таки людьми, з усіма їхніми домашніми турботами та сподіваннями. Показовою була історія, пов’язана із блокуванням приміщення «Київ-енерго».

Почалося з того, що Верховний Суд України заборонив ЦВК офіційно оприлюднювати результати президентських виборів. Закон вимагає розглянути скаргу Віктора Ющенка про порушення під час виборчого процесу і винести рішення. Крім того,

Центральній виборчій комісії заборонили офіційно оприлюднювати результати виборів і вчиняти будь-які дії, пов'язані з виконанням цієї постанови. Але штаб Віктора Януковича розглядає можливість його інаугурації вже 26 листопада. Тому, не чекаючи ніякого рішення Верховного Суду, на комбінаті «Преса України» під тиском керівників Кабміну Дмитра Табачника та Анатолія Толстоухова відбувається друкування числа газети «Урядовий кур'єр» із рішенням ЦВК про перемогу Януковича. Друк зупиняють депутати від фракції «Наша Україна», пред'являючи в друкарні рішення Верховного Суду.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Домовлено, що «Київенерго» вимкне струм у приміщенні видавництва «Преса України». Але керівництво боїться, що «біло-блакитні» візьмуть його штурмом. Тому підходи треба заблокувати. Керував ним тоді Плачков, майбутній міністр енергетики. Терміново починаю шукати бійців, і очі натикаються на великий гурт. Підходжу, питаю: «Ви звідки?» – «Івано-Франківська область, село Плоске». Тут уже по-їхньому говорю: «Кіко вас?» – «Зо ста». – «А з сусідами?» – «Зо двоста». «Йдіть у район театру Франка. Там є «Київенерго». Треба його заблокувати і триматися, що б там не сталося». Вперед виступає, очевидно, їхній керівник – греко-католицький священик із корогвою. Гурт розвертається і з криком: «Зек, ховайся, ми принесли яйця!» – рушив виконувати завдання. Далі в повсякденній круговерті я за них якось забув. Днів через три вирішив поїхати додому, прийняти душ – голова від недосипання паморочилася. Відкинувся в машині, очі заплющив. Заїжджаємо на площу біля театру Франка, і очам відкривається одуренна різдвяна картинка: сніг, м`яка ілюмінація, красота, зимова казка. І тут же, на цій картинці – група людей. Вони чомусь скандують: «Ющенко!» та всі інші революційні гасла. Я виходжу з машини, питаю: «Якого хріна ви тут робите?» – «Нас Луценко поставив». Після того, як я вжив декілька народних висловів, вони мене впізнали. Коли виявилося, що всі ці дні вони тут стояли, кажу їм: «Ви герої, йдіть на Майдан, революція вас не забуде». На що вони сказали: «Не підемо. Ми тут уперше в житті віскі скуштували. Нам у село пообіцяли радіо провести. Ні, це наша точка, ми її нікому не віддамо». Пішли вони, до речі, десь аж у квітні.

Але з кожним днем у людей спадало бажання блокувати адміністративні будинки. Їхні дії справді не мали і за визначенням не могли мати швидкого результату. Тому чим далі революція перетворювалася з суто політичної акції на загальнонародне свято, тим частіше люди хотіли бачити свого вождя, слухати його, слухати музику, танцювати, співати тощо. І саме в такий момент із приміщення адміністрації на Банковій почалося вивезення документів.

Про цю «секретну» операцію повідомила польових командирів якась «наша людина». Реакція не забарилася: блокувальники затримали першу машину. Кожному з тих, хто брав участь у затриманні, Луценко вручав революційний капкан – звичайний куплений на базарі вовчий капкан, тільки перев'язаний оранжевою стрічкою. Вдалося затримати ще одну машину, а потім зловили чоловіка, при якому знайшли триста тисяч гривень.

Коли Юрію передали цю інформацію, він кинув усі справи і поспішив на місце затримання – гроші треба перерахувати і прийняти згідно з протоколом. Але не пройшов він і половини дороги, як почув повідомлення: в затриманого вже не триста, а сто одинадцять тисяч. Коли ж він нарешті дістався на місце, то почув таке пояснення: «Та це просто місцевий житель проходив, це його гроші, він ішов додому, його вже відпустили». Чутку про цей випадок запустили на Майдан, і скоро весь периметр навколо Адміністрації Президента був розбитий на квадрати, розподілені між людьми години чергування, поділили гадані гроші на церкву, на газ, на школу й очікували, коли з адміністрації понесуть гроші. Польові командири вже не організовували народ на блокування. Люди отримали вагомий стимул і вони діяли самостійно.

Так тривало до 3 грудня. А коли в цей день судова палата у цивільних справах Верховного Суду визнала результати другого туру президентських виборів 21 листопада недійсними, дії ЦВК щодо встановлення результатів повторного голосування – неправомірними, а постанову ЦВК про перемогу Януковича скасували, почалося справжнє народне свято. Українці вперше за десятки років повірили: від кожного з них залежить, переможемо ми чи програємо. Відповідною постановою суд також зазначає: повторне голосування має відбутися 26 грудня. На Майдані, де засідання транслюється у прямому ефірі, – салют і овації.

Лідери «помаранчевих» закликають стояти доти, доки Кучма не підпише рішення про відставку Януковича й не буде призначено новий склад ЦВК. Здається, що є всі підстави святкувати перемогу. Після того, чого вже вдалося домогтися, повна капітуляція діючого президента та єдиного кандидата від влади здаються справою лише кількох днів. Якщо не кількох

годин.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Під кінець Майдану я випадково зустрівся ввечері з Віктором Пінчуком – він прогулювався з донькою, яка прилетіла з Англії. Я привітався, сказав: «Кучма капут!» Він каже: «Ну, капут так капут». А для доньки, яка приїхала з Лондона і бачила вживу те, що показують у провідних телевізійних каналах, побувати тут було дуже важливо. Вона побачила, як щасливі люди живуть у наметах, ходять у валянцях і їдять тушонку. Моїм улюбленим гаслом було: «Наша сила в тому, що ми не застосовуємо силу. Безсилля влади в тому, що, крім сили, в неї нічого немає». Ось ми йдемо цим табором. Підбігає до Пінчука дівчинка, студентка з Західної України. Каже: «Пане Пінчук, тут написано: «Кучма геть!» Розпишіться, будь ласка». Він каже: «Геть то геть, що зробиш!» Дівчина дала йому за це помаранчевий бантик. Він сказав: «Я не вдягну, а дочка – з задоволенням!» У таборі його впізнавали, навіть брали автографи. Для нього це було розуміння, що відбувається волевиявлення народу, і вороття назад нема».

Однак 4 грудня всі наче потрапили під холодний душ. Причому вилився він на надмірно гарячі голови не без участі Юлії Тимошенко.

Верховна Рада не хоче ухвалювати пакет із змін до закону про вибори та введення в дію конституційної реформи. Між тим ці зміни необхідні для проведення третього туру голосування. Але опозиція протестує проти того, щоб проводити такі важливі рішення пакетом. Знаменита фраза Тимошенко: «Пакетне голосування нагадує радянські часи дефіциту, коли в навантаження до телевізора пропонували пластмасове відро». Алюзія більш ніж суперечлива. До того ж Олександр Турчинов підливає масла у вогонь, називаючи тих, хто пропонує цей пакет, «вошивими шавками влади».

В парламенті – скандал. Ніхто ні з ким не домовляється, а люди на Майдані чекають яких-небудь вказівок. Та саме з того часу їхню присутність починають коли непрямо, а коли – прямо використовувати лідери опозиції, шантажуючи владу цим самим Майданом.

Існує версія, що Тимошенко саме в той час почала

намацувати підходи до «біло-блакитних» із наміром вести переговори, в результаті яких Ющенко стає президентом, а Янукович залишається прем'єром. Це, за стратегічним задумом, мало прискорити хід подій. Але Янукович відразу почав би вимагати якихось гарантій для себе та інших «донецьких», що в цій ситуації було абсолютно нездійсненним. Майдан, який так любив свою Юлю, відразу ж повернувся б проти неї. А його силу Тимошенко розуміла. Тому підтримки серед «помаранчевих» вона не отримала, відмовилася від такої ідеї, а згодом почала відкидати будь-які можливості переговорів, навіть контактів із Партією регіонів, ставши найбільш послідовною в такій позиції. Всіх соратників по революційному табору, які зважаться на цей крок, вона, фігурально висловлюючись, готова була піддати анафемі.

Тому поступово Майдан із головної рушійної сили «помаранчевих» почали поступово перетворювати на величезну групу захисників політичних інтересів Юлії Тимошенко. Принаймні так вважає Юрій Луценко та деякі інші, хто робив революцію зсередини.

За що і проти чого вийшли люди на Майдан? Вони кричали: «Ющенко!», – але на його місці міг бути інший. Значна частина людей прийшла не стільки підтримати конкретну людину, скільки протестуючи проти практично узаконених фальсифікацій і вимагаючи чесних виборів. Навіть вороги розуміли: голосування третього туру напевне складеться на користь Віктора Ющенка. А раз так, раз повторних фальсифікацій ніхто вже не допустить, то Майдан свою справу зробив – Майдан може йти.

Саме на початку грудня найбільш тверезі та раціонально мислячі аналітики почали схилятися до думки: героєм Майдану стане не той, хто привів сюди людей, а той, хто цих людей звідси організовано виведе. У тому вигляді, в якому він був, Майдан уже абсолютно не потрібен. Але коли це питання піднімалося серед політичних вождів, думки розділялися. Ті, хто наполягав на залишенні Майдану, вважали: цю територію треба тримати до останнього і не віддавати її протилежній стороні. Хоча як тоді, так і тепер жоден інший Майдан у Києві апріорі, за визначенням, не був можливий. Навряд чи «біло-блакитна» команда спроможеться на аналогічну акцію. В кращому випадку вони виглядатимуть смішними й недолугими, про гірший випадок навіть говорити не хочеться. Та, поклавши руку на серце, можна було і в ті дні, і сьогодні знайти кілька логічних аргументів, чому Майдан мусить стояти до третього туру виборів і вітати оголошення його результатів. Ці аргументи зі скрипом, але можна було прийняти.

Після перемоги Віктора Ющенка на виборах Майдан залишився.

Всім, і Ющенку в тому числі, треба було докласти зусиль, аби далі забезпечувати мирний характер революції і так само мирну передачу влади з рук у руки. Причому фігуру Януковича на певний час списали з рахунків, а згодом і самі «донецькі» почали потроху затирати його, хоча він формально і залишався публічним політиком і лідером Партії регіонів. На практиці відбувалася зміна пострадянської номенклатури «новою українською». Радикалізм Тимошенко, такий доречний у перші дні на Майдані, сьогодні тільки заважав. І не в останню чергу – через бажання агонізуючої, проте поки що діючої влади провести політреформу. Вона давала Ющенку реальну владу лише до 1 січня 2006 року. Далі влада переходить до парламенту, і президент лишається, як передбачалося, чисто номінальною фігурою з дуже обмеженими повноваженнями.

Ніхто з «помаранчевих» лідерів жодної хвилини не сумнівався: Ющенко піде на це. Йому хочеться швидше згорнути революційну ситуацію, бо будь-яка революційність не відповідала його справді селянській психології. Поки що народ на Майдані розчарованим не буде. Він отримає те, за що стояв, – президента Віктора Ющенка і, ймовірно, прем'єр-міністра Юлію Тимошенко. Решта, всі ці політичні закулісні розборки та перемовини, вже не мали значення. Принаймні на той час.

За всіма цими політичними клопотами, що вже жодним чином не мали відношення до волевиявлення народу, про Майдан якось забули.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Коли людей залишили після третього туру, стало зрозуміло, що це – гра. Яка ведеться для того, аби тиснути на новообраного президента силами того самого Майдану. Додому поїхали всі, хто хотів. Кожна група забезпечувалася всім необхідним для від`їзду. Залишилися тільки стійкі прихильники Юлії Володимирівни та кілька не менш стійких польових командирів, які приймали рішення самостійно. Я час від часу намагався переконати їх піти, і це вдавалось. Але потім, коли я йшов, до них приходив Шкіль і казав: «Треба залишатися». Під час інаугурації стало зрозуміло, чому. Вони були зразком волевиявлення народу, який підтримував гасло: «Юля – наш прем'єр». Напередодні Нового року я все ж таки

зустрівся з мешканцями наметового містечка і сказав усім, хто хотів залишитися: «Тепер ви відповідаєте за себе самі. Залишатися тут – ваше право. Але четвірка польових командирів не має до цього відношення». Потім ми взяли своїх дружин, пішли в ресторан, відзначили нашу перемогу і наступаючий Новий рік. Після чого розійшлися по домівках. Тепер це був уже не Майдан, а використання людей у вузьких, навіть вузькопартійних цілях.

Наметове містечко згорнули лише в кінці січня 2005 року. Потім такі містечка виникатимуть у різних містах України, і в Києві – найчастіше, з будь-якого приводу, з будь-якого бажання заявити будь-який протест. Однак повторити Майдан зразка 2004 року вже ніхто ніколи не зможе. Відповідно, хоч хто б закликав ставити намети, результату від таких закликів не очікуйте.

Для України почалося нове життя. Принаймні всім хотілося в це вірити.

«Міліція перетворюється на пральний порошок для мафії»

Збираючи свої речі з Кабінету міністра МВС України в грудні 2006 року, Юрій Луценко залишив на робочому столі своєму наступнику, соціалістові Василю Цушку, диск із французьким художнім фільмом «Набережна Орфевр, 39».

Якщо давати цьому фільму коротку анотацію, то прозвучить вона так: «Все, що ви хотіли знати про роботу правоохоронних органів, але боялися запитати». Причому не міліції чи поліції, а саме правоохоронних органів. Бо хоча методи боротьби зі злочинністю дещо різняться залежно від специфіки країни, принцип роботи самої Системи лишається однаковим для усіх. Цивільний міністр внутрішніх справ Луценко зрозумів це за двадцять три місяці роботи в абсолютно новій для себе структурі. І таким чином вирішив передати наступнику, такому ж самому цивільному міністрові внутрішніх справ, певний ознайомчий досвід.

Однак новоспечений керівник МВС, очевидно, не подивися ані цього, ані жодних інших таких фільмів. Не приховуючи, що міліція для нього така сама нова сфера діяльності, як і для його попередника, він, одначе, з головою кинувся в бій. Правда, він не продовжив реформи міліції, початі Луценком. Він почав зі звинувачень на адресу самого Луценка.

Але перед цим швидко провів кадрову перестановку в міліцейському керівництві. Нова мітла, як водиться, наново мете. Луценко так само займався кадровими питаннями. Проте Цушко повернув у МВС старих, перевірених ще за часів Кучми, керівних працівників. Більшість із них писала заяви про звільнення ще в перші дні призначення на цю посаду вчорашнього польового командира Луценка. Тепер складалося враження, що поверталися не лише старі люди, а й старі часи.

Наступним кроком після тотального звільнення «людей Термінатора» (саме так прозвали Юрія Луценка його недоброзичливці, оцінивши результати перших ста днів його роботи на посаді керівника МВС) Василь Цушко взявся і за самого свого колишнього однопартійця. У своїй скандальній доповіді 23 лютого 2007 року він звинуватив попередника буквально в усіх смертних гріхах. Цей виступ головного силовика України хіба що не викликав овацій у «антикризової коаліції», що давало зрозуміти: наступ на Юрія Луценка відбувався з мовчазного схвалення «біло-блакитного» уряду і навряд чи без його непрямої,

а то й прямої санкції.

Насамперед Цушко заявив, що майно міністерства розкрадене, фонди використовувалися не за цільовим призначенням, посади давалися за хабарі, сам Луценко не раз зловживав своїм службовим становищем і займався політичними репресіями під виглядом боротьби з організованою злочинністю. Зокрема, оприлюднив хибні дані про перебування деяких колишніх українських посадових осіб у міжнародному розшуку. До того ж, за його словами, КРУ вже виявила зловживань на суму 560 мільйонів гривень.

Так само говорив новий міністр про неправильну статистику розкриття злочинів, яка мала місце при Луценкові. Виявляється, ця статистика не враховує дрібних крадіжок, за які передбачена лише адміністративна відповідальність. І заодно нагадав: колись за ґрати саджали навіть крадіїв гусей. Отримали своє і Департамент ДАІ, і Департамент внутрішньої безпеки, і Національне бюро Інтерполу. Перепало навіть начальнику одного з райвідділів на Волині – виявляється, він за освітою «фізрук», а керує міліцією. Хоча сам Цушко свого часу керував радгоспом, та цього йому ніхто не пригадав. Нарешті, Цушко публічно назвав Луценка підозрюваним у крадіжці восьми систем «прослушки» і створенні при МВС сумнівних комерційних структур. Забувши чи не уточнивши, що саме ці структури виникли ще при міністрі Білоконі,[7] а деякі з них – при Смирнові[8] і Кравченку.

Конкретних фактів, які звинуватили б самого Луценка, Цушко однак не називав. Його заступник Віктор Суслов, у недалекому минулому – керівник Держкомфінпослуг, підтвердив: стосовно нецільового використання бюджетних коштів та інших порушень у системі МВС уже заведено 26 кримінальних справ. Правда, колишній заступник Юрія Луценка Лідія Порєчкіна тут же заявила – всі ці справи відкриті ще при колишньому міністрі.

Викривальний виступ Цушка все одно став найбільш резонансною політичною подією зими 2007 року. У тому, що за цим виступом немає жодного криміналу – чиста політика, ніхто не мав сумніву. Атаку керівника МВС на свого попередника легко можна пояснити політичною активністю самого Юрія Луценка. Якщо Цушко і приховував це, то не дуже вдало, бо обмовився, вимагаючи від уряду дати політичну оцінку поїздкам по країні Луценка в якості лідера «Народної самооборони». Наслідки, до яких може привести ця активність, уже бентежать Кабмін, незалежно від того, якими вони будуть. Популярність екс-міністра росте з дня на день, а його сторону (коли приховано, а почасти – відверто) прийняли деякі впливові ЗМІ. Тому наступ керівника української міліції на головного революціонера країни

сприйнявся не інакше як спроба зупинити його.

Удари у відповідь не змусили себе чекати. Керівник українського бюро Інтерполу Кирило Куликов наголосив, що Цушко збрехав, Боделана таки оголошували спершу у міждержавний, а згодом у міжнародний розшук. Сам Куликов після заяв керівника МВС подав у відставку. Виконуючий обов'язки глави СБУ Валентин Наливайко спростував заяву про зниклі прилади для прослуховування – вони не можуть зникнути просто так, бо перебувають на особливому обліку. Нарешті сам головний об'єкт звинувачень, тобто – Луценко, зробив зустрічну заяву. Заяви свого наступника Василя Цушка він назвав брехливими і не виключає, що звернеться з судовим позовом проти міністра. На думку Юрія, той безпідставно звинуватив колишнє керівництво МВС у фінансових махінаціях.

«Його виступ я вважаю виключно чорним піаром політичного пігмея, котрий, на жаль, пішов служити чужій команді та зрадив до останнього всі ті п'ятнадцять років, які провів у лавах опозиційної до кучмістів партії, – сказав він під час прес-конференції. – А МВС сьогодні перетворюється на пральний порошок для мафії. Брехливі заяви пана Цушка є тому підтвердженням».

Подати до суду не вдалося – Цушко у своєму виступі передбачливо ні разу не вжив прізвища Луценка, чим дуже пишався публічно.

Правда, є ще одна версія про причину цього протистояння двох колишніх соратників по партії. І криється вона у внутрішніх проблемах самої Соцпартії. Адже на мітингах «Народної самооборони» Луценко відкрито говорить про своє розчарування політичними кульбітами, що їх робить лідер соціалістів Олександр Мороз. А таких розчарованих дуже багато, слова його колишнього заступника змушують їх замислюватись і, як наслідок, виходити з Соцпартії або виходити з неї, приєднуючись до руху «Самооборони». Таким чинок задовго до виборів партія починає потроху втрачати прихильників, а значить – електорат на місцях.

Це не може не турбувати. Тому соціаліст-силовик Василь Цушко починає кампанію проти Луценка і домагається його кримінального переслідування лише з одною метою – розвінчати імідж «чесного революціонера», який має польовий командир Майдану. І в такий спосіб знову навернути до своєї партії втрачений електорат, а їй самій – втрачений після змички з «біло-блакитними» позитивний імідж. Правда, з усіх голосних звинувачень вийшов пшик – кримінальну справу порушили тільки за незаконну, на думку Генпрокуратури, видачу нагородних

пістолетів. Суд скасував ці звинувачення в усіх інстанціях, від Луценка відчепилися.

Свого часу Юрій Луценко, прийнявши під своє керівництво Міністерство внутрішніх справ, у той же день призупинив членство в Соцпартії. А батьківський досвід привчив його до того, що будь-яка державна служба – тимчасова посада. І все одно не без ностальгії пригадує, як відбувалося його власне призначення.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Під час інаугурації президента Ющенка я стояв не з «нашими» вождями, які вишикувалися спереду, а заліз на трибуну і опинився за спинами запрошених депутатів-кучмістів. Тому на загальному фото мене не видно. Та й на Майдані я, як правило, стояв при появі президента десь у кутку – не було потреби світитися для подальшого нагадування про роль у перемозі. А буквально через пару днів мене запросив президент. Тоді в спілкуванні все ще було відкрито і демократично. Я прийшов у светрі і джинсах. Думав, що буде розмова про те, як людей із Майдану відправити додому. Треба сказати, що я взагалі перший раз був у кабінеті Президента України. Там такі вичурні меблі, дуже багато золота на зеленому фоні. Кажу: «Ясно, Вікторе Андрійовичу, чому дехто хотів штурмувати адміністрацію – стільки золота!» Посміялися, і він каже: «Я пропоную тобі бути міністром внутрішніх справ». – «Матюкатися можна?» – «Ні». – «Тоді я згоден». – «Чому так швидко?» – «Тому що батько вчив мене не відмовлятися від надзавдань. А це – виклик усьому моєму життю». Само собою, будь-яка робота тимчасове явище, ще батько мене вчив: чиновник, який не розуміє тимчасовості своєї роботи, переростає або в деспота, або в злодія, або підлабузника, бо він тоді чіпляється за крісло будь-якими можливостями. Тому працювати треба скільки відпущено, з першого до останнього дня, не задумуючись – коли буде відставка. Хоча все це згадалося пізніше, перші дні були присвячені іншому – як вижити.

Звичайно, йшлося не про загрозу фізичного знищення, під яку потрапляє кожен наступний міністр МВС. Ішлося про зовсім інше виживання – в новій для себе іпостасі, залишаючись самим собою, із своїми переконаннями, чи як тоді казали – ідеалами

Майдану. Сфера діяльності для революціонера була абсолютно новою, мала свою специфіку, своє підводне каміння і свої сюрпризи.

Тому робота цивільного міністра, старшого лейтенанта запасу на посаді головного силовика України почалася не зі звинувачення попередників, які ніколи не були його політичними чи життєвими соратниками, а зі спроби вникнути в цю саму міліцейську специфіку.

Велика чистка

Серед моїх знайомих є люди, свято переконані в тому, що на них десь заведено таємну кримінальну справу і кожен їхній крок перебуває під наглядом. Тому вони виношують мрію хоч раз у житті зайти до приміщення Міністерства внутрішніх справ або Служби безпеки України. І самі налаштовують себе таким чином, аби отримати в цих стінах якусь тільки ними відчутну сильну порцію адреналіну. Можливо, це звучить як дурниця, і по-дурному виглядає, проте так воно насправді й є.

Від осені 2000 до осені 2004 року Юрієві Луценку адреналіну вистачало з головою. Тому, зайшовши на територію Міністерства внутрішніх справ і переступивши його поріг, він не пережив якихось особливих вражень, про які можна було б довго і смачно розповідати. Хоча, безумовно, йому було цікаво опинитися в одному зі станів «умовного супротивника»: революція й міліція завжди протистоять, не даремно одним із популярних «помаранчевих» гасел було «Міліція з народом!». Але тоді, в середині грудня 2004 року, коли Луценко вперше зайшов до МВС у гості, йому і на думку не могло спасти, що скоро він ходитиме туди на роботу.

На той час міліцією фактично не керував ніхто. Микола Білоконь завбачливо втік до Росії, і функції міністра тимчасово виконував його перший заступник на прізвище Жук. Він проводив колегію по підготовці міліції до проведення третього туру президентських виборів. Зважаючи на політичну ситуацію, на колегію запросили представників від обох таборів. «Біло-блакитних» представляв Тарас Чорновіл, «помаранчевих» – Роман Безсмертний, Юрій Луценко та Володимир Філенко. Нараду проводили всі заступники міністрів, і зовні це виглядало не нарадою правоохоронців, котрі дбають про дотримання законності під час голосування, а якимось політичним шоу. Згодом, очоливши міністерство, Луценко почав процес деполітизації міліції, постійно наголошуючи: єдиною політичною фігурою в МВС є міністр.

Призначення польового командира Майдану і ярого противника всього, що підпадає під формулювання «поліцейська держава», стало найбільшою несподіванкою як для друзів Луценка, так і для його ворогів. Коли новопризначений міністр подзвонив із Адміністрації Президента до МВС, розпорядився прислати йому машину і при цьому назвав себе та свою нову посаду, на тому кінці дроту вирішили: це такий розіграш. Довелося повторювати розпорядження кілька разів.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Перш за все треба було показово покарати тих, хто був винен у фальсифікації виборів. Усі пам`ятають, що найодіозніший випадок – це карусель із відкріпними талонами. Тому міліція дістала завдання взяти списки тих, хто голосує за відкріпними талонами, і звірити прізвища. Якщо один паспорт зустрічається двічі – це вже кримінальний злочин. Чемпіони доходили до двадцяти трьох разів. Всі ці випадки були зафіксовані, люди опитані, і вони, як правило, дуже неохоче давали покази про те, хто їх вантажив у автобуси, хто за це платив, хто давав кошти та ці відкріпні талони. Одначе, ми дійшли до організаторів. Але ці люди точно не давали показів на головних організаторів. Це в ментальності українського народу – за жалюгідні копійки брали вину на себе. Там близько двохсот було організаторів, найвисокопоставленіших, на рівні Адміністрації Президента. Однак покази від них отримати не вдалося. А справа про транзитний сервер узагалі була на розслідуванні в СБУ. Що там вдалося – не знаю, очевидно, нічого. Проте людина, яка займалася встановленням цього сервера, згодом опинилася в списках БЮТ і стала добрим другом пана Турчинова. Суспільство, як мені здається, було незадоволене тим, що тисячі фальсифікаторів отримали умовні терміни, а сотні організаторів – достатньо м`які покарання у вигляді умовних термінів. Правда, другий термін умовно не дають… Ми розповсюдили серед членів виборчих комісій та членів їхніх родин брошуру, близько трьохсот тисяч, у якій описали статті стосовно фальсифікацій і конкретні статті, за якими було призначене покарання.

Та особливо тішився з цього народ, який традиційно міліцію не любив і не довіряв їй. В Україні рейтинг правоохоронних органів станом на 2005 рік був дуже низьким. За офіційними даними, він коливався на позначці 7 %. Тому пересічні громадяни передчували: новий міністр нарешті покаже всім. Патрульним, майже кожен із яких бере хабарі з торговок соняхом та біляшами. Міліціонерам, які «прикривають» незаконний бізнес і за окрему плату проводять так звані «комерційні розборки». Начальству в центрі та на місцях, яке загрузло в корупції по самі вуха. Некомпетентним керівникам, що купують собі погони та посади. Словом, міліції пророкували повний розгром.

Коли польовий командир Майдану очолив МВС, журналісти поспішили пригадати, мабуть, найбільш резонансну його акцію: здачу крові для Юрія Кравченка. Після сутички міліції з народом 9 березня 2001 року Луценко оголосив про намір назбирати в склянку крові і поставити її на трибуну перед міністром, щойно він спроможеться вийти на парламентську трибуну. Тоді він іще обмовився: «Інших міліціонерів не ображати і ставитися до них із розумінням». Коли через чотири роки Луценко сам почав керувати міліцією, ставлення до рядових міліціонерів та молодшого офіцерського складу не змінилося: «чистки» почалися з верхів.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Найважче в перші тижні – це було звільнення попередників. Практично всі писали рапорти. Люди розуміли: після того, як міліцейський генералітет прийняв одну сторону політичного конфлікту і довів народ до повстання, вони не могли залишатися на своїх посадах. До того ж міліція була повністю деморалізована. Всім гикалися оті обіцянки Білоконя: мовляв, у разі перемоги Віктора Януковича вся міліція буде три дні пити, він дозволяє. Потім активісти «Пори» купили три ящики горілки і переправили для нього в Москву, аби випив усе сам. Тому, звичайно, всі ставленики Білоконя розуміли: в нових умовах, які, поза сумнівом, настануть, працювати вони не зможуть. До речі, в нього було аж чотирнадцять замів! Коли мені поклали структуру міністерства на стіл, я не зрозумів – як ними можна керувати, коли немає ніякої вертикалі. Є міністр, навколо якого розкидана купа квадратиків, що не пов'язані між собою, все замикалося на рішенні в першому кабінеті. Як добивались і скільки коштувало таке рішення – відомо. Система явно боялася, щоб у міліції не створились, як би це правильно сказати, пов'язані між собою системи, що працюють за стандартним алгоритмом. А міністр, будь-який міністр, має бути менеджером, диригентом. Він не мусить особисто приймати інформацію від усіх підрозділів і сам ними керувати. Це не розумно. Тому ми різко зменшили кількість заступників – із чотирнадцяти до шести. Потім у два рази зменшили кількість генералів. Це були буквально перші мої накази. Далі в лічені дні змінили керівництво всіх служб центрального апарату,

начальників облуправлінь і райвідділів. Глибина змін керівництва – близько 90 %. Це можна неоднозначно трактувати, проте народ мусив побачити повністю оновлену міліцію. Тільки так можна було відновити довіру до неї, без якої неможливо боротися з корупцією та злочинністю.

На жаль, звільнилося й багато досвідчених офіцерів. Це не мало під собою політичних мотивів, на чому дуже наголошували «біло-блактині». Мало хто брав до уваги існування закону, який Верховна Рада прийняла ще до революції. Згідно з ним, з весни 2005 року різко обмежувалися пенсії. Тому досвідчені службісти поспішали написати рапорт завчасно, отримати нормальну пенсію до того, як закон про її обмеження вступить у дію, а вже потім, зберігаючи за собою цю пенсію, знову повертатися в міліцію на іншу посаду та іншу зарплату. Ось звідки така вражаюча цифра – 18 тисяч осіб, які написали рапорти про звільнення з органів після призначення нового міністра. Насправді частина людей збиралася зробити це раніше, але почалися вибори, потім – революція, словом – не до того було.

Заяви про звільнення всі писали добровільно. Декого з цих людей Юрію було по-людськи шкода – адже це професіонали, які змушені були грати за правилами, встановленими відданими «кучмістами», до числа яких належав Микола Білоконь. Наприклад, за власним бажанням написав рапорт командуючий внутрішніми військами Сергій Попков, прізвище якого на початку 2005 року опинилося в епіцентрі чергового медіа-скандалу. Преса, в тому числі – американська, повідомила, що саме Попков перед Новим роком віддав розпорядження про силовий розгін маніфестантів у центрі української столиці. Пізніше ці дані він сам підтвердив на допиті в СБУ.

Враховуючи це, кадровий офіцер Сергій Попков, чистий службист, в родині якого всі служили в міліції, а сам він прийшов у внутрішні війська з Національної гвардії, написав рапорт про відставку. Взявши на себе, таким чином, провину за кимось віддані накази. Його ж особиста трагедія ймовірно полягала в тому, що батько дружив із Кучмою, тому син змушений був опинитись у вірній йому команді. Та й титул заступника міністра за відданість також «світив».

Пізніше, коли Луценко сам написав рапорт про відставку, він зустрів Сергія Попкова в коридорах міністерства. Старий службіст готувався повертатися до керівництва МВС. Але це повернення кучмівської гвардії станеться потім, після повернення Януковича. А поки що були перші кроки в МВС, які закладали новий стиль

нового керівника.

У зв'язку з цим так і проситься знаменитий випадок у міністерській їдальні, описаний не лише українськими, а й російськими ЗМІ. Наприклад, «Київський телеграф» прокоментував візит нового міністра в їдальню таким чином:

> «Він плутає Майдан і коридори МВС. Спочатку намагався на новому місці працювати за звичкою: організовував публічні акції. Наприклад, пообідати в їдальні для міліцейського складу і заплатити за обід. Офіціантки були в шоці, не кажучи вже про підлеглих Юрія Віталійовича. Поважні генерали не знали, що думати і як себе поводити. Знайшли нейтральне рішення – перестали обідати взагалі».

У випуску новин «Вести» російського каналу «РТР» це прозвучало ще коротше та з якимось переляканим лаконізмом:

> «Социалист Юрий Луценко, хорошо знакомый милиции по массовым акциям, теперь руководит украинской милицией. Министр он всего неделю, а в прессе уже появились две сенсации. Луценко, лейтенант в отставке, уволил 12 генералов, своих заместителей, и еще поверг в шок посетителей министерской столовой, заплатив за обед».

Звичайно, у пересічних громадян виникає цілком логічне запитання: невже в їдальні міністерства внутрішніх справ генералітет не платить за обіди? Чи це означає – в міліції годують безкоштовно, за кошти платників податків, і генерали на народних харчах зовсім розжиріли…

Юрій Луценко (з диктофона):

> *– Я не ходив у загальну їдальню. Там є їдальня для відвідувачів, для тих, хто приїхав у відрядження тощо. Є окрема кімната для керівного складу – начальників департаментів, управлінь, заступників. Але є ще і третя – генеральська. Вона найбільша за площею в міністерстві, там харчувалося виключно керівництво найвищої ланки за окремим меню. Звичайно, там ніхто не платив. Я і не задумувався над цим роздутим у пресі епізодом – пішов собі в їдальню, заплатив. Насправді там дуже символічні ціни, тому я вносив 200 гривень і просив нагадати, коли*

вони скінчаться. Взагалі, я рідко їв у їдальні – часу не вистачало. Так що жодного виклику суспільству в тому, що я заплатив за обід, не було. Тим більше, це не було спланованою акцією, нічого спартанського. Я дивуюся, що з цього зробили таку велику легенду.

Насправді тепер, у світлі останніх подій і довкола міліції, і всередині міліцейського відомства, і довкола фігури самого Юрія Луценка обід у їдальні, поданий пресою як головне досягнення нового міністра, справді виглядає незначною подією. Такою ж самою, як замовлення пістолетів системи «Форт» з написами «Так!» і «Вірю. Знаю. Можемо». Такий пістолет міністр, як зазначала преса того періоду, тримав у себе на робочому столі біля комп'ютера. Потім виявилося, що то був не пістолет, а лише макет, подарований кимось із друзів по революції.

Між іншим, табельна зброя належала міністру МВС за штатом. До того ж він, як і решта працівників міліції, від генерала до патрульного, здавав нормативи зі стрільби. В армії зв'язківцеві Луценку стріляти доводилося не дуже часто – у цих родах військ до солдатів ставились інші вимоги. А після звільнення в запас двадцять років узагалі не випадало нагоди брати до рук бойову зброю, тим більше – стріляти з неї. З огляду на це Юрій дуже здивувався, коли на стрільбищі вдалося виконати норматив. Міністр стріляв із пістолета, автомата, снайперської гвинтівки та гранатомета. Тепер лідер «Народної самооборони» згадує, як тішився, коли влучив із гранатомета точно в центр мішені танка.

І повертаючись до перших днів роботи: Луценко виявився першим керівником МВС, котрий поставив у кабінеті комп'ютер, аби щодня відслідковувати, що пишуть та кажуть про міліцію в цілому, та про його діяльність в якості головного міліціонера – зокрема. Конструктивну критику треба враховувати, та й подивитися збоку на результати своїх дій завжди корисно. Загалом новий міністр, цитуючи Михайла Горбачова, почав перебудову з себе. Зокрема – зі свого робочого місця.

Негативної енергетики своїх одіозних попередників, особливо – Білоконя, новий міністр у кабінеті не відчував. За його словами, власної вистачало, аби пробити будь-яку чужу. До того ж кабінет вичистили повністю: новий хазяїн застав там голий стіл, порожні шухляди, вікна без завіс, у ящиках – ані ручок, ані паперу. Голе місце від величезного портрета Кучми. У кімнаті відпочинку, так званій підсобці, стояв дорогий плазмовий телевізор, заставлений він був не менш дорогими меблями, а коли підвести голову – побачиш самого себе: стеля обшита дзеркалами.

Десь близько півроку Луценко відчував себе в кабінеті чужим.

Чужа енергетика справді не відчувалась, а ось певний дискомфорт усе ж таки був. Тут чогось не вистачало, і нарешті міністр зрозумів, чого саме: українського духу, насамперед військового, переможного, життєствердного. Але не офіціозно-етнографічного, а справжнього, без «шароварщини». Аби виправити ситуацію, Юрій при нагоді знайшов у Львові картини відповідного змісту, а потім додав до них колекцію історичної зброї, яка нагадувала всі відомі в Україні військові конфлікти від козаччини до Великої Вітчизняної війни.

З часом у підсобці з`явилося фото самого хазяїна кабінету у більш звичному для нього амплуа: мікрофон, сцена, Майдан. Каже, щоб не забувати, звідки і для чого прийшов. А внутрішню інформацію про те, як поводили себе в кімнаті відпочинку його попередники, Луценко взяв до уваги, але не більше. Очевидно, для того, аби показати, що довіряє не лише самому собі, а боятись і соромитися йому нема чого, він не міняв офіцерів у міністерській приймальні. Згодом оцінив їхні, як і більшості працівників середньої ланки МВС, професіоналізм і готовність до змін.

Юрій Луценко (з диктофона:)

– Деполітизація – це було надзвичайно важливо, і за мною як за соціалістом дуже пильно дивилися. Проявити деполітизацію було потрібно попри упередженість до будь-яких членів партій. На мене ображалися соціалісти, але, якщо під час кримінальних діянь спливали їхні діячі, я не збирався покривати. Перший випадок – начальник управління освіти однієї із східних областей, ставленик СПУ, який був схоплений на хабарі. Образилась місцева регіональна організація, але не більше. Далі було гірше: звернення австрійського Інтерполу про відмивання паном Рудьковським «брудних» грошей. Ішлося про 8 мільйонів доларів. Причому мене більше всього збунтувало те, що, за інформацією тамтешніх правоохоронців, він використовував своє знайомство з Семенюк і Луценком і отримував на «Криворіжсталі» і Одеському припортовому заводі продукцію за демпінговими цінами, а продавав її не за демпінговими. Австрійські колеги оцінювали це як відмивання брудних грошей. Я звернувся з цією ситуацією до Мороза. Не тому, що не знав, як діяти, а попереджав – неприпустимо використовувати ім'я міністра внутрішніх справ у таких оборудках. Мороз сказав: «Я не хочу цьому

вірити!», навіть відмовився дивитися папери австрійських правоохоронців. Була порушена кримінальна справа, передана в прокуратуру, що відбулося далі – мені не відомо. Так само порушили кримінальну справу проти керівника регіонального відділу Соцпартії Криму. Він підозрювався міліцією Севастополя в незаконних оборудках із сотнями гектарів «золотих» земель в Інкерманській долині, колишньому радгоспі «Золота балка». На мене почало тиснути керівництво СПУ, я заявив: «Злодій повинен сидіти в тюрмі!», вийшов величезний публічний скандал.

Але, як ви зрозуміли, не облаштування робочого місця та пошук спільної мови з офіцерами приймальні чи відвідувачами міністерської їдальні стали головною проблемою новопризначеного міністра. І не масовий саботаж нових ініціатив, про який його не раз попереджали. Зрештою, масштабних форм він не набув – хто не хотів працювати, писав рапорт. Думали, що без них система розвалиться, і Луценка звільнять. Перші чутки про відставку з'явилися вже в травні. Але надії на скороминучість революційного міністра не справдилися – ставало все очевиднішим, що він опановує управління системою.

Уже після перших ста днів міністра журналісти запитували Юрія Луценка, хто впливає на кадрові призначення.

Вони знали відповідь, але хотіли почути її особисто від керівника МВС. Згодом виявиться: це питання не стане головною проблемою міліції, проте стане частиною комплексної проблеми, через яку врешті-решт стала можливою відставка уряду Юлії Тимошенко в вересні 2005 року.

«Листи з резолюціями Мороза я пускав у різальний апарат»

На місце головного міліціонера претендував Олександр Турчинов, соратник Тимошенко.

Проте, в результаті тривалих переговорів, які прийнято називати торгами за портфелі, до БЮТ відійшло крісло керівника СБУ. Натомість Петро Порошенко, один із перших людей у «Нашій Україні», в результаті цих торгів ризикував лишитися без адекватного його амбіціям портфеля взагалі. Ющенко прийняв стосовно свого соратника і кума Соломонове рішення: призначив його головою Ради Національної безпеки та оборони.

Але повноваження цієї структури при попередніх президентах були не надто широкими, і, за оцінками політологів, РНБО виконувала більше декоративні функції дорадчого органу. Тому після призначення Порошенка її керівником повноваження як РНБО, так і самого Петра Олексійовича почали різко розширюватися. За досить короткий термін вони стали практично необмеженими. До їх переліку, зокрема, входило кураторство над силовиками. Тобто – і над Міністерством внутрішніх справ.

На прес-конференції, присвяченій ста дням Луценка, Порошенко, здавалося, був одним із почесних гостей. Вони не видавались явними опонентами. Більше того, журналісти почали говорити: в особі Петра Олексійовича Юрій Віталійович знайшов собі нового шефа, адже з Олександром Морозом він нібито офіційно порвав. При тому, що формально МВС «отримали» соціалісти.

Проте якщо про лобіювання новим міністром внутрішніх справ інтересів своїх колишніх однопартійців говорили дуже мало, можна сказати – фактично не говорили, то про пряме втручання РНБО і особисто Порошенка в кадрові призначення та перестановки в міліції писали практично відкрито. Через півроку почнуться відверті розмови про те, що багато кандидатур Луценкові фактично нав'язали «куратори». Але в перші місяці це сприймалося як нормальне явище. Принаймні головний міліціонер обговорював цю тему спокійно.

«Перш ніж прийняти рішення про чергове призначення, я звертаюся до Департаменту внутрішньої безпеки і на основі службових записок роблю висновки і призначення. Саме вони в багатьох випадках зупиняють або підтверджують чергову кандидатуру. Але, звичайно, перед тим як прийняти кадрові рішення, я так само раджуся і в апараті міністерства, і в апараті

Секретаріату президента, і в апараті РНБО», – говорить Луценко в травні 2005 року. На запитання, чи бували випадки, коли його підлеглих призначали або міняли без його згоди, Юрій відповідає: «Рішення я приймаю сам, але змушений дотримувався правової бази, що існує в даній сфері. Тож «проводив» через прем'єра всіх своїх замів, узгоджував їх із держсекретарем і з РНБО». Коли питають, кому підпорядковується МВС, у відповідь чують: «Міністрові внутрішніх справ. А він підпорядковується і президенту, і прем'єру, і РНБО». Нарешті, поцікавившись, чи були серед уже призначених кандидатур жорстко нав'язані, Луценко обмежився коротким коментарем: «Скажемо так: є жорстко рекомендовані».

Звичайно, новий міністр розумів: якщо з часом і можна поміняти щось усередині системи, то змінити ставлення до системи і тих, хто її представляє, буде надзвичайно важко. В нашому випадку – практично неможливо. Міліцейську верхівку, за його словами, не любив саме за те, що вона намагалася тісно дружити з політиками і, відповідно, приймати та виконувати політичні замовлення. Це призвело, в свою чергу, до надмірної і неприпустимої політизації силових структур, і зокрема – міліції та її центрального апарату. Тому нічого дивного немає в тому, що кожна сила і структура хотіла мати в міліцейському керівництві не просто свою людину, а свою людину, яка приймає конкретні і важливі рішення. Петро Порошенко як голова РНБО не був винятком.

Згодом, коли про корупцію в верхніх ешелонах тепер уже нової влади почали говорити відкрито і навіть обговорювати її, більшість ставлеників Порошенка погодилися працювати за правилами, встановленими керівником МВС. І необхідність згадувати про жорстко рекомендовані кандидатури відпала.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Я пам'ятаю, як у перший день після мого призначення сказав: «Хай із цього моменту мої рідні і близькі, колеги, друзі по Майдану і по всьому життю забудуть, що вони мене знають». Не тому, що став міністром і загордився, а тому, що я тепер не маю права зважати на всі наші знайомства, стосунки та зобов'язання. Бо бувало таке: десь тиждень на другий після призначення брат прислав sms-ку: «Менти задовбали, лізуть у вікна і двері». Це значить, що міліція за старою

звичкою пішла через родичів. Коли вони зрозуміли, що цей шлях не працює, від них пішли масові листи з візами Мороза. Такий був стос паперів, сантиметрів 60 завтовшки. Йому пишуть всякі «об'єктивки», а він рукою писав мені приблизно таке: «Ця людина заслуговує на увагу». Коли я уважніше ознайомився з першими десятьма кандидатами – взявся за голову! Далі, щоб не ображати Мороза, я все це, не читаючи, спускав у різальний апарат, аби, не дай Боже, хтось прийняв якесь рішення з приводу якогось такого листа за мене. Як пояснити, що це колись обком партії розсилав заявки на кадри, «которые преданные политике партии». А в мене цього не було.

Напряму не вийшло – пішли городами. Почали шукати інших родичів, і тестя мордували, і до дружини стукали. Всі вони отримали відсіч і, слава Богу, заспокоїлись.

Була проблема, де взяти нових керівників, адже кажуть: «Нема мента без хвоста». Тобто в біографії кожного міліціонера щось таке є. Вижити чистим у тій системі координат мало кому вдавалося. Ми шукали не ангелів, а тих, хто ще мав здатність відрубати хвости кучмізму. В більшості випадків знаходили, бо і міліція стомилася жити по-старому.

Один начальник обласного управління сказав, всі вони заходили писати рапорти: «Мне обидно уходить, но я понимаю, что это неизбежно. Потому что то, во что превратили милицию, – это невозможно. У нас был план по сбору денег в месяц, мы собирали, распродавали имущество, где только можно, а это недопустимо. Когда я принес первую пачку денег, ее тщательно пересчитали и сказали: «Ты нас что – за пацанов считаешь? По нашим расчетам, с тебя в четыре раза больше».

Так само не вірив романтик Майдану в можливість швидкого подолання корупції в Україні на всіх рівнях, навіть якщо почати на неї організований міліцейський наступ. Навряд чи, казав Луценко, можна зібрати в одному місці всіх нових, чесних, не корумпованих слідчих, які почнуть ефективно і по-новому боротися з корупцією у вищих ешелонах влади. В такі казки віриш, поки перебуваєш в опозиції, а потім, коли опозиція перемагає, переможці стикаються з такою самою реальністю. Від себе додам: справді, такі речі бувають лише в кіно. Наприклад, у популярному колись у СРСР італійському серіалі «Спрут», коли всіх чесних та непідкупних слідчих разом із харизматичним комісаром Каттані, а заодно їхні родини зібрали в одній великій

казармі і тримали під посиленою охороною, аби вони могли без перешкод боротися з мафією.

Ідеальна модель, у дієвість якої не вірили й автори фільму.

«Посади раніше справді продавались і купувались»

Від Луценка в перші тижні чекали помилок і некомпетентних рішень. Тому узгодження кожної кандидатури з великою кількістю «кураторів» почасти мало під собою раціональне зерно. Проте ніхто справді не чекав од польового командира, який дістав від президента завдання реформувати міліцію, що він призначить своїми заступниками старих перевірених кадрів – генералів Петра Коляду[9] і Геннадія Москаля.[10] «Помаранчеві» відразу почали висловлювати керівнику МВС недовіру – і це ще м'яко сказано.

Наприклад, прем'єр-міністр Юлія Тимошенко не раз говорила: в силові структури треба призначати насамперед тих, кого образила і переслідувала «злочинна влада». Тому працівники, що зробили успішну кар'єру при попередніх міністрах, не мають права лишатися в органах. Інші політики, які вважали себе персональними жертвами Коляди, так само обурилися. Проте Луценко запропонував поки що відкинути політичні мотиви й оцінити професіоналізм цих двох генералів. Ніде правди діти: навіть їхні опоненти змушені були погодитися: Коляда і Москаль справді професіонали своєї справи.

«Ніхто не може мені заперечити, коли я кажу, що Москаль бульдозером пройшовся по злочинності Криму, Закарпаття і Дніпропетровська, – відповідає Юрій на закиди своїх опонентів. – І якщо мені говорять про його «антиукраїнські» настрої, то для ефективної роботи в міліції це все балачки ура-патріотів. Тому я брав його як фахівця з оперативної роботи. Так само і Коляда. Можна говорити що завгодно: він і немолодий, і не реформатор, проте свою справу знає і його визнають слідчі. З їхньою допомогою я збережу систему, її професійне ядро. Мені потрібні були Москаль, Коляда, Вербенський, Савченко та інші як спеціалісти, що знають «історію хвороби» багатьох питань, аби прийняти вірне реформістське рішення. А ще Петро Васильович мені був потрібен як людина, що відмовилася порушувати незаконні кримінальні справи проти опозиції в 2004 році. Якщо він зумів відмовити Кучмі й Білоконю, то зможе в разі чого вказати на помилки й мені».

Сьогодні, озираючись назад, Луценко не бачить нічого надто складного в специфіці керування міліцією. Головне зрозуміти для себе: ця організація навчена виконувати будь-які накази, а через те, що напіввійськова, – не обговорювати їх. А хто і як почне цим користуватися, залежить виключно від особистих характеристик

керівника. Якщо усвідомити це, далі працювати стане значно простіше.

Юрій Луценко (з диктофона):

> *– Помічником до мене прийшов давній колега по партійній і революційній діяльності, сам офіцер, тому нам було легко працювати. Із заступників я нікого не знав до того, але в мене був принцип спиратися на дуже досвідчених людей. За мною залишалося право рішення, але за ними – подати розуміння кожної історії хвороби. Тому заступником по слідству прийшов Петро Коляда, який працює в міліції більше, ніж я живу на світі. Ну і, звичайно, «зубр» Москаль. Там цікаво було: його відразу почав пікетувати Тягнибок із своєю «Свободою»,[11] пікетував за антиукраїнську діяльність. Ну, я вийшов до демонстрантів, як завжди. Вийшов і сказав, що я беру відповідальність за його дії, він буде працювати на Україну, під моїм контролем. Потім Тягнибок зайшов у міліцію, пішов до Москаля в кабінет, той мені потім розказав, як вони поспілкувалися на історичні теми, випили коньяку, виявили, що вони обидва греко-католики, і потім Тягнибок вийшов до своїх і заявив: «Ми розібралися з цим замаскованим ворогом українського народу і будемо контролювати його дії далі».*

На початку кадрових призначень і, відповідно, кадрових чисток новий міністр підпорядкував собі міліцейський спецпідрозділ «Сокіл», від чого теж довелося потім відбиватись і коментувати свої дії. Пояснення цьому було досить логічне: в перехідний період у руках керівника мають перебувати Департамент внутрішніх розслідувань – своєрідна «контррозвідка», і міліцейський спецназ як «караючий меч» – той самий «Сокіл». Звісно, зловживати цим ніхто не збирається. Проте за часів перестановок і чисток кілька разів виникали ситуації, коли без силового втручання було не обійтися.

Наприклад, начальник УВС Сумської області генерал Плеханов відмовився передавати справи своєму наступникові полковнику Горпинченку. Вперся він серйозно: не хотів звільняти службовий кабінет. Довелося віддавати відповідний наказ «соколятам», і ті виконали наказ Міністерства внутрішніх справ, забезпечивши дотримання указу президента.

Несподівана ситуація склалась і в рідному Рівному. На

представленні начальника міліції губернатор Рівненщини вчорашній ніби соратник по опозиційній боротьбі сказав: на посаду начальника УВС області призначена людина, в якої спільний бізнес із братом Юрія. Те, що в Сергія Луценка бізнес на основі молочного міні-заводу був розгромлений ще в перші дні «України без Кучми», звісно, нікого не турбувало. Як і те, що кандидат на посаду сном-духом не знав про брата міністра.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Губернатори хотіли, щоб керівники міліції на місцях призначалися з їхньої подачі і за їхньої згоди. Тому, коли я в'їжджав в Рівне, мені було сказано, що Василь Червоній, який є головою обласної адміністрації, три дні закликає по радіо пікетувати корумпованого міністра внутрішніх справ, який не хоче призначити українського патріота на посаду головного міліціонера. Саме передзвонив президент по своїх питаннях, я заодно доповів про ситуацію, що склалася. «То що, мені передзвонити Василю?» – запитує президент. «Вікторе Андрійовичу, я в своєму місті, я знаю свої права, все нормально, сам розберуся». – «А що ти будеш робити?» – «Ось уже наказав усьому особовому складу міліції вийти на центральний майдан. Там при всіх людях, в тому числі і для пікетувальників, розкажу, чому я прийняв рішення про призначення саме цієї людини, а не іншої». Так воно і сталося: пояснив, що працівник міліції не підпорядкований ніяким партіям і рухам і не буде представляти Волинське козацтво імені Василя Червонія, але буде працювати на закон і справедливість. Після цього повертаюся до губернатора: «Вася, виступати будеш?» – «Буду». Йому надали слово. Він розказав, що він буде пильно контролювати роботу міліції, бо це його право як голови обласної адміністрації. Далі – гімн, урочистий марш, усі розійшлись».

Отже, говорити щось про лобіювання бізнес-інтересів родичів за допомогою міліцейських призначень було щонайменше безглуздим і завчасним. Загалом за часів керівництва Луценка бізнес-структури всередині самої міліції демонстративно вичищалися. Саме з огляду на це закиди Цушка стосовно комерціалізації МВС виглядали щонайменше дивно. Адже всі ті тисячі комерційних підприємств і справді були в системі МВС, але саме при Луценку вони зупинили свою діяльність, а його новий

заступник по тилу (вперше в історії і показово – жінка) активно їх закриває.

Інша кричуща проблема – плата за звання. «Коли двадцятитрьохрічний син губернатора Черкащини отримує звання підполковника міліції, це саме по собі потребує окремої розмови, – говорить Луценко кореспондентам «Дзеркала тижня» весною 2005 року. – З огляду на його унікальні здібності він отримав призначення – поїхав начальником міліції Тячівського району на Закарпатті. Нехай покаже себе в ділі. Загалом же проти кожного доведеного факту незаконного присвоєння звань та посад порушується службове розслідування».

Юрій Луценко (з диктофона):

– Посади раніше справді продавались і купувалися. Причому купував той, хто швидше добіжить і про щось домовиться: чи про посаду, чи про присвоєння звання, чи про щось інше. Це доводилося ламати, ввівши правило однакового для всіх дотримання порядку проходження служби. Вислужив роки, маєш досягнення – маєш нове звання автоматом. Ні – ні. Тому смішно було читати звинувачення старої гвардії, яка контролювала з 2006 року парламентський правоохоронний комітет, про незаконні присвоєння звань. Для довідки: за час мого попередника їх присвоїли понад півтори тисячі, за мій час – за окремі досягнення – 6.

Правило друге – керівна посада після підвищення начальника дістається кращому з його команди. Скажімо, я був дуже задоволений, як відновилася робота міліції в Запоріжжі. Покращилася робота кримінального блоку, зупинилися кримінальні схеми на відвалах. Непогано спрацювали по наркоманії, по покращенню ДАІ. Та начальник обласного управління, який прийшов із СБУ, мав величезні проблеми зі здоров'ям. Я його забрав у центральний апарат на посаду керівника однієї із служб, яка йому була ближче, а там залишився його перший заступник, людина, яка від Бога сищик. Два місяці провів у полях, але вистежив знаменитого «пологівського маніяка», на рахунку якого понад 40 жертв, не розкритих із часів СРСР. Скільки Червоненко[12] мене не довбав, скільки не протидіяв проти його призначення – він став начальником управління. Це було важливо не тільки для Запоріжжя, але й для системи. Це був знак для всіх, які

нові критерії кар'єри.

Справді, один час подейкували, що Луценко обезголовлює райони й області, забираючи в Київ під своє крило кращих працівників, а на їхнє місце ставлячи менш досвідчених. Проте на місце керівника, котрий ішов на підвищення, автоматично приходив його заступник, що так само добре себе зарекомендував. І якщо він не справлявся, його міняли. Погодьтеся, за таким принципом працюють у будь-якій системі, тільки в міліції це найбільш помітно, ніж, скажімо, в Міністерстві сільського господарства.

Особливо коли оголошено про тотальне реформування системи силових структур.

«В міліції жартувати не можна»

Свій перший робочий день як міністр внутрішніх справ Юрій Луценко не пригадує в деталях. Бо першого дня як такого не було: був перший тиждень, що минув як один день. Специфіка міліцейської роботи, крім усього іншого, полягає в тому, що її треба виконувати двадцять чотири години на добу.

Пам'ятає лише першу справу. В Хмельницькій області батькам під двері підкинули записку з вимогою сплатити викуп за сина. В пакетику був відтятий палець хлопця. Через два дні знайшли його тіло – виявилося, що підліткова банда вбила хлопця, коли він відмовився йти на грабунок. А потім вирішила ще підзаробити, шантажуючи батьків покійного.

Звичайно, все це було для цивільної людини новим і не завжди зрозумілим. Удень новий міністр боявся, що від «планірок» у нього розпухне та лусне голова, а ночами намагався читати і вивчати Кримінальний, Адміністративний та інші кодекси, аби хоч трошки розуміти, про що говоритимуть наступного дня. На перших порах Юрій не міг правильно користуватися термінологією, що стало ласим шматком як для недоброзичливців, так і для преси. Наприклад, виступаючи на телебаченні, він якось сказав: мовляв, міліція вже знайшла громадянина, котрий украв стільки-то і стільки-то, скоїв такі-то і такі-то злочини. Після того як це прозвучало, нового міністра поспішили критикнути за некомпетентність: винних визначає суд, а поки людину затримано і ведеться слідство, вона офіційно називається не злочинцем, а підозрюваним. Одначе такі речі Луценко навчився схоплювати дуже швидко, і скоро його виступи і коментарі стали більш компетентними.

Всі нюанси нової для себе міліцейської роботи Юрій вивчав, не забуваючи про необхідність практичного втілення гасла «Міліція з народом» і, відповідно, виведення її з зони впливу будь-якої політичної сили: «помаранчевої», «блакитної», «рожевої» тощо. Делікатність ситуації полягала ще й у тому, що до свого приходу в МВС Луценко знав особисто лише генерала Олександра Савченка,[13] з яким безпосередньо контактував по різні, правда, сторони барикад під час «України без Кучми». А свого дільничного інспектора, знайомством із яким так само похвалився в одному з інтерв'ю, він, виявляється, взагалі не знав! Зате дільничний уже на другий день після призначення нового міністра потурбувався кинути йому в поштову скриньку свою візитну картку. Що зайвий раз підтвердило переконання Луценка: міліція – це такий живий організм, який дуже тонко відчуває

настрої країни, насамперед – політичні. І всі прекрасно розуміють: будь-які перестановки в верхах виллються в масові перетасування в міліцейському середовищі. Через необхідність, з одного боку, тримати руку насамперед на політичному пульсі й керуватися політичними настроями, а з іншого – небажанням цього робити доля багатьох міліціонерів та їхніх сімей свого часу була переламана політизованою системою об коліно. Таких історій екс-польовий командир так само наслухався за перший тиждень своєї роботи.

Міністр внутрішніх справ не пише наказів сам. Він не втручається особисто в жоден слідчий процес. Не веде допити, не присутній на них. Будь-які накази, що їх підписує керівник МВС, готуються штабом і приймаються на засіданні колегії, участь у якій беруть усі заступники міністра. Причому кожен документ буквально вилизується, аби набути бездоганного з точки зору законності вигляду. Тому в першу чергу міністр – це бюрократ, який щодня має справу з величезною кількістю документів. Луценко, звичний до активних дій і не великий поціновувач кабінетної роботи, звикав до цього дуже довго. І, здається, так і не звик. Тому дуже радів, коли випадала нагода змінити обстановку і розрядитися.

Юрій Луценко (з диктофона):

– «Регіонали» після виборів тривалий час томилися в Маріїнському парку, в своєму наметовому містечку, і не знали, чим їм зайнятись. Їх ніхто не штурмує, їх ніхто не блокує, ніхто їм не заважає сидіти в наметах. І ось вони вирішили походити по місту, прийшли заодно під будівлю МВС і почали скандувати: «Я-ну-ко-вич!». Прийшла до мене делегація їхніх депутатів. Я прийняв їх, питаю: «Чого ви прийшли?» – «Ми прийшли застерегти вас від неправомірних дій щодо демонстрантів». – «Ви з таким самим успіхом можете мене ще застерегти від вживання наркотиків чи від спроби вбити кого-небудь. У вас є підстави підозрювати мене як міністра у намірі почати проти вас неправові дії? По-моєму, ви абсолютно спокійно провели вибори, провели агітацію, після виборів тут займаєтесь своєю конституційною діяльністю, реалізуєте право на свободу висловлювань. У чому проблеми?» М'ялись-м'ялись, тоді: «А ви до людей посмієте вийти?» Без проблем – виходжу. Стоять вони, кричать своє: «Я-ну-ко-вич!». Говорю: «Ну нема тут Януковича! Кажу вам

чесно – тут нема. Сходіть у прокуратуру, може, там він є». Вони постояли, а потім із криком: «Міліція з народом!» – посунули в прокуратуру. Це тільки один приклад стилю поведінки. Цього ніхто не чекає від керівника такого відомства, бо з міністра внутрішніх справ у попередні часи зробили монстра. Тому підлеглі були, так би мовити, в культурному щоці. До мого стилю їм доводилося звикати.

Але були справи, які неможливо було вирішити жартома. Особовий склад міліції станом на 2005 рік кілька років не отримував нової форми. Зарплати були мізерними, що, зокрема, було одним із стимулюючих факторів корупції. А ще – роздутість штатів.

Пізніше Луценко зізнавався: довелося ставати господарником.

Було очевидним, що лише репресивними методами щодо корупціонерів у погонах та масовими замінами керівництва методи міліцейської служби виживання не змінити. Офіцер міліції першого року служби отримував 350 гривень на місяць і просто вимушений був десь дозаробляти. Де? Звичайно, на службі.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Дякую Віктору Пинзенику. Він підтримав мене у політиці піднятя зарплат для низової і середньої ланки МВС. В першу чергу – для спецпідрозділів. Загальну лінію було доведено до особового складу: багатіти можемо тільки разом із державою. Більше зламаних кримінальних схем в економіці – більший дохід бюджету – більша зарплата міліціонера. Тож з одного МВС переключилося з пошуку зачіпок щодо бізнесу на конкретне викорінення тіньового та кримінального бізнесу. За неповних два роки було порушено понад 700 кримінальних справ за махінації з податками на суму 600 млн гривень, 1300 справ за розкрадання 10 тис. гектарів землі. В сфері енергетики було порушено ще 3400 справ на збитки в 600 млн. Поряд з іншими заходами першого «помаранчевого» уряду це дозволило збільшити доходи державного бюджету на 62 %. Не дивно, що знайшлася можливість підвищення вдвічі зарплат міліціонерам.

Але все ж таки найбільшою проблемою для нового міністра МВС було навчитися віддавати зрозумілі для міліції накази. Бо міліція розуміє все по-своєму. А Луценко своєю постійною іронією, яку в ньому ніхто ніколи не викорінить, постійно потрапляв у незручні ситуації.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Якось дзвоню сумському начальнику УМВС і кажу: «Михайловичу, туди ж вашу мать, коли ви вже знайдете ці нелегальні свердловини нафти в Роменському районі? При них уже всі знають, а президент третій раз питає, чи вжито заходів. Коли вже буде результат, а не обіцянки?» – «Юрію Віталійовичу, найближчими днями все буде знайдено!» Я за цивільною звичкою жартома кажу: «Як знайдете, то запаліть, щоб мені було з Києва видно, що ви хоч щось робите». Я це сказав, звичайно, у переносному сенсі. Тижнів через два о четвертій ранку дзвінок удома. А міліцейська служба вимагає двадцять чотири години на добу бути на зв'язку. Піднімаю телефон і чую в трубці його хрипкий голос: «Юрію Віталійовичу, ми все знайшли, підпалюємо, але може згоріти село». – «Що ви підпалюєте?» – «Ми свердловину знайшли. Ви не переживайте, ми забили такі довгі тички. Наші не постраждають, але село, по-моєму, згорить». До мене посеред ночі десь із третього разу дійшло, про що йдеться. Наказ підпалювати я скасував і з тих пір запам'ятав: у міліції жартувати не можна».

Проте Юрій Луценко став чи не єдиним «помаранчевим» міністром, чия діяльність сприймалася народом як вистава театру одного актора. Навіть якщо керівник МВС цього не хотів, більше того – коли його дії носили надзвичайно серйозний характер. Що зайвий раз підтверджує: міліцію польовий командир і улюбленець Майдану підганяв під свій власний стиль життя та особисту манеру поведінки.

Мінявся не він. Мінялася – поволі, зі скрипом – сама міліція. І, як наслідок, ставлення до неї людей.

«Якби сина Ющенка заарештували на 15 діб, це було б незаконно»

Можливо, я помиляюсь, але мені здається: історія з сином Президента України Андрієм Ющенком та багатосерійний скандал довкола неї були чи не першим серйозним випробуванням не лише для нової влади, не лише для Віктора Ющенка як батька, а й для Юрія Луценка як міністра внутрішніх справ. Бо керівникові МВС довелося в звичній для нього манері публічно втручатися в справу, яка не вирішується навіть на рівні заступника міністра.

Але громадськість і журналістів тут справді можна зрозуміти: народ, фігурально висловлюючись, хотів крові. Надто довго не лише перші, а навіть десяті особи нашої держави користувалися неофіційним статусом недоторканності. Причому коріння цієї недоторканності треба шукати щонайменше від 1917 року. Через те журналістська публікація навіть не в широко доступних друкованих ЗМІ, а в Інтернет-виданні «Українська правда», доступ до якого можливий тільки для постійних користувачів Інтернету (а таких навіть у Києві порівняно небагато, не кажучи про менш комп'ютеризовані регіони), викликала величезний резонанс.

Уперше відкрито критикується «хороша» і навіть «наша» влада. Вперше «хороші» журналісти луплять прямою наводкою по «народному президенту». Бо навряд чи комусь треба пояснювати: скандал довкола сина і звинувачення стосовно нього – насамперед випробування для батька та виклик йому. До такого український президент помітно не був готовий.

Не треба тут докладно мусолити цю історію. Варто лише нагадати її основні етапи, аби стало зрозуміло, чому Юрій Луценко вирішив утрутитися в хід подій особисто і тепер вважає цю спробу не надто продуманою та вдалою.

Отже, 19 липня 2005 року «Українська правда» публікує статтю «Андрій Ющенко, син Бога?»,[14] в якій, зокрема, писалося:

> «Мешканці вулиці Лютеранської, що поруч з Банковою, переповідають одне одному історії, як син президента щодня приїжджає до одного з будинків і не зовсім гарно поводиться. Розганяється до 100 кілометрів на цій майже пішохідній вулиці, стає на зустрічну смугу руху, блокуючи іншим машинам простір. Але головний інтерес мають привертати автомобілі, якими користується син вождя революції. Належить це

> транспортне диво *(«Мерседес-CLS 500». – Авт.)* дівчині Андрія Ющенка Ганні Павлович, яка мешкає в будинку по Лютеранській, 24. Порулити президентському сину вона може дозволяти тільки у своїй присутності – бо права на керування цим авто самовільно він не має. Почуття чоловічої переваги та соціального статусу змусило 19-річного сина президента оновити свій автопарк. І от протягом останніх кількох днів Андрій Ющенко їздить на «BMW M6». Вся ця історія, звичайно, є втручанням у особисте життя сина президента нахабних журналістів. Просто нам здалося, що попри це є право громадян знати, на чому їздить студент третього курсу Інституту міжнародних відносин Андрій Вікторович Ющенко, 1986 року народження. Крім того, є питання, чому син президента їздить на машині з чеськими номерами. Слід визнати, що ми не змогли дізнатися, коли авто перетнуло кордон України, чи буде зареєстроване тут і скільки за нього треба заплатити митних зборів».

У статті говорилося ще багато чого, зокрема – про надто коштовні мобільні телефони, якими користується дев'ятнадцятирічний студент, надто дороге шампанське, яке він полюбляє, надто дорогий годинник, який носить на руці, і парубків з надто одіозним минулим, котрі його охороняють. Але за кожним із таких фактів порушення закону немає. Тому преса зосередилася на морально-етичному боці такого явища, як новітнє українське панство та мажорство. І Вікторові Ющенку на знаменитій уже прес-конференції 24 липня довелося відбиватися від питань, суть яких у тому, що президент – не дуже хороший батько, позаяк дозволяє своєму синові від першого шлюбу шикувати на людях неадекватними його статусу студента предметами розкоші. Говорив він емоційно, назвав автора статті «найнятим кілером», вжив зворот «морда журналіста», а загалом закликав:

> «У мене ніколи не було проблем із законом. Я добре знаю, що ти повинен передати своєму синові не подушку, не готову кар'єру, а почуття, що тільки ти повинен робити сам собі свою кар'єру. Хто знає мого сина – той підтвердить, що цей хлопець гарно вихований, моральний, духовний, глибоко віруючий. Тому я прошу – не калічте молоду душу, він став на праведну дорогу. Давайте мати на увазі, що Андрій – це такий же громадянин, як і ви. Він хоче мати приватне життя.

Розкрийте ви своє приватне життя. Він не є публічним політиком. Друзі, якщо ви хочете бити, – бийте по мені».

Та якщо відкинути емоції й перестати з'ясовувати, звідки в сина президента гроші на такі покупки та витрати або хто і для чого робить йому такі дорогі подарунки, залишається факт незаконного керування машиною і паркування авто в неналежному місці. До речі, саме в ці дні відбувалася так звана ліквідація ДАІ, через те виглядало: порушника закону нема кому притягнути до відповідальності, навіть якби дуже хотілося. А скоєння Андрієм Ющенком ряду адміністративних правопорушень заперечень та сумнівів не викликало. І це – привід публічно висікти сина президента на цілком законних підставах.

Тому прокоментувати цю ситацію з точки зору закону мусив не хто інший, як міністр внутрішніх справ, протеже Президента України, чий син звинувачений тепер у порушенні закону. На ім'я Юрія Луценка було зроблено офіційний журналістський запит і вже 27 липня опубліковано його офіційну відповідь. Оперуючи статтями з різних законів України, він коментує: Андрій не мав права керувати автомобілем «BMW M6», якщо він не власник цієї машини, а фактичного власника поруч із ним немає, і користуватися машиною, не зареєстрованою у МРЕВ ДАІ, так само забороняється. Крім того, оренду автомобілів, зареєстрованих в інших країнах, на території України заборонено – це стосовно заяви Ющенка-молодшого про те, що авто взяте ним напрокат. До всього іншого, не можна їздити на машині без номерних знаків, хоча стоянка автомобіля без номерів не забороняється. Отже, правопорушення таки мали місце.

На запитання, чому до правопорушника не вживалися адміністративні заходи на місці порушення, Луценко відповів: «Враховуючи те, що з 18 липня 2005 року працівники дорожньо-патрульної служби ДАІ МВС України отримали вказівку про заборону складання адміністративних протоколів за правопорушення, які не загрожують безпеці дорожнього руху, інспектори ДПС УДАІ ГУМВС України в м. Києві Павлов О. Л. та Касько С. Ф. зробили попередження, після чого водії зазначених транспортних засобів усунули правопорушення».

Якщо кульмінацією «справи Андрія Ющенка» можна вважати прес-конференцію президента, то розв'язкою, чи, скажемо так, спробою зняти суспільну напругу та з мінімальними втратами закрити цю явно неприємну для глави держави тему, можна назвати знамениту квитанцію на сплату штрафу, виписану міністром внутрішніх справ у прямому ефірі нічного випуску ТСН на каналі «1 + 1». Навіть враховуючи те, що глядачів у нічних

новин на порядок менше, ніж у новин прайм-тайму, штраф у живому ефірі багато хто бачив, і ця акція Луценка викликала колосальний резонанс.

У студію ТСН міністр прийшов по-простому, неофіційно, без костюма і не при краватці. Виглядало, що Луценко ві і як високопосадовцю, і як людині вже набридла «справа Андрія Ющенка» та метушня довкола неї. Тому він надто швидко перейшов до діла: підписав протокол про порушення правил дорожнього руху сином президента Андрієм Ющенком.

«Я хотів би перед усіма глядачами підписати протокол про адміністративне правопорушення, яке визнав Андрій Вікторович Ющенко, – сказав Юрій, продемонструвавши в телекамери документ. – Він порушував правила, він не мав права без власника машини керувати нею. Це очевидно. Працівники міліції не встановили на дорогах цей факт, бо мали скласти протокол. Але, зважаючи на гостру суспільну і журналістську увагу, я сьогодні ще раз зв'язався з Андрієм Ющенком. Він підтвердив і визнав, що керував машиною, на що не мав права». При цьому Луценко сказав, що підписав протокол як інспектор. Сума штрафу для Ющенка-молодшого становила 17 гривень – стільки передбачено законодавством.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Люди були обурені тим, що син президента порушує правила дорожнього руху. Ну, ясно, що тут нема ніякого кримінального злочину, його не посадиш. Але треба було продемонструвати, що всі в цій країні відповідають за свої дії. Тому я вийшов в ефір і заявив, що от я виписую квитанцію. Правда, потім юристи пояснили: ніхто, крім працівника ДАІ, не може ні зупинити машину, ні накласти штраф. Тобто полковник «Беркута» не має права зупиняти автомобіль. Це може робити тільки працівник ДАІ чи підрозділу «Кобра» як спецназу ДАІ. Міністр також не в праві цього робити взагалі. Але це було, знов-таки, показово для всіх. Всі, в тому числі й син президента, рівні перед законом. Комусь хотілося більшого. Можливо, хтось хотів, щоб я його негайно заарештував на 15 діб, але це було б незаконно. Тоді була дуже необхідна демонстрація зміни духу в Україні: всі рівні перед законом. Із цим принципом я заходив туди (на посаду керівника МВС. – *Авт.), тому мене, власне, туди і поставили. Я не певен, що президентові було приємно, коли я це робив. Але він*

узагалі мені ніколи не робив зауважень щодо політики міністерства. Думаю, що за той випадок він мені міг сказати тільки: «Дякую». Мені так здається. Хоча в мене не було з ним розмови на цю тему. Я робив свою справу. Один раз, правда, зробив виняток, зробив вигляд, що не помітив публікації, – це коли сам Віктор Андрійович випив публічно на 9 травня 25 грамів горілки, сів за кермо «Мерседеса» і поїхав.[15] *Я знаю що Віктор Андрійович дуже мало п'є. Але День Перемоги – особливий день. Та й якщо вже так робити, то в Кучми треба взагалі забрати права.*

Однак уже наступного дня почали говорити, що тепер уже сам Луценко діяв не за буквою закону: не мав права виписувати такий протокол. Це прерогатива інспектора, який має дотриматися всіх формальностей. Що зайвий раз підтвердило спостереження і висновки Юрія Віталійовича: будь-які акції, що їх робить працівник міліції, тим більше – особисто керівник МВС, не мають бути засновані на емоціях, а навіть більш ексцентричні вчинки, ніж виписування заочного штрафу в живому телеефірі, мусять виглядати бездоганно з точки зору закону. Тобто все знову зводиться до раніше сказаного: жартувати в міліції не можна, навіть якщо це твоя природна поведінка.

Правда, майже через рік, у травні 2006 року, прізвище та посада Юрія Луценка знову згадуються у зв'язку з протиправними діями Андрія Ющенка. Цього разу йшлося про співучасть сина президента у збройному нападі на прокурора Бориспільської міжрайонної прокуратури Олександра Кузовкіна.

19 травня машина старшого радника юстиції Кузовкіна в центрі Києва мало не зіткнулася з «BMW». Для з'ясування стосунків із автомобіля вийшло двоє, в одному з яких, тому, хто двічі вдарив прокурора в обличчя, нібито впізнали сина президента. Хоча сам потерпілий згодом описував свого кривдника як молодика на вигляд 25–30 років, зовнішність якого він не розгледів (розшифровка розповіді Кузовкіна так само була опублікована в «Українській правді»). А того, хто в розпал конфлікту стрельнув йому в стегно, потерпілий узагалі не пам'ятає.

Через кілька днів, роблячи заяву для преси, Луценко попросив не робити поспішних висновків та звинувачень, бо в цій справі багато неясного. Наприклад, номерні знаки, серію та номер яких запам'ятав Кузовкін, незважаючи на перебування в стані афекту, належать власникові автомобіля зовсім іншої марки і видані жителю Дніпропетровської області. Коментувати ймовірну

участь у цій справі Андрія Ющенка він відмовився, бо відповідних свідчень ніхто не надав. Свідки описували зовсім не подібних до сина президента учасників інциденту.

Також не атакувала преса і самого ймовірного фігуранта, хоча цього разу історія була набагато серйознішою, ніж водіння авто без прав і паркування в неналежному місці.

Узагалі, широкого резонансу ця історія не дістала. Хоча Луценка і намагалися подати як захисника особистих інтересів президентської родини, але такі публікації виглядали швидше як політичне замовлення і зведення певних політичних рахунків. А при цих розкладах Андрій Ющенко дуже швидко став зайвим – атака йшла безпосередньо на Луценка.

Одначе це буде пізніше. Поки що він уперто намагається навести порядок на підпорядкованій йому території.

«Прокуратура не дала оцінку корупції»

Перші місяці роботи цивільного керівника МВС отримували позитивну оцінку не лише в пересічних громадян, які під впливом харизми нового міністра потроху міняли своє традиційно негативне ставлення до міліції. Факт, що незнайома система не зламала, а лише зайвий раз загартовує і надає цінного досвіду польовому командирові Майдану, визнавали й вітчизняні аналітики. За одне тільки бажання кардинально поміняти щось у цій системі перед Луценком треба зняти капелюха, пишуть вони.

Проте не раз звучать стурбовані голоси: а чи знає Юрій Віталійович, що міліція та злочинність уже настільки пов'язані між собою, що одне від одного важко відрізнити. І зв'язує їх такий тугий вузол, що розплутати його навряд чи вдасться – треба рубати, причому рубати рішуче. Інакше не можна: в своїй діяльності правоохоронні органи керуються не законом «Про міліцію» і навіть не здоровим глуздом, а насамперед – секретними, напівсекретними і цілком таємними інструкціями. Прозорості роботи силових структур справді домоглися в європейських країнах. Проте далеко не в усіх, а головне – набагато раніше, ніж в Україні.

Звичною була практика, коли за дзвінками із високого міліцейського кабінету гальмувалася, а потім – припинялася кримінальна справа. Кадрові питання на всіх рівнях вирішували навіть не вищі міліцейські чини, а ті, хто в 90-х роках вважався кримінальним авторитетом і навіть відсидів певний час на зоні. Після чого трансформувався у значного бізнесмена, який має «кінці» в місцевій та Верховній радах. А рядові працівники міліції давно звикли, що без спеціальної вказівки зверху можна хіба що ганяти пенсіонерок із стихійних ринків і затримувати бомжів за дрібні крадіжки. Правоохоронці та правопорушники давно вже мають спільний бізнес, у якому перші виконують різного роду операції прикриття. Тому особовий склад міліції на момент приходу нового міністра був масово деморалізований.

З цього приводу професор, доктор юридичних наук, полковник міліції у відставці Микола Мельник дає навесні 2005 року такий коментар: «З політичної точки зору це буде сильний міністр. Стосовно професійної складової, то інтелектуальний рівень Луценка дозволяє йому досить швидко засвоїти обсяг знань, необхідний для керування Міністерством внутрішніх справ. А те, що він не є професійним міліціонером, дає йому колосальні

переваги. Він не зациклений на системі МВС і буде розглядати її в контексті загальної системи влади. Луценкові буде важко обіймати цей пост, особливо – на перших порах. Бо МВС – консервативна та корумпована структура. Тому перше, що йому треба зробити, – переорієнтувати міліцію зі сприяння криміналітету на виконання завдань, передбачених законом, і виключити її з системи політичної боротьби».

Юрій Луценко (з диктофона):

– Коли говорити про корупцію й цільове розбазарювання міліцейського майна та коштів, ось приклад: на момент мого приходу в міліції вже все було продано – і земля, і будівлі, техніка і що завгодно. Полігони біля інститутів, біля райвідділів, інвестиційні ділянки. На Лютеранській, у центрі Києва, цілий будинок випадково зник – і ми від цього нічого не отримали. Біля 300 мільйонів боргу вже зниклих комерційних структур за так і не збудоване житло. Але всі матеріали про це масове розкрадання ми передавали Прокуратурі.

Туди ж згідно з законом йшли всі суперрезонансні справи, за якими слідкувала вся країна. Там воно все і залишалося. Треба було разом із міністром МВС змінити ще й Генерального прокурора. Тому на сьогоднішній день[16] справи 1200 посадових осіб, які займалися розкраданнями, лежать стосами у Прокуратурі.

Про те, що саме Прокуратура, і насамперед – Генеральна, спускають на гальмах та призупиняють або взагалі зупиняють процес розслідування гучних кримінальних справ, Юрій говорить уже в перші місяці своєї роботи в міліції. В уяві пересічних громадян, серед яких багато читачів детективів та споживачів серіалів і кримінальних хронік, досі існує стійке переконання: затримання громадянина міліцією автоматично означає визнання його провини, слідство, суд і вирок. Коріння таких переконань бере початок у часи, коли слава про правоохоронні органи як карально-репресивні базувалася не лише на чутках. Вони справді такими були. І ще живі ті, хто пам'ятає: майже всі, кого забирали у «воронок», або взагалі не поверталися додому, або поверталися через десятки років. Міліція калічила не лише людські долі, а й самих людей, на допитах вибиваючи зізнання з безвинних і таким чином підвищуючи статистику розкриття злочинів.

Проте навіть у часи розквіту міліцейської сваволі винних

називав суд, а матеріали до суду передавала Прокуратура після проведення слідчих дій і завершення слідства. Функції міліції – знайти підозрюваного і за шкірку притягти в тюремну камеру. Далі докази його провини чи свідчення непричетності до злочину шукають уже слідчі Прокуратури. В їхній компетенції відпускати затриманих, змінювати арешт на підписку про невиїзд, відкриття і закриття кримінальних справ.

Тому всі справедливі запитання та претензії тих, кого цікавить, чому бандити досі не сидять у тюрмах, Луценко переадресовує Генеральному прокурору України, на яку МВС не має ніякого впливу. Відомий приклад – міліція за 2005 рік зафіксувала 4 тисячі фактів хабарництва, а після волокити в Прокуратурі і судах реальні терміни ув'язнення отримали… аж 45 чоловік. Ситуація ускладнювалася тим, що, за розпорядженням глави держави, у крісло генерального прокурора повернувся давній антипод Луценка – Святослав Піскун. Спрацюватися «головний міліціонер» і «головний прокурор» так і не змогли.

До речі, вже будучи відставленим, Юрій Луценко заявив про своє обурення з приводу того, що Президент України 16 лютого 2007 року нагородив орденом Ярослава Мудрого III ступеня колишнього Генерального прокурора Михайла Потебенька. Про це лідер «Народної самооборони» говорив журналістам на прес-конференції в Рівному: «Для мене було моральним шоком вручення ордена Потебеньку, який є символом беззаконня. Це помилка апарату президента. Нагородження сьогодні таких діячів є аморальним вчинком». Хоча він і не виключив, що в цьому випадку Ющенка могли в такий спосіб підставити.

Манера спілкування цивільного керівника МВС із пресою в той період швидше нагадувала рапорти та звіти.

Це стало причиною першого конфлікту з Піскуном – його розлютило оголошення перших порушених проти високопосадовців справ. Відповідь була знову ж таки публічною – суспільство має право знати і контролювати роботу правоохоронців, що живуть за їхні податки. Міліція буде доповідати людям про виконану ними частину роботи. Генпрокуратура після цього може або закрити справу, або інформувати людей про її передачу до суду. Імітації бурхливої роботи у взаємній мовчазній поруці Луценко не прийме.

Нові правила радо вітають реальні робочі конячки МВС – опери, слідчі, замордовані саботажем і продажністю сусідів по системі. Натомість Луценко наживає нових могутніх ворогів. Але вперто продовжує жити за своїми правилами відкритості. Наприклад, Луценко озвучує свою зарплатню – п'ять тисяч гривень. До речі, це в три рази менше, аніж зарплата пересічного

нардепа. Вимагає від керівного складу подати декларації про доходи і видатки. Ті опираються – немає відповідного закону. Його проект розробляється, але гине в нетрях парламенту. Так само він інформує про свою квартиру на Печерську, яка хоча теоретично

і вважається житлом еліт-класу, насправді нічим особливим не відрізняється і була придбана ще до «помаранчевої» революції. Міністр відмовляється від зайвої обслуги, належних йому за статусом державних дач під Києвом та в Криму. Про відомчі лазні, які так полюбляли його попередники, говорить: «Якби я в усіх них помився, то змилився б зовсім!» Ще Луценко заявляє: довкола нього і підпорядкованого йому міністерства більше не буде бізнес-проектів і оточення з людей на кшталт російського бізнесмена Максима Курочкіна, чиї фінанси, за версіями ЗМІ, крутилися в кількох українських політичних проектах.

Єдине, від чого не може відмовитися, – спеціальний літак МВС. Цей зручний вид транспорту потрібен новому міністру для швидкісного пересування країною, аби особисто брати участь у процесах реформування міліції.

«Це просто катастрофа: міліція і «кришує» кримінал, і знущається над людьми, і займається катуванням»

На місцях відразу було введено обов'язкову і жорстку систему прийому громадян. Луценко намагався поміняти відомий всім принцип, коли робота з заявниками зводиться до того, що людину правдами і неправдами змушують свої заяви забрати. За незаконну відмову від порушення кримінальної справи летять голови начальників райвідділів.

Наступний крок – так звана «система комісарів». У кожну область направлявся особистий представник центрального апарату, який курирував роботу на місцях. Щойно ситуація потребувала втручання з центру, на місце негайно вирушала спеціальна робоча група, яку чим далі, тим частіше очолював особисто міністр Юрій Луценко. Приводом для такого оперативного втручання могла бути доповідна записка: на виклик по «02» чергова група їхала довше, ніж належить у таких випадках. І якщо швидкому приїзду для роботи по гарячих слідах не перешкодило стихійне лихо чи природний катаклізм, на винуватців чекала серйозна розмова. А результатом аналізу ставав новий наказ щодо ліквідації проблеми по всій системі. Так перейшли на облік ваги вилученого наркозілля замість статистики справ-паличок проти хворих наркоманів. Так почали проводити експертну дооцінку явно заниженої вартості автомобілів. Так за три місяці замінили білизну, провели воду і каналізацію в більшості ізоляторів МВС. Так почали створювати єдину комп'ютерну систему міліції.

Але перший переляк системи пройшов. Саботаж Прокуратури провокував не менш активну позицію і в МВС.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Під кінець осені 2005 року в Києві зібрали начальників обласних управлінь. Ми робили виїзні колегії на полігоні внутрішніх військ у Петрівцях, там такий невеличкий клуб солдатський. Мікрофони мені тоді не знадобились, а говорив я з використанням максимальної повноти ненормативної лексики. Ви, кажу, вже

розтовстіли, жирком підпливли, вже знову повертаєтеся до минулого, і ви думаєте – я один буду воювати? Я віддав міліції вже все – імідж, енергію, авторитет у громади, – то тепер ви маєте цей авторитет завойовувати і справами кріпити на місцях. Бо ваш авторитет – це мій авторитет. Якщо цього не буде, якщо ви своїми діями мене почнете ганьбити, буду знову шукати нових керівників. Словом, така чоловіча розмова вийшла, з відповідними нецензурними вставками. Прізвища називав, показував свою поінформованість про стан справ на конкретних прикладах. Ось ти, кажу, думаєш, що затримав когось, віддав у прокуратуру і – все? Я тут один маю з Прокуратурою гризтись, а ви будете мовчки хоронити справи? То я найду мента, який буде так само, як я, виступати на обласному рівні. Або іншому кажу: ось ти пішов на обшук, а діло було на кордоні, і тебе, міліцейського керівника, не пускає прикордонник, покриваючи кабак, який під його дахом ганяє контрабанду! І ти дотепер не пов'язав його і не довів його хабарництво на кордоні? Думаєте, це моя справа? Чи до одеситів: думаєте, я не знаю про спиртовози ваші, контрабанду і таке інше? Люди знають, ці ж самі люди чують Луценка, який запевняє, що бореться з контрабандою, порівнюють почуте з побаченим – і нема довіри міліції! А ви мені показники поставили, палички понамальовували! Мене почули, бо так, зрозумілою мовою, без циркулярів та паперових стосів, швидше доходить. І команда підтягнулася.

Така практика швидше, ніж кабінетна керівна чиновницька робота, виявляла всі больові точки в кожному конкретному випадку.

Особливо це стосувалося райцентрів: у райвідділах не вистачає людей, транспорту, а на виклик про збройний напад міліціонери цілком можуть виїхати без зброї. «Комісари» з'ясовували: в «мавп'ятниках» *(камерах попереднього ув'язнення при кожному міліцейському відділенні, назва лишилася ще від часів СРСР, але аналогічні назви цього закладу прижилися так само в інших країнах. – Авт.)* сидить більше людей, ніж треба, а серед затриманих дуже багато таких, в утриманні яких під вартою немає потреби. Словом, завдання «комісарів» – збирати максимально повну інформацію про роботу міліції на ввіреній їм території і на її підставі вирішувати: треба в кожному окремому випадку проводити переатестацію, чи всі люди працюють на своїх

місцях.

Навряд чи треба пояснювати, що такі інспекції Луценкові подобалося проводити особисто. Скажімо, в лютому 2006 року в Донецьку міністр збирає дільничних інспекторів одного з центральних райвідділів і пояснює: свого дільничного кожен мешканець має знати в обличчя. А в кожного дільничного має бути журнал проблем зони обслуговування – буйні сусіди, наркоманські кубла, хази для нелегальних мігрантів. Тому в кожній поштовій скриньці мусить лежати візитка інспектора. А потім разом із дільничними керівник МВС особисто обходить квартири навмання вибраних будинків і лазить по брудних запорошених горищах.

Важко передати словами реакцію людини, яка, відкривши двері на дзвінок і представлення дільничного, бачила перед собою міністра власною персоною. Причому не всі його впізнавали, хоча казали приблизно таке: «Ой, добрий вечір, щось дуже знайоме, вас по телевізору не показували?» Та частіше все ж таки пенсіонерки і домогосподарки (а саме їх і вдавалося застати вдома о цій порі) голосно реагували: «Луценко! Ви ж там порядки наведіть!», що опосередковано підтверджувало: інформація про настрої жителів Донбасу по відношенню до нової влади подавалася з регіону в дещо спотвореному і відкоригованому вигляді.

Такі речі практикуються всюди, і всюди міністр намагається зробити кожну свою перевірку максимально несподіваною. Бо розуміє: територію та людей спеціально для такої ревізії могли підготувати.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Це ж елементарно робиться: зупиняєш машину, розвертаєш її в інший кінець міста й тицяєш пальцем на вулицю, куди хочеш заїхати. І заходиш із візитом не до того дільничного, якого тобі приготували, а до якогось іншого. Питаєш паспорт району, дивишся журнали, ходиш до людей. Я пам'ятаю, якось мене впізнали ветерани. Сидять, «козла забивають», картина класична. Побачили мене: «О, наш міністр, ми уважаєм. У нас тут класний інспектор». – «Знаєте, як його звати?» – «Знаємо. Льоша». Якщо мешканець знає на ім'я свого дільничного – людина на своєму місці. І навпаки: коли приходиш до нього на пункт, а там його нема і ніколи в житті не буває, тільки папірець висить, куди передзвонити, все ясно – він бізнесом

займається. Ось як складається повна картина.

Іншим разом Луценко патрулює вулиці з міліцейським нарядом. Час від часу виїздить на місця злочину, бере участь у затриманні кримінального елементу в притонах, хоча якраз ці акції виглядають демонстративними і дещо штучними: так, ніби міністра спеціально завели в «рибне місце» чи заганяють для нього «дичину», як на номенклатурному сафарі. Одначе міліцейська система роботи така, що при бажанні затримання можна проводити хоч кожен день: більшість притонів усе одно з оперативних міркувань перебуває в міліції «на олівцях». Та й у процесі проведення такої операції претензій до професіоналізму тих, хто її проводить, як правило, немає. Через те основна увага Луценка спрямована на рейди з перевірки буденної міліцейської роботи. Особливо це стосувалося районних центрів.

У «підсобці» – кімнаті відпочинку міністра МВС – за часів роботи там Луценка висіла групова фотографія з Сорочинського ярмарку – чоловіки та жінки в цивільному, в центрі – керівник МВС у вишиванці. Обставини, за яких робилося це фото, кілька днів обговорювалися громадськістю: приїхавши на Сорочинський ярмарок у серпні 2005 року, Юрій Луценко влаштував просто там імпровізований прийом заяв від громадян. Теленовини показували чергу з бажаючих особисто поскаржитися міністрові на беззаконня та міліцейське свавілля. Прийнявши десятків зо два заяв, Луценко згорнув цю справу. Все виглядало як чергова публічна акція польового командира. Причому, як тепер визнає сам екс-міністр, не дуже вдала.

Юрій Луценко (з диктофона):

> *– Насправді повинно було відбуватися відкрите приймання громадян. Потім я дуже швидко зрозумів: це неправильно. Люди приїхали поярмаркувати, хильнули горілки і тут бачать – міністр у вишиванці сидить, давай в нього щось іще й спитаємо. Заяв багато накидали, ми потім із ними розбиралися, але все одно це було неправильно. Заяви були такого плану: в мене років 10 тому вкрали корову, і я знаю точно, хто це зробив. Або – наш голова сільради бухає, а сам, падлюка така, неправильно поділив землю. Більше я такого не повторював.*

Пізніше він пояснить: ситуація на Сорочинському ярмарку справді вийшла нестандартна і не надто продумана, та це – урок.

Результатом стали прийоми громадян міністром в невеликих райцентрах по всій Україні. Луценко робив це, щоб із вуст людей почути, чим живе міліція в регіонах. А доповідні записки та звіти не годяться, треба було приїхати в райцентр самому, обов'язково в райцентр. І години три провести там прийом громадян. Бо на першу годину такого прийому можна підготувати відвідувачів. Але три години в невеликому місті – так «зарядити» потрібних людей неможливо.

Основні і системні порушення виявляються саме тут, на периферії. Їх було б знайдено значно більше, якби такий рейд вдалося провести несподівано, а по можливості – взагалі таємно та анонімно. За прикладом великих правителів, котрі практикували вночі перевдягатися простолюдинами і, загорнувшись у плащі, ходити містом і дивитися та слухати, чим дихають і про що говорять піддані. «Мої візити на місця не будуть мати належного ефекту, якщо про них знатимуть заздалегідь», – визнає Луценко і все одно дивується, хто і звідки дізнається про маршрут його інспекцій. Наприклад, одного разу він зібрався завітати до редакції однієї з регіональних газет, а потім плани помінялися. Та про зміну в планах ніхто не знав, і цілий день міліцейський наряд тримав оточення довкола редакційного приміщення, не пускаючи всередину нікого, навіть головного редактора: передбачалося, що всі постійні працівники зайдуть туди тільки після міністра.

Наслідки одного такого рейду восени 2006 року всі бажаючі могли бачити в сюжеті телевізійних новин.

Приїхавши з перевіркою на один із найбільших оптово-роздрібних базарів Києва, Луценко не побачив на робочому місці жодного дільничного, відповідального за порядок на цій території. Керівник МВС почав особисто розшукувати прогульників по телефону, а до тих, хто знайшовся сам, телекамера була безжальнішою за міністра: міліціонери явно виглядали не зовсім тверезими, хоча перебували при виконанні обов'язків.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Після того відвідування базару даю команду управлінню внутрішньої безпеки: зробити моніторинг робочого тижня дільничного інспектора в різних частинах України. Вияснилось, що ці люди безконтрольні: приходять у понеділок на нараду, а після того п'ють пиво, тиняються. Ясно, що не всі, але кожен із таких

«робітничків» нищить довіру до всіх, хто гробить сили і здоров'я на бойовому посту. Почав закручування гайок. Це дуже важка робота, бо нема такої кнопки в міліції, яку б натиснув – і вона стала ефективною і професійною, як на Заході. Це комплекс робіт, це комплекс нових реформ, маленьких, нікому не відомих, але які дають результат.

Невеличкий відступ-фантазія буде доречним: конфлікт такого безконтрольного правоохоронця з пересічною людиною може бути трактований як непокора представникові влади чи навіть напад на міліціонера, що перебуває на службі. Незалежно від стану самого правоохоронця, правда в такій ситуації буде на його боці.

За час своєї роботи в МВС Юрій Луценко начувся про такі випадки. А один із них отримав чи не найбільший розголос: у Ніжині, що на Чернігівщині, п'яні міліціонери забили на смерть офіцера МНС і до останнього намагалися спустити справу на гальмах і подати її як напад на правоохоронців.

1 червня 2006 року заступник командира льотного рятувального загону Олег Довганюк відпочивав із двома співробітницями на березі річки Остер у рідному Ніжині. Поруч компанія міліціонерів у свій вихідний день відзначала день народження колеги. За свідченнями очевидців, будучи сильно напідпитку, правоохоронці почали непристойно чіплятися до супутниць льотчика. Намагаючись їх втихомирити, Довганюк дістав шумовий пістолет і зробив декілька пострілів у повітря. Однак компанія збила його службовим автомобілем і почала бити руками, ногами та металевим ліхтарем. Зупинилися лише, коли льотчик, стікаючи кров'ю, перестав дихати. Не приходячи до тями, він помер за кілька годин у районній лікарні. Одна з його супутниць дістала важкі ушкодження, однак вижила. Подвійна медична експертиза встановила, що саме жорстокі побої стали причиною смерті офіцера.

Вже за кілька днів трьох підозрюваних звільнили з міліції та заарештували. Їх звинувачують за двома статтями кримінального кодексу у навмисному вбивстві з хуліганських мотивів за попередньою змовою. Міліціонери своєї вини у вбивстві не визнали. Вони неодноразово змінювали свої свідчення – це дало слідству підстави вважати їх неправдивими. Однак свідчення потерпілих, покази свідків та двох їхніх колег, які були на місці події, допомогли викрити трійцю. Хоча адвокати трималися однієї чітко вибраної лінії: підполковник МНС стріляв першим, і міліціонери не знали, що пістолет – шумовий. Тому формально вони перешкоджали застосуванню вогнепальної зброї.

До того ж ситуацію ускладнювала та обставина, що у справі

про вбивство підполковника Довганюка зіткнулись інтереси честі та гідності офіцерів двох силових відомств – Міністерства внутрішніх справ та Міністерства з надзвичайних ситуацій. А буквально через десять днів тут же, в Ніжині, сталося ще одне резонансне вбивство: насильницькою смертю загинув депутат міськради, представник БЮТ Григорій Потильчак. Складалося враження, що невеличке місто за 134 кілометри від Києва перетворюється на розсадник криміналітету, зовсім не контрольованого місцевою міліцією.

Юрій Луценко (з диктофона):

> *– Хто був у Ніжині, той розуміє: це була катастрофа. Коли я приїхав на розбір ситуації з убивством офіцера МНС, зрозумів – міліція і «кришує» кримінал, і знущається над людьми, і займається катуванням. Працівники міліції знімають із бізнесменів гроші на бензин, бо наші гроші, які ми виділяємо на пальне, десь діваються.*[17] *Словом, увесь букет. Моїм наказом був розформований весь підрозділ ніжинської міліції. Після того я об їхав районні центри Західної і Центральної, Північної і Південної України. На щастя, більш таких страшних ситуацій не бачив. Хоча були і зняття погонів, і пониження в займаній посаді, і звільнення з міліції. І навпаки – видавалися нагороди прямо на робочому місці.*

В цілому чистки в МВС вражали звиклих до взаємо-поруки ділків. За перший рік – 581 кримінальна справа проти корумпованих працівників МВС, в тюрмі – 153 колишні працівники, ще 400 звільнено за дискредитацію міліції.

Проте на час, коли пишуться ці рядки, всі внутрішні чистки, проведені Юрієм Луценком, поки він очолював МВС, цілком можливо, визнають некомпетентними і «перевертнів у погонах» реабілітують. Адже Василь Цушко, за звичкою, визнає неправомірними всі дії свого попередника і шукає в кожному звільненні склад злочину та зведення особистих рахунків.

«Луценко прийшов провідати Шуфрича в палату № 6 дитячої лікарні»

Зведення особистих рахунків – так оцінювали опоненти Луценка все, чим він займався на посаді головного силовика. Перелік «потерпілих» від руки вчорашнього польового командира постійно збільшується. Одним із тих, хто вважає себе жертвою репресій, виявився Нестор Шуфрич.

У березні 2006 року Луценко в супроводі групи журналістів вилетів на Закарпаття, аби власноруч поставити жирну крапку в справі відібрання лісів, якими незаконно володів народний депутат, об'єднаний соціал-демократ, хедлайнер виборчого блоку «НеТак!» Шуфрич Нестор Іванович. Справа ця почалася ще в лютому 2005-го, коли прокуратура Закарпатської області оприлюднила дані про незаконне придбання 970 гектарів землі в користування матері Шуфрича, Марії Петрівни. Пенсіонерка отримала у власність лісовий комплекс «Дубки» в Ужгородському лісництві, мисливські угіддя в Кам'янецькому лісництві, рекреаційний комплекс «Великодобронська дача», який розташований у прикордонній території, та окремі адміністративні будівлі й мисливські будиночки. До березня 2003 року ці землі та об'єкти вважалися державною власністю. А коли за фактом зловживань прокуратура порушила кримінальну справу, сам Шуфрич заявив – його та його родину переслідує нова «помаранчева» влада. Зокрема, його 72-річна мама вже отримала повістку від УМВС у Закарпатській області.

«Такі дії міліції – цинічні та нелюдські! – розорявся потерпілий. – Таким чином нова влада грубо бореться з опозицією!» Хоча не минуло і року з того дня, коли Шуфрич особисто командував бритоголовими парубками явно кримінальної зовнішності під час сумнозвісних виборів мера в Мукачевому,[18] напівжартома називаючи братків «депутатами різних рівнів». Хоча Луценко заперечив: ніяких особистих мотивів, лише потреба з'ясувати, чому на літню жінку записано стільки нерухомості та гектарів лісових угідь.

«Пан Шуфрич мусить повестися як чоловік і переписати на себе все, що встиг оформити на свою стареньку маму. Хай відповідає за свої діла сам, а не ховається за її старенькими плечима», – наголосив міністр МВС. Заодно додав: Закарпатський УБОЗ розкрив незаконну діяльність групи корумпованих

посадовців, які за хабарі незаконно відчужували державну власність приватним особам. Зокрема, лісництва продавалися на підставному аукціоні за підробленими документами. Осіб, які причетні до цього, треба шукати серед працівників офісу депутата Шуфрича, на що вказує ряд показань. І Марія Шуфрич у цьому випадку – не підозрюваний, а поки що лише свідок.

Проти самого Шуфрича кримінальну справу порушила прокуратура Черкаської області. Слід нагадати: саме від цієї області Нестора Івановича в 2002 році обрали депутатом Верховної Ради. Тепер правоохоронці визнали: під час виборів мали місце факти підкупу виборців, що коригувало результати голосування на користь Шуфрича.

Пішовши на парламентські вибори 2006 року в складі блоку «НеТак!», основу якого складала партія СДПУ(О), Шуфрич став чи не основним речником цього блоку. У назві, креатура якої помітно робилася сокирою, не приховувалося протистояння до «помаранчевого» слогану «ТАК!». Блок апелював до електорату, протестного «помаранчевим», і міг частково відібрати голоси в «біло-блакитних». І хоча туди входили всі відомі персонажі з числа недавньої провладної партії об'єднаних есдеків, все одно згаданий виборчий блок асоціювався насамперед із персоною Нестора Івановича, який на той час ділив із прогресивною соціалісткою Наталею Вітренко лаври кандидата на звання «українського Жириновського».

Демонструючи в березні 2006 року торжество справедливості, Юрій Луценко вирішив зіграти на неоковирній назві блоку «НеТак». Ідея полягала в тому, щоб підготувати на угіддях, що незаконно належали родині Шуфричів, дерев'яні таблички з написом «Земля Шуфрича», а потім демонстративно поміняти їх на такі самі з написом «Земля Не-Шуфрича». Коментуючи цю акцію, Юрій сказав усім присутнім: «Ось так я не дозволю Шуфричу стати латифундистом».

Але чи не найбільш яскравим фактом протистояння правоохоронця Луценка і поки що державника Шуфрича стала історія з арештом губернатора Закарпаття Івана Різака і скандалом, який вона спричинила.

Одного червневого вечора 2005 року бійці спецпідрозділу «Беркут» безшумно зламали двері приміщення, в якому перебував екс-губернатор Закарпатської області. Захід був справді крайнім, та цілком виправданим: Різак не з'являвся на допит у прокуратуру і не реагував на повістки, симулюючи хворобу. Тому міліція отримала постанову прокуратури на примусовий привід.

У цей самий час у номері перебували, крім екс-губернатора,

народні депутати Тамара Прошкуратова і Нестор Шуфрич. Користуючись своїм статусом недоторканності, вони спробували зашкодити діям «беркутівців». Прошкуратова впала на Різака і пристебнулася до нього наручниками, а Шуфрич спробував вигнати бійців геть. Довелося штовхнути його, і Шуфрич з криком повалився біля ліжка. Тим часом «беркутівець», озброєний слюсарними кусачками, перекусив ланцюжок наручників і зробив можливим арешт Різака, не чіпаючи при цьому Прошкуратову.

Весь інцидент кілька разів показували випуски телевізійних новин більшості каналів: аби підстрахуватись і заодно довести законність дій міліції, штурм номера і захоплення Різака фільмували на відео. До речі, найголосніше з усіх репетував саме Шуфрич – і це так само було видно і чути на записі. Численні Інтернет-форуми, обговорюючи побачене, приходили до спільного висновку: «Верещав, як порося!»

Скандалу не уникнути: адже силу застосовано проти народних депутатів. Знайшлися чергові підстави обізвати керівника МВС Термінатором та «цепним псом революції». Бо потерпілі кричали одне поперед одного: без відома Луценка і його особистого благословення таке беззаконня не могло б статися. Тому, звичайно, Юрій мусив відреагувати на це і як головний силовик, і як громадянин, і як головний дотепник українського політикуму.

Прошкуратову та Шуфрича помістили в київську клініку «Борис», розташовану на території лікарні «Охматдит» – головної дитячої лікарні України. Лежали вони з комфортом, в окремих палатах, і охоче спілкувалися з журналістами. Займали вони, відповідно, першу і шосту палати. Особливо запам'ятався Нестор Іванович: із мученицьким виразом обличчя, до підборіддя вкритий квітчастою ковдрою, голова – на пістрявій наволочці величезної подушки. Таким його бачили на газетних фото і по телевізору. Таким його застав і міністр внутрішніх справ, котрий прийшов до нардепів із вибаченнями за дії своїх підлеглих.

Тамара Прошкуратова отримала від Луценка букет квітів. Нестор Шуфрич, так само на знак примирення – коробку шоколадних цукерок «Вечірній Київ» фабрики «Рошен». Глибинний зміст такого подарунку полягав у тому, що власник цієї фабрики, він же – власник «5 каналу» Петро Порошенко – не просто голова Ради Нацбезпеки і оборони, а й кум Президента України і один із спонсорів «помаранчевої» революції. А напередодні від Шуфрича було почуто: віддаючи наказ про силове затримання Різака, під час якого дісталося і народним депутатам, Луценко виконував особистий наказ Порошенка.

Отже, жарт із «іменною» коробкою цукерок не міг лишитися

непоміченим. Його можна сміливо ставити в один ряд із згаданими вже ящиками горілки, переданими в Москву для Миколи Білоконя, чи набиті апельсинами посилки, які попервах після перемоги «помаранчевих» отримував на адресу Харківської облради нині покійний екс-губернатор Харківщини, пізніше – речник Партії регіонів Євген Кушнарьов. До речі, за чутками, Кушнарьов любив виїжджати в ліс із мисливською рушницею і замість звірини вправлятися в стрільбі по цих фруктах. Такі «апельсинові розстріли» повторювалися кілька разів до того моменту, поки Ющенко не відправив у відставку уряд Тимошенко і не почалася парламентська кампанія 2006 року.

Прес-секретар Луценка Інна Кисіль повідомила пресу: розмова міністра із Шуфричем та Прошкуратовою була дружньою і спілкувалися вони довго.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Поки я заносив квіти Прошкуратовій, хворий Шуфрич бігав по всіх коридорах – дай Бог всім бути такими хворими. А коли я дійшов до нього, бо треба ж спершу жінку провідати, він уже лежав із хворим нещасним виглядом. Кажу: «Несторе, ти все-таки слабий піарщик». Він захвилювався: «Що таке?» – «Ти подивись на номер своєї палати – там цифра «6». Це ж класний заголовок для будь-якого журналіста: «Луценко прийшов провідати Шуфрича в палату № 6 дитячої лікарні. Ти чим думаєш?» Він занервував, бо справді щось зрозумів. Ну, отримав цукерочки, я його ще трошки попід'юджував та й пішов. Зрозуміло, що там було не стільки потерпілих, скільки чистої піар-акції з їхнього боку. Я їм відповів аналогічною, щоб вони не відчували себе переможцями міліції. Моя роль дуже скромна, але ж справді міліція прийняла рішення про затримання Різака, і воно має бути виконано. Народні депутати є недоторканними, значить, треба вийти з цієї колізії. Ніхто там, звичайно, нікого не бив. У Прошкуратової, напевне, був психологічний стрес. Бачити спецназ, який блискавично діє, нікому не раджу. А Нестор, як завжди, намагався зі свого проколу зробити шоу. В результаті – зі мною це не проходить. Міліція тоді була у виграшній ситуації. Не можна грати роль скривдженого опозиціонера, маючи за плечима купу кримінальних справ за економічними статтями і підкупу виборців. Всім було ясно, що йдеться не про опозиціонера, а

про шахрая.

Луценко пообіцяв, що в цій справі проведуть службове розслідування і винних покарають. Але після візиту міністра в лікарню інтерес як до Шуфрича, так і до цього скандалу швидко спав.

Наступного разу Шуфрич виринув у рекламному ролику блоку «НеТак». Потім – як депутат кримського парламенту. Нарешті – як новопризначений міністр з надзвичайних ситуацій.

«Тетяна Засуха чомусь думала, що її чоловіка десь викинуть із вертольота»

Двобій між дружиною екс-губернатора Київщини Анатолія Засухи Тетяною та міністром внутрішніх справ Юрієм Луценком так само мала змогу бачити вся країна.

Щоправда, одне уточнення: про двобій можна говорити лише з великою долею умовності. Бо, по-перше, чоловік Луценко воював не з жінкою, а з її чоловіком – екс-губернатором Київщини. А по-друге, здіймаючи галас довкола своєї персони, публічно звинувачуючи міністра в організації політичних переслідувань і навіть вимагаючи особистої зустрічі з ним для з'ясування стосунків, Засуха в останній момент давала задній хід. І глядачам, тобто нам із вами, було не зовсім зрозуміло, чого вона хоче і якої правди домагається.

Мені якось довелося лежати в київській обласній лікарні. Одним із сусідів по палаті був хлопчина з села Ковалівки – того самого, де розташована знаменита резиденція Засух. Їхній будинок називали не інакше як панський маєток. А селяни, що працювали в агрофірмі «Світанок», фактично мали неофіційний статус кріпаків. Скажімо, директор агрофірми Тетяна Засуха охоче давала людям роботу. І хто працював у неї, той мав пристойну зарплату і міг розпочати власну забудову, аби хата не виглядала халупою. Плата за це – праця без вихідних і постійна боязнь зробити щось не те. Інакше «пані Засуха» особисто покаже весь свій норов.

Хлопчина з Ковалівки відверто розповідав: «губернаторша» може обматюкати людину так, що здивується навіть потомственний зоотехнік. За кожну провину накладався величезний штраф, і доходило навіть до того, що люди, аби спокутувати провину, працювали собі в «мінус». Ну а тих, хто провинився найбільше, могли послати на штрафні роботи в село Чайкине Новгород-Сіверського району Чернігівської області – історичну батьківщину Леоніда Кучми. Правда, коли під час таких одкровень хлопчина помічав, що захопився і говорить зайве, тут же обмовлявся: «А може, з нашими людьми так і треба, бо зовсім же робить не хочуть».[19]

Народний депутат та Герой України Тетяна Засуха пишалась особистою дружбою з «першою леді України» Людмилою Кучмою. Родини Кучмів та Засух час від часу відпочивали разом. У

Ковалівці їм завжди були раді. Та й саме село показати не соромно – чого вартий лише ставок із лебедями та перекинутим через нього венеціанським містком! Словом, Засухи влаштували в одному окремо взятому селі один окремо взятий рай. Із одним уточненням: за рахунок жебрацтва краю – для себе та своїх благодійників, першими з яких були Кучма і його ближнє коло. До якого, зрозуміло, входив і Віктор Янукович.

Тому під час президентської кампанії 2004 року Тетяна Засуха особисто керувала голосуванням своїх «кріпаків». Якщо на виборчій дільниці безпосередньо в Ковалівці вона мала змогу перевірити, чи правильно голосує підпорядкований їй електорат, то за межами своєї вотчини вона вдавалася до експромтів. Скажімо, у двох селах Васильківського району, Дзвонкові та Перевізному, зібрали місцевих жителів. Тетяна Володимирівна в ультимативній формі вимагала від селян голосувати за Януковича, бо в іншому випадку до цих сіл не підключать газопостачання, яке вже «підводиться» багато років. У Перевізному один із мешканців виступив на зборах і заявив, що ніхто не зможе змусити його голосувати не так, як він вважає за потрібне. Тоді Тетяна Засуха розпорядилася вивести цього чоловіка на вулицю, де його жорстоко побили. Побиття, якщо вірити публікаціям у пресі, здійснював голова місцевої сільради, Тетяна Засуха під час побиття перебувала поруч і керувала «процесом».

Ім'я Тетяни Засухи пов'язане ще з одним скандалом. Восени 2004 року із парламентської трибуни тодішній опозиціонер Юрій Кармазін у контексті імені Героя України Тетяни Володимирівни згадав про макові поля у Васильківському районі. Тетяна Засуха категорично це спростовувала і нині каже, що гроші на розбудову села отримані з самих лише доходів її агрогосподарства. А грошей із бюджету області ніколи тут не було.

Після перемоги «помаранчевих» Анатолій Засуха був одним із перших, кого єдиний кандидат у президенти від влади побив. Про це сказали в прямому ефірі «5 каналу», потім чутки підхопили газетярі, далі новина почала гуляти Інтернетом. Одначе це не змінило політичну позицію родини Засух, і каятися новій владі у гріхах та «зливати» своїх найближчих друзів правоохоронцям вони не поспішали. Замість того сам Засуха на початку 2005 року зник, за прикладом Білоконя, Бакая,[20] Щербаня,[21] Сала[22] та інших «кучмістів», яких підозрювали у корупції і до яких у міліції виник ряд запитань.

17 лютого 2005 року працівники управління боротьби з організованою злочинністю Київського обласного міліційного главку разом із «Беркутом» провели обшук у резиденції Засух у

Ковалівці. Екс-губернатор зник, як то кажуть, не залишивши адреси, а його дружина разом із екс-президентом України Леонідом Кучмою напередодні відпочивала в Карлових Варах, ніби нічого не сталось і ніякої загрози їхньому добробуту не було.

Після цього Тетяна Засуха дала першу з серії гучних та скандальних прес-конференцій. Журналістам вона скаржилася, що понад тридцять осіб заблокували вхід до будівлі, відключили телефонний зв'язок, не підпускали до паперів, категорично наказали вимкнути комп'ютери, заборонили виходити з кімнат. За її словами, правоохоронці вилучили два мішки документів про діяльність агрофірми «Світанок» і опечатали кабінети. Постанову на обшук санкціонував виконувач обов'язків транспортного прокурора Київської області Іванов. Підставою послужила кримінальна справа про нецільове використання 440 тисяч гривень бюджетних коштів, якого припустилися посадовці Фастівської райдержадміністрації та державне підприємство «Київський автодор».

18 лютого, говорить далі «потерпіла», ближче до півночі до особняка подружжя Засух у селі Ковалівці під'їхала іномарка. З неї нібито вийшли п'ятеро, які відрекомендувалися охоронцям будинку співробітниками обласного управління боротьби з організованою злочинністю, й вимагали негайно викликати хазяйку на вулицю. Тетяна Засуха відмовилася вийти, й візитери, за її словами, наказали віддати їм ключі від воріт, а потім намагалися перелізти через паркан. За годину вони поїхали. Вранці невідомі на двох іномарках з'явилися до громадської приймальні народного депутата й переказали їй через секретаря, що хочуть терміново поговорити з Тетяною Засухою. З цими підозрілими особами вона також відмовилася зустрічатися.

«Все, що відбувається, – це полювання на відьом і спроба політичної розправи наді мною! – заявляє Засуха. – Я боюся за своє життя!» З приводу цього вона навіть підготувала звернення до Голови Верховної Ради Володимира Литвина, Генерального прокурора Святослава Піскуна та міністра внутрішніх справ Юрія Луценка з вимогою захистити її.

Однак особисто до ковалівської пані поки що правоохоронці претензій не мали. Їх більше цікавив Анатолій Засуха, який перебував у бігах і, як небезпідставно вважалося, переховувався в Москві, куди повтікали інші колишні українські посадовці «з душком».

Пошуки тривали до середини літа, аж поки надійшла інформація, що втікач потай навідується до Ковалівки.

Подальші події розгортались, як у детективі. Причому – знову

на очах у мільйонів громадян: відеозапис того, що згодом отримало неофіційну назву «штурм Ковалівки», кілька разів крутили по телебаченню.

6 липня 2005 року близько полудня до начальника Васильківського міськвідділу міліції Григорія Яременка зателефонувала невідома особа, яка представилася народним депутатом України Тетяною Засухою й повідомила, що їй із офіційних джерел надійшла інформація про те, що до її приватного будинку, розташованого у селі Ковалівці, їдуть озброєні люди у масках для того, щоб незаконно ввірватися до оселі. Вона попросила надіслати людей для її захисту як народного депутата України.

Григорій Яременко доповів про ситуацію керівництву обласної міліції і відразу виїхав до оселі народного депутата на чолі слідчо-оперативної групи. Туди ж невдовзі був направлений і обласний «Беркут» – для охорони маєтку та гарантування безпеки Тетяни Засухи. Близько 19.00 того ж дня в ГУБОЗ МВС України надійшло анонімне повідомлення про потенційну загрозу вибуху в с Ковалівка і можливу причетність до цього приватної охоронної фірми, яка здійснює охорону будинку родини Засух і об'єктів агрофірми «Світанок».

За вказівкою начальника ГУБОЗу до Ковалівки на вертольоті терміново доставили групу бійців спецпідрозділу «Сокіл», які проводили заходи щодо виявлення та знешкодження можливої вибухівки з метою попередження вибуху. Спецназівці в масках і камуфляжі висадилися просто з неба прямо посеред дитячого свята. Діти спочатку зраділи, вирішивши, що це така гра, а потім перелякалися. Дорослі ж, озброївшись підручними засобами, кинулися на «соколят», намагаючись вигнати їх геть. Аби не допустити сутички, в результаті якої могли або бути жертви, або мати місце провокації, бійці відступили.

Ситуація в селі залишається напруженою. Люди, котрі охороняють підступи до села і особняка Засух, непритомніють просто на ходу. Для селян, котрі ховаються під деревами напроти будинку Засух, виносять кілька пластикових бочок води. Утім, розходитися ніхто не поспішає: всі в очікуванні нового штурму будинку своїх покровителів. Відпочили – і знову на мітинг до воріт. Дороги до помешкання Засух, що за високим парканом та постійною воєнізованою охороною, досі заблоковані тракторами та вантажівками. Є кілька міліціонерів, які стоять обабіч людського натовпу.

Правоохоронці лише хотіли виконати судові рішення й вручити повістку чоловіку Тетяни Засухи, колишньому губернаторові Київської області Анатолію Засусі, аби допитати

його як обвинувачуваного в скоєнні кримінальних злочинів. Проте провести необхідні процесуальні дії заважає група осіб, серед яких більшість – мешканці Ковалівки. Вони перекрили шляхи до селища, представники приватної охорони «Гюрза» перевіряють автотранспорт, який сюди приїздить або намагається проїхати через село. Ажіотаж навколо практично свідомого невиконання рішення судових органів підігрівається підбурюванням місцевої громади до непокори та якихось дій, які б заважали працівникам міліції виконати свій службовий обов'язок. Найактивнішу роль у дестабілізації громадського спокою тут відіграє народний депутат України Тетяна Засуха, яка привселюдно заявила: «У Ковалівці є свій закон та своя конституція…»

Начальник ГУ МВС України в Київській області полковник міліції Віталій Яловенко заявив: «До мене на виконання як до начальника міліції Київської області надійшло дві постанови: постанова суду про затримання обвинуваченого Засухи Анатолія Андрійовича та доставку його в суд під вартою й постанова слідчого Генеральної прокуратури про оголошення в розшук обвинувачуваного Засухи і його затримання. Пан Засуха не повинен чекати, поки його затримають, він повинен сам з'явитися до правоохоронних органів. Звертаюся до жителів Ковалівки: що б вам не говорили, не існує конституції Ковалівки – є єдина Конституція України, немає законів Ковалівки – є закони України».

11 липня представники прокуратури та обласного УДСБЕЗ намагалися вручити Анатолію Засусі повістку, проте правоохоронців до маєтку не допустив місцевий люд та приватна охоронна фірма. Прохання до Тетяни Засухи прийти й отримати повістку для чоловіка теж нічого не дали. Тоді міліція поїхала додому до матері Анатолія Андрійовича, яка мешкає теж у Ковалівці, й вручила для нього цю повістку.

В усьому, що відбувається, Тетяна Засуха звинуватила, як водиться, особисто Юрія Луценка. Причому – за традицією, з парламентської трибуни. Сам міністр внутрішніх справ пізніше з тієї ж парламентської трибуни запевнив, що міліцейський спецназ по телефону викликала сама пані Тетяна або, як варіант, жінка, що назвалась її іменем. Тому він особисто і віддав наказ відреагувати на сигнал і захистити Ковалівку та її хазяйку.

«Анатолія Засуху викликали прояснити ситуацію з незаконним використанням протягом двох років престижних авто, що належали столичній міліції, – пояснив Луценко. – Ще міліція підозрює його у скоєнні інших кримінальних злочинів, за двома статтями. Якщо пані Засуха звідси обіцяє народу України і

клянеться, що чоловік не переховується, я прийму це до уваги, але це емоції. І пояснюю, що ніякі повноваження дружини не можуть захистити обвинуваченого в кримінальних злочинах Засухи».

«Він не переховується! – заперечує Тетяна Володимирівна. – Йому нема чого переховуватись! І запитань до нього ніяких немає! Він із тиском, удома, він має право будь-куди виїжджати!»

Апогеєм протистояння польового командира і кріпосниці, формального і неформального Героїв України став візит Тетяни Засухи до Міністерства внутрішніх справ. Повідомивши пресу про свій намір особисто розібратися з Луценком, Засуха приїхала просто під центральний вхід приміщення на вулиці Богомольця, 10 у Києві. До неї вийшов тодішній радник міністра, відомий тележурналіст Костянтин Стогній і сказав: «Міністр готовий вас прийняти. Він чекає. Ходімте до міністра». На що войовничо налаштована жінка мовчки розвернулася, сіла в машину, й її ескорт поїхав назад до «обложеної» Ковалівки. Більше до свого кривдника Луценка вона не рвалася.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Наша міліцейська розвідка має дані про те, що Засуха, який у розшуку, перебуває в Ковалівці. Місцеві жителі відверто не пускали працівників міліції на територію садиби, що абсолютно незаконно. Так, є правила: не можна міліції заходити в приміщення в темний час доби, але до них прийшли серед білого дня, та ще й із повісткою! Ковалівка лояльно, аж надто, налаштована до своїх господарів. Вважає, що в них є окремий закон. Тому якби ми затримали Засуху, то вивезли б його вертольотом, інакше – просто не випустять. А Тетяна Засуха чомусь думала, що по дорозі його мали звідти викинути. Це, мабуть, вона детективів начиталася на самоті, тому в неї були такі думки. З іншого боку, зараз[23] вона робить вигляд, що він щойно повернувся, а Луценко ніби тільки робить вигляд, що його шукає. Дільничний прийшов до неї додому, знову «Беркут» підтягнувся. І вона знову закричала: «Караул, провокація!». Це у жінки такий язик. Дзвонить Клюєв: «Розумієш, вона все ж таки наш депутат, навіщо ви її постійно пресуєте». – «Якщо у жінки дурний язик, і вона каже, що він удома лежить із тиском, а насправді він десь у Казахстані, то що я маю зробити? Якщо вона офіційно в газеті каже, що мій чоловік удома, то ясно – я за ним

піду, бо він у розшуку!». Коротше кажучи, вона вже замовкла. Тоді, в тій ситуації, я, до речі, вперше зрозумів глибину зради з боку прокуратури. Було очевидним: він був вивезений із Ковалівки в Білорусь, а далі в Москву. Причому, за моїми даними, машиною керувала велика прокурорська «шишка». Тому це чиста зрада інтересів служби і закону. Але громадяни не знають і постійно питають, чому всі тікають від Луценка. Поясню на цьому прикладі – постанову про затримання дає Генпрокуратура, конкретно постанову про затримання Засухи видав заступник Генерального прокурора Шокін, я йому дуже вдячний за підтримку в той період. Він був найближче до співпраці з міліцією. Дізнавшись про це на трапі літака в Америку, пан Піскун тут же підписав рішення про призначення іншого прокурора Київської області – колишнього адвоката Засухи. Це, звичайно, не могло сприяти його затриманню. Тому «пахала» тільки міліція, ось у чому біда.

Приблизно в цей час міністр внутрішніх справ почав періодично повторювати: «Міліція перестала виконувати команди «фас» і «стоп». Фраза звучала як своєрідна мантра: міліція, можливості та ресурси якої як мінімум із кінця 1990-х років минулого століття дедалі частіше використовувалися для здійснення політичних розправ, мусила щонайменше реабілітуватися в очах тих, кого вона мала берегти. Луценко не втомлюється наголошувати: у його наказах і діях його підлеглих немає ніяких політичних мотивів, ніхто не чинить політичну розправу, всюди – чистий кримінал. Просто в Україні кримінал і політика зрослися настільки міцно, що часто важко розрізнити, де закінчується перше і починається друге.

Який був результат всієї перебудови в МВС?

«Якщо ваша політика – грабіж людей і держави, то можете вважати це політичним переслідуванням, – каже міністр Луценко. – Кількість фігурантів кримінальних справ з числа керівників різних рівнів росте в 3 рази, службовців органів влади – вдвічі. «Потривожили» близько 800 депутатів різного рівня, понад 600 керівників органів влади. Але все вмирає в прокуратурі і судах. Засуджено лише 20 відсотків.

Наступ на кримінал зупинився, коли МВС у 2007 році очолив Василь Цушко. Машина репресій знову націлилася на інакомислячих.

«Коли мені говорять: «Тримайся!», я кажу, що я не хитаюсь!»

Я не пам'ятаю, щоб у часи Луценка міліція влаштовувала публічну гру м'язами і превентивну демонстрацію власної сили та необмежених можливостей. Більше того: міліцейські навчання, навіть за десять років «кучмізму» планові навчання правоохоронців проходили там, де вони мали проходити: у спеціально відведених місцях, подалі від людських очей. Звичайно, журналісти на такі навчання запрошувались, але тільки для того, щоб потім можна було показати красиву картинку по телевізору чи дати в газеті фоторепортаж.

Переддень своїх ста днів міністра Василь Цушко відзначив зразково-показовими міліцейськими навчаннями на головному майдані української столиці.

10 березня 2007 року, за особистим розпорядженням колишнього директора радгоспу імені Сергія Лазо, а нині – міністра внутрішніх справ України, бійці міліцейських спецпідрозділів «Беркут» і «Барс», а також патрульно-постова служба та внутрішні війська продемонстрували свою виправку та військову підготовку. За офіційною версією, це робилося з приводу заступання працівників столичної міліції на добове чергування. Хоча міліцейські наряди щодоби приймають і несуть чергування, а розведення нарядів проходить безпосередньо на території відділення міліції чи на місці базування частини ВВ. При цьому було зазначено: такі показові розведення проведуть у кожному обласному центрі, аби всі бачили міць української міліції.

Не треба мати сім п'ядей у лобі, аби прийти до цілком логічного висновку: таким чином міліцейське керівництво застерігає українців від участі в політичних акціях. Зокрема – в мітингах «Народної самооборони»,[24] започаткованої Луценком після відставки.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Після воскресіння уряду Януковича з усім іконостасом «кучмістів» в міністерських кріслах у країні почався повномасштабний реванш. Уряд, упевнений в своїй довговічності, цинічно забув про обіцянки покращити наше життя вже сьогодні і почав відновлювати корупційні

схеми. Повноваження президента, без того урізані політреформою, довели до нуля новим законом про Кабмін. Верховна Рада стала торговим майданчиком політичних проституток. Народ мав усвідомити: допомогти можна лише самому собі.

В ті дні мені згадався безсмертний «Вій» Гоголя, коли на Хому кинулася вся нечиста сила, і він врятувався, провівши чарівне коло самооборони. З цими думками народилася назва громадянського руху, який будив народ, вселяючи йому віру у власні сили.

Коментар про створення НС

Василь Цушко не особливо приховував свого негативного налаштування до дій Луценка і кілька разів особисто обмовлявся: громадянам не бажано найближчим часом збиратися, фігурально висловлюючись, більш ніж по троє. Причому керівництво «Нашої України» та БЮТ заявило: забороняти активістам та рядовим членам брати участь у «Марші справедливості» та інших «самооборонних» акціях ніхто не буде. Хоча рух, очолений Луценком, позиціонує себе як позапартійний і насамперед громадянський. Аби остаточно розв'язати собі руки, Юрій навіть відмовився від посади радника президента.

Це збігалося з поновленням справи про «подвійне громадянство» Луценка, яка виникла рік тому, на початку 2006 року, в самий розпал парламентської кампанії. Тоді міністра внутрішніх справ звинуватили в тому, що він має паспорт громадянина держави Ізраїль, і навіть передавали в ЗМІ копію цього документа. Українські закони не передбачають подвійного громадянства. І хоча сам Луценко заперечував наявність у нього ізраїльського паспорта, апелюючи до офіційного спростування цієї інформації МЗС самого Ізраїлю, тема все одно витала в повітрі. Потім вона призабулася й ось через рік виринула знову.

Інформація виглядала явним «чорним піаром», політичною «заказухою» та яскравим прикладом «інформаційного кілерства». Тим більше що єдиним джерелом такої сенсації був депутатський запит від Партії регіонів із доданою ксерокопією нібито документа з помилками на івриті. Але попри всі яскраві ознаки замовлення навіть лояльна до Луценка преса, якої все ж таки більшість, змушена визнати: саме такий хід є безпрограшним та найбільш влучним ударом по іміджу польового командира. Сам Луценко, щойно почалась історія з паспортом, прогнозував: його

неодмінно виставлять «агентом сіонізму», бо жодне інше звинувачення не зачепить свідомість, а головне – підсвідомість пересічних українців.

Не секрет, що так зване «єврейське питання» в нашій державі здавна стояло особливо гостро. З огляду на нього в радянські часи навіть не рекомендували до вивчення в школах поеми Шевченка «Гайдамаки», в якій описані масові знищення євреїв. Питання це дуже делікатне, говорити про нього в нас прийнято дуже обережно, а якщо можливо – не торкатися його взагалі і по можливості обходити. Проте, готуючи інформаційну війну проти лідера «Народної самооборони», противник робив ставку саме на цю проблему: Луценко неймовірно популярний у Центральній та Західній Україні, про що свідчать результати його поїздок у ті регіони. А саме в Центрі, і особливо – на Заході нашої країни, латентні антисемітські настрої не особливо приховуються. На цьому, до речі, грала і вигравала не одна націонал-ради-кальна політична сила.

Отже, прив'язати популярного політичного лідера та борця з режимом до так званого «світового сіоністського руху» означає якщо не дискредитувати його повністю, то принаймні посіяти серед його прихильників зерно сумніву, яке буде поступово проростати. До речі, свого часу в прихованому сіонізмі звинувачували і Юлію Тимошенко, аргументовано доводячи наявність у її генах «нечистої крові». Таким чином, методи діючої влади мало змінилися.

Але анекдот із ізраїльським паспортом – не перша і не єдина атака на Юрія Луценка.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Відкриваю газету «2000» і бачу заголовок: «Схеми фінансування «Народної самооборони» екс-міністра». Нібито на мене працюють страшний бізнес і половина міліції. А директор будинку спортивної фізкультури МВС нібито фінансує «Самооборону». Дзвоню йому і питаю: «Олег, а скільки у тебе зараз на рахунку?» – «П'ять тисяч гривень. Буває більше, буває менше». Бачите, який маразм. А в газеті ціла шпальта: купа квадратиків, щось там понаписуване унікальне. Поприписували мені кого завгодно, більшості прізвищ я навіть не знаю, не те що назви структур, котрі ці люди очолюють. Не громадська організація виходить, а цілий бізнес-синдикат! Інший он сайт написав, що Луценко вивів половину міліції в статус

незаконних збройних формувань, бо вони фінансувалися не з бюджету. Насправді там така ситуація: у бюджеті є бюджетні фонди, а є так званий спецфонд. Це кошти, які надходять від надання послуг, наприклад, у ДАІ: видача техталонів, екзамени тощо – все це перебуває в спецфонді міліції. Так було до мене, так і залишається, хоча було б дуже гарно, якби цього не було. Але тоді рухне вся система міліції. Бо, наприклад, дванадцять тисяч працівників Державної служби охорони користуються формою міліції, автоматами, отримують зброю і утримуються за рахунок цих надходжень, які, до речі, повністю контролюються КРУ та іншими перевіряючими службами. Але кому це все розкажеш – незаконні збройні формування, страшно звучить. Справа в тому, що міліція – дуже тонкий інструмент, про неї може дискутувати лише той, хто розуміється на цьому. Більшість не розуміється і розбиратися не буде, ось на що розраховують постачальники такої інформації.

Одночасно над Луценком дамокловим мечем зависає звинувачення у фальсифікації кримінальної справи проти екс-губернатора Донецької області та активного члена Партії регіонів Бориса Колесникова, його давнього супротивника. Навесні 2005 року Колесникова викликали в Генеральну прокуратуру, аби просто звідти доставити його в тюремну камеру. Його звинувачували в корупції, зловживанні службовим становищем, словом – увесь букет. «Біло-блакитні» відразу почали виставляти пікети на захист і підтримку Колесникова, який завжди був організатором специфічних методів організації виборчих процесів на Донбасі. Міліція відповіла затриманням такого собі Щучкіна. Матеріали про те, що саме його група скоїла, серед інших злочинів, замовний замах на власника торгового центру Пенчука, міліція мала ще у 2003 році. Як водилося в ті часи, справу прикрили. Тепер йому світила тюрма. А якби він дав покази, то сів би і замовник. Під колосальним тиском Партії регіонів та її сателітів, які заблокували Верховну Раду, випустили враз «смертельно хворого» Щучкіна, а невдовзі – Колесникова. Пізніше з нього зняли всі звинувачення та навіть обрали народним депутатом, надавши такий зручний статус недоторканності.

Паралельно пригадали давні гріхи і Юлії Тимошенко: Генпрокурор України Олександр Медведько звернувся до Верховного Суду, аби там переглянули рішення по всіх кримінальних справах, що стосувалися Єдиних Енергосистем України (ЄЕСУ), очолюваних Юлією Володимирівною десять років

тому. Тодішня влада «шила» Тимошенко системні зловживання, в результаті яких було вкрадено 7,5 млрд. доларів.

«Підвищена увага до Тимошенко і Луценка, – пише журнал «Кореспондент» у березні 2007 року, – не випадкова. Згідно з недавнім опитуванням компанії «Research amp; Branding Group», діяльність Луценка позитивно оцінює 24 % українців, а 34 % – підтримує Тимошенко. Разом це становить 58 %, тоді як прем'єра Януковича підтримує лише 37 % опитаних, і то – переважно на Сході України. Тому коаліція буде використовувати компромат як мінімум для зниження їхнього рейтингу, а як максимум – для розколу опозиційного руху».

Враховуючи це, поїздка Луценка з «Народною самообороною» до Харкова, найбільш нестабільного в політичному плані східного мегаполіса, відбулася досить прогнозовано. Якщо, скажімо, Галичина і Донбас завдяки діям політиків є світоглядними і політичними антагоністами, то Слобожанщина залишається однаково придатною для впливу і революціонерів, і реваншистів. Яскравий приклад – мер Харкова Михайло Добкін і секретар міськради Геннадій Кернес відверто грають на боці «регіоналів», проте в місті непопулярні обидва.

Саме завдяки їхнім діям Луценко та очолюваний ним громадянський рух уперше отримали скандальний, а значить – потужний рейтинговий розголос. Кернес особисто заборонив проводити 16 березня мітинг «Самооборони» на площі Свободи, яка не просто розташована перед самою адміністративною будівлею, а є також найбільшою площею Європи. Коли йому закинули – мовляв, Партія регіонів тут свій мітинг усе ж таки проводила, Кернес потурбувавсь, аби міськрада оперативно прийняла постанову про заборону на центральній площі Харкова будь-яких мітингів. Як альтернативу Луценку запропонували перебратися на площу імені Рози Люксембург.

Аргументи секретаря міськради: організатори акції не домовилися про прибирання площі та не узгодили з дорожніми службами. «До того ж, – зазначив Кернес, – у нас є інформація про те, що тут готується другий Майдан. Не треба нам його. Ми попросили суд заборонити будь-які акції на площі Свободи, і не тільки «Народної самооборони», а й інших бажаючих». А забажали ще КПУ, соціалісти й Партія регіонів.

За дві години до наміченого мітингу «Самооборони» представники Партії регіонів разом із комуністами та соціалістами все ж таки провели альтернативний пікет під назвою «Ні – Майдану!». Проходив він у тому самому місці, де ще добу тому не дозволили розташуватися Луценкові. Пікетувати «Самооборону», за оцінками правоохоронців, прийшло до тисячі

людей. Пенсіонери і студенти тримали плакати: «Польові командири, Харків – не Майдан!», «Юро, досить юлити! У Харкові Майдану не буде», «Людино, змучена Майданом, відпочинь!».

Активісти громадської організації «Слобожанський вибір» принесли на площу чотириметрове опудало, що мусило зображати Юрія Луценка. На додаток до опудала принесли сім лотків із яйцями. Люди з блакитними прапорцями в руках брали яйця й кидали в опудало. Та на ляльці розбилося лише одне. Яйця відскакували від пінопластової голови й летіли назад у натовп.

На площу ж Рози Люксембург, незважаючи на всі перепони, прийшло, за різними оцінками, від семи до десяти тисяч людей. На величезній сцені за дві години мітингу проспівала Марійка Бурмака, виступили депутати Микола Катеринчук, Тарас Стецьків та журналіст Володимир Ар'єв. Найбільше оплесків Луценко отримав за фразу про вільне місто вільних людей, яке ніякому Гепі не вдасться загнати в минуле. «Міська влада забула про українську Конституцію і хоче заборонити нам збиратися, хоче знову зробити з площі Свободи площу Жовтневої революції, а нас примусити діяти, як скаже єдино правильна партія! Не вийде!» – каже він. Під час виступу Луценка у натовпі стався інцидент: представники місцевих рад від блоку Наталії Вітренко вивісили плакат «Польові командири, Харків – не Майдан. Руки геть від Слобожанщини». Одному з чоловіків невідомий бризнув у вічі газом. Нападника оточили міліціонери, а постраждалому надали медичну допомогу.

Закінчився мітинг Гімном України, який співали більшість людей на площі. Після цього по натовпу на руки людей пустили величезний прапор «Народної самооборони». Після мітингу Луценко швидко поїхав до обласного телебачення, де його вже чекали на прямому ефірі.

«Будь-яка влада стає безвідповідальною, коли народ мовчить. Якщо народ буде довго терпіти, країна перетвориться на суцільний «будинок терпимості». І коли мені говорять: «Тримайся!», я кажу: дякую, я не хитаюсь!»

«Термінатори яєць не бояться!» – додав польовий командир на мітингу в Дніпропетровську, коли стара жінка з пікету ПСПУ кинула в нього яйцем. Луценко й пообіцяв, що за тиждень він буде у Луганську, а потім – у Чернігові та Житомирі.

Цього не сталося. Принаймні – наступного тижня. Бо 20 березня о 6 ранку в квартирі Юрія Луценка по вулиці Старонаводницькій почався обшук.[25]

Напередодні в новинах пройшла інформація: у підвалі будинку, в якому розташований офіс організації «Анти-кримінальний вибір», котра діє спільно з «Народною

самообороною», знайшли вогнепальну зброю та вибухівку. Восени 2004 року такі арсенали знаходили неподалік від офісів опозиційних партій та громадянської компанії «Пора». Враховуючи активізацію реваншистів, чогось такого люди чекали. Та ніхто не міг навіть припустити, що наступний крок влади буде настільки блискавичним, наскільки ж безглуздим і непродуманим.

«Поки що я – вільний громадянин і на мене не наділи наручники»

Поза сумнівами, телефони Луценка прослуховувалися: представники прокуратури з ордером на обшук з'явились якраз тоді, коли Юрій збирався вийти з квартири і викликав машину. Однак уже менш ніж за годину там уже з'явилися журналісти, і ніхто не зміг перешкодити Луценкові прокоментувати на диктофони і телекамери все, що відбувається. Вже після дев'ятої ранку, коли обшук був у самому розпалі, лідер «Народної самооборони» став не просто героєм дня, а й зайвий раз закріпив за собою статус народного героя.

Слідчі не дали хазяїну квартири подивитися на ордер, а самі поводилися, немов справжні господарі. До того ж намагалися заборонити господарю спілкуватися з пресою, не відповідали на запитання народних депутатів, грубо порушуючи чинне законодавство. А ще дуже нервувалися через те, що все «шоу» знімав на камеру «нашоукраїнець» Давид Жванія, один із офіційно заявлених «спонсорів» поїздок «Самооборони» по регіонах. Йому рано-вранці подзвонив сам Юрій і повідомив: ломляться в квартиру, і він буде відчиняти.

Згодом Жванія зробив офіційну заяву для преси: «Слідчі, що проводять обшук, вилучають у Луценка документи, серед яких – посвідчення водія, посвідчення народного депутата минулих скликань, посвідчення міністра внутрішніх справ і навіть членський квиток ВЛКСМ. Також готуються до вилучення дві пачки грошей по 50 та 100 гривень і невелика сума в доларах. Не виключено, що слідчі не знають, що шукають, оскільки в санкції на обшук вказано, що слідство цікавить наявність у Луценка офісних меблів та п'яти системних блоків».

До нього долучивсь і народний депутат Микола Катеринчук: «Один із слідчих, які сьогодні проводять обшук у квартирі лідера громадянського руху «Народна самооборона», вручив йому повістку на допит до Генеральної прокуратури сьогодні *[16 березня]* на 15.00. У зв'язку з цим Луценко попросив народних депутатів, щоб вони звернулись до Генпрокуратури за захистом його конституційних прав, які грубо порушуються».

«Але з чим пов'язаний такий ранній візит? – напише наступного дня «Україна молода». – Сподівання на те, що журналісти, адвокати та політики у цей час сплять, тож не встигнуть? Встигли. Першим до квартири потрапив Давид Жванія.

За його словами, коли він прибув, двері були ще відчинені, й він спокійно зайшов до приміщення, після чого слідчі зачинили двері й заховали ключ! До квартири не пускали ні журналістів, посилаючись на норми закону, ні навіть адвоката, що є, навпаки, грубим порушенням процесуальних норм! Утім, Жванії вдалося знайти запасний ключ та відчинити двері. Цікава деталь: слідчі чомусь припинили зйомку на камеру. А сам «герой вівторка» на той момент, коли минуло вже три години обшуку, вийшов до журналістів і сказав: обшук у своїй квартирі вважає спробою перешкодити його пересуванню територією України. Така публічність екс-міністра обурила слідчих, і вони намагалися заборонити Луценку спілкуватися з журналістами. «Поки я вільний громадянин і на мене не наділи наручники – я буду давати коментарі, – сказав їм власник квартири й розповів, що саме шукають слідчі. – Вони шукають офісні меблі, 5 системних блоків, які начебто передав мені бізнесмен Ковальов за те, що я начебто видав йому нагородну зброю. Вони мене спочатку попросили пред'явити ізраїльський паспорт та закордонні статки. Я пред'явив їм довідку з ізраїльського консульства, що мій запит про ізраїльський паспорт не задоволено».

Адвокати Луценка так само не змогли побачити постанову суду про обшук. Логіка слідчих, яких Юрій назвав «цими діячами», була досить дивною: вони готові показати цей документ для ознайомлення, але нехай їхній підзахисний поїде з ними на допит до Генпрокуратури прямо зараз. Цікаво, що один зі слідчих вкрай наполегливо вимагав від журналістів піти за поріг – вони, мовляв, затримують слідчі дії. Цей слідчий не назвався журналістам, натомість Луценко сказав: «Це слідчий Медведєв, який на мені вже заробив два звання і квартиру». Цікаво, що цей заступник керівника слідчого управління був не внесений постановою суду до списку тих, хто має право бути присутнім під час обшуку, а тому не мав права перебувати в квартирі.

Звісно, Луценко нервував протягом усього часу. Тим більше що членам його родини – дружині та синам – заборонили залишати приміщення. Опричники, які трусили квартиру, вимагали надати документи навіть на комп'ютер у кімнаті: доведіть, що його придбано в магазині і за нього заплачено готівкою. А ще їм сподобалася елітна ручка «Монблан», бо цікаво ж, хто її подарував.

Квартиру Луценка слідчі залишили лише о 14.00, прихопивши коробку з паспортами та квитками.

Юрій Луценко (з заяви для преси):

– Мене ніколи не викликали до Генпрокуратури, доки я сьогодні не відчинив двері і не побачив пана Медведєва, працівників прокуратури та двох понятих. Медведєв порушував справу про видачу зброї ще в грудні 2006 року. Одначе тоді ознак кримінального злочину не знайшов. Але через кілька місяців цей пан передумав і таки вирішив знайти ознаки кримінального злочину. Сам бізнесмен Ковальов, за свідченнями якого була розпочата перевірка, визнав, що дав ці свідчення під тиском. Здивований, що в мене вилучили низку документів, включаючи атестат про освіту та закінчення дитсадка. А якщо завтра війна, то я не знаю, що буду робити без військового квитка?!

Реакція різних політиків та політичних аналітиків була певною мірою передбачуваною. Наприклад, Генпрокурор Медведько лише по обіді повідомив пресі, що санкцію на обшук квартири Луценка видав Печерський райсуд.

Голова Секретаріату президента Віктор Балога вважає, що цей обшук підтвердив факт переведення Генпрокуратури в ручний режим управління «урядово-коаліційним владним тандемом». «Учора глава держави в присутності прем'єр-міністра та Голови Верховної Ради говорив про приватизовану прокуратуру, а вже сьогодні це відомство показало справедливість президентської критики, – переконаний пан Балога. – Обшук у квартирі Луценка і весь супутній антураж (візит слідчих на світанку, численні порушення процесуальних норм, психологічний тиск) свідчать про чіткі ознаки перетворення Генпрокуратури з пра-вохоронного органу на засіб шантажу».

Голова Уряду Віктор Янукович усіляко відхрещувався від причетності «донецьких» до цієї розправи, бо він «не керує Генпрокуратурою». Мовляв, обшук був на підставі рішення суду, та й взагалі, цитата: «я про це дізнався тільки близько десятої години ранку».

Тим часом вітчизняні політологи переконані, що обшук у квартирі Луценка лише сприятиме зростанню його рейтингу. На думку голови правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» Володимира Фесенка, головною причиною таких дій влади є психологічна травма Майдану, яка є у представників «антикризової» коаліції, зокрема у Партії регіонів. А директор Інституту глобальних стратегій Вадим Карасьов вважає, що обшук у квартирі Луценка спрямований на зрив потенційних акцій протесту в Києві шляхом його «обезголовлення».

Центр досліджень політичних цінностей у той же день, 20

березня, звернувся до економічних та політичних експертів із питанням: «Чи означає обшук квартири Юрія Луценка початок хвилі політичних репресій?» І відповіді були абсолютно полярні.

Наприклад, директор Київського інституту проблем управління ім. Горшеніна Кость Бондаренко сказав: «Не означає. Думаю, що спрацювала в черговий раз або чиновницька безголовість, або ж намагання Партії регіонів допомогти Юрію Луценку перетворитись на фігуру номер один в опозиційному русі, фактично за тим ж сценарієм, за яким розкручувалася свого часу Юлія Тимошенко. Політичні опоненти Юрія Луценка чудово розуміють, що поява на опозиційному полі ще одного лідера таки може зіграти на руку Антикризовій коаліції, зіткнувши лідерів у боротьбі за лідерство».

Натомість голова Центру досліджень політичних цінностей Олесь Доній вважає: «Дії влади явно скоординовані. Напередодні Генпрокуратура оголосила про закриття справ по Щербаню та Салові. Тепер тест для президента. Якщо він і зараз дасть слабину, то це знак, що його можна буде надламувати постійно. І тоді «регіоналів» буде не зупинити. Є небезпека, що всередині Партії регіонів гору братиме радикально-реваншистське крило».

Політтехнолог Олег Медведєв, віце-президент Української ліги із зв'язків з громадськістю, говорить: «Регіонали» і «антикризовики» або дуже розумні, або дуже дурні. Починаючи з осені минулого року, постійними атаками на Юрія Луценка – спочатку як на міністра внутрішніх справ, а потім як лідера «Народної самооборони» – вони утримують його в прайм-таймі телевізійних каналів та на перших шпальтах газет. Те, що «антикризова коаліція» забезпечує Луценку стартову розкрутку, очевидно. Завдяки цьому та особистій харизмі Луценка він уже зараз практично вийшов на рівень подолання 3 % бар'єру». Я особисто мало вірю в витонченість гри «донецьких» і радше схиляюся до думки, що йдеться не про гру розуму, а про гру м'язами: після невдалих переговорів із президентом та лідеркою опозиції «антикризовики» вирішили зайвий раз продемонструвати силу та прагнення замінити президентський авторитаризм Кучми прем'єрською диктатурою Януковича і, як то кажуть, «примкнувшего к ним Шепилова» у вигляді Олександра Мороза».

Уже наступного дня, 21 березня, надійшла офіційна інформація: Подільський районний суд Києва призупинив досудове слідство Генеральної прокуратури України у кримінальній справі проти лідера громадянського руху «Народна самооборона» Юрія Луценка для з'ясування законності її порушення. За словами його адвоката Юрія Мартиненка, до Подільського райсуду Києва було подано скаргу на постанову

Генпрокуратури про порушення кримінальної справи проти Луценка. У зв'язку з цим суд відкрив провадження за цією скаргою і призупинив слідство.

Нарешті, 26 березня в цій нелогічній та гучній історії була поставлена якщо не крапка, то три крапки – це точно. Подільський районний суд Києва задовольнив скаргу лідера громадянського руху «Народна самооборона» на постанову Генеральної прокуратури, згідно з якою проти нього порушили кримінальну справу. Судове засідання тривало п'ять з половиною годин, і, що показово, в закритому режимі. Після того Віталій Касько, один із адвокатів Луценка, повідомив: кримінальну справу про зловживання екс-міністра внутрішніх справ закрито через відсутність складу злочину. Хоча захисник підозрював: Генеральна прокуратура з цим не погодиться.

Так і вийшло: старший прокурор Ілля Довгань та старший слідчий-«важняк» Андрій Медвєдєв, які представляли в суді Генеральну прокуратуру, заявили: апеляцію на постанову суду буде подано.

Після допиту в Головному слідчому управлінні Генпрокуратури сам Луценко сказав: «Будь-які слідчі дії по надуманій, політично вмотивованій справі проти Луценка зупинені. Так що я вийшов із Головного слідчого управління і зараз є знову-таки вільною людиною».

У зв'язку з цим логічно згадати, як діяв сам Юрій Луценко на посаді головного міліціонера країни, коли виникла необхідність викликати на допит учорашнього високопосадовця або олігарха, кожен із яких неофіційно мав статус персони ґрата.

«Попивши зі мою чайку, Ахметов пішов у сусідню кімнату і дав показання»

Наприкінці липня 2005 року російський композитор Ігор Крутой відмовився святкувати свій день народження. За його словами, причина цього – неможливість бачити на святі двох своїх близьких друзів, Бориса Колесникова і Ріната Ахметова. На той час екс-губернатор Донеччини сидів у в'язниці під слідством, а власник компанії «Систем Капітал Менеджмент» був за кордоном і не особливо прагнув повертатися в Україну.

Якби Ахметов перетнув український кордон, то мусив би негайно з'явитися на допит у Генеральну прокуратуру. Тому, хоча про це офіційно не заявлялося, всім було ясно: Ахметов не поспішає повертатися на батьківщину, бо переховується від правосуддя. Це напряму пов'язували з діяльністю на своїй посаді міністра внутрішніх справ Юрія Луценка. Прихильники нової влади вітали його, противники – черговий раз звинувачували в політичному переслідуванні. Хоча більшість населення України до осені 2004 року навіть не чула прізвища Ахметова. Тим більше ніхто з пересічних громадян до пуття не міг сказати, хто він такий і чому цього бізнесмена треба боятися та викликати на допит.

Саме тому Рінат Ахметов із реальної людини перетворився на майже міфічний персонаж. Інформації про цього бізнесмена у пресі обмаль навіть сьогодні: найбагатша людина Центральної та Східної Європи, власник і президент футбольного клубу «Шахтар», ще – некоронований король Донбасу, напівофіційний спонсор Партії регіонів, і вже зовсім обережно – один із «хрещених батьків» так званої «донецької мафії», особисто знайомий із відомими кримінальними авторитетами, фактичний організатор експорту «братків» на виборчі дільниці Сходу та Півдня України під час президентської кампанії 2004 року.

Зрозуміло, що останні версії ніде офіційно не підтверджувалися. Хоча як після перемоги «помаранчевих» наприкінці 2004-го, так і після реваншу «біло-блакитних» улітку 2006 року не було зафіксовано жодного судового позову від імені Ахметова за поширення проти нього явно брехливих свідчень. Ними, зокрема, завалений Інтернет, проте саме це джерело поки що ніхто не використовує як найбільш авторитетне.

Таким чином, Рінат Ахметов, людина максимально закрита, в силу різних обставин постала в людській уяві таким собі

втіленням вселенського зла. А Янукович та інші «регіонали» виглядали лише слухняними маріонетками в руках підступного Ріната Леонідовича. Юрій Луценко виявився чи не першим, хто спробував почати з ним відкритий публічний діалог. Тому публічне запрошення Ахметова «прийти попити чайку, а заодно і поговорити» сприйнялося постреволюційним українським суспільством на ура.

Офіційно найбагатша людина України була оголошена свідком відразу по кількох справах, які стосувалися чистого криміналу. Ахметов не затримався з відповіддю: мовляв, у міліцію він прийде виключно з метою подивитись, яка в них там заварка. На що Луценко парирував: «Я б на його місці не цікавився, яка в мене заварка для чаю, а приніс би свою – це якщо він бажає працювати в цій державі, мати державну підтримку чи, як мінімум, отримати нейтралітет. Саме пан Ахметов у першу чергу зацікавлений у тому, аби дати відповідь на всі запитання й очиститися, показавши себе серйозною людиною, котра контролює серйозний бізнес».

Особливості, коли хочете – пікантності цьому обміну репліками додавав той факт, що Луценко говорив із Києва, а Ахметов – з Мілана, куди поїхав на футбольний матч Ліги чемпіонів. На закиди стосовно того, що він нібито ховається від правосуддя, бізнесмен сказав: ні від кого він не ховається, готовий повернутися в Україну в будь-який момент, його взагалі ніхто і ніщо не обмежує в пересуванні.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Сьогодні на віддалі і в зовсім новій політичній атмосфері сміються з того, що я викликав на чай олігархів. Насправді ніколи міліція не сміла не те що викликати, – називати прізвища. А тут Ахметову є повістка. І те, що я надав цьому якогось такого іронічного смислу, лише посилило ефект: він обов'язково мусить приїхати і дати показання, інакше в Україну він просто не зможе заїхати. Перед допитом Ахметов погортав альбомчик вилученої зброї. Послухав мої вимоги: ніяких бойовиків на службі бізнесу, ніяких зазіхань на бюджетні кошти, ніякого впливу на МВС. Потім Ахметов попив чайку і підтвердив: він розуміє, що настало нове життя. Тепер ані зброї, ані розборок не буде. Тепер питання треба вирішувати в кімнатах переговорів, а не на «стрілках». Я думаю, що всі бізнесмени були зацікавлені в цьому. Після

цієї розмови він пішов до іншої кімнати і дав показання слідчому. Він вичерпно дав показання, питань до нього не залишилося. Для мене було принципово; кожна людина в країні буде приходити і давати показання, якщо це буде потрібно міліції.

Після цього чаювання був ще один епізод з Ахметовим, коли його охорона не пускала міліцію на обшук в офісний центр олігарха. Довелося застосувати силу Закону – бронетранспортер вибив ворота, а спецназ нейтралізував опір. Закон однаковий для всіх. А чай з бронетранспортером – гарантія від манії величі.

Все ж таки Рінат Ахметов поспішив убезпечити себе. На парламентські вибори 2006 року він пішов у першій п'ятірці списку Партії регіонів, і, хоча далі лишався в тіні, все ж таки його усміхнене обличчя почало регулярно з'являтися в рекламних роликах як одне з облич партії. Пізніше, коли вибори завершились і Ахметову хоч-не-хоч довелося брати участь у різних прес-конференціях та робити заяви для преси, ми почули про його намір ввійти в парламентську комісію по боротьбі з організованою злочинністю, а також його думку стосовно власної участі в політичному житті: «Любов з розрахунком».

Вже менш ніж через рік після початку «біло-блакитного» реваншу, в квітні 2007 року, коли в Києві знову почалися різнокольорові мітинги «за» і «проти» президентського указу про розпуск парламенту, до столиці потягнулися поїзди з Донбасу, напаковані молодими «прихильниками» Партії регіонів. Луценко прокоментував це так: «В Україні з'явилося перспективне туристичне агентство «Ахметов і Янукович», прозоро натякаючи: бізнесмен Ахметов знову напряму взявся фінансово впливати на політичне життя в країні. Причому вплив цей мав відчутний кримінальний душок. Відразу після появи на вулицях Києва молодих гостей із Донбасу явно кримінальної зовнішності та поведінки столична міліція офіційно почала фіксувати зростання рівня вуличної злочинності, особливо – в центрі міста.

Інший, не менш відомий приклад публічної боротьби з криміналом у політиці міністр внутрішніх справ показав під час виборів 2006 року, публічно оголосивши про проблеми з законом кандидатів у депутати від різних політичних сил. Так званий «Блок СІЗО» налічував 89 кандидатів до ВР, 116 – до кримського парламенту, 521 – в місцеві ради. Проблема загострювалася тим, що саме в той час президент повернув недоторканність усьому депутатському корпусу і тисячі справ різко загальмували.

Напередодні старту кампанії президент відправив у відставку уряд Юлії Тимошенко, проте більшість міністрів, у тому числі – Луценко, свої посади зберегли. І хоча лідерка БЮТ постійно наголошувала: в тому, що сталося, провина виключно президентського оточення, її політична сила не протиставляла себе пропрезидентському партійному блоку.

Саме тому говорити про політичне переслідування з боку МВС Тимошенко не могла. Тому їй лишалося тільки голосно дивуватися, коли Луценко почав оголошувати в пресі прізвища тих кандидатів у депутати від різних партій, які мають судимості. І хоча найбільше таких виявилося в блоці Наталі Вітренко і списку Партії регіонів, Блок Юлії Тимошенко теж «відзначився». Вона відмовилася коментувати членство в БЮТ одного громадянина з явно кримінальним минулим і сьогоденням, про що декілька разів писала «Українська правда». Зате Тимошенко заступалася за соратників.

«У цьому списку є Шкіль, є Шаго, якого репресували в той час, коли нищили мою команду і родину, – пояснює вона журналістам. – Луценко просто забув, що з Шаго знято звинувачення. Я думаю, що панові Луценку не треба зупинятись і включити в свій список Левка Лук'яненка, котрий двадцять шість років сидів у таборах. Так само Турчинова включити як найбільшого злочинця, проти якого відкривалися карні справи, в тому числі – за захоплення Адміністрації Президента і УТ-1.[26] Мене так само тут не треба забувати – я проходила по одній справі з Турчиновим і Шаго».

За словами Тимошенко, дуже дивно, що в «списку Луценка» немає ані Бориса Колесникова, ані Віктора Януковича, ані Леоніда Кучми. Це, на думку лідерки БЮТ, свідчить про переоцінку міністром внутрішніх справ своїх цінностей. Адже називаються люди, які зазнали під час «кучмізму» репресій, тоді як вірні кучмісти сюди не потрапили. І, підбила підсумки Тимошенко, це ще раз говорить: міністру можна пити чай з членами списку Партії регіонів, проте не допиватися до межі, коли плутаєш, хто справді бандит, а кого репресували.

Юрій Луценко (з диктофона):

> *– Департамент інформаційних технологій поклав мені на стіл офіційні дані про те, хто із кандидатів у депутати Верховної Ради перебуває під слідством, у розшуку або засуджений раніше. Все це – об'єктивна річ, її не можна змінити. Мені було дуже неприємно, що там*

знаходилися люди, з якими я пов'язав своє життя. Але на той момент декому було пред'явлено звинувачення СБУ. І не моя вина, що Турчинов, перебуваючи на посаді керівника цього відомства, не зняв її. Але Юлія Володимирівна показала, як це робиться – йдеш в суд і знімаєш із себе звинувачення. Або звертаєшся, принаймні, до Турчинова, а не звинувачуєш Луценка, що ти числишся в його базі даних. Якби я сам ці прізвища викреслив, то мені сказали б, що я політично заангажований. Я на це не мав права. Так само, як в Одесі, де активіст «Пори» був абсолютно штучно звинувачений у порушенні авторських прав на якийсь там диск. Ну, тут класична штука – знайшли там десять дисків неліцензованих і вкатали підслідність. Якби я його викреслив, то мене б звинуватили, що я захищаю «помаранчевих» усупереч інтересам «синіх». Я об'єктивно опублікував, дуже багато хто образився. Але першим зрадив той же БЮТ, той же Зубик, якого звинувачували в незаконному отриманні українського паспорта за місяць до висування його в депутати. Бо він до цього був громадянином Кабо Верде. Він же перший і зрадив БЮТу. Якби мене тоді слухали, то, можливо, зараз не треба було б вводити кріпосне право імперативного мандата депутатів, щоб вирвати гнилих зубиків.

Час підтвердив правоту Луценка. Вже з осені 2006 року, після того як соціалісти під орудою свого лідера Олександра Мороза у серпні стали на бік своїх учорашніх політичних опонентів-«регіоналів», утворивши спільно з ними та всюдисущими і всеїдними комуністами так звану «коаліцію національної єдності», в політичному лексиконі з'явився термін «депутати-перебіжчики». Пропрезидентську «Нашу Україну» і радикально опозиційний БЮТ один за одним почали покидати депутати. Зупинити цей потічок не було можливості.

Але після відвертої публічної зради Анатолія Кінаха, яка відбувалася в той самий час, коли проти Юрія Луценка порушувалася кримінальна справа і в його квартирі порпалися правоохоронці, цей потічок перетворився на стрімкий потік. Тим самим переповнивши чашу терпіння навіть такої суперечливої фігури, як Віктор Ющенко. Президент України своїм Указом наказав розпустити парламент, «Наша Україна» об'єдналася в один фронт із «Народною самообороною», а Луценко в светрі і з мікрофоном знову вийшов на сцену посеред Майдану.

Можна впевнено сказати: в тому, що міліція не пішла проти народу й утримувалася від участі у відвертих репресіях та розгоні

демонстрацій, є заслуга екс-міністра внутрішніх справ. Луценко почав робити міліцейську працю відкритою. І хоча ці спроби в більшості випадків вступали в конфлікт із у цілому закритою специфікою роботи системи МВС, загалом при ньому міліція змирилася, навіть прийняла принципи прозорості. Через те новий міністр, соціаліст Василь Цушко, навіть якби дуже хотів, то не зміг би відразу повернути міліцію туди, де вона була при Кучмі.

Його розгубленість виглядала очевидною. З одного боку, будучи абсолютним антиподом свого колишнього однопартійця та попередника, Цушко дуже хотів віддати міліції наказ застосувати силу та владу бодай проти вуличних прихильників опозиції. З іншого – він розумів: після одіозної демонстрації боєготовності міліцейських сил на Майдані від нього тільки й чекають наказів, за які дуже скоро доведеться розплачуватися. Через те керівництво МВС прийняло соломонове рішення: міліція працює в посиленому режимі, але максимально дотримується нейтралітету.

Почасти це зіграло не останню роль у тому, що після наводнення центру Києва «гостями» з Донбасу статистика засвідчила зростання кримінальної злочинності в центрі столиці та прилеглих до нього районах – міліція не втручалася в дії «прихильників коаліції», аби не бути звинуваченою в політичній заангажованості та виконанні політичних замовлень.

«Я нікому ніколи не казав: “Знайдіть мені компромат на конкретну особу чи партію”»

Коли після перемоги «помаранчевих» у пресі почало частіше вживатися словосполучення «резонансні справи», то було зрозуміло: в кожному випадку йдеться про економічні злочини, до яких причетні вчорашні високопосадовці та екс-депутати, а також про зловживання, допущені під час президентської кампанії. Луценко за родом діяльності мусив контролювати розслідування насамперед таких злочинів. Зрозуміло, що кожен такий випадок противники сприймали як однозначне зведення політичних рахунків.

Основним фігурантом серії гучних справ став екс-керівник «Нафтогазу» та фінансовий донор родини Леоніда Кучми, колишній голова Державного управління справами (ДУС) при Адміністрації Президента Ігор Бакай. Згідно з даними, які отримав керівник МВС в офіційному порядку, пан Бакай скупив майже всю хоч трошки цінну нерухомість в Україні: від елітних санаторіїв на кримському узбережжі до центрального столичного готелю «Дніпро». Зловживання, що мали місце на ринку нафти і газу за часів Бакая, фахівці оцінюють у сотні мільйонів доларів.

Іншим резонансним фігурантом став Володимир Щербань, колишній губернатор Сумської області. Його звинувачували в здирництві, ухиленні від сплати податків, перевищенні службових повноважень, а також у зазіханні на виборчі права громадян. На його банківських рахунках при зарплаті губернатора в 20 тис. грн. на рік було зафіксовано рух 241 мільйона. За зловживання мусили відповісти також колишній губернатор Черкащини Володимир Лук’янець, екс-губернатор Полтавщини, народний депутат України Анатолій Кукоба та екс-мер Одеси Руслан Боделан.

Але посадити більшість цих фігурантів на лаву підсудних виявилося проблематично. Вони встигли виїхати до сусідньої Росії і фактично перебували під захистом цієї держави. Тому в травні 2005 року МВС України через Інтерпол звернулося до правоохоронних органів Російської Федерації з проханням з’ясувати теперішнє громадянство вчорашніх українських чиновників, і – якщо вони не мають російського громадянства – видати їх українським правоохоронцям. Щербаня було навіть оголошено в міжнародний розшук. За словами самого Луценка,

прокуратура не арештовувала рахунки Щербаня, поки його син не запакував у мішки і не вивіз брудні мільйони.

Проте час показав: жодної екстрадиції проведено не було. А з початком 2007 року, незабаром після відставки Луценка з посади головного міліціонера України, частина тих, хто ще вчора значився в розшуку, почали «вирішувати питання» і самі потроху вертатися додому. Найбільш суперечливою виглядала поява того ж таки Щербаня: він гордо сходив з трапа літака в Бориспільському аеропорту, а потім охоче давав інтерв'ю журналістам, акцентуючи увагу на фактах політичного переслідування з боку екс-міністра. Говорили і про легальне повернення додому опального губернатора Київщини Анатолія Засухи.

Але це буде пізніше. Тоді, в 2005 році, після «ста днів міністра», Луценка запитували, чи не взяв він на себе підвищені обов'язки по «посадці» функціонерів колишньої влади. На що Юрій відповів: віднедавна завів спеціальну папку з назвою «Резонансні справи». І щотижня поповнює її документами. Саме з такою інтенсивністю порушуються справи, що стосуються зловживань учорашніх посадовців.

Звичайно, журналісти мають усі підстави стверджувати, що на Бакая можуть повісити абсолютно всі економічні злочини, бо він, по-перше, найбільш відома, а по-друге – найбільш недосяжна персона. На це Луценко відповідав: а чому не працює прокуратура проти керівників «Укрзалізниці», які в ході президентських виборів перевели на підставні фірми за вигадані послуги понад 550 мільйонів гривень? Що заважає правосуддю торжествувати, коли один із керівників Міністерства транспорту прямо каже: «Я хочу добровольно заявить о том, что с 2003 года входил в состав преступной организации, созданной на основе госадминистрации железнодорожного транспорта». А далі йдуть покази на Кирпу, Медведчука, Кучму, кресляться схеми розкрадань тощо. А покази екс-керівника Фонду Держмайна Чечетова? Той також свідчить міліції про злочинні схеми приватизації за вказівками Кучми, Медведчука, інших вископосадовців. А справи проти трьох керівників Держрезерву, які змінювали один одного, але крали однаково? Про зловживання на митниці і спиртозаводах навіть говорити зайвий раз не варто. Масштаби цього не можуть не вразити уяву навіть пересічного громадянина – 30 мільярдів гривень!

«Хтось називає резонансними справи про напад на депутатів або, наприклад, убивства з особливою жорстокістю. А я певен – резонансною справою треба вважати навіть справу звичайної сільської пенсіонерки, – пояснює Луценко в ті дні журналістам

«Дзеркала тижня». – Для неї втрата всіх заощаджень – величезна трагедія. Або ось нещодавно ми накрили в Дніпропетровську групу, що постачала за кордон секс-рабинь із України. Прикривали її працівники міліції. За участю правоохоронців злочинці також продавали дітей у Росію, де їх використовували як моделі для порносайтів. Словом, нікому не бажаю знати те, що знаю зараз я».

І все ж таки громадськість цікавили факти швидкого та показового покарання тих, хто допускав фальсифікації під час виборів та розкрадав свою країну. Таке бажання «пустити кров» цілком зрозуміле: люди втомилися від багаторічної безкарності «небожителів» і тепер хотіли чимшвидше бачити їх на нарах. Луценко не міг зі свого місця пояснити: навіть якщо підозрюваних у таких справах вдасться затримати, до суду кожна така справа йтиме дуже довго. Надто міцно були пов'язані всі системи, і один окремо взятий міністр не в змозі за кілька місяців виправити ситуацію. А той факт, що в міліцейських сейфах досить давно зберігаються документи стосовно цілком конкретних осіб, народ навряд чи заспокоїть.[27]

«Прекрасно розумію, що Комітет виборців України та рядові виборці дивуються, чому я ще досі не посадив Кучму, – говорить Луценко. – Але міліція реально може боротися тільки з низовою та середньою ланками злочинності. Але щойно ми виходимо на більш високий рівень посадових осіб, як доводиться передавати матеріали або в Прокуратуру, або в СБУ».

Попри те, міністр постійно цікавиться в усіх начальників управлінь, як просувається процес розкриття злочинів, пов'язаних із фальсифікацією виборів. Особливо наголошує на двох моментах. Перший – йому не потрібні «стрілочники», тобто – безпосередні виконавці. На них він відігравати ся не збирається. Головне тут – вирахувати того, хто віддавав незаконні накази. Другий – усе, що відбувається в цьому напрямку, в жодному разі не політична помста. Тоді було порушено 1400 справ за фальсифікацію виборів. Під час слідства виявили 319 організаторів, серед них – заступники голів обл– і райадміністрацій, голови територіальних та дільничних комісій. Більшість із них отримали 2–3 роки умовно. Цікаво, що більшість тих, хто за 20 гривень погоджувався вдаватися до фальсифікацій, навідріз відмовлялися давати показання на організаторів. Але щеплення для стрілочників та середньої ланки крутіїв виявилося дієвим – на виборах 2006 року каруселей з відкріпними талонами вже не було.

Взагалі чи не найважчим для нового міністра було примусити міліцію працювати, не озираючись на те, хто за справою стоїть.

Навіть якщо йдеться про особистості.[28]

Юрій Луценко (з диктофона):

> *– Мені ніколи не надходила ні від кого команда «фас». Було декілька спроб, але відразу кажу – ніхто ніколи цього не робив. Я нікому не казав: найдіть мені компромат на таку-то партію, на такий-то бізнес або на такого-то чоловіка. Все набагато простіше. Наприклад, ми перевіряємо металургійний комплекс, і за економічними зловживаннями «залітають» підприємства і Пінчука, і Ахметова. Це зовсім не означає, що я замовив саме їх. Це об'єктивно. Я просто наказав перевірити гірничо-металургійний комплекс з точки зору сплати ПДВ чи якихось інших речей. Скажімо, перевіряємо ми порти, і знову вилазять на поверхню зловживання якихось там родинних кланів. Але я зовсім не думав про це, коли давав накази про перевірки. Не вимагав принести мені компромат на того чи іншого начальника порту, директора заводу, шахти, таке інше. Все спливало на поверхню за принципом: «Хто порушив закон – я не винний». Тільки так було, не інакше.*

Через те своїм основним досягненням Луценко вважає те, що міліція в Україні перестала виконувати команди «фас» і «стоп». Вона перестала бути дресированою, вона була виведена зі сфери інтересів різних політичних сил. Політичною фігурою залишався тільки міністр.

Така принципова позиція влаштовувала не всіх. Тому з другої половини 2005 року в пресі почали з'являтися на перший погляд нейтральні публікації про злісні порушення, яких припускається міліція на місцях і які певною мірою покриває міністр.

Дивно, але історія про хлопчика, якого зґвалтували запорізькі міліціонери і їм за це нічого не було, не пішла далі Інтернету. Хоча аналогічні злочини, скоєні цивільними, наприклад – шкільними вчителями чи лікарями, тут же надовго прописувалися на сторінках друкованих видань і у випусках теленовин. Аналізуючи цей випадок, я, будучи знайомий із принципами роботи наших ЗМІ, більше схиляюся до висновку, що це – не до кінця реалізована спроба бодай непрямо «замазати» міністра МВС. Адже назвати Луценка напряму причетним до покриття таких неподобств означає підставитися самому: за

звинувачення доведеться відповідати публічно. А мало кому хочеться псувати імідж причетністю до таких справ.

Отже, як повідомляли Інтернет-видання, запорізькі міліціонери затримали неповнолітнього, зґвалтували його, а потім, коли історія набула розголосу, місцеве міліцейське керівництво зробило все, аби справу спустили на гальмах. Цікаво, що головною звинувачувальною стороною виступив соратник Юрія Луценка по «помаранчевій» революції Євген Червоненко, на той час – губернатор Запорізької області. Кінцевою метою його боротьби за встановлення законності та покарання винних була зміна керівництва УМВС області і призначення на керівні міліцейські посади людей, близьких до самого Червоненка. Свою мету новопризначений губернатор не особливо приховував. Через те все виглядало так, ніби справу реально «розкручує» сам Євген Альфредович.

Юрій Луценко (з диктофона):

– При всьому тому, що Червоненко з «помаранчевої» команди, я йому ніколи не давав можливості зробити міліцію своїм бойовим загоном по виконанню бізнес-інтересів. Чітко дав зрозуміти: цього не буде. Він дуже ображався, коли зрозумів це остаточно. Почав вимагати від міліції, аби вона виконувала різні його розпорядження, які насправді за законом не входять до міліцейської компетенції. Рішення, виконання яких він домагався від міліції, – це функція держвиконавця. Червоненко навіть звертався до прокурора, мовляв, накажіть, – прокуратура ж наглядовий над міліцією орган. У відповідь: «Правильно, міліція не може в такі речі втручатися». «Ну, тоді в мене буде інша міліція!» З цього почалися пошуки бруду. Ця так звана історія з педофілією трапилася за півроку до призначення нового начальника. Ніхто її не приховував, ніхто нікого не прикривав. Була порушена кримінальна справа, яку потім передали в прокуратуру. І прокурор навіть сам звернув увагу на те, що вона не зовсім «свіжа». Від самого факту ймовірного зґвалтування до заяви минуло підозріло багато часу.

Чому ймовірного? Бо, як стало відомо в процесі розслідування, особистість самого потерпілого викликає багато запитань. За оперативними даними, ним виявився неповнолітній, якого вже підозрювали у зайнятті проституцією. Аби не

заглиблюватися в нетрі цієї справді неприємної історії, підіб'ю підсумок: можна навести безліч прикладів, коли неповнолітніх дівчат і хлопців з певною репутацією просто підставляли під участь у криміналі, аби скомпрометувати людину або цілу систему. Тому, коли це стало зрозуміло, якось зам'ялась і сама справа.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Ми з Червоненком цю справу обговорювали на Раді з Нацбезпеки – аж туди докотилося протистояння губернатора та міліції. Він вимагав зняти і прокурора області, і начальника УМВС. Прийняли рішення не робити ні того, ні іншого. Правда, прокурора трохи згодом таки доїли. Мені здається, його здало керівництво, тому він був вимушений написати заяву. Я ж своїх не здавав і не збирався. Сказав тоді Червоненкові: «Женя, ти влада. Міліцію має критикувати опозиція, це її святий обов'язок, і громада – це її святе право. Ти як влада маєш співпрацювати з міліцією, а вона – з тобою». – «Якщо ти не знімеш мента, тобі скажуть: збили цілого Червонця». – «Женя, коли літаєш на нічне бомбометання, хоч спитай, в яку сторону кидати бомби. Міліція тобі служити не буде, і не потрібно бомбити її з власного аеродрому». Це не поодинока історія, про міліцію їх можна розказувати багато. Соціалістам хотілося зам'яти справу про підозру німецьких колег у причетності пана Рудьковського до відмивання десятків мільйонів доларів. БЮТу не подобалася справа про 100 мільйонів збитків «Нафтогазу» від реалізації постанови уряду про закупку імпортного цукру-сирцю. Всі разом депутати вимагали припинити перевірку Тендерної палати. Губернатори дуже хотіли, щоб міліцію призначали за їхнім поданням, особливо їх цікавило, хто буде начальником ДАІ.

«Після спроби реформувати ДАІ преса щодня показувала страшні аварії»

Після відставки Юрія Луценка з посади міністра внутрішніх справ журналісти звернули нашу увагу на одну дуже цікаву обставину: темна смуга у житті українських автоінспекторів закінчилася.

На початку березня 2007 року новопризначений керівник Державного департаменту ДАІ Олексій Калинський оголосив про збільшення кількості працівників на чотири тисячі. Його заступник Василь Зайченко пояснив: цю кількість після відповідних підрахунків визнано оптимальною. Під час скорочення, яке почалося влітку 2005 року, з лав ДАІ звільнили сім тисяч осіб. «Як ми всі знаємо, нічим добрим це не закінчилося, – сказав пан Зайченко. – Лише за минулий (2006) рік на дорогах України загинуло 7,5 тисяч чоловік, а 60 тисяч водіїв потрапили у лікарні. Аби не допустити більше такого, кількість працівників вирішено збільшити».

Серед нововведень – відмова від міжрайонних відділів ДАІ та знову створення районних відділень. Саме скасуванням райвідділів ДАІ свого часу дуже переймався Юрій Луценко, коли МВС із благословення президента Віктора Ющенка почала кардинальну реформу Державтоінспекції. «Коли були райвідділи ДАІ, кожен начальник райвідділу, бідний, як церковна миша, вимагав од «даішників» заробити на ремонт приміщення, на комп'ютери тощо. А тепер міжрайонний відділ підпорядкований трьом районам, отже, такі накази стали неможливими», – пояснював він.

Правда, пан Зайченко, коментуючи чергові зміни в ДАІ, обмовляється: тепер «даішні» райвідділи не підпорядковуватимуться райвідділам міліції, а діятимуть як самостійні одиниці у складі ДАІ міста та області. Таким чином, патрульні підрозділи райвідділів виконуватимуть свої функції, а дорожній патруль – свої. «Дбатимемо про безпеку дорожнього руху і займатимемося порушниками, – пояснює пан Зайченко. – Звичайно, у разі повідомлення про будь-які злочини наш працівники реагуватимуть на них і діятимуть, як і належить правоохоронцям. Нині усі – і пересічні громадяни, і урядовці – зрозуміли, що без ДАІ навести лад на дорогах неможливо. Ми чекаємо, що вже найближчим часом парламент ухвалить рішення,

що розширять права наших працівників і встановлять жорстку відповідальність за порушення правил дорожнього руху. Сказане стосується і механізмів покарання порушників. Отоді ми зможемо реально вплинути на дорожньо-транспортну ситуацію та належним чином виконувати свої функції».

Такий коментар – камінець у город Луценка. Хоч як би він заявляв про те, що МВС улітку 2005 року почала робити рішучі кроки в напрямку кардинальної реформи ДАІ, громадяни сприймали це однозначно – як ліквідацію Державної автомобільної інспекції в Україні. До речі, сам міністр назвав ДАІ «станцією машинного доїння». Бо навіть люди, які не вміють водити машину і ніколи не мріяли навчитися та кататися на власному авто, усвідомлювали масштаби здирництва та хабарництва, що процвітають в системі ДАІ. А преса періодично підливала масла у вогонь, причому про свавілля «даішників» говорили та писали за будь-якої влади і за будь-якого режиму.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Мене не цікавило, скільки протоколів складено на дорогах. До речі, з них тільки мізер доходить до державної скарбниці. Мене цікавило насамперед, скільки автомобілів реєструється і скільки вони платять за розмитнення. Коли ми за це взялися, то за рік, при тій же кількості розмитнених автомобілів, до бюджету за розмитнення надійшло на півтора мільярда гривень більше, ніж раніше, коли процедура розмитнення відбувалася через суд без сплати належних коштів державі. Так само – аварійність: мені все одно, скільки там стоїть постів на дорогах. Аварійність в області росте – начальника ДАІ буде змінено. Спочатку це сприймалося як слова. Потім зняли десять начальників ДАІ областей, де фіксувався найгірший стан аварійності на дорогах. Коли стало зрозуміло, що це не жарти, почали вирішувати проблему. Результат – за 2006 рік дали мінус 10 % ДТП.

Звичайно, радикальна ініціатива ліквідувати ДАІ належала не вчорашньому польовому командирові Майдану, а, як уже зазначалося, главі нашої держави.

Як офіційно повідомили ЗМІ, 19 липня 2005 року Президент України Віктор Ющенко підписав Указ «Про ліквідацію Державної автомобільної інспекції». Цим указом ліквідується Державна автомобільна інспекція як складова частина системи МВС. Таке

рішення стало наслідком незадоволення президента результатами колегії, яка відбулась у МВС тижнем раніше, 11 липня. «Я ухвалив рішення: ніякого ДАІ більше в Україні не буде. За добу прошу підготувати проект Указу, – сказав тоді Ющенко, розкритикувавши доповідь керівника департаменту ДАІ Сергія Коломійця. – Я вашої доповіді не приймаю. Ви за півроку нічого не зробили. Якщо можете зносити це *(те, що відбувається з ДАІ. – Авт.),* у вас перспективи немає».

До такого кроку президента, безперечно, змусили вдатися емоції. Але були й цілком конкретні підстави та факти, з якими зіштовхнувся глава держави особисто.

З коментарів Віктора Ющенка стосовно свого указу:

> *– Я позавчора* (неділя, 17 липня 2005 року. – *Авт.) їхав на Говерлу, це Івано-Франківська область. На одному з перехресть, там, де роза кругова, на найскладнішій ділянці безпеки руху стоїть «жигульонок» із «мигалками» і ходять троє правоохоронців. Зупиняють усіх підряд! Стоїть хлопець. Зупиняю машину і запитую його: «Яке в тебе тут завдання?» Він каже: «Вікторе Андрійовичу, я зараз поїду». – «Та почекай, яке тобі завдання на день виписали керівники?» Він не скаже, а я вам скажу: він стоїть тут, тому що треба збирати касу! Я тричі попередив міністра Луценка: якщо «даішники» сидітимуть під кущами з бузиною, ДАІ в цій країні не буде. Ще приклад: їдемо біля Яремчі, коли мчить ескорт із «мигалками» червоними та синіми. Мчить нахабно, по осевій лінії. Перша машина ДАІ, два джипи, друга машина ДАІ… Як дискотека світиться! Я за кермом був, ледь-ледь устиг утекти, вже аж на тротуар виїхав. Тоді кажу: «Хлопці, ану перевірте, що це за ескорт?» Виявилося, ведуть автомобілі Зінченка й Тарасюка! Дві машини ДАІ ведуть дві порожні машини. Я відверто кажу – й Ігореві Тарасюку, і Олександру Зінченку: гасати по Івано-Франківщині такими кортежами – що про нас подумають люди?*

Президент, усупереч думці керівника МВС і секретаря РНБОУ, не захотів миритися з існуванням привілейованих номерів, зокрема Кабміну та синіх номерів міліції. Правда, зовсім викреслювати ДАІ він не планував. За дорученням президента департамент ДАІ МВС України мав бути реорганізований, його

структурні підрозділи мали перетворитися на Державну службу безпеки дорожнього руху (дорожню міліцію) та патрульну службу Міністерства внутрішніх справ України. На період до утворення Державної служби безпеки дорожнього руху та патрульної служби МВС, згідно з указом, виконання зобов'язань ДАІ покладено на Міністерство внутрішніх справ України. Відповідно, Кабмін має упродовж трьох місяців здійснити заходи для ліквідації ДАІ, розробити та подати пропозиції щодо внесення змін до актів законодавства, пов'язаних із ліквідацією ДАІ та створенням нової служби.

Також Віктор Ющенко доручив Кабміну забезпечити на період до утворення Державної служби безпеки дорожнього руху та патрульної служби Міністерства внутрішніх справ України, цитата, «здійснення контролю за додержанням власниками (водіями) транспортних засобів вимог щодо технічного стану транспортних засобів, допуском громадян до керування транспортними засобами». Уряд має припильнувати здійснення контролю за регулюванням дорожнього руху, визначенням основних вимог щодо організації, регулювання та керування дорожнім рухом, здійсненням державної реєстрації та обліку транспортних засобів, організацією супроводження і забезпечення безпечного руху транспортних засобів спеціального призначення, а також супроводженням організованих груп дітей до місць оздоровлення та у зворотному напрямку.

В указі президента не було бодай натяку на те, яким чином виглядатимуть наступниці ДАІ з більшою чи меншою кількістю букв в абревіатурі – ДСБДР (дорожня міліція) та ПС. За словами Юрія Луценка, лише на підготовку цього указу об'єктивно потрібно було не менш ніж тиждень, чекати на чіткий план дій доведеться довше, ніж на указ. Проте, як випливає із змісту документа, він має на меті лише запустити механізм у незворотному порядку, а час – три місяці, передбачені для процесу реорганізації, – дасть можливість упорядкувати все.

З іншого боку, Юрій Луценко заявляв: системно виправити ситуацію з безпекою руху на дорогах можуть тільки зміни в законодавстві, вже внесені до Верховної Ради. Одначе він передбачає, що в парламенті з цього приводу буде велика дискусія. Спілкуючись у ті дні з журналістами, Луценко зазначив, що депутати вже незадоволені «цим «дра-конівським» законом, оскільки він вводить штраф утричі більший, ніж сьогодні». За словами міністра, штрафи передбачають у межах 50–70 грн. Луценко нагадав, що в будь-якій країні «від Росії до Америки» працівники міліції або поліції вручають порушникові квитанцію на штраф, і той або оплачує її, або оскаржує штраф у суді.

Натомість в Україні, за словами міністра, ніхто не боїться штрафу, проте бояться затримання працівником міліції на 7 – 10 хвилин, тому дають йому хабар.

Зверніть увагу: все, що стосується ліквідації ДАІ, озвучують або керівник держави, або головний міліціонер. Прес-служба Державтоінспекції протягом цих днів не дає ніяких коментарів. Телефони просто мовчать, ніби ДАІ справді вже перестала існувати. Складалося враження, що даішники самі не знають, які реформи на них чекають.

Зате автолюбителі та пішоходи зорієнтувалися. Вони не вчитувались і не вслуховувалися в офіційну інформацію. Якби навіть почали дослухатися до неї, то все одно нічого б толком не зрозуміли. З усієї казенщини люди зрозуміли два слова – ДАІ ліквідована. Її більше не існує. Тому 19 липня 2005 року, буквально через кілька годин після оприлюднення цього указу, водії на київських вулицях зупинялися біля інспекторів, виходили з машин і дарували їм квіти. Те ж саме робили в різних кінцях міста звичайні перехожі. Складалося враження, що президентське рішення ліквідувати ДАІ перетворилося на всенародне національне свято.

Юрій Луценко (з диктофона):

– І керівництво ДАІ, і рядові працівники були шоковані й люті через те, як це рішення сприйнято суспільством. Насправді особисто я наполягав, аби це була реформа ДАІ, бо ліквідувати її не можна. Є відповідний закон, що передбачає її існування. Президент не може скасувати закон. Проте Зінченко в погоні за театральщиною написав слово «ліквідація». Воно лишилося в заголовку, хоча далі, в пунктах указу, ліквідації не було. Так, суспільство хотіло, аби ДАІ радикально змінилося, бо багато хто був за кордоном, бачив, як там працюють такі служби. Багато кому набридло наше ДАІ. Але ліквідації бути не може. Слово «ліквідація» призвело до анархії. Наш народ за кермом зрадів фактичній безкарності. Причому досвідчені водії спокійно їздили далі, дотримуючись правил дорожнього руху, а пацанва, яка ледве сіла за кермо, а інколи і купила права, лихачила і витворяла на дорогах неймовірне. Тому проблеми дійсно були величезні. А міліція стояла обпльована, бо їй не тільки квіти дарували – показували і середнього пальця, і дулі тикали. Це було ненормальне явище – розгублених інспекторів на вулицях

та дорогах ображали і принижували – це факт.

У зв'язку з цим важко не згадати знамениту, описану величезною кількістю друкованих ЗМІ та Інтернет-видань історію про те, як міністр внутрішніх справ виховував інспектора ДАІ на Полтавській трасі. Сталося це приблизно за місяць до згаданих подій.

Вірний своїй звичці перевіряти роботу міліцейських служб інкогніто, Луценко, перебуваючи з плановою інспекцією на Полтавщині, сів у звичайну машину з «цивільними» номерами, направивши свою службову машину на Кременчук. Сам же вирішив подорожувати іншою трасою. Дуже скоро неподалік від Лубен машину зупинив молоденький інспектор. Водій вийшов з машини, міністр лишився сидіти – його особу ховало тоноване скло. Тим часом даішник, слово за слово, почав розкручувати водія на хабар і таки отримав двадцять гривень, не склавши, як водиться, протоколу. Та коли побачив, як з машини просто до нього виходить розгніваний Луценко, то мало не втратив мову.

«Міністр конфіскував і посвідчення, і нагрудний знак міліціонера, який взяв 20 гривень і не склав протокол, – напише потім «Кременчуцький телеграф». – Виступаючи перед начальниками обласних ДАІ, Луценко попередив їх, що один боротися з корупцією не в змозі. «За цього інспектора керівник районної ланки отримає догану. За другого в своєму районі – сувору догану, за третього – буде звільнений з посади. Так, це – кругова порука, але іншого виходу для того, щоб міліція зайнялася справою, немає». Тим більше, відзначив міністр, держава вдвічі збільшила зарплату співробітникам МВС. За словами міністра, «раніше інспектор отримував 350 гривень, а сьогодні – 600 гривень».[29] «Я запитав у цього пацана, скільки він працює в міліції. Виявляється, півтора року. Скільки тобі, питаю, ще, собако, заплатити, щоб ти людей не грабував?!». На запитання: «Так і сказали «собако»?» Луценко відповів: «Так і сказав!» При цьому міністр зазначив, що за час, коли він керує МВС, лише на Полтавщині спіймано на гарячому 800 хабарників. Міністр пообіцяв, що «ці люди сидітимуть не менше п'яти років».

Суспільство аплодувало, натомість преса, яка віднедавна почала дбати про свій демократичний імідж, сприйняла поведінку народного улюбленця неоднозначно. Зокрема, «Львівська газета» поставила під сумнів право міністра ображати людей, нехай там вони сто разів проштрафилися.

> «Якби переляканий працівник дорожньо-патрульної служби зібрався з духом і все ж відповів, то, мабуть, назвав би суму, принаймні втричі більшу, ніж має нині.

Хабарництво – це наше соціальне зло, хронічна хвороба, ерозія, корозія, іржа тощо. Та чи не провокує держава цю суспільну недугу, оцінюючи роботу службовців надто низько. Хоча за 600 гривень і не помреш від голоду, але й не почуватимешся повноцінною людиною. Наша загальна бідність спонукає багатьох державних службовців до хабарництва, виправдати яке неможливо, одначе пояснити можна. І ніякими рейдами, погрозами й іншими каральними санкціями не викоренити цю «ядучу рослину», допоки наші міністри вважатимуть 600 гривень вершиною матеріального благополуччя. Не для себе, звісно, а для «низів». Хто з рядових громадян мислить на загальнодержавному рівні – насамперед дбає про власні інтереси, про рідних і близьких. І хто жбурне каменюку в такого хабарника? Мабуть, тільки «безгрішний» – тобто той, чиї статки набагато перевищують жалюгідні зарплати рядових бюджетників. Для того щоб людина почувалася комфортно, їй потрібно дуже багато. Звісно, хабарництво не може бути шляхом подолання бідності. Але що ж робити? Адже хочеться жити сьогоденням, а не трястися над копійками й тішитися сподіваннями на краще майбутнє. Наразі багато державних службовців, опущених до рівня «собак», «рватимуть» хто скільки може й де тільки можна, оскільки, як уже казали, жити хочеться вже тепер, а не чекати роками, коли держава «підкине» ще сотню-другу знецінених гривень».[30]

Юрій Луценко (з диктофона):

– Я знаю, що сьогодні багато хто це використовує в політичних цілях. Але все ж таки то була показова історія. Я назвав його «не собакою». Слово на ту саму букву, але гірше звучить і менш пристойне, якщо вже так зовсім чесно говорити.[31] Але також люди повинні чути не тільки слова, але й бачити вчинки. Міліція привчена ось до чого: коли щось від неї вимагається, то це ще не остаточно, а ось коли за це карають або позбавляють премії, коли знімають погони – тоді це точно показник. Вони живуть постійно в мінливих координатах вимог начальства. Перші вимоги були: скільки хто грошей зібрав для потреб центрального апарату ДАІ. Показник: десять тисяч баксів треба здати в місяць туди-то. Цей показник

відпав – нових не придумали. Потім до них довели новий показник: хабарі на дорогах не збираються, кого ловлять – той вилітає з міліції. Звичайно, сьогодні є багато охочих сказати, що Луценко спровокував хабар. Насправді «двадцятка» – не хабар, вона не кваліфікується як хабар, але все одно дії працівника міліції явно незаконні. Так само, якось ідучи вночі з кінотеатру, ловлю в центрі Києва, на вулиці Лесі Українки, «даішника», який зупиняє автомобілістів. Дивлюся: машина якась підозріло нова, якось підозріло гарно вдягнуті міліціонери. Дзвоню куди треба, і виявляється – патрульна машина з цим номером має чергувати біля посольства! А він, бачте, поїхав на нічні заробітки. Тут же був звільнений з роботи! Потім манеру міністра контролювати переймають начальники усіх обласних управлінь. Вони ж хочуть довести міністру, що теж такі ж, як і він. І все – ця система починає нормально працювати. Тому це не такі якісь хлопчачі жести для публіки. Це приклад для підлеглих, а далі він по вертикалі йде до самого райвідділу.

До речі, боротьба з корупцією і хабарництвом – завдання, яке поставив перед собою Луценко, очоливши МВС. І тут справа не лише в ДАІ. У зловживаннях загрузла вся система. І Юрій сам бачив і розумів, що рядові працівники здебільшого змушені брати ці самі «двадцятки», бо інакше не проживеш. Він сам згадував випадок, коли патрульного звільнили за те, що взяв у бабусі, яка торгує на вулиці, 50 гривень. Хабарника автоматично позбавили й казенного житла – кімнати в гуртожитку, де він жив із дружиною та двома дітьми. Але коли міністр побачив шафу, забиту суцільними макаронами, то, за його словами, лише облаяв порушника з ніг до голови, а з наступного тижня почав капітальний ремонт гуртожитку київського «Беркута».

Однак ДАІ виявилася такою системою, зловживання в якій носили найбільш системний характер. Саме тому Державтоінспекції Луценко, будучи міністром МВС, вирішив приділити особливу увагу. Проте і він, і президент дуже скоро почали усвідомлювати весь комплекс проблем, які треба вирішити після спроби реформувати ДАІ засобами кавалерійської атаки.

Почнемо хоча б із того, що вже на третій день після оприлюднення Указу про ліквідацію Державтоінспекції міністр внутрішніх справ із жахом почав розуміти, скільки грошей із його відомства піде на виконання всіх його пунктів. У Міністерстві юстиції так само сушать мізки над тим, як це рішення провести на

паперах. Попри президентський указ про ліквідацію ДАІ, установа з такою назвою у центрі Києва повноцінно працює і навіть має постійно відчинені двері. Її працівників щодня інструктують про те, як жити після смерті. В інспекторів позбирали нагрудні жетони і вчать представлятися перед порушниками правил дорожнього руху сержантами міліції. На численних нарадах даішники скаржаться, що водії ставляться до них зневажливо і називають привидами на дорозі.

У столиці чоловіки зі смугастими жезлами позникали навіть зі своїх постійних точок. У центрі їх замінюють світлофори. Автомобілі Державтоінспекції трапляються вкрай рідко, а їхні пасажири на контакт не йдуть. Все йде до того, що кожен автомобіліст відтепер буде вважати: дорога належить йому, і почнеться хаос.

Луценко намагається заспокоїти громадськість: боятися анархії на шляхах після ліквідації ДАІ, за його словами, не варто. Поки працівники Державтоінспекції виконують свою роботу як і зазвичай. А після реорганізації їх розподілять до дорожньо-постової служби або до дорожньої міліції. Скорочення планують незначні. Вони навряд чи перекриють масові виходи на пенсію. Проте, якщо тотальний вихід на пенсію таки почнеться, необхідність законної виплати вихідної допомоги продірявить і без того благенький державний бюджет. Треба паралельно ухвалювати законопроекти про збільшення більш як удвічі штрафів і жорсткіші санкції проти порушників правил. Але це, зітхає міністр, не раніше осені.

Цими проблемами абсолютно не переймаються радикально налаштовані «помаранчеві» політики. Скажімо, Андрій Шкіль цілком задоволений процесом ліквідації ДАІ. «Ліквідація ДАІ є обов'язковою, і я, як кожен водій, підтримую таку дію президента, – охоче коментує він ситуацію. – Хто їздив, не порушуючи правила дорожнього руху, той не порушує й тепер, якщо раніш порушував, то й порушує зараз. Думаю, нічого не зміниться, чи є ДАІ, чи її немає. А тримати таку кількість міліціонерів лише для того, щоб вони перевіряли наявність у водіїв аптечки, це абсурд. Потрібно створити міліцію охорони, яка б стояла на міжміських дорожніх сполученнях та обов'язково на об'їзних дорогах, де відбувається чимало порушень і аварій».

Відтак про збільшення кількості правопорушень на дорогах після того, як звідти зникли даішники, не кричав тільки лінивий. Наводилися навіть шокуючі цифри, які, нехай це прозвучить дивно, спростовувало саме керівництво ліквідованого ДАІ. Так, начальник Департаменту ДАІ Сергій Коломієць відзначив: тенденція збільшення кількості ДТП спостерігалася ще до указу

президента Віктора Ющенка про реорганізацію ДАІ. Аварійність збільшувалася до 18 (липня) і збільшується після 18. Більше того: після указу президента ДАІ значно зменшило адміністративний тиск на водіїв. Водночас Коломієць пообіцяв, що надалі співробітники інспекції особливо уважно відпрацьовуватимуть аварійні ділянки доріг. Будуть змінені критерії роботи співробітників, крім цього, планується підвищити їм заробітну плату, що, на думку Коломійця, має сприяти зниженню хабарництва. «Назва «Інспекція» має на увазі контроль, а назва «Служба» має на увазі те, що ми будемо служити людям», – сказав він.

Показовим прикладом неоднозначного сприйняття ліквідації ДАІ в суспільстві служить випадок із київським програмістом Володимиром Колесниченком, який намагався судитися з Президентом України, твердячи, що така ліквідація негативно позначилася на ньому як автомобілістові. «Моя «Волга» не з нових, про такі кажуть – «танки грязі не бояться». І за кермом усього два-три роки. Але я везу двох дітей, і мені не байдуже, яка обстановка на дорозі», – аргументує він свої претензії. Щоправда, суд відхилив його заяву, і ця історія не набула надто широкого розголосу. Тим більше що через тиждень після інциденту в країні почалася чергова політична криза – Ющенко розпустив парламент, у порівнянні з чим ліквідація ДАІ явно програвала за своєю значимістю.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Ми зробили не ліквідацію. Ми зробили інше: ми зменшили кількість ДАІ на дорогах майже на 40 %. І радикально переформували таким чином, що раніше, як я пам'ятаю, один керівник був на шість підлеглих, тепер став на дванадцять. У цьому сенс був: менше начальства – більше патруля, але вони стали з'являтись у сільській місцевості на дорогах державного значення. А звільнених перевели в патруль, те, що потрібно людям кожного дня. Оце реформа ДАІ. З іншого боку, ми внесли пакет документів, за яким ДАІ отримало набагато більші і серйозніші повноваження в покаранні реальних злочинців чи там правопорушників. Тому реформа ДАІ, з моєї точки зору, вдалась, але опозиція і преса вчепилася за це і кожного дня показувала аварії. Вони кожен день стаються. Але тоді з цього зробили бум. Насправді за 2005 рік кількість ДТП збільшилася на 6 %. Це нічого –

наступного року зменшилася вже на 10 %. А от коли мої наступники знову поставили перед ДАІ функції машинного доїння, аварійність в 2007 році виросла на 35 %!

У квітні 2007 року ДАІ України відзначала свій перший ювілей – 10 років від дня заснування. На урочистостях говорили багато і згадували найбільш яскраві етапи її становлення. Але історію з ліквідацією тут намагалися не обговорювати. Реформа не вдалася.

«Найбільша небезпека для нашої країни – відставні професійні силовики»

У міністра внутрішніх справ є табельна зброя. Та мало хто бачив Юрія Луценка з пістолетом у руках. Хоча жоден із його попередників так само не хизувався зброєю на людях, до форменого парадного генеральського мундира кобура пасує більше, аніж до цивільного костюма, в якому цивільний головний міліціонер приймав звіти в старших офіцерів міліції.

До того як очолити міліцію, Юрій востаннє тримав бойову зброю в армії. Проте, коли його вивезли на планові стрільби на стрільбище, він із подивом та неприхованою гордістю виявив, що показує досить пристойний результат. Але все ж таки до зброї ставиться спокійно, залишаючи право користуватися нею тільки професіоналам.

Скажімо, під час одного із закордонних візитів, коли Луценку та його команді запропонували постріляти, міністр вирішив не ризикувати й погодився постріляти просто так, без мішеней. Об'єктивно оцінюючи власні снайперські здібності, він не захотів ставити репутацію української міліції на кін везіння. Пощастить – влучить, не пощастить – промаже, але від удачі залежить не лише його особиста стрілецька репутація: в своїй особі він представляє верхівку української міліції. Зате начальник охорони Луценка, досвідчений службіст і стовідсотковий професіонал, стріляв по мішенях з непристріляного і нового для нього автомата і, за словами міністра, повибивав усі десятки й дев'ятки, чим дуже вразив господарів.

Попрацювавши в міліції рік, Юрій Луценко навчився бачити там не лише корупцію, зловживання та політичну заангажованість, з чим він демонстративно боровся. Він так само зрозумів, що, коли відкинути весь негатив, то залишиться одна з найбільш професійних правоохоронних структур, принаймні серед країн Східної та Західної Європи. Так, технічно українська міліція ще недостатньо оснащена. Навіть у столиці ще немає повної комп'ютеризації, не вистачає сучасного транспорту, і злочинці тут дадуть правоохоронцям фору. Проте навіть найкраще технічне оснащення мусить бути помножене на людський фактор.

Так, ставлення до міліції в Україні залишає бажати кращого. Професія міліціонера не престижна не лише через малу зарплату,

а й через сприйняття кожної людини в міліцейській формі як ізгоя, соціального аутсайдера, парію, котрий не зміг знайти для себе нічого кращого, аніж узяти пістолета, гумового кийка і займатися здирництвом на численних базарах. Чи – «кришувати» кримінальні структури, користуючись своїм службовим становищем. В очах громадськості міліціонери – це ті, хто катує затриманих, вимагаючи від них зізнатися в злочині, якого вони не скоювали. Або ті, хто може за хабар посадити в камеру одного, а іншого – випустити.

Всі ці і не тільки ці негативні явища в нашій міліцейській системі мають місце. Звісно, це не сприяє популярності міліції в народі. І «помаранчеве» гасло «Міліція з народом!» діяло тільки на Майдані. Луценкові хотілося поміняти ставлення народу до міліції.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Ми почали ламати психологію. Із карального органу міліція почала перетворюватися на правозахисний, це різні речі, два різні поняття. Я завжди казав: у правій руці в нас – караючий меч, а в лівій – зведення прав громадян на мітинги, на скарги тощо. Бо насправді наша міліція дуже професійна. Правоохоронці жодної країни не дають таких показників, як наші. Говорю в першу чергу про показники по розкриттю вбивств. У нас вони на порядок кращі, ніж у будь-якій західній країні: розкриття вбивств – 90 відсотків. У них же 40 відсотків вважається прийнятним. Це будь-які вбивства: замовні, випадкові, побутові. Аналогічна ситуація з усіма тяжкими тілесними ушкодженнями, грабежами-розбоями. Вони краще забезпечені технікою, а головне – навчені комунікувати з населенням. Скажімо, більшість американських поліцейських влітку пересуваються тільки на велосипедах. Коли патруль спілкується через відкрите вікно машини, це виглядає не зовсім зручним, не з народом, так би мовити. Тому при нагоді поліцейські пересідають на велосипед, що дає щирість. Це незначні штрихи, але вони яскраво свідчать, для чого у них служить поліція. У нас, звичайно, такого досвіду не було. Зате, коли іноземці приїздять сюди на стажування, дивуються, як наші можуть у такому темпі працювати. У них же скрізь працюють профспілки, які не дозволяють працювати понаднормативно. До того ж там кожен поліцейський

працює лише в своєму сегменті і ніколи не підміняє колегу. У нас же міліціонер завжди підставить колезі плече, та й взагалі при потребі може пожертвувати особистим заради справи. На жаль, таких жертв аж надто багато.

Через те, освоївшись на своєму місці і повністю «в`їхавши» в специфіку системи, Луценко в першу чергу почав вимагати не виконання плану, а реальних результатів роботи.

Що це означає на практиці? Будь ласка: показники по боротьбі з наркоманією часто оцінюються за кількістю затриманих. Але ж затримані – переважно споживачі, тобто – хворі люди. Не важливо, що свою хворобу вони нажили добровільно. Заарештовувати, судити і саджати тих, хто вживає наркотики, і видавати це за ефективну боротьбу з наркоманією – помилка. Хоча ловити наркозалежних набагато простіше, ніж виявляти нарколабораторії та тих, хто продає наркоту. Отже, сказав міністр, показник – це кількість прикритих лабораторій та кілограми вилученого зілля. Коли міліція почала працювати лише в цьому напрямку, ефективність зросла втричі. Така настанова давалася по всіх напрямах роботи.

А ось, скажімо, в боротьбі з проституцією Луценко мало не опинився в незручній ситуації, почавши дискусію з керівником ГУМВС Києва Віталієм Яремою. Восени 2006 року начальник столичного міліцейського главку виступив з ініціативою легалізувати проституцію, відмінити кримінальне переслідування повій, залишивши при цьому статтю за торгівлю людьми та примушення до зайняття проституцією. Тим більше що секс-індустрія в нас практично легалізована і координати борделів можна знайти в будь-якій рекламній газеті, не кажучи вже про Інтернет. У такий спосіб, казав Ярема, можна суттєво розвантажити міліцію.

Луценко тоді виступив категорично проти. Не приховуючи, що керівник столичної міліції є одним із його улюблених підлеглих.[32] Та попри це, він висловився стосовно пропозицій Яреми наступним чином: «Ця неординарна ідея, мабуть, прийшла йому в голову після святкування власного дня народження. Звісно, що про це мова навіть не йде. Минулого (2005) року Ярема зустрічав власний день народження в літаку, яким летів на нараду, а цього (2006) року – під землею,[33] де ми проводили наради з опонуючими сторонами щодо святкування чергової річниці Української повстанської армії. Такі неординарні святкування дня народження приводять до таких неординарних ідей».

Погодьтеся – сама тема дискусії так само не зовсім

ординарна.

Юрій Луценко (з диктофона):

> *– Тут можна використовувати класику: коли Папа Римський проїхав по регіонах України, його спитали, як він ставиться до паризьких проституток. Він поцікавився: «А що, це в Парижі актуально?». На другий день газети вийшли з заголовками: «Папа Римський, зійшовши з літака, в першу чергу поцікавився, чи є в Парижі проститутки». Я прекрасно знаю, як це маніпулюється. Коли говорити про ту історію… Не те щоб я був категорично проти ініціативи Яреми. Просто трохи так неакуратно його покритикував. Він, у принципі, правильно каже. Боротися з проституцією немає ніякого сенсу, в усьому світі вона була, є і буде. Тільки в Радянському Союзі її не було. Хоч сексу не було, а проституція була. Тому, очевидно, її треба легалізувати. Але поки що не знайшлося ні політичної сили, ні конкретно фізично такої особи депутата, який би пішов на такий закон. Так само ми десь років зо три шукали, хто ж буде автором закону про похоронну справу. Ніхто не хотів.*[34] *Тут теж очевидно, що ніхто не хоче стати на все життя автором закону про публічні будинки. Просто інше питання, що в суспільстві до цього таке ставлення неоднозначне. Принаймні не міліції бути ініціатором. Бо скажуть, що ви з ними боріться, а не шукайте способу, як їх легалізувати. Хоча для держави в цілому варто легалізувати цю річ, поставити її в рамки, в кінці кінців – відірвати величезний шматок тіньового бізнесу.*

Одначе такі речі – не головне, що хвилювало головного міліціонера. Насправді Луценко, знаючи рівень підготовки міліції, був дуже занепокоєний відтоком професіоналів у кримінальні структури. Йдеться не про дезертирство: досягши віку, коли, згідно із законом, міліціонер може йти на пенсію, цей професіонал лишається ще в розквіті чоловічих сил та має сили й бажання працювати далі. Дехто переходить у державну службу охорони, комерційну структуру при МВС, яка частину грошей за охоронні послуги перераховує в бюджет, а частину лишає для того, аби утримувати себе. Державі це вигідно, одначе це так само вигідно і бізнесовим структурам, частина з яких не завжди займається чесним бізнесом. Однак ДСО – структура, яку все ж

таки можна контролювати. Гірше, коли професіонали переходять зі своїм досвідом роботи та зв'язками у МВС під дах до приватних недержавних комерційних структур.

Часи, коли всі бізнесові справи вирішувалися на «стрілках» бритоголовими «братками» за допомогою автоматних черг, пішли в минуле і не повернуться. Розбійництво на вулицях уже нікому не потрібне. Організована злочинність набула інших форм, через що Луценко розпорядився переглянути функції УБОЗу і поступово почати скорочувати управління боротьби з організованою злочинністю, переводячи його зі статусу окремого міліцейського підрозділу в загальний.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Мене зараз дуже сильно критикують за те, що я мінімізовував УБОЗ. Насправді на сьогодні він втратив таке особливе значення. Я його поставив у загальний стрій кримінальної міліції. До речі, це було правильно. Я вважав, що в нас є новий опонент – це структури, які, ховаючись за приватним статусом охоронних агенцій, виконують ті ж самі функції, що й колишні бриті молодчики. Тільки єдина проблема, що в ці структури стягуються після пенсії найдосвідченіші професіонали силових структур. Вони мають колосальні знання, зв'язки, інформацію, вони тільки розквітли для служби, а закон дозволяє їм піти на пенсію. І вони потрапляють ясно що не на пенсію, хто буде сидіти вдома в такому віці, після сорока років… Саме вони тепер являють найбільшу загрозу для нас. У поєднанні з фаховими юристами вчорашні міліціонери займаються рейдерством, тобто – захопленням підприємств, часто – під загрозою фізичного насильства. Діють без стрілянини, але результат той самий. Треба робити просту річ: Росія прийняла простий закон, згідно з яким суперечливі бізнесові питання розв'язує тільки Господарський суд, а не будь-який суд по всій країні. У нас же, коли були проблеми навколо Нікопольського феросплавного заводу, голова Фонду держмайна Валентина Семенюк отримала біля трьох десятків рішень судів, які суперечили один одному. А контролюють і забезпечують прийняття таких рішень наймані банди фактично легалізованих охоронних структур, де працюють учорашні міліціонери. Таких структур я в спадок отримав дві тисячі і скоротив лише

на третину. Ліквідуємо фірму «А» – на її місці з тими самим людьми вирінає фірма «Б» і так далі. Це найбільша на сьогодні проблема в країні. Коли в МВС зрозуміли, що моє припущення виявилося правильним, почали організовувати спеціальний департамент розвідки і аналітики, який мав би все це узагальнювати. Мені здається, що, слава Богу, зараз, після моєї відставки, цей відділ зберігається в структурі, його розвивають, розуміючи, що просто так працювати по старинці неможливо. Криміналітет швидко рухається в пошуках напівлегальних форм своєї активності. І треба давати йому адекватну відповідь.

Починань було багато. Але, як показав час, більшість планів усе ж таки не вдалося реалізувати до кінця. Причина, на мою думку, в тому, що, титанічними зусиллями вивівши міліцію за сферу впливу політичних сил, міністр залишився політичною фігурою, яка виявилася незручною як для противників, так і для деяких учорашніх соратників.

«Я сказав Януковичу: “Смотрящих не буде!”»

6 вересня 2005 року держсекретар Олександр Зінченко скликає прес-конференцію, де пояснює журналістам причину своєї добровільної відставки. За його словами, країною фактично керує не голова держави, а його кум, олігарх Петро Порошенко. Він і Олександр Третьяков використовують владу в своїх цілях. Зінченко прямо звинувачує їх у корупції. Прокуратура відреагувала швидко – перевірка показала, що Порошенко, Третьяков і Мартиненко, що примкнув до них, звинувачені в корупції безпідставно. Народ, попри це, вірить Зінченку.

Дуже швидко, з невеликим розривом у часі, подає у відставку віце-прем’єр із гуманітарних питань Микола Томенко. Ставлення до нього вкрай неоднозначне, особливо – після скандалу довкола лобіювання ним гурту «Ґринджоли» як офіційних представників України на конкурсі «Євробачення» і намірів заборонити рекламу алкоголю по телебаченню. Але йому так само вірять: Томенко і Зінченко сприймаються як реальні герої Майдану, причому Томенка називають і ді-джеєм революції, і одним із її польових командирів. Та головне – в них немає великого бізнесу. Бізнесменів українці не люблять, і Порошенко, хай він хоч буде кілька разів «помаранчевий», у народі не популярний.

Аби зберегти єдність «помаранчевої» команди хоча б до парламентських виборів, які ось-ось стартують, президент, за притаманною йому звичкою, пропонує голові уряду Юлії Тимошенко, яка є водночас і його головним союзником, і основним опонентом, компроміс. Із посад усуваються Порошенко, Третьяков і голова митної служби Скомаровський – саме його прем’єр вважає напряму причетним до організації контрабандних шляхів через кордон. Натомість Тимошенко погоджується на звільнення свого соратника Олександра Турчинова з посади голови СБУ і ще на декілька кадрових перестановок.

Потім Ющенко розширив умови «мирного договору»: на березневі парламентські вибори Тимошенко має йти одним блоком із «Нашою Україною», в списках якої БЮТ виділяється лише третина місць. При цьому список слід узгоджувати з Ющенком. Це треба проголосити на прес-конференції, заодно зробивши заяву про брехливість та авантюризм Томенка і Зінченка. Тимошенко на це не йде, в результаті глава держави звільняє її разом з усім урядом.

За твердженням екс-прем’єра, ніхто в уряді щодо відставки в

принципі не заперечував. І це була перша відставка Юрія Луценка з посади міністра внутрішніх справ. Хоча дуже скоро, після призначення головою уряду «нашоукраїнця» Юрія Єханурова, він знову повертається в міністерське крісло – на своїх місцях залишаються майже всі члени попередньої «помаранчевої» команди. Це трохи згодом дало Луценкові підстави наголошувати: «Я розумію, що на цій посаді я недовго. Але я піду не так скоро, як комусь хотілося б».

Починаючи з осені 2005 року журналісти відзначають: польовий командир усе менше стає схожим на самого себе. Здавалося, не так давно він був відомим забіякою та дотепником, тепер же навіть у жартах чується втома, а сам він став говорити дедалі виваженіше та обережніше. Прихильників дій головного міліціонера відверто дивує, чому безкомпромісний борець із корупцією нічого не робить для розслідування звинувачень у корупційності людей із найближчого оточення президента, яких ще називають «любими друзями».[35]

«Я не ідеалізую президента, – говорить він в інтерв'ю кореспондентові «Дзеркала тижня». – В мене і далі є запитання до нього. Але і в нього є так само ряд запитань до мене. Щойно цей рівень досягне критичної позначки і мені запропонують піти у відставку, я зроблю це. Вона не буде супроводжуватися винесенням портфелів із компроматом та історичними прес-конференціями». Говорячи це, він прямо натякає на резонансні «пресухи» Зінченка, Томенка і Тимошенко.

Між тим питання, на яке журналісти хотіли дістати відповідь, було для Юрія одним із найболючіших. Ішлося не лише про розкол «помаранчевих», який, ніде правди діти, все ж таки передбачався. Проблема лежала зовсім в іншій площині: в публічну політику знову повернувся переможений Віктор Янукович, і заполітизоване після чергового гучного скандалу суспільство відчувало – він і всі, хто за ним стоїть та з чиїх слів говорить, буде вимагати реваншу. Першим кроком до якого вважався меморандум про співпрацю, підписаний між учорашніми лютими ворогами – лідером Партії регіонів і Президентом України. 2004 року Луценко вважав навіть саму ідею такої домовленості неможливою.

Очевидно, він мав із цього приводу свою думку. Та за вікном наставали часи, коли будь-яке необережно сказане слово, на переконання вчорашнього забіяки Луценка, могло ще більше зашкодити ситуації. «Мені не подобається, що Янукович знову з'явився на телеекранах. Але я змушений поважати думку мільйонів виборців, які дійсно чомусь вважають його своїм лідером. Тим більше на це мусить зважати президент. І змушений

домовлятися з ним, якщо того вимагає ситуація. Після підписання меморандуму ні президент, ні прем'єр не вимагали від міністра МВС закрити якісь справи чи знизити темпи розслідувань злочинів, скоєних представниками режиму Кучми. Спроб реставрувати «кучмізм» немає».

Так само очевидно, що розкол «помаранчевих» Луценко сприймає болісно. Проте і це має в його вустах своє пояснення. А говорить він очевидні речі: після перемоги багато хто не хотів, як водиться у таких випадках, чекати і працювати. Вчорашні опозиціонери швиденько кинулися до годівниці, штовхаючи один одного ліктями. Забувши про те, що це вони зробили Ющенка президентом і тепер мусять працювати насамперед на того, кого проголосили своїм лідером. Натомість вони працюють на себе, відстоюючи власні бізнес-інтереси. «Я не беру участі в модних нині розборках між вчорашніми соратниками, – наголошує Юрій. – Надто добре я знаю всі їхні чесноти і недоліки. Проте країна переживає важкі дні, і я не вважаю за потрібне в цей час з'ясовувати, хто і в чому більше винен».

Називаючи Ющенка ідеалістом, який свято вірив у те, що всі «помаранчеві» – не лише одна команда, а й однодумці, які пройдуть випробування революцією і почнуть чесно та віддано служити народові, Луценко тим самим мимоволі демонструє власний політичний ідеалізм. Хоча він не заперечує, що вважає себе романтиком, якого робота в міліції навчила, що добро мусить мати сильні кулаки. Улюбленцем президента він себе так само не вважає: надто часто голова держави критикує очолюване ним відомство за недостатньо ефективну роботу. Одначе сам Луценко визнає своє дещо суб'єктивне ставлення до Ющенка. І готовий пробачити йому деякі кроки з огляду на те, що загалом він справді є і залишається єдиною надією для оновлення України і становлення її на шлях демократичного розвитку.

«Під час першої річниці Майдану, – говорить Луценко, – я хотів би почути від різних «помаранчевих» команд таке: «Шановні друзі! Революція дала нам можливість багато чого поміняти. Цією можливістю ми скористалися вкрай слабо. Та нам є чим пишатися. Ті, хто плаче про зраду ідеалів Майдану, хай на секунду уявить, що перед нами стоїть уряд Януковича в усій його красі, а на Банковій сидить Кучма. Нам не вдалося зробити те, що ми обіцяли. Ми не виконали обіцяного навіть наполовину. Ідеали демократії ще треба стверджувати і захищати».

Навряд чи в жовтні 2005 року, коли Луценко моделював таку ситуацію, він міг уявити собі, що слова його виправдаються настільки буквально. Вже через рік державою керував уряд Януковича, і як член цього уряду Юрій Віталійович допрацьовував

останні тижні.

Партія регіонів перемогла на парламентських виборах 2006 року лише формально. Сумарну більшість голосів отримали все ж такі дві «помаранчеві» команди – «Наша Україна» і Блок Юлії Тимошенко. Вони бурхливо святкували перемогу, хоча ображені «регіонали» всюди кричали, що лідери перегонів – вони. Не виникало сумнівів у тому, що до парламентської коаліції разом із «помаранчевими» увійдуть соціалісти, які теж вважалися частиною населення «нашими».

Проте формування парламентської більшості затягнулося через недомовленість стосовно кандидатури прем'єра. Було очевидним, що Юлія Тимошенко хоче повернутися на цю посаду. Не менш очевидним було і те, що Віктор Ющенко та «нашоукраїнці» не хотіли її там бачити. Обидва фаворити демократично налаштованих виборців забули про амбіції Мороза – він претендував на посаду спікера Верховної Ради. Компромісу досягнути не вдавалося, цим повною мірою скористалися «регіонали», і зрештою лідер соціалістів Олександр Мороз, виторгувавши собі під час переговорів гарантоване крісло спікера, пішов на злуку з Партією регіонів.

Цей крок однозначно розцінили як зрадницький. Почалися неофіційні розмови про сотні мільйонів, отриманих соціалістами за співпрацю. Хоч би як там було, «біло-блакитні», «рожеві» і «червоні» *(комуністи. – Авт.)* таки утворили парламентську коаліцію і тепер мали повне право висувати свої вимоги.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Я призупинив членство в Соцпартії і відтоді лише один раз брав участь у партійному зібранні – тому, де йшлося про ціну спікерства Мороза. Я взяв слово, виступив і сказав: «Соцпартія завжди була потрібна суспільству як антиолігархічна сила. Через те в парламенті вона завжди була в найважчих ситуаціях. Я прекрасно розумію, що крило Вінського тягнуло партію «під ноги» БЮТ, а крило Рудьковського, в свою чергу, тягнуло її під Партію регіонів. Мороз – професіонал, багато зробив для демократії і має повне право бути спікером. Але якщо ціна цього – повернення до влади Партії регіонів, це неприйнятно для суспільства. Якщо так відбудеться, Олександре Олександровичу, то всі ваші добрі діла будуть забуті. З усіх апостолів ім'я лише

одного пам'ятають найбільше». Всі прекрасно розуміли, про кого йдеться. Та партія тоді прийняла рішення підтримати кандидатуру Мороза на спікера і поставила на цьому крапку. Подальша зрада була поза публічним обговоренням. Коли вона стала очевидною, я, не вагаючись, заявив про свій вихід із Соцпартії, порвавши з нею остаточно. Фраза звучала так: «Я вступав у партію демократичного соціалізму, але аж ніяк не олігархічного сицилізму». Не відмовляюся від жодної дії та жодного слова за п'ятнадцять років роботи в СПУ, проте аж ніяк не можу продовжити діяльність в ній. Так само зробили сотні активістів вищої і середньої ланки СПУ. Вони приходили на наші мітинги з червоними прапорами, на яких було написано: «Юра, ми з тобою!», спеціально маючи при собі квитки Соцпартії, аби не подумали, що це якісь ряджені. Посланці Мороза потім чи не найактивніше стукали до прокурора Медведика, аби той заборонив мої поїздки по регіонах.

3 серпня 2006 року Президент України Віктор Ющенко назвав Віктора Януковича прем'єр-міністром України.

Юрій Луценко, чия посада лишалася для уряду реваншистів найбільш привабливою, не раз і не два заявляв про свій намір працювати на своєму місці тільки з «помаранчевою» командою. Після призначення Януковича головою уряду він залишився в ньому.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Так, я тоді втратив у рейтингах, це безумовно. Але я про рейтинги не думав. Все ж таки працювати треба було, якісь рішення приймати треба. Я дійсно категорично не хотів працювати з урядом Януковича. А далі відбувалися такі речі. Президент, який кивав, коли я говорив про своє негайне звільнення, і ніколи не суперечив у цих заявах, раптом почав відігрувати назад і казати: «У мене нема кандидата на цю посаду, і я би хотів, щоб ти лишився». Я пояснював, що мені це неприйнятно, і я публічно це оголосив. «Тим не менше, – говорить президент, я буду відстоювати твою кандидатуру». Для мене цей уряд не змінив ні на йоту роботу МВС. Хтось не вірить, але на той момент свідки по Щербаню давали показання, і сам він був «Беркутом» зустрінутий в

аеропорту. Були затримані всі сто двадцять молодчиків, які пішли на штурм найбільшого в Україні Дніпропетровського ринку з використанням заточок і гумових пістолетів. Вся ця зброя використовувалася проти міліції. Ринок ми не віддали. Незважаючи ні на що, в Криму за підозрою в причетності до банди, на рахунку якої – десятки трупів, був затриманий депутат від «регіоналів», який мав там статус «смотрящего».[36] *Правда, всі ці речі були поховані Прокуратурою. Бо на той момент донецький прищелець прийшов і в Генпрокуратуру, де «сів» на слідство і поховав будь-які наші починання. Я робив усе, що міг, хоча мені регулярно натякали, щоб я написав заяву. Коли зрозуміли, що мене не можна ні приручити, ні змінити, в боротьбі з міністром стали нищити міліцію.*

Сьогодні Юрій згадує, що друга половина 2006 року для нього пройшла під знаком зняття з посади. З одного боку, він розумів бажання президента не віддавати реваншистам МВС, Міністерство оборони та Міністерство закордонних справ. З іншого – відчував, що кожен день роботи з тими, до кого він ставився з неприхованою відразою, стає дедалі менш результативним для нього як керівника МВС. Живучи в очікуванні зняття, він уже не міг і не мав права приймати якісь кардинальні рішення, розуміючи: дуже скоро вони будуть скасовані провладним наступником. Зрештою польовий командир усвідомлював, наскільки він втрачає довіру тих, хто вірив йому і йшов за ним у 2000–2004 роках.

Нарешті крига скресла.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Я виніс всі речі з кабінету, поставив прощальні рюмки, запросив міністрів, із якими дружив. Ми вже встигли по рюмці випити, коли мені подзвонили: Янукович хоче зі мною зустрітись. Я кажу, що я з ним не хочу зустрічатися. Тим не менше мене попросили терміново під їхати. Звертався особисто один із керівників Партії регіонів, у нього екстрена ситуація. Я думаю: в нього, можливо, дійсно щось сталося. Зустрілися. Він каже: «З вами хоче зустрітися Віктор Федорович». Я кажу, що я з ним ні хера не хочу зустрічатися. І тут він заходить з іншої кімнати, посміхається. А ми з ним не бачилися два

роки, з часів революції. «Вікторе Федоровичу, – кажу, – здрасьтє. А я ось кажу, що з вами працювати не хочу і не буду». Він: «Ты не горячись, вот президент говорит, что видит на этом месте только тебя. Я, в принципе, не против, только возьмешь первым замом такого-то». – «Вікторе Федоровичу, в мене смотрящих ніколи не було і не буде». – «А как мы будем работать?» – «Ми якщо і будемо працювати, то ви будете працювати тільки зі мною, а не зі смотрящим. Я зараз піду до президента і напишу йому заяву про відвід, бо я так працювати не хочу». Він каже, що це моя справа. В принципі, на цьому розмова завершилася. Президент мене не прийняв. Я чотири з половиною години просидів у нього в приймальні. Я знав, що він прийшов і перебуває в кабінеті. Я в принципі не скаржуся на здоров'я, але в результаті такого сидіння мій тиск дуже сильно піднявся. Я був госпіталізований і опинився в лікарні, під крапельницею. Звичайно, я міг написати і після цього заяву про відставку, і вона була б задовільнена. Але тут саме з'явилися працівники МВС і сказали: «Такий хід дуже красивий для політика і неправильний для керівника міністерства. Є незавершені справи». Я довго думав і вирішив: я залишуся сам із собою в цьому уряді. Зробив прес-конференцію, приніс вибачення за те, що я змінюю своє рішення, і сказав, що все-таки мої дії будуть такими ж, як в уряді Тимошенко і Єханурова. Між іншим, коли Янукович гучно святкував сто днів уряду, мене на місці спитали, які підсумки моїх ста днів у цьому уряді. Тоді я сказав: мої сто днів минули в незабутньому 2005 році, і з тих пір я пріоритети не міняв.

Цікаво, що залишити Луценка міністром внутрішніх справ рекомендував не хто інший, як тепер уже народний депутат Рінат Ахметов. Незважаючи на те, що рік тому Луценко викликав його з-за кордону попити чайку, обіцяючи в разі відмови важкі сорок років. «Я не адвокат Луценка, але виступав як адвокат, – пояснює бізнесмен. – Я забув про обшук у «Люксі», проведений із бронетранспортером. Я забув про те, що моїх співробітників клали обличчям на землю. Я забув, що в брудному взутті бігали по моєму ліжку. Я сказав: «Ми мусимо бути шляхетні, ми мусимо дивитися вперед, ми мусимо бути вище цього. Уразі, якщо Луценко як професіонал не буде справлятись, я перший проголосую проти нього».

Проте 2 листопада, коли в парламенті голосували відсторонення Луценка від посади, його голос значиться серед

тих, хто проголосував «за». Правда, особисто Ахметов не відвідував парламенту з серпня 2006 року, а сам він зізнався, що віддав свою картку для голосування колезі-однопартійцю, депутату Борису Колесникову. Зміна пояснюється дуже просто: Луценка не приручили. Гучна справа депутата кримського парламенту від блоку «За Януковича» О. Мельника стала останньою краплею.

Луценко направив на півострів спеціальну групу для доведення старих справ проти членів найкрупніших ОПГ регіону – «Башмаків» та «Сейлему». За підтримки прокурора Криму на півострові активно почали затримувати бойовиків. У горах Криму відкопували десятки трупів, в катакомбах знаходили зброю. Декілька депутатів місцевого парламенту емігрували до Росії та Ізраїлю. Один з них – Олександр Мельник – повірив у нову, «свою», владу, повернувся і був затриманий. Його привезли в Київ під стіни суду, щоб отримати рішення про увязнення в зв'язку з підозрою в десятках епізодів злочинної діяльності групи, на рахунку якої Луценко назвав вбивство головного редактора севастопольської газети, двох міліціонерів та десятків бізнесменів. Новопризначений заступник Генпрокурора з донецькою пропискою Кузьмін вчинив просто: протягом трьох діб не подав подання до суду, і затриманого мусили відпустити. Він відразу виїхав знову до Москви.

Тепер відомо, що для усунення Луценка було передбачено два плани. Перший: профільний комітет рекомендує парламенту викликати міністра для звіту, а потім задовольнити його заяву про відставку. Факт, що Луценко цю заяву вже відкликав, вони проігнорували. Одначе задіяти цей сценарій не вдалося. Другий: відсторонення Луценка з посади разом зі створенням комісії за фактом публікації про міліцейське свавілля у газеті «2000», відомій своїми антипомаранчевими поглядами. В результаті застосували запроваджений другий варіант – і якщо звільнити Луценка не вдасться, то підвісити на гачок – реально.

Комісію по Луценку очолив Володимир Сівкович із Партії регіонів. Цікаво, що сам він мав шанси стати фігурантом у справі, яку порушувало МВС, – про те, як виводилися гроші «Укрзалізниці» на проведення міфічної аерофотозйомки. Загалом, голосування стосовно Луценка відбило процеси, які відбуваються за політичними лаштунками. Генпрокуратура не підтвердила жодного з десятків звинувачень проти міністра. Напередодні Янукович заявив у парламенті, що не має претензій до Луценка. Але навряд чи голоси Партії регіонів віддавалися за відсторонення Луценка без погодження з Януковичем. Не менш цікаво, що за відсторонення Луценка проголосував і Сергій Клюєв,

брат якого підтримує теплі стосунки з міністром внутрішніх справ.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Пізніше вже я зустрічався з Клюєвим, із яким маю контакти. Він розказував, що йому була доручена воля його політичних босів забезпечити результативне голосування. І він провів необхідні консультації, в тому числі – з опозиціонерами, аби так відбулось. Правда, він знає, що якби я був у парламенті, то при нагоді натиснув би кнопку за його відставку. В нас такі нормальні політичні позиції, хоча нам цікаво вдвох, бо ми однолітки, ми пройшли велику українську політику, починали абсолютно з різних стартових площадок і переконань, тому мусимо розуміти ту, іншу Україну.

Дружно голосували «за» комуністи. І це навіть не потребує додаткових спеціальних пояснень. Але солідарно не підтримали звільнення Луценка соціалісти. Хоча міністр порвав із СПУ, там залишається багато людей, із якими він зберіг людські стосунки. Ймовірно, соціалісти все ж таки мали надію повернути до своїх лав таку яскраву особистість, як Луценко. Тим більше що, за чутками, «благословив» утримуватися їх від голосування «за» особисто Мороз. Одначе час показав: розрахунки не виправдалися, навпаки – фракція соціалістів «схуднула» на частину не згодних з діями Мороза депутатів.

Так само не голосувала за відсторонення Луценка «Наша Україна», яка розраховує на його вступ до однойменної партії. А ось 23 голоси «за» від фракції БЮТ вирішили ситуацію, серед них – Шаго, Кожем'якін, Лук'янчук, Сивульський, Портнов, Багряєв. Хоча «тимошенківці» домовилися не голосувати. Принаймні, на цьому наполягав у своїх коментарях пресі Олександр Турчинов.

Сам же Луценко причини солідарної нелюбові до нього донецьких і окремих «тимошенківців» пояснив резонансними кримінальними справами. Ці люди були в згаданих вище списках підозрілих осіб, оприлюднених із волі керівника МВС напередодні парламентських виборів. «Я попереджав керівників цих фракцій про осіб, які мають проблеми із законом, – заявив він. – Мені здається, що всі пам'ятають про людину, яка підозрюється в дуже серйозних злочинах із декількома убивствами в Криму і яка має приналежність до Партії регіонів у Криму. Так само я попереджав керівника фракції БЮТ, що один із її членів має іноземне

громадянство та підозрюється в причетності до вбивства офіцера міліції».[37]

В результаті за відставку міністра внутрішніх справ зелені кнопки натиснули 223 депутати. Голосів для звільнення Луценка їм не вистачило, хоча він балансував на межі. Одначе соціалісти вимагали – крісло міністра внутрішніх справ має залишитися їхньою квотою. Хоча Луценко відмежувався від них, це нічого не означає: з міністерського крісла пішов колишній соціаліст, нехай на його місце прийде діючий.

Але донецькі, скоріше за все, не хотіли ризикувати і перевіряти, чи не стане новий міліціонер-соціаліст проводити політику, аналогічну тій, що її проводив Луценко. Тому «регіонали» винесли офіційне рішення – їхнім кандидатом у міністри внутрішніх справ є Микола Джига.[38] Який, до речі, постійно наголошував про своє небажання йти на цю посаду.

Кандидатом номер один на цю посаду був тодішній лідер фракції СПУ Василь Цушко. Інший претендент на посаду голови МВС з числа соціалістів – Ярослав Мендусь. Побачивши, як донецькі та соціалісти воюють за міністерство внутрішніх справ, підключилися і комуністи. Вони запропонували відразу декілька кандидатур з числа представників колишнього керівництва міліцією.

Однак найбільш реальними виявилися прогнози про те, що Юрій Луценко залишиться на посаді до середини грудня. До того ж висувалася версія, що за «свою людину» все ж таки заступиться президент. Для цього треба сказати Януковичу щось на кшталт: «Я не підпишу бюджет, якщо ви, Вікторе Федоровичу, і далі будете чіпати моїх міністрів!»

Сам же Луценко після цього сказав, що й надалі працюватиме як повноцінний міністр, пояснивши, що не буде підкорятися рішенню Верховної Ради. Оскільки законодавство не передбачає процедури відсторонення міністра з посади – його можна тільки звільнити. Насправді Луценко правий лише наполовину – депутати не самі відсторонили міністра, а рекомендували це зробити уряду.

Та попри все розв'язка дуже швидко наближалася.

Хто і як чекав зняття міністра Луценка – окрема тема. Її гарно ілюструє одна кримська справа. З 2005 року Юрій Луценко одним із пріоритетів підрозділу по боротьбі з економічними злочинами зробив боротьбу з випуском нелегальної горілки. Було порушено десятки кримінальних справ на загальну суму збитків близько 200 мільйонів гривень. На цій хвилі змінили керівництво багатьох вітчизняних спиртзаводів. У результаті легальний випуск спирту щорічно зростав на 20 %, а держбюджет додатково отримав понад

800 мільйонів гривень, які раніше крутилися в «тіні». З приходом реваншистів ділки з нетерпінням чекали кінця репресій. В Інтернеті виринув запис розмов керівників однієї такої кримської фірми, яка три роки поспіль безкарно випускала 15 мільйонів пляшок горілки без сплати податків. Наведу кілька фрагментів, знайдених особисто Луценком:

19.09.06. – Надо ждать до 25-го. Все. Если Хоменко (начальник кримської міліції часів Луценка. – *Авт.) не уходит, надо искать выход.*

– Я тогда предлагаю не искать другую крышу, а перебираться в другую область.

– Нам сказали «сидеть», договориться невозможно.

– Надо позвонить в Киев, узнать, подтверждается ли инфа о снятии Луценка.

09.10.06. – Будет все нормально, вот буквально 2–3 дня, все восстанавливается, этого придурка Луценка убрали.

– Луценка убрали?!

– Да, эта рожа сейчас пакует чемоданы, сегодня или завтра его уберут. Как только это у…е уходит с кресла – все, на следующий день наше уголовное дело исчезает полностью, все восемь томов.

– Позвоню ребятам, что нет Луценка, труба Хоменко.

20.10.06. – Б…ь, Луценко все еще остается!

– Надо заткнуться и пока сидеть.

23.10.06. – У нас ведь все в порядке, и с налоговой тоже, а с МВД жопа. У меня есть новый знакомый. Мы с ним будем работать по той же схеме, что была. К нему поедем, потом я скажу «огонь» – и пойдут караваны машин по всей стране!

Юрій переконаний (і автор цих рядків згоден з ним), що таких розмов в ті дні були тисячі. Горілки за зняття випили багато хто, дізнавшись про невдачу – теж немало, але вже з горя.

Вже з початком грудня так звана Антикризова коаліція знову взялася ініціювати відставку Луценка, а заразом – Бориса Тарасюка з посади керівника МЗС та Анатолія Гриценка з посади міністра оборони. Атаку на останніх «помаранчевих» міністрів тут же прокоментувала Юлія Тимошенко. За її словами, це допоможе Президентові України Вікторові Ющенку зрозуміти недоцільність

підписання Універсалу національної єдності з Партією регіонів. Президент, за її словами, має зрозуміти, які саме цілі переслідували «антикризовики», здійснюючи спроби звільнити з посад цих осіб. «Всі ці події остаточно відкриють очі президенту і його команді на те, що підписання Універсалу національної єдності з Партією регіонів було помилкою. Останні події, які відбуваються навколо «помаранчевих» міністрів, свідчать про узурпацію влади Кабінетом міністрів України. Політична криза в країні сьогодні вийшла на такий рівень, що спеціальними діями з нею вже не впоратися».

Луценка таки зняли. За підтримки недостаючих голосів від соціалістів й під довгі овації «регіоналів». На десятках депутатських облич, які ще рік тому давали показання і навіть явки з повинною в МВС, світилася неприхована радість: нарешті!

Юрій залишився собою і в прощальній промові. Він недовго хвалився фактами успішних змін у міліції. «Очевидно, що мене знімають не за показники діяльності. Вам не подобається напрямок діяльності», – сказав він. «Снаряди лягають все ближче? – спитав він поіменно у відомих фігурантів гучних справ. – Я знаю, що ви не дасте мені працювати. Але на прощання я вам скажу – не розраховуйте, що знятий Луценко буде конкурентом опозиційних лідерів. Моя рука простягнута вам, Романе Петровичу *(лідер НУ на той час – Безсмертний. – Авт.),* і вам, Юліє Володимирівно *(Тимошенко. – Авт.)*. Разом ми завжди перемагали».

Саме тоді, на початку грудня 2006 року, опозиція вперше заговорила про необхідність проведення дострокових парламентських виборів. До президентського указу про розпуск парламенту лишалося п’ять місяців.

«Класика: реванш – так до кінця!»

Вперше фраза «Юра – юродивий від політики!» прозвучала тоді, коли Луценко чи не найпершим розпочав передвиборчу кампанію, не чекаючи, поки вона стартує офіційно. Поки Секретаріат президента і Кабінет міністрів, а по суті – Ющенко та Янукович, вели затяжну позиційну війну, Луценко з однодумцями вже збирав майдани. Майдани, правда, були не тими, і говорилися на них зовсім інші слова, проте ставало ясно – на зміну політикам старої і середньої формації скоро прийдуть молоді, 30 – 40-річні, так звані «младореформатори».

«Юродивим» Луценка злі язики охрестили через те, що, не дочекавшись ніяких офіційних рішень уряду про те, будуть вибори чи ні, він заговорив про це як про доконаний факт. До речі, приблизно в ці дні відбулася спроба сакралізації, якщо не канонізації Юрія Віталійовича.

Провідний науковий працівник Інституту соціології НАН України Віктор Бурлачук сказав кореспондентові «Газети по-українськи», що постійні кризи в Україні є наслідком відсутності у владі сакральних особистостей. Адже «сакральність» означає священне, божественне. Тобто таке, що має авторитет, великий вплив на людей. У кожного з нас є речі, ставлення до яких особливе, значення яких ми підносимо. Наприклад, якась дорога серцю картина абощо.

Влада, говорить далі професор, також може бути сакральною. У сучасній історії є багато тому прикладів. Приміром, коли Володимир Ленін говорив, що більшовики прийшли до влади всерйоз і надовго, він сакралізував владу – робив її авторитетною, вічною. Те саме робив Президент Росії Володимир Путін, коли підписував закон про кримінальну відповідальність за критику найвищих посадовців держави. Путін підняв владу на сакральний рівень.

Велику роль у формуванні сакральності влади відіграє й інститут президентства. Має бути людина, що уособлює всю державу, здатна розв'язувати правові та політичні конфлікти. У Росії інститут президентства дуже сильний, його можна вважати сакральним. В Україні – ні. Українська незалежна держава виникла просто й спокійно. Не було якоїсь надзвичайної боротьби, кровопролиття. А коли в держави є насичена історія її появи, то існують власні герої, які й утворюють основи сакральності влади. Ну, є тепер свято – День незалежності. Проте, погодьтеся, воно не викликає в більшості українців сильних емоцій.

Росія, навпаки, мала історичні причини для формування такої сакральності. Там був і царизм, і зосередження впливу радянської влади. Сьогодні все це знайшло відгук у правлінні Путіна. Його сакральність не порівняти з сакральністю Ющенка. Крім того, в Росії по-іншому святкують День Перемоги. Для росіян це справжній привід для національного єднання. В Україні – зайвий привід поговорити про розкол суспільства. Хоча нестача сакральності – проблема багатьох молодих держав із демократичною формою правління. Тобто країна позбавлена сильних авторитетів, на які могла б спиратися, які могли б виводити її з політичних криз. Тому в Україні політики домовляються нескінченно.

Постійні політичні кризи виникають унаслідок відсутності сакральних, себто авторитетних, людей у владі. Ми приречені на постійний пошук компромісів. І кризи триватимуть далі. Важливо ще, як влада виходитиме з політичної кризи. Можна підписати договір і відразу його порушити. Або перейти з однієї фракції в іншу. Від цього аура сакральності українських політиків зникає. Бо народові властиво сприймати політичних лідерів як таких, які вищі та кращі за простих людей. А тут люди бачать, що політики не тільки не кращі за них, навіть гірші. Що ми останнім часом повернулися до справжнього хаосу, коли правові норми перестали регулювати соціальні відносини. Коли президент видав указ про розпуск парламенту, а парламент цьому указу не підкорився, зруйнувалися всі правові основи держави.

В України була єдина можливість позбутися кризи сакральності влади – після «помаранчевої» революції. Тоді українці перебували в ейфорійному, сакральному стані. До того ж біля державного керма з'явилися харизматичні фігури – Віктор Ющенко та Юлія Тимошенко. Харизма ж напряму пов'язана з сакральністю та вірою в надзвичайні якості вождя. Але віра має постійно підкріплюватися. Ці лідери почали компрометувати себе подальшими діями. Не змогли закріпити свій авторитет. Їхня харизма почала щезати. Народ сподівався на диво, проте дива не сталося.

Наша держава створила новий тип діяльності – так званого політичного робітника, який за гроші підтримує того чи іншого лідера. Таких людей із прапорами можна ще назвати «клакерами». Так називалися групи, створені в Італії у XVIII–XIX століттях, у період розквіту оперного мистецтва. Ці клакери приходили на прем'єру того чи іншого оперного співака та могли або підтримати його, або засвистати. За це вони отримували гроші. В Україні зараз теж настав період клакерства.

Нарешті, риторично запитує професор, хто сьогодні в Україні

може претендувати на роль сакрального лідера? На цей статус міг би претендувати Юрій Луценко. Народ уже почав асоціювати з ним певні сакральні надії. Але є одна небезпека, причому – суттєва: святі дуже швидко перетворюються на юродивих.

Я не говорив під час своїх зустрічей із Юрієм саме про цей аспект – сакралізації його, канонізації, юродизації тощо. Насправді ореол мученика, якого дуже легко приписати до розряду святих, на нього навісила «донецька» держава – і має тепер яскравого претендента на сакрального лідера нації.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Відмазуються абсолютно всі високопоставлені підозрювані, які сьогодні стають ледве чи не героями: Щербань, Боделан розказує, що приїде, і Білоконь приїде, і навіть ті, хто встиг сісти, як, наприклад, у Сумській області щербанівська команда, вже починають пробувати звідти виповзти. Мало того, вони зараз подають у прокуратуру заяви про притягнення до кримінальної відповідальності тих, хто їх саджав. Класика, якщо реванш – то до кінця. Звичайно, вони мають довести на перспективу, що будь-які зазіхання на їхню владу завершаться не просто безрезультатно, а й негативно для ініціаторів. Для тих, хто посмів замахнутися на систему. Тут якраз з їхньої точки зору зрозуміла і логіка, і поведінка, питання – чому це спокійно терпить суспільство, це дещо інше питання. Почалися провокації. Якби йшлося тільки про обшук і допитування «про пістолети», ще можна було б так говорити. Але це насправді вже не перший дзвіночок. Ще раніше викликали мого водія і пресували в прокуратурі. Викликали, наприклад, водія мого кума, який узагалі ніякого відношення не має ні до міліції, ні до інших силових структур, і заявляють: якщо ти не скажеш, що придбав свій «Мерседес» для Луценка, то звідси не вийдеш. Коли він усе ж через кілька годин допиту звідти виходить, його доганяє «Беркут», кладе обличчям на асфальт і завертає назад… Сьогодні відбуваються обшуки в місцях проживання керівників «Антикримінального вибору» й «Народної самооборони», бо саме вони мали б проводити певні акції на захист Луценка. Як ви розумієте, я не маю жодної можливості підкинути в підвал загального користування під офісом київської «Самооборони» 16 кг

тротилу і зброю, включно з автоматами «Узі» – це ж надзвичайно серйозна річ! Тепер усе списують на те, що в тому будинку живе «луценківський» активіст. Але чомусь ніхто не згадує, що там іще й заступник начальника Печерського райвідділу міліції живе! Давайте і про нього тоді писати. У мене взагалі складається враження, що та вибухівка – це як перехідний червоний вимпел іще з часів «Пори». Тільки тоді було 5 кг, а тепер Цушко, очевидно, додав трохи макухи. Йдеться не про пістолетну справу Луценка, а про «дубовий» наступ реваншистів. Для яких життя зупинилося у грудні 2004 року і знову розпочалося буквально кілька місяців тому.[39] *Знову всадивши свої сідниці в покинуті було крісла, вони вважають, що нічого в країні за два роки не змінилось. І тому діють саме такими тупими методами, як раніше, тільки більш нахабно. Вибори далеко, із рейтингами вони сподіваються ще розібратися. Вони залякують суспільство. Але питання не в цьому. Я прекрасно усвідомлюю: якщо в очах Луценка промайне хоч якась частка страху і невпевненості, то для країни це буде важким випробуванням. Я не перебільшую своєї ролі, але сьогодні саме на мені загострено питання, чи повернуться до людей такі «дубові» репресії.*

Отже, справді не перебільшуючи своєї ролі в ситуації, що склалася в нашій державі навесні 2007 року, Луценко все ж таки розуміє певні сакральні симпатії до себе, особливо – серед простих людей.

Підтвердженням цього стала, як не дивно, надзвичайна ситуація в офісі «Народної самооборони». Йдеться про пожежу в цьому офісі, яка мала місце в Києві 8 травня 2007 року, – і преса могла роздмухати вогонь цієї пожежі до самого неба, спаливши в ньому Луценка. Вірніше, якби «самооборонці» підкидали дровець у багаття, біля якого охоче гріється преса, вони б не згоріли, але дещо підпалили свою сакральну репутацію.

Ситуація була ось яка. В офісі Давида Жванії сталася пожежа – зайнялася серверна кімната. За однією з версій рятувальників, увечері там спалахнули електродроти. Йдеться про будівлю, що належить компанії Давида Жванії в Києві на Контрактовій площі. Займання сталось у серверній офісу на 2-му поверсі чотириповерхової споруди. Загасити пожежу вдалося трохи більш як за годину.

Рятувати колишнього міністра із питань надзвичайних ситуацій[40] приїхав нинішній чільник МНС і політичний опонент

пана Жванії Нестор Шуфрич. За словами Нестора Івановича, пожежа мала досить високу, другу категорію. Для її загашення було задіяно 70 чоловік особового складу і 9 одиниць основної пожежної техніки. Сам потерпілий, тобто Жванія, говорить: «За версією, що діє на даний момент, загорілася серверна. Але чому зайнялася кімната, забезпечена повною технікою безпеки, нині невідомо. Над з'ясуванням причин працюють незалежні експерти.

Так, люди готові були говорити про свідомий підпал і ще одну провокацію злочинної влади проти борців за права і свободи українців. Але вже наступного дня надходить, можна сказати, сенсаційна заява, тільки сенсація має характер «навпаки»: пожежу в офісі Давида Жванії блок «Народна самооборона» не пов'язує з політичною діяльністю. Як повідомила прес-служба блоку, колеги Жванії не бачать у пригоді ніякої провокації. Тим часом прес-служба Головного управління МНС у Києві повідомила: причиною пожежі в офісі депутата та бізнесмена стали порушення під час монтажу та експлуатації електрообладнання. Займання виникло напередодні увечері у чотириповерховому офісі на Контрактовій площі. За дві з половиною години його вдалося загасити. Інциденту надана підвищена – друга категорія складності. Рятувальними роботами керував чільник МНС Нестор Шуфрич.

Ось так Шуфрич рятував Жванію, а Жванія – репутацію фінансованого ним руху.

У цей самий час Луценко оголосив про давно обіцяний весняний наступ на Київ.

«Я двічі запустив по телефону чутку, що хочу повернутися в міліцію через суд. На це зреагувала “прослушка”»

Коли в наших спілкуваннях із Юрієм ми дійшли до ідей «Народної самооборони» і підготовки Маршу справедливості, він говорив, як мені здавалося, на автоматі. Бо ці ж самі слова звучали потім у різних газетах, Інтернет-виданнях, на прес-конференціях для телебачення. З цього я дозволю собі зробити два однозначні висновки. Перший: те, чим Луценко займається, йому справді болить, і він цим переймається, хоча не в останню чергу тут ідеться про перспективи майбутнього працевлаштування в уряді. Більше того – він навіть спеціально зробив невеличку провокацію в своєму стилі.

Юрій Луценко (з диктофона):

> *– У мене було дві телефонні розмови, під час яких я дозволив собі запустити чутку: Луценко буде подавати в суд, аби його рішенням домогтися поновлення себе на посаді міністра МВС. Це було в Криму. І ось на це відразу зреагували «слухачі»! Це зайвий раз доводить їхню безтолковість. Жоден суд не поновить міністра на його посаді, з якої його звільнив Кабмін. Тим більше це не може зробити президент – тільки уряд або парламент. Вони слухають, але не думають.*

Хоча жарти жартами, але про амбіції Луценка повернутися в силовий блок поговорювали в ті часи.[41] Так само, до речі, як і на його амбіції стати мером Києва замість Черновецького, який набрид абсолютно всім киянам. Але я відволікся від теми.

Бо друге, в чому, на мою думку, послідовний Луценко: все, чим він займався в політиці останні сім років, – це рух опору. Він не чільник штурмових бригад і не кар’єрист, який хоче на чиїхось плечах в’їхати в парламентський кабінет. Він вирішив стати не радіоінженером, а політиком, і тепер опирається всьому, що йому в цій політиці не подобається. Іноді – успішно. Частіше – ні: суспільство готове до ситуативного, а не до свідомого опору, про що він часто говорить і навіть записує свої тези для себе.

«Наш рух, окрім підняття віри людей, окрім

пропагандистських цілей, має на меті ще й почути конкретні вимоги громадян у кожному регіоні, – говорить Луценко журналістам. – Інакше можна було просто запустити рекламні ролики по телевізору.[42] І ми в областях запитуємо, з чим саме люди готові йти на Київ. Приїжджаємо в Одесу – там нам підприємці серед головних вимог називають потребу ліквідувати податкову міліцію. У Франківську люди кажуть, що вимагатимуть принаймні відставки пана Табачника з посади голови комісії з ушанування річниці Голодомору, бо це ображає гідність українців. У Сумах нас переконують, що домагатимуться звільнення Цушка з МВС, бо він призначив одіозних заступників, які не мають ніякого морального права обіймати посади в міліції. Тобто ми хочемо почути від людей конкретику. Ми хочемо допомогти людям самовиразитися на цих маніфестаціях. А якби я просто робив акцію на чолі з собою – це було б несерйозно. Майдан неможливо сконструювати «згори». І ми даємо лише загальне бачення цього руху, скелет, а далі до нього вже чіпляються гіллячки конкретних людських вимог». Так, марш на чолі з Луценком не є Майданом. І це очевидно: другого Майдану вже не буде, хоч хто б його окупував – «помаранчеві», «біло-блакитні», «оранжеві», «зелені». Це були просто галасливі концерти. А жоден концерт – до речі, виступи «Самооборони» теж проходять під музику – не має на меті змінити владу. Його мета – продемонструвати погляди людей на найнятих ними політиків, дати оцінку цим політикам.

Юрій Луценко (з диктофона):

Наша опора – активні люди, яким є що втрачати. В першу чергу це середній клас, який був рушієм «помаранчевої» революції як повстання проти монополії на політичну й економічну владу в країні. Нова влада так і не припинила всевладдя старих пострадянських сировинних монстрів, прихватизованих під час Кучми, які продукують рабську оплату праці (а отже, й застій в економіці) й олігархію у політиці. Це величезний прошарок людей, які не чекають від держави подачок, а власноруч забезпечили себе і свої колективи роботою. Вони хочуть змін. Це – наш локомотив. Вагони – найняті працівники, які розуміють неможливість повноцінної оплати праці в умовах тотальної корупції держапарату.

Звичайно, на мітингах своя стилістика промов, і там я кажу простіше: Вікторе Андрійовичу, слухайте тих, хто вас зробив президентом, закінчуйте безплідні консультації

з Морозом і Януковичем, ці розмови зайців і вовків, як краще жити в лісі. Україна потребує змін. Ми прийдемо під стіни Верховної Ради і скажемо: протестуємо проти більшості, сформованої на основі зради та брехні. Ми скажемо: ви зрадили передвиборчі гасла, і у зв'язку з цим ми вимагаємо розпуску. Ми підемо до уряду і заявимо: Вікторе Федоровичу, прийшов час відповідати за «базар» – де покращення нашого життя вже сьогодні? Де робота, зарплата, пенсії? І далі – конкретні вимоги, можливо, персональні відставки. Політикам принесуть «чорну мітку». Люди скажуть: ми пам'ятаємо все – і вашу брехню, і вашу бездіяльність, і ваші зради. Після цього або ви виправляєтеся, або народ вимагатиме змін по-справжньому.

Марш протесту – не революція. У 2004-му революція була через те, що в людей украли право обрати президента. А натомість запропонували нібито демократично сформований парламент та уряд, хай навіть на основі брехні й підкупу. Однак юридичних підстав для його розпуску не існує. Отже, ми приходимо наразі демонструвати свою незгоду з аморальними вчинками соціалістів та Кінаха,[43] *з діями реваншистів у Кабміні, які не задовольняють прихильників ані «помаранчевих», ані «синіх».*

Я розумію, що кампанія з моєї дискредитації лише починається. І мабуть, кожна нормальна людина в Україні має пройти через таке, якщо вона стає публічним діячем. Я був названий і фашистом, і антисемітом, і агентом Ізраїлю, Кремля і Пентагону. Грязюка буває й лікувальною. Я готовий пройти цей шлях. Хай як це пафосно звучить, а я вважаю, що «краще тюрма, ніж безчестя». Хоча, Боже збав, я не кажу, що я «останній герой». Значно більші герої – ті, котрі не показуються перед телекамерами, а роблять ту саму справу, що і я. Їм і важче, і страшніше. Але це показник для мільйонів інших людей: чи вдасться зламати людину з Майдану. А я не те що «не здамся без бою» – я просто не зламаюся в бою.

«Міліція і Прокуратура нині нарешті стали єдиним механізмом»

Було б дивно, якби Юрій Луценко як колишній керівник міліцейського відомства не переймався, не цікавився і не висловлювався з приводу того, що відбувалося в українській міліції у червні цього року. Нагадаю: саме в цей час фактично було оголошено і про початок дострокових виборів, і про їхню дату. А між тим, українська міліція встигла опинитися в центрі відразу кількох гучних скандалів – це і використання людей у погонах з політичною метою під час кризи влади, запит зброї у Міністерстві оборони, а у Внутрішніх військ: вертольотів, снайперів і спецназу. Крім того, особиста участь міністра Цушка у штурмі «Беркутом» Генеральної прокуратури, після чого він дивним чином захворів, а згодом почали говорити про спробу отруєння і вивезли міністра-штрафника за кордон: подалі від гріха в усіх розуміннях цього слова. Нарешті – жорстоке і нічим не вмотивоване побиття бійцями «Беркута» футбольних фанатів під час матчу «Динамо» (Київ) – «Шахтар», після чого через більш як тижневий розгляд з'явився дивний висновок: це болільники били «беркутівців».

Юрій Луценко (з диктофона):

– У мене в Прокуратурі є такий опонент – Рінат Кузьмін, комісар «донецьких». Так ось він завжди багато брехав, але нещодавно вперше сказав правду. Правда полягає в тому, що з приходом у МВС добродія Цушка міліція і Прокуратура нарешті стали єдиним механізмом. Це була дуже щира правда, оскільки зараз цей «механізм» виконує два завдання. Перше – це відмивання мафії, взяти хоча б закриття всіх справ по Щербаню. Друге – політичне переслідування інакодумців, тобто міліція знову перетворилася на ланцюгового собаку влади, якому дають команди «фас» і «стоп». Я міг би назвати багато випадків, але наші люди не звикли скаржитися. До того ж, будучи міністром внутрішніх справ, я навчився отримувати інформацію, працювати з нею, діяти на випередження. Мене лякає тенденція, коли правоохоронні органи знову стають політично мотивовані.

Підсумком перших ста днів пана Цушка на посаді стала демонстрація вівчарок на Хрещатику і заклики до людей не ходити на мітинги, щоб у країні зберігався порядок. Та в будь-якій демократичній країні така позиція міністра внутрішніх справ була б підставою для негайної відставки! Адже міліція є, в першу чергу, правоохоронним органом, і тільки в другу – каральним. МВС має охороняти право людей, у тому числі на мітинги й демонстрації. Це тільки Вася з колгоспної водокачки може закликати: не ходіть на мітинги, щоб нам було простіше охороняти ваші права! Так само можна було б закликати: не купуйте мобілок, щоб було менше грабунків на вулицях. Або: не їздіть на автомобілях, щоб траплялося менше ДТП. Це логіка темного колгоспника, а не міністра внутрішніх справ. Він найнявся на роботу, і його не має обходити – більше мітингів відбувається чи менше. Міліціонер несе свою службу і при величезному мітингу, і при невеликому. Якщо там є провокатори – їх слід затримувати, не важливо, з якого боку.

«Я свідомо формував самодостатню команду, а не “гвардійців Луценка”»

В середині травня Україна зазвичай відзначала День Європи. Не так святкове, як пізнавальне дійство про рівень соціальних стандартів у країнах Європейського Союзу. Скоріше як орієнтир для тих, хто й досі обирає свій шлях.

Примітно, що прикрий факт про скасування цьогорічного Дня Європи в Україні дуже мало коментували представники нинішньої політичної «еліти». Та й ніколи їм, бо другий місяць тривають «результативні» переговори про вихід із політичної кризи. Обридли вони вже людям так, що, здається, ми й не здивуємося, як на виході процесу всі парламентські партії зіллються в одну. Може, навіть зрадіємо, що всім їм разом можна буде нарешті протиставити розумну альтернативу.

Традиційне святкування Дня Європи в Україні у травні 2007-го було перенесене. Члени Єврокомісії вирішили: так буде краще. Держава, в якій складна політична ситуація, навряд чи впорається з цим святкуванням достойно. Юрія Луценка це не влаштувало.

На прес-конференції «Народної самооборони» в Полтаві він заявляє про свій намір провести 19 травня альтернативний День Європи в географічному центрі Європи – місті Рахові на Закарпатті. З ходу народилося гасло цього свята: «Одягнемо Європу в вишиванку!» Для цього було замовлено спеціальне вишите полотно з емблемою Євросоюзу. Більше того – він запропонував у рамках цього заходу провести дискусію на тему: «Чим Україна може допомогти ЄС» і взагалі запропонував змінити орієнтири: не Україні йти до Європи, а будувати Європу в Україні. Бо маємо вже один досить показовий приклад – сотні тисяч заробітчан з України, котрі виїздять заробляти за кордон. Сказано – зроблено. 19 травня 2007 року «самооборонці» були в Рахові. Почалося свято гарним концертом. Продовжилося виступами політиків. Вступне слово виголосив Тарас Стецьків:

– Для українців уся країна – рідний дім. Але цей її куточок особливий. Всі століття Карпати давали дух і волю до боротьби. Ми й тепер об’єднуємося, щоб змусити політиків діяти так, як треба народові.

Давида Жванію люди спочатку зустріли насторожено. Але вже першими фразами гарною українською мовою він зірвав шквал аплодисментів:

– Зараз я не часто бачуся з Віктором Андрійовичем, але при кожній нагоді згадую сказані ним слова: «Давиде, як хочеш мати

перспективу – вивчи мову». Я її вивчив, бо тут живу й житиму і хочу, щоб Україна прийшла в Європу не лише заробітчанами. Я справді маю на що жити. Але батьки мене виховали так, що не можна викидати сміття за вікно власного будинку. За тим вікном – твоя вулиця, твоє місто, твій район, область, твоя держава. Тому наше завдання не лише здобути владу, а й зробити її українською. Вибирайте політиків не за зовнішньою красою чи за зачіскою – обирайте свій інтерес.

Лідер Християнсько-Демократичного Союзу Володимир Стретович акцентував увагу на такому:

– Ми й справді в Європі, але для досягнення прийнятих там стандартів життя нам ще добре треба попріти. І почати з самих себе, бо через те, що один одного боїмося, нами успішно нехтує все чиновництво.

Тележурналіст «5 каналу» Володимир Ар'єв пояснив, чому вирішив податися в політику:

– Після «помаранчевої» революції влада почала звертати увагу на критичні виступи журналістів. Тепер це минулося. На свободу слова політики взагалі не звертають уваги. Ласі до грошей політики є в усіх таборах. І насправді вони мало один від одного відрізняються. Я ж відчув, що лише свободою слова цю країну не зміниш. Її можна змінити лише наполегливими діями з владних щаблів.

Микола Катеринчук роз'яснював статистику:

– Середній заробіток у Європі – понад дві тисячі євро. У Росії – двісті сорок. Ми маємо всього сто двадцять. То чи є для нас питанням, куди йти і які життєві стандарти є кращими? Але саме цей уряд доклав зусиль, щоб згорнути наш рух до Європи. Він хвалиться якимись економічними успіхами в той час, коли ми вдома не можемо знайти роботу. Треба зробити так, щоб українська влада відповідала українським прагненням.

Останнім виступав Юрій Луценко, який насилу протискувався крізь вузький прохід у людському натовпі. Відчувалося, що його тут вже добре знають і розуміють те, про що він говорить:

– В українському домі все буде добре. Нам сьогодні не треба шукати наснаги в далекій історії, варто лише згадати переможний грудень 2004 року, коли народ довів, що він є справжньою владою в Україні. Політики забулися про це, от ми й маємо їм про це нагадати. А ще – усвідомити, що без оновлення партій, їхніх списків нічого в країні не зміниться навіть після дострокових виборів. Усі ми мусимо сказати нашим політикам: хоч у «рік свині» проженіть від корита тих, хто вже забув, як виглядає середньо-статистичне людське життя, як заходити в тролейбус чи з якого боку братися за сапу. Проженіть тих, хто вважає, що

двадцятка до пенсії – ото й усе, що нам треба. Оберіть нових і покарайте зрадників.

Потім – за гуцульською звичкою – запалили ватру, просили помочі в Бога й одне в одного. І навіть на Закарпатті сказали:

– Юрку, йдіть самі, не вмазуйтесь в ігри всіх без винятку політиків. Залишайтесь собою.

З інтерв'ю Юрія Луценка журналу «Фокус»:

– «Народна самооборона» – проект під лідера. Зможе вона існувати без вас?

– Уже може. Ще кілька місяців тому – ні. Від самого початку це був лідерський проект, але я свідомо формував самодостатню команду, а не «гвардійців Луценка». Хоча, звичайно, ми розуміємо, що сьогодні суспільство намагається дослухатися до слів персоналій, і для людей слово Луценка є важливим.

«Народний наступ» – так назвали самооборонці Луценка свої численні мітинги по всій Україні. Спочатку побували в обласних центрах, далі зробили нечуване в сезон політичного затишшя – поїхали по десятках райцентрів. Луценко, Катеринчук, Стецьків, Доній, Ар'єв – всі вони день у день зустрічалися з людьми, доводячи необхідність провести позачергові вибори, щоб покарати брехливих політиків.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Під час сотень цих зустрічей я зрозумів три позиції – люди розчаровані не в ідеалах «помаранчевої» революції, а в окремих її виконавцях. Так, була апатія, була зневіра; але коли люди бачать готовність визнати помилки, очиститися, оновитися – люди готові знову боротися. Хоча є нюанс – тепер люди вже не вірять в гарні слова, не вірять словам-фетишам. Вони стали шукати свій інтерес в підтримці дій лідерів. Друге – помалу спадає віра у вождів, з'являється віра в свої власні сили. Третє – проходить відмова від нав'язаних нашому суспільству розділяючих міфів. Приходить розуміння, що наша мафія страшніша НАТО і Кремля. Що без контролю виборців політики всіх кольорів брешуть і крадуть.

У результаті чотиримісячної кампанії НС стала новою

політичною силою, що разом з НУ, БЮТ та ПР могла б пройти в парламент.

«Домовлятися чи не домовлятися?»

А якщо домовляться, то хто, з ким, коли і про що?

Ось головна інтрига, яка тримається завжди перед початком будь-якої передвиборчої кампанії. А якщо врахувати, що йдеться про кампанію, яка вже вкотре може вирішити долю України чи повернути її в інший бік, то інтрига набувала мало не детективного характеру.

Вважалося, що «Народна самооборона» Юрія Луценка збирається йти на вибори сама, з відкритим забралом, і, висловлюючись популярною в молодіжному середовищі термінологією, «порвати» всіх. В інтерв'ю журналістам Луценко говорить: «Усі мені кажуть: ми хочемо за вас голосувати окремо. Я не виключаю ні об'єднання, ні самостійного походу. Зараз Верховна Рада розпускається більш ніж 150 заявами про складання мандатів. Якщо на наступних виборах Партія регіонів опиниться в опозиції, вона матиме свої 180 мандатів… Самостійно нам під силу набрати більш як 7 %, а це приблизно 40 депутатів. Якщо ми приєднаємося до «Нашої України» з її 12 %, то разом наберемо більше 100 депутатів. В цій сотні нам пропонують 20 місць. Але справа навіть не в цьому.

Більшість із нас – друзі більшої частини «нашоукраїнців». Важливо домовитися про принципи спільної політики. Як на мене, пріоритетами блоку на виборах мають стати не вчорашні гасла, які є неактуальними і лише ділять суспільство на різні табори. Головне, про що треба говорити, – це як подолати тотальну корупцію, а насамперед – депутатську недоторканність. Через цей кримінальний магніт у Верховну Раду сунуть для прикриття своїх брудних справ, а не для вирішення проблем людей».

Так само Луценко погоджується і на мегаблок демократичних сил, до якого може приєднатися Юлія Тимошенко. Про це він сказав ще в квітні 2007 року перед зустріччю президента Віктора Ющенка з лідерами парламентських і позапарламентських партій. «Якщо буде такий блок, я готовий в ньому бути 226-м», – каже він. Юлія Тимошенко невдовзі відмовилася, заявивши, що ефективніше для демократів йти двома колонами.

Приблизно такої ж заяви чекали і від Луценка. В кращих українських традиціях – де два українці, там три гетьмани. Тим більше коли йдеться про політику.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Варіант самостійного походу «Народної самооборони» на вибори не лякав керівництво блоку. Більше того, він був би простішим для наших активістів та виборців. Але чи варті всі ці зусилля пя`ти-семипроцентного результату і чергової невеликої фракції, яка не зможе проводити самостійну політику, а лише використовуватиме так звану «золоту акцію». Гіркий досвід показав, що це шлях до програшу демократичних сил.

У розмові з Ющенком я заявив, що не хочу проводити політику подрібнення і гри персональних амбіцій за мікробулаву. Я запропонував здивувати наших опонентів і порадувати наших прихильників – створити єдиний блок і на його основі – єдину партію. Тобто розпустити дрібні партії демократичного спрямування і створити єдину потужну силу.

Причому силу модерну, сучасну, яка не зупиниться на відстоюванні українських національних цінностей, а будує на їхньому фундаменті безпечний і заможний український дім. Питання ЄС, НАТО, релігії та мови – важливі. Але для того, аби ці питання розглядалися конструктивно, не як привід для протистояння суспільства, треба дати людям упевненість, що своїм розумом жити краще. Досягнення європейських стандартів оплати праці, пенсій, охорони здоров'я, освіти, комунальних послуг – краща пропаганда європейських перспектив України.

Пропозиція дійсно нетрадиційна. Як на мене, дуже схожа на відмову України від ядерної зброї в односторонньому порядку. Така довірливість молодої держави не принесла їй відчутної підтримки від сильних світу цього. Але Луценко вірить в чесну, хай навіть ризиковану гру. В одному інтерв'ю він навіть сформулював своє життєве гасло, яке російською звучить так: «Жизнь удается, если не предохраняться».

Та вже 7 червня «Народний Союз – Наша Україна», «Українська правиця» та «Народна самооборона» парафували документи про створення єдиного передвиборчого блоку. У зв'язку з цим «Центр досліджень політичних цінностей» звернувся до політичних експертів із запитанням: «Хто виграє від створення блоку "Наша Україна – Самооборона – Правиця"?»

Михайло Погребінський (директор Центру політичних досліджень і конфліктології): «Це безумовно вигідно Тимошенко. Якщо б Луценко йшов окремо, то з ним важче було б конкурувати. Оскільки тепер він буде йти в одній команді з «любими друзями»,

з націоналістами, то це створює більш сприятливі умови для конкуренції на «помаранчевому» полі. Думаю, що є певний виграш для Ющенка, який спрощує для себе завдання, кого йому треба підтримувати, і вирішує проблему зачистки поля: все, що не зможе взяти Тимошенко, має взяти він. Щодо нинішньої коаліції і Партії регіонів, то я не бачу тут особливих або користі, або проблем. Можливо, трошки спростилася ситуація для Партії регіонів, оскільки сама тактика і стратегія виборчої кампанії для Самооборони могла б бути частково спрямована на непомаранчевий електорат. Це могло б викликати певні проблеми для соціалістів чи для Януковича. Зараз таких проблем немає, і популістське лівоцентристське поле залишається для соціалістів і Партії регіонів».

Олесь Доній (голова Центру досліджень політичних цінностей): «Однозначно найбільше виграє президент і його оточення. Внаслідок політичної кризи Ющенко повернувся до великої політики і тепер серйозно розглядається як кандидат на наступних президентських виборах. Для Ющенка основне змагання на дострокових виборах відбувається не з Партією регіонів, а з Блоком Юлії Тимошенко. Ющенкові необхідно було посилити «Нашу Україну», щоби її результат не сильно відставав від результату БЮТ. Поставлена мета завдяки хитрющій грі Балоги була досягнута. Позиції Ющенка тепер значно посиляться. Виграє також сама партія «Наша Україна», яка в останній час хоч і не була остаточно мертвою, бо мала все ж таки статус «партії влади», але ставала вже «ниспадаючим» проектом. Тепер у партії з'явився новий шанс. Виграла «Правиця». Самостійно потрапити до Верховної Ради було не дуже реалістично. В той же час у партій, які входять до «Правиці», героїчний бекґраунд і непогані «орговики» та активісти на місцях. Тепер вони посилять «Нашу Україну». А ось хто поклав себе в жертву на вівтар перемоги Ющенка, так це «Народна самооборона». Динаміка рейтингів «Самооборони» була дуже позитивна. Лідер харизматичний. Перспективи райдужні. Тепер же амбіції цього блоку будуть відкладені на майбутнє».

Микола Михальченко (президент Української академії політичних наук): «Поки що це не кінцева згода і можуть бути деякі зміни. Планується, що спроба збити спільний блок додасть додаткові голоси «Нашій Україні». Але, на мою думку, краще було б, щоб «Наша Україна» йшла окремо, а паралельно збивати ще одну силу, куди б входила «Народна самооборона» і ще декілька політичних партій правоцентристської і правої орієнтації. Тоді б вони набрали більше голосів. Якщо зібрати всіх в купу, то набуток не набагато збільшиться. Отже, ця технологія не дасть великого

приросту “Нашій Україні”».

Андрій Єрмолов (президент Центру соціальних досліджень «Софія»): «Думаю, що, з точки зору політичної інтриги, цей проект вигідний усім трьом політичним силам. Це дозволить акумулювати той ресурс, який має на сьогодні «Наша Україна» як пропрезидентська сила, відповідно не буде розпилу голосів. Крім того, буде певний вплив президентського іміджу і характеристик, які зараз сприймаються «помаранчевим» електоратом, і це буде екстрапольовано на позицію такого об’єднаного блоку. Але мені важко говорити, наскільки там домовляться про списки, про квоти. Звичайно, таке акумулювання може стати певною проблемою для головних електоральних конкурентів «помаранчевих» – Блоку Юлії Тимошенко. Як на мене, БЮТ міг би бути об’єктивно зацікавлений у тому, щоб союзники «Нашої України» йшли розпорошено. В цьому випадку можна було б максимально грати на свій імідж потужного, єдиного блоку на чолі з Тимошенко. За цих обставин, що склалися, тепер вони перетворюються на два мегаконкуренти за умовну частину «помаранчевого» спектра, який тепер буде обирати між більш радикальною і пропрезидентською політичною силою. Можливо, що збільшення рейтингу об’єднаного блоку буде відбуватися за рахунок перерозподілу певної частини виборців БЮТ».

Віктор Небоженко (керівник соціологічної служби «Український барометр»): «В результаті об’єднання націонал-демократичних сил виграють, перш за все, самі націонал-демократи. Це дозволить їм поліпшити власні результати і стане проблемою для Тимошенко. Адже їй треба зберегти попередній результат. Йдеться про те, хто очолить «помаранчевих» у Верховній Раді, коли вони прийдуть після дострокових виборів.

Та навіть якщо виборів не буде, перший досвід створення такого блоку говорить про те, що націонал-демократи старої закваски і молоді політики типу Луценка вміють домовлятися хоча б на якийсь час. Це прогрес. Тепер подивимося, чи зможе домовитися протилежна сторона – СПУ і Партія регіонів».

Максим Стріха (керівник наукових програм Інституту відкритої політики): «Поки що існують підводні камені, що пов’язано з різним баченням квот керівництвом НСНУ і керівництвом «Самооборони». Якщо такий блок буде створено, то виграє президент і сили, що зорієнтовані на президента. У них є зараз надзавдання, щоб БЮТ і «Наша Україна» здобули більше, ніж ПР плюс КПУ, а з іншого боку, щоб широкий блок на основі «Нашої України» здобув більше, ніж БЮТ. Створення блоку відкриває можливість досягнення цієї мети. Від цього виграє певною мірою українське суспільство, яке має шанс отримати

політичну силу більш зважену і менш вождистську, ніж БЮТ, і водночас значно більш проєвропейську і прореформаторську, ніж Партія регіонів. Але я не поспішаю стверджувати, що за парафованою угодою всі ці шанси будуть реалізовані».

Хоч що б там говорили і прогнозували аналітики стосовно взаємних вигод, у результаті останньої зустрічі 12 червня 2007 року між представниками «Нашої України», «Народної самооборони» та «Української Правиці» був досягнутий компроміс із питань обрання лідера блоку, розподілу квот майбутнього виборчого списку та назви блоку.

Виборчий список майбутнього блоку «Народна самооборона» – «Наша Україна» очолив Юрій Луценко.

На першій же прес-конференції новий лідер блоку оголосив пріоритетами його діяльності хрестовий похід проти корупції, який передбачає відміну депутатської недоторканності у Верховній Раді, створення Національного антикорупційного бюро, яке візьме під контроль переслідування високопоставлених держслужбовців та суддів, обов'язкове декларування доходів та видатків чиновників та членів їхніх родин, переатестацію суддів з наступною їх виборністю населенням. Результатом боротьби з корупцією має стати інвестування коштів, призначених на корупційні цілі, для задовільнення реальних людських потреб. Блок гарантує більші зарплати, пенсії, допомоги.

Наступного дня Луценко поїхав на зустрічі з виборцями.

«Він – лідер змін»

Наприкінці червня *(2007 року. – Авт.)* один із лідерів БЮТ і в недалекому минулому – соратник Луценка по сцені «помаранчевого» Майдану Микола Томенко досить різко висловив журналістам усе, що він думає про особисту симпатію президента до Юрія Луценка, а також про джерела фінансування «Народної самооборони». На це прес-служба «Народної самооборони» зробила 25 червня невеличку заяву:

> *«Віце-спікер примарного парламенту Микола Томенко, очевидно, так захопився своєю високою посадою, що забув про домовленість між керівниками «Народної самооборони» та БЮТ діяти в режимі ненападу. Про це свідчить останнє інтерв'ю Томенка, в якому він висловлює безпідставні закиди на адресу Юрія Луценка та очолюваного ним руху. Надзвичайна поінформованість одного з лідерів БЮТ у стосунках Юрія Луценка з президентом і у фінансових справах НС не може не тішити. Однак прізвище людини, яка фінансово підтримує рух Луценка, сьогодні відоме всім. Колись у війну про бійців, які побували у ворожому таборі, казали, що вони повернулися з холоду. Тому просимо Юлію Володимирівну нагадати людині, яка повернулася «з морозу», про існування відповідних домовленостей. Нагадаємо, що НС та БЮТ погодилися не лити бруд одне на одного ще наприкінці 2006 року з тієї простої причини, що така інфантильна поведінка не личить демократичним політикам і навряд чи додасть голосів котрійсь силі. Тож поважаймо своїх виборців і, зрештою, самих себе».*

Уже наступного дня після цієї заяви Луценко коментував процес створення згаданого мегаблоку. За його словами, переговори про створення блоку демократичних сил мали би проводитися у тиші, без передчасного анонсування такого об'єднання. Але опублікування недавніх рейтингів засвідчує наявність серйозної підтримки саме двох сил, які ведуть переговори: «Нашої України» та «Народної самооборони» – як основних, окрім БЮТ, сил демократичного табору. Соціологія також підтвердила співвідношення цих рейтингів – два до одного.

Здавалося б, цифри соціології говорять про абсолютну зрозумілість шляху з об'єднання демократичного блоку для досягнення результату, співставного з результатом БЮТ, а разом

– переможного результату для демократичних сил. Але, говорить Луценко, існує цілий ряд невирішених питань: назва блоку, лідерство у блоці, нерозв'язані питання кадрового розподілу. На думку Юрія, такі питання не варто виносити на загал і коментувати їх до прийняття спільного рішення. Та задля того щоби переговори не були безкінечними, «Народна самооборона» від самого початку пропонує радикальний, але ефективний шлях вирішення цих проблем – об'єднавчий процес усіх політичних сил блоку для створення єдиної демократичної партії ще до закінчення виборчої кампанії.

З інтерв'ю Юрія Луценка інформаційному агентству УНІАН:

– Я впевнений, що ті проблеми, які виникають навколо питань лідерства, кадрових питань, назви, необхідно швидко подолати, аби запропонувати суспільству ту конкретику, з якою ми йдемо до них. А не лише ті амбіції, які сьогодні випливають із інформаційних стрічок. Я мав бесіди із президентом Віктором Ющенком як почесним головою «Нашої України» і з багатьма лідерами цієї політичної сили щодо пріоритетів, які блок має відстоювати в ході передвиборчої кампанії, а відтак і в реалізації у майбутньому демократичному уряді. Я переконався, що наші погляди на ці пріоритети збігаються. Мегаблок залишається лише у тому форматі, в якому його учасники готові до створення єдиної політичної партії. Партії, які лише хочуть під їхати на чужому возі, щоб далі йти своїм шляхом, мають, як і в Європі, йти самостійно. Ті партії, які бачать виборчий процес як етап повноцінного об'єднання, як єдину потужну політичну силу, ті будуть у складі такого блоку. Це зрозуміло і для виборця, бо він голосує за єдиний список, а не за аморфне об'єднання, де потім з'являться діячі, які, користуючись певними юридичними моментами, будуть нав'язувати волю меншості, протиставляючи її волі виборця. Якщо «Правиця» дійсно хоче об'єднуватися, то партії, які входять до неї, мають об'єднатися між собою і запропонувати своє бачення виборця. Якщо виборець їх підтримає, то, значить, суспільство потребує такої політики. Якщо ні, то – ні. Наші позиції із «Нашою Україною» з більшості питань збігаються. І я бачу, що може бути добра основа для об'єднання, бо вже сьогодні вона дає спільну підтримку близько 16–18 відсоткам

виборців. Отже, якщо інші політичні сили готові чинити так само, піти шляхом подальшого злиття партії, то – двері відчинені. Якщо – ні, то тоді не треба робити штучних утворень, які потім всередині будуть розвалювати спільну діяльність і призводити до чергових кінахів та морозів. Абсолютно зрозуміло: відповідь у створенні єдиної партії, це знімає проблеми як юридичного, так і персонального характеру.

На логічне запитання, чим у створенні спільної із «Нашою Україною» Народної програми готовий пожертвувати лівий політик Луценко, він відповідає: всі гасла цієї програми народилися не в його персональній голові, а саме на зустрічах «Народної самооборони» з людьми. Це в першу чергу антикорупційна реформа. Далі, звичайно, реформа оплати праці, охорони здоров'я та освіти, створення системи відповідальності політика перед виборцями через реформу Конституції. Нарешті, останній пункт – підтримка середнього та малого бізнесу як шлях переходу від сировинної монополії – джерела олігархії – до конкурентної економіки вільних людей. Тут йдеться про підтримку середнього класу, який був рушієм «помаранчевих» подій, але не дістав державної підтримки.

Показово, що по всіх цих позиціях Луценко і Кириленко, «Народна самооборона» і «Наша Україна», в принципі, стратегічно збігаються. Тому Юрій вважає, що саме це буде основою спільної передвиборчої програми і подальшої реалізації в уряді. Всі інші захмарні історичні та геополітичні питання партнери будуть розв'язувати, коли українське суспільство буде єдиним, нагодованим та перебувати у безпеці.

З інтерв'ю Юрія Луценка інформаційному агентству УНІАН:

– Вчора (25 червня. *– Авт.) ми записували члена СПУ Василя Волгу, який мріє створити партію нових лівих. Загалом на цих виборах не стоятиме питання правих і лівих, тому будь-яке політичне об'єднання не можна розглядати як праве чи ліве. Сьогодні йде конкуренція між тими, хто сповідує європейський шлях України, і тими, хто хоче повернути її в статус колонії. Причому колонії у двох значеннях цього слова. Наші пріоритети мають комбінації і правих і лівих підходів для реалізації сьогоднішнього порядку денного. Саме так і треба діяти об'єднаній політичній силі. У колишньому уряді*

представник СПУ Луценко на посаді міністра внутрішніх справ був найбільш правим, бо ввів міліціонера у кожне село. І максимально натискав на посилення кримінальної відповідальності. З іншого боку, висуванець правої політичної сили Кириленко був найбільш лівим, бо небачено підняв соціальні виплати і підтримку для незахищених верств населення. Оці два приклади демонструють химерність такого розподілу минулого сторіччя. Я впевнений, що в Україні не можна відтворити рафіновану ліву чи праву ідеологію XX століття, це нерозумно, немодерново. Щодо проектів пана Волги, то мене не душить ніяка жаба, бо я не вірю у життєву спроможність його проектів.

«Ми засвоїли урок роздрібненості демократів»

Хоча процес єднання демократичних сил виглядає вирішеним навіть для тих, хто ніколи не цікавився політикою, ця тема лишається основною ще протягом багатьох тижнів, підсилюючи на кілька градусів температуру і без того неймовірно спекотного літа 2007 року.

На цю ж саму тему Луценко говорив 1 липня журналістам програми «Час» на «5 каналі». Цими днями його, очевидно, переймає процес об'єднання демократичних сил і необхідність створити у майбутньому єдину демократичну партію. Він укотре говорить про необхідність єднання демократичних сил в потужну силу, яка запропонує єдину політику для виправлення ситуації в країні. «Сьогодні, – каже він, – ми заклали традицію нового підходу до такого об'єднання, аби не дати щонайменшої можливості виникнення нового Кінаха або нового Мороза. Ми говоримо про утворення єдиного виборчого блоку з єдиним списком і створенням ще до початку виборів єдиної політичної демократичної партії».

За його словами, цю партію буде створено на базі однієї із існуючих партій. І так виглядає, що основою для цього буде «Наша Україна». Але на сьогоднішній день, згідно з усіма соціологічними опитуваннями, лідерами популярності поза БЮТ в демократичному таборі є «Наша Україна» та «Народна самооборона». Луценко каже, що ці дві сили, об'єднавшись, будуть пропонувати інше бачення підходів, ніж те, яке, на жаль, було 15 років до цього. Не інтереси амбіцій: хто буде керівником фракції, як поділять посади між собою, які квоти будуть. Це буде єдина партія, єдиний список, єдина команда для відновлення європейського розвитку країни.

Одначе станом на початок липня 2007 року інтрига все одно тримається, як у кращих традиціях детективного жанру. Попри те, що питання створення єдиного блоку виглядає практично вирішеним, далі лишається невідомим, хто буде начальником передвиборчого штабу, а також склад першої п'ятірки і першої десятки списку. Луценко говорить, що прізвища буде названо у встановлений законом час. Відбудуться з'їзди, приймуть рішення – і суспільство дізнається про обличчя нової політичної сили.

З інтерв'ю Юрія Луценка «5 каналу» 1 липня 2007 року:

– Є перший номер п'ятірки, другий, третій, четвертий, п'ятий і аж десятий. Бо, на відміну від інших політичних сил, які мають потужних лідерів, а всі інші є акторами цього одного лідера, ми показуємо нову команду, нових людей із новими ідеями, які здатні дати Україні новий стандарт розвитку. Ми закликаємо інші демократичні сили об'єднатися разом із нами в єдину партію ще до виборів, і на цій основі вони можуть бути представлені у нашому виборчому списку. З усією повагою до наших колег, ми тримаємо двері відчиненими, вони можуть приймати свої рішення. У списку місця вистачить усім, хто хоче працювати, а не думати про те, як подрібнити амбіції і відновити вчорашні ігрища. Ми більше такого не допустимо. Ми засвоїли урок роздрібненості демократів. Я знаю, що до нас надійшли листи не тільки від «Правиці», але звернення були й від Аграрної, Селянської партій, від інших керівників демократичного напрямку. Таких, наприклад, як «Пора». Думаю, знайдеться з півтора десятка сил, які вважають себе демократами. Інше питання: наскільки їхнє бачення процесу збігається з нашим? Ми йдемо на укрупнення сили з тим, щоб уже грали не окремі команди, а єдина сила. Якщо до цього будуть схилятися наші колеги, то чому б і ні.

Говорячи про ідеологію партії, яку слід створити до виборів, Луценко, звичайно ж, наголошує на тому, що ця ідеологія буде, в першу чергу, європейською, бо, на його думку, сьогодні в країні немає розламу між правими і лівими. Нині має місце протистояння між тими, хто бачить Україну європейською, і тими, хто тягне її назад у колонію, причому в двох смислах цього слова.

Журналісти зазначають: усе одно Луценко у свідомості людей є лівоцентристом, Кириленко є правоцентристом. Залежно від того, хто очолить список, хто очолить партію, такою ця партія і буде, таку буде мати ідеологію. Тому, прогнозують вони, «Наша Україна» чи те, що буде створено на базі її, стане або лівоцентристською силою, або правоцентристською.

На це Луценко відповідає: «Я думаю, що всі ці поділи є штучними і запізнілими. Ще раз кажу: сьогодні в Європі немає класичних лівих партій і немає класичних правих. Зверніть увагу, в «помаранчевих» урядах я як висуванець лівоцентристської партії вів найбільш праву політику, бо ввів представника держави, міліціонера, в кожне село, де була сільрада. І вимагав жорсткого посилення відповідальності злочинців за подіяне. Це чисто права політика. В той же час представник «Нашої України» В'ячеслав

Кириленко проводив найбільш ліву соціальну політику – небачено підняв стандарти, соціальні виплати, заробітну плату тощо. Але це не заважає одне одному, бо ми сьогодні маємо комбінувати і ліву, і праву політику, і ліберальну, і консервативно-духовну. Все це сьогодні необхідно для України». Тому, на думку Юрія, сьогодні ділитися на правих і лівих є просто нерозумним.

З інтерв'ю Юрія Луценка «5 каналу» 1 липня 2007 року:

> *– Ми не ділили список між собою. Мало того, сьогоднішнє рішення* (про підписання Декларації демократичних сил. – *Авт.) є додатком до попередніх угод із іншими, в тому числі з «Правицею». І якщо вони пройдуть той самий шлях, заявлять про розпуск своїх партій, вступлять у «Нашу Україну» як базу для об'єднання в нову потужну демократичну силу, очевидно, формування якої вже відбудеться після виборчого процесу, то ми були б дуже раді вітати наших колег по спільній роботі. Інше питання: ви пам'ятаєте, коли «помаранчеві» сили виграли вибори, партії, які стояли на Майдані,[44] прийшли в парламент, маючи більшість. Але неузгодженість у кадрових питаннях призвела до зради Мороза. Питання: ми сьогодні маємо відповісти на цей історичний урок? Маємо. Ми мусимо знову ж таки створити єдину потужну силу, яка має договір із БЮТ про формулу розподілу і формування наступного уряду. Угода, підписана між Кириленком і Тимошенко, існує і сьогодні. Якщо буде необхідно, ми її можемо підтвердити. «Народна самооборона» її визнає, нас влаштовують принципи, закладені в ній, ми бачимо чіткий, прозорий механізм формування демократичного уряду. І ми думаємо, що він є незмінним.*

Про те, що Луценко запросив Юлію Тимошенко об'єднатись і ввійти в п'ятірку лідерів, преса широко писала. Згадувалося про це раніше і в нашій книзі. Тому журналісти не могли обійти це запитання. На що Юрій відповів у притаманній йому іронічній манері: «Мені здається, в українській політиці завжди було місце жартам. Але в кожному жарті, як ви знаєте, є лише доля жарту. Я із самого початку виступав за те, аби в нинішньому історичному етапі, надзвичайно важливому для вирішення питання, по якому шляху піде Україна – назад в колонію чи в Європу, – демократи,

всі демократи були б об'єднаними. Якби Юлія Володимирівна прийняла таке рішення, я впевнений, що воно було б ефективним. Це дійсно був би справжній мегаблок, який би сповідував абсолютно зрозумілі для виборця принципи. І категорично відкинув би будь-які методи внутрішнього протистояння демократів. Юлія Володимирівна обрала свій шлях і каже, що вона буде йти двома колонами – вона і ми. Шкода, але таке її рішення. Ми маємо рахуватися з такою можливістю».

Тут варто нагадати, що напередодні в прямому ефірі «5 каналу» Юлія Тимошенко звернулася до виборців і закликала їх не погоджуватися на те, що говорять політики, котрі тільки-но з'явилися, політики, котрі не були гравцями на минулих виборах. Журналісти сприйняли це як закид на адресу персонально Луценка і навіть провели паралелі між згаданими вище заявами Томенка і позицією лідерки БЮТ.

Однак Луценкові так не здалося. Навпаки, каже він, Луценко набагато раніше з'явився на політичній арені, ніж у цей рік чи навіть минулий. Просто Юля закликала голосувати за перевірені політичні сили, за які вони фактично і голосували раніше. «Ну давайте не будемо хитрувати, кого мала на увазі Юлія Володимирівна, – говорить він. – Нехай би вона і сказала. Я сповідую пряму і зрозумілу політику. Моя політика дуже проста. Сьогоднішні представники демократичних сил у парламенті не змогли втримати перемогу у своїх руках. Це означає, що там є проблема, і з цією проблемою треба боротися. З моєї точки зору, це означає, що падіння довіри до демократів, яке ми бачимо в будь-якій галузі, розчарування в своїх лідерах, яке будь-який неупереджений оглядач може побачити в будь-якому населеному пункті Західної чи Східної України в усіх політиках, які зрадили їх, які не відповіли на свої обіцянки».

На думку самого Луценка, така відповідь є в оновленні. Саме тому «Наша Україна» і «Народна самооборона» пропонують дуже зрозумілу відповідь. Вони, за словами Юрія, очистилися, і у їхньому списку ми побачимо відсутність багатьох людей, які були, так би мовити, проблемними для демократичних перемог. Нам обіцяють нові обличчя. Власне, вже сьогодні і «Наша Україна», а тим більше – «Самооборона» є оновленою силою.

З інтерв'ю Юрія Луценка «5 каналу» 1 липня 2007 року:

– Ми об'єдналися, не влаштовуючи черговий театр амбіцій. У 2006 році «Наша Україна» і Блок Тимошенко йшли на вибори, сперечаючись одні з одними і навіть

конфліктуючи. І це бачили виборці. Таким чином, насправді на хвилі цього менше критики отримали ідеологічні опоненти, тобто Партія регіонів, ті ж самі комуністи і так далі. Чи не повториться ситуація 2006 року, коли знову будуть суперечки? Не повинна. Вже закладені певні підвалини для цього, коли є коментування одних політиків щодо, до речі, представників «Самооборони», потім відповідь «Самооборони» Блоку Тимошенко. Ви знаєте, більш за все у цій кампанії я хотів би, щоби БЮТ і наш блок дотримувались угоди про чесну конкуренцію. Безумовно, ми будемо дещо різними в очах виборців. І це зрозуміло, бо ми йдемо двома колонами. Очевидно, одна сила буде акцентувати на одних питаннях, і це, напевно, зацікавить багато виборців, ми будемо акцентувати на інших питаннях. Сподіваємося, що ми зможемо в чесних конкурентних змаганнях дати більший результат, пам'ятаючи про те, що БЮТ – наш природний єдиний демократичний союзник. І це основне. Будь-яке непорозуміння між нами призводить до втрати спільного результату. Я найбільше зацікавлений у порозумінні і взаємному ненападі.

2006 року на виборах помилок припускались обидві демократичні сторони. Тепер час вчитися на власних помилках. Очевидно, такий вже український характер: українець вчиться лише на своїх помилках, а не на чужих. За словами Луценка, їхня сторона ці помилки засвоїла. І він сподівається, що будь-які рецидиви, дискредитації, паплюження, поливання брудом союзників у майбутньому парламенті не будуть допускатися жодною стороною.

Більш того: сьогодні Луценко вже не вважає за особливо потрібне критикувати Партію регіонів. Життя вже повністю довело, що таке «покращення нашого життя вже сьогодні» за наш із вами рахунок. Правляча партія, якою станом на липень 2007 року є Партія регіонів, покращила насамперед власне життя, не виконавши жодної з обіцянок, які давали під час виборчої кампанії 2006 року. Всі кримінальні справи поховані або продані, якщо вже називати речі своїми іменами. Ніяких позитивних зрушень у доходах населення немає. Навпаки, є їхнє падіння. При зростанні ВВП, яке, як завжди, досягається шляхом напівкримінальних схем, люди не відчули це у своїй кишені. Україна сьогодні не має розвитку малого і середнього бізнесу, конкурентного середовища тощо. Натомість має зупинений європейський процес інтеграції і купу боргів. За це, каже Луценко,

його сила буде критикувати наших опонентів. Але, чесно кажучи, це вже і так зрозуміло людям.

З інтерв'ю Юрія Луценка «5 каналу» 1 липня 2007 року:

– Бачите, я ніколи не казав, що Партія регіонів є моїм ворогом. Але вона є нашим політичним опонентом. І за нас, і за них голосують українці, тому ми маємо пам'ятати про те, що і вони представляють мільйони українців, наших співгромадян. Мені не подобається їхній вибір, але я маю його поважати. З іншого боку, ясно, що я маю давати їм повну картину того, що, з моєї точки зору, робить неправильно нинішня влада. В даному випадку я думаю, що одна дуже важлива річ, навколо якої ми мали би об'єднатися, – це усвідомлення необхідності, по-перше, чесних виборів, по-друге – негайно після цього прийняття нової Конституції. Інакше конфлікти будуть породжуватися раз за разом. Оці дві речі мали би зробити спільно в силу того, що Конституція приймається двома третинами голосів, як ви розумієте, у парламенті за підтримки президента. Але президент сказав, що буде референдум, і Конституція буде прийнята на референдумі. Це була його пропозиція. Я не виключаю, що і такий шлях можливий. Але хотів би, щоби і така пропозиція отримала повну підтримку всіх політичних гравців України, аби наступну нову Конституцію однаково читала і влада, і опозиція. Якщо після виборів парламент не зможе прийняти нову Конституцію, йому допоможе президент. Але ми маємо прийняти нову Конституцію, бо для всіх очевидно, що ця є джерелом нестабільності, конфліктів, потрясінь, які ледве не довели країну до військового путчу зі сторони нинішньої влади, яка вчепилася намертво за крісла. Тому очевидно, що Конституцію треба писати і нову, вона має бути більш збалансованою, більш контрольовані гілки влади між собою. А з іншого боку, обов'язково, щоб до коми її однаково читала і влада, і опозиція. І ще бажано, щоб її при цьому прийняв на референдумі народ, аби політики більше не лізли до неї, не мали спокуси під себе підкоригувати ту чи іншу статтю.

Сьогодні політики говорять дуже часто в кулуарах про такий сценарій. 30 вересня – вибори дострокові до парламенту, потім

наступні півроку-рік або більше – прийняття нової Конституції. Після того ще одні дочасні вибори, вже за новою Конституцією, новий парламент і вже з іншими повноваженнями і так далі. Тому Луценко вважає: цей парламент має основне суперзавдання – прийняти або допомогти прийняти нову Конституцію, винести її на всенародний референдум, затвердити, і на цьому його історична місія може бути і закінчена.

Він не готовий сказати, чи при цьому обов'язково буде розпуск парламенту. Якщо парламентські повноваження не зміняться, каже Юрій, то це не є обов'язковою умовою. Але це можливо. І в цьому випадку чим частіше будуть відбуватися в нинішній переломний момент для української історії вибори, тим це краще. «Я б взагалі пішов на те, аби депутати обиралися не більше, ніж на два терміни, і по три роки кожен, – говорить він журналістам. – Звичайно, при знятті їхньої депутатської недоторканності. Подивіться: і економіка, і соціальний розвиток України пішов далеко вперед, а політики залишилися пострадянськими».

Справді, деяких із них громадяни віком «за 30» ще пам'ятають на партійних з'їздах. Вони так само були вірні генеральній лінії партії, яка регулярно мінялася в їхніх знаменах, але все-таки вони завжди хиталися разом із генеральною лінією партії. І що ми маємо в результаті? Маємо старих пострадянських динозаврів, для яких влада – це мета. Не засіб змінити ситуацію, не засіб допомогти розвитку економіки, а отже, і соціальним стандартам населення, а просто її треба монопольно утримати і всіх інших відігнати від корита, до якого він добрався. Таких політиків треба відводити на політичну пенсію якомога швидше.

З інтерв'ю Юрія Луценка «5 каналу» 1 липня 2007 року:

> *– З моєї точки зору, найкраще було би ввести право громадян України з 16 років голосувати. Ми відразу отримаємо нормальний проєвропейський парламент. Я в цьому категорично переконаний.*

Коли йдеться про можливість створення в нас двопалатного парламенту, Луценко такої можливості не відкидає. На його думку, Україна до цього ще прийде. Це адекватна відповідь для того, аби різноманітні культурні та історичні прошарки, які мають місце в українському суспільстві, змогли відчувати, що Україна – їхній рідний дім. В цьому випадку це буде відповідь на гармонізацію всіх тих ліній напруги, які, на жаль, перенесли в

Україну різноманітні недоброзичливці або нерозумні місцеві люди, які ділять Україну за різними релігійними, мовними, освітніми, історичними параметрами.

Очевидно, відбудеться дискусія про те, чи більше плюсів, чи більше мінусів дасть двопалатний парламент. В українському варіанті ми говоримо про однопалатний парламент. Але історично, звичайно, двопалатний парламент може бути тоді, коли згладяться всі конфліктні зони.

Головне, говорить Луценко, щоб український парламент не мав «шостої палати» – це дуже важливо. Бо сьогодні це є бідою українського парламентаризму. Ми теж поділяємо його сподівання.

Все колись доходить до свого логічного завершення.

Інтрига довкола прізвищ, що презентуватимуть мегаблок демократичних сил, була розв'язана 5 липня 2007 року. В цей день, починаючи вже з одинадцятої ранку, преса трубила: сталося! Нарешті демократичні сили визначились і, за повідомленням агентства УНІАН, мегаблок демократичних сил носитиме назву «Наша Україна» – «Народна самооборона».

Як інформувала прес-служба глави держави, про це було домовлено у ході підписання 10 партіями декларації про створення єдиного виборчого блоку демократичних сил. Крім того, відповідно до домовленостей, виборчий штаб блоку очолить глава Секретаріату Президента України Віктор Балога.[45]

У той же день на прес-конференції в УНІАНі Луценко заявив: «Вхідним квитком» до мегаблоку демократичних сил буде ухвалення партіями-учасницями на з'їздах в липні рішень про входження до єдиної партії. Він також сказав, що всі учасники процесу підписали сьогодні декларацію про майбутнє об'єднання в єдиний виборчий блок, а після завершення виборчої кампанії – в єдину національно-демократичну партію. Існують певні технології для цього, тобто в липні кожна з політичних сил проведе партійні з'їзди, на яких буде ухвалено відповідні рішення про входження до блоку і про злиття в єдину партію до закінчення поточного календарного року. До того ж він наголосив, що ті, хто не ухвалить такого рішення, не будуть учасниками блоку.

З прес-конференції Юрія Луценка 5 липня 2007 року:

– Ті, хто хоче займатися окремою політикою, мікроскопічною політикою, вони мають на це право. Ті,

хто хоче займатися національною політикою всеукраїнського масштабу, пройдуть цей етап, і вхідним квитком до блоку буде саме таке рішення всіх з'їздів, всіх учасників підписання сьогоднішнього документа. Ми не проводимо цього процесу під килимами чи в закритих офісах. Він відкритий, прозорий і для виборців, і для учасників процесу. Для всіх правила однакові. Наше об'єднання продиктоване волею виборців. Цього року я мав не одну сотню зустрічей із виборцями і можу сказати, що це була перша вимога громадян України. Демократи почули її і об'єдналися. Я думаю, це перший доказ того, що демократичні сили навчилися слухати людей і виконувати їхню волю, і це перший крок у правильному напрямку. Це нова сторінка української сучасної політичної традиції. Закінчуються ігри в мікрогетьманство, починається відповідальна європейська політика.

Рішення йти на вибори разом ухвалили: «Наша Україна», «Вперед, Україно!», НРУ, УНП, УРП «Собор», ХДС, Європейська партія, «Пора», КУН, Партія захисників Батьківщини. Та не обійшлося без ображених: Блок Литвина і Народно-демократичну партію Людмили Супрун, якщо можна так висловитися, не взяли в демократи. За словами Луценка, ці партії виявилися неготовими до злиття в єдину силу. Це означає, що вони не готові розпустити свої партії. «Наш список відкритий для підписання, – говорить він. – Якщо знайдуться партії, які готові скласти свої прапори, амбіції маленьких вождів і злитися в єдину потужну національного масштабу партію – ми будемо раді вітати кожного з них».

З прес-конференції Юрія Луценка 5 липня 2007 року:

– Якщо ми говоримо про народовладдя, про вільну країну вільних людей, ми маємо дати можливість молодим політикам, які довели свої якості виборцям, бути попереду. Це абсолютно правильне явище. Минув час політиків, які покриті зеленим радянським мохом і посилаються на свої заслуги двадцяти-, п'ятнадцяти-, десятирічної давності. Ми їх дуже цінуємо, ми будемо їм завжди дарувати квіти, але підхопити їхні знамена і продовжувати їхні успіхи мають молоді політики. Пам'ятаєте, я казав, це буде новий список з нових людей із новими ідеями. Так воно й сталося. Сьогодні ми маємо

список відомих людей. Це молоді, амбітні політики, які склали особисті амбіції в єдину командну амбіцію заради європейського розвитку України. Я вважаю це великим досягненням таких важких і іноді незручних переговорів. Впевнений, це нова сторінка розвитку української політики.

На цій ноті хочеться завершити книжку.

А правильніше буде сказати – поставити багато крапок.

Бо, на відміну від процесу підписання політичних документів, книжка залишається на роки і живе на книжкових полицях. Тому зараз ви маєте унікальну нагоду, перегорнувши останню сторінку, озирнутися довкола і побачити, що відбувається зараз.

Якщо вибори ще не пройшли, ви можете робити свої прогнози стосовно того, як складеться життєвий та політичний шлях Юрія Луценка після 30 вересня. Наприклад, кореспонденти «Голосу Америки» пророчили йому прем'єрське крісло у разі перемоги мегаблоку на виборах. Та давайте не будемо забувати, що Луценка вже оголошували майбутнім мером Києва, а це означає – прогнози можуть бути різноманітні, і в кожного з вас – свій.

Якщо ж вибори вже минули, це означає, що в цієї книжки буде продовження…

6 липня 2007 р.
м. Київ

notes

Примечания

1

Коли Луценко став міністром внутрішніх справ, «Комсомольская правда» в Украине» помістила невелике інтерв'ю з рівненською вчителькою Любов'ю Шмачук (Сороцькою), однокласницею Юрія, котра, як вважається, була його першим шкільним коханням і навіть колись отримала від нього у подарунок на 8 березня пластмасового ведмедика.

2

Наприкінці 2003 року ДКТП «Хрещатик» склало позов до Шевченківського районного господарського суду про позбавлення книгарні «Мистецтво» права на оренду триповерхового приміщення по вул. Хрещатик, 24. Позов прийняв у роботу прокурор С. Нечипоренко, який не приховував своїх родинних стосунків із «легендарним» головою ЦВК С. Ківаловим. Рішенням від 4 грудня 2003 року за № 20/604 цей позов задовольнили. Припис про виселення датувався 24 грудня, а вже 26 грудня судові виконавці практично силою викинули з приміщення книги, картини та сувеніри. І саме тут, на третьому поверсі колишньої книгарні «Мистецтво», був розташований славнозвісний транзитний сервер, який дозволяв фальсифікувати результати президентських виборів 2006 року. Це відомо не лише з публікацій преси, а й з офіційних заяв СБУ.

3

Очевидці цієї історії свідчать, що засікли час: від Верховної Ради до адміністрації перелякані депутати добігли за 5 хвилин

4

22 листопада за підсумками голосування на 101-му виборчому окрузі в Кіровограді переміг Віктор Ющенко. Підрахунок відбувався на очах у двох десятків журналістів та міжнародних спостерігачів. Так само при свідках бюлетені заховали в спеціальній кімнаті, яку опломбували. Але на ранок 23 листопада мішки з бюлетенями виявилися розкритими, а бюлетені – підробленими, хоча пломба на дверях ніби лишалася цілою.

5

Юрій Кравченко – екс-міністр внутрішніх справ України. Його вважали одним із найбільш імовірних наступників Леоніда Кучми на посту президента. За деякими даними, був прямо або опосередковано причетний до вбивства журналіста Георгія Гонгадзе. Це, зокрема, заявляв один із лідерів БЮТ Олександр Турчинов. Покази Кравченка могли стати дуже важливими для пред'явлення звинувачень не лише виконавцям, а й замовникам вбивства, серед яких називають Леоніда Кучму: ніби наказ «розібратися з журналістом» тодішній Президент України неодноразово віддавав у присутності керівника МВС. 4 березня 2005 року, майже відразу після того, як у прямому ефірі «5 каналу» народний депутат, активний учасник «помаранчевої» революції Григорій Омельченко заявив про необхідність затримати Кравченка і, зачинивши в камері під охороною, врятувати йому тим самим життя, екс-міністра знайшли мертвим на власній дачі в Кончі-Заспі. Перед тим за чотири години до смерті він заявив про намір дати свідчення в прокуратурі. І хоча було виявлено два вогнепальних поранення, в підборіддя та скроню, слідство відстояло версію самогубства.

6

Михайло Чечетов – колишній народний депутат України, екс-голова Фонду Держмайна України. Звільнений з посади в квітні 2005 року. За відставку Чечетова голосувало 287 депутатів. Проти виступили тільки комуністи та СДПУ(о). Втративши статус недоторканності, Чечетов був неодноразово допитаний у прокуратурі як свідок по «справі Кучми», яку так і не вдалося відкрити.

7

Микола Білоконь – міністр внутрішніх справ України (2003–2004 рр.). Час його перебування на цій посаді характеризується як час найбільшої політизації міліції та піку корупції в органах внутрішніх справ на всіх рівнях.

8

Юрій Смирнов – міністр внутрішніх справ України (2001–2003 рр.). Змінив на цій посаді Юрія Кравченка. За оцінками політологів та журналістів, таким чином президент Кучма вирішив частково зняти соціальну напругу, забравши з цієї посади людину, прізвище якої фігурує на плівках Мельниченка у зв'язку з убивством Гонгадзе.

9

Петро Коляда – генерал-лейтенант міліції, з вересня 2003 року був заступником міністра внутрішніх справ М. Білоконя, обіймав посаду начальника Головного слідчого управління. Заслужений юрист України.

10

Геннадій Москаль – генерал-лейтенант міліції, в органах внутрішніх справ із 1975 року За цей час зробив кар'єру від інспектора до заступника міністра МВС. Зокрема, очолював міліцію Дніпропетровщини, АР Крим, був губернатором Закарпатської області. Заслужений юрист України.

11

«Свобода» – Всеукраїнське об’єднання, створене 1995 року, пізніше – однойменна політична партія радикального напрямку. До передвиборчого партійного списку в 2006 році входили, серед інших, актор Богдан Бенюк та режисер Юрій Іллєнко. Лідера ВО «Свобода», народного депутата Олега Тягнибока, звинувачували в радикальному націоналізмі, що переходив у антисемітизм та ксенофобію. Останнє Тягнибок заперечував.

12

Євген Червоненко – спортсмен, бізнесмен, політик, Президент Федерації стрільби України, під час «помаранчевої» революції відповідав за охорону Віктора Ющенка. Після перемоги «помаранчевих» – губернатор Запорізької області.

13

Олександр Савченко – генерал-майор міліції, у часи «України без Кучми» обіймав посаду начальника Департаменту громадської безпеки МВС. Серед журналістів мав імідж «доброго міліціонера», що не завадило йому уникнути прямої відповіді на запитання, яка кількість озброєних міліціонерів протистояла демонстрантам. Так само їм не було названо і кількості беззбройних опозиціонерів, хоча правоохоронці в повній мірі володіли цією інформацією.

14

Пізніше публікації, головним героєм яких був Андрій Ющенко, продовжилися під серійним заголовком «Син Бога – 2» і «Син Бога – 3». Проте такого резонансу жодна з них не викликала.

15

9 травня 2005 року саме цей епізод із святкування Дня Перемоги показали у випусках новин майже всі вітчизняні телеканали, а потім побачене коментувала преса.

16

Коментар даний у лютому 2007 року.

17

Зразок розкрадання міліцією власного майна і нецільового використання виділених коштів Юрій Луценко демонстрував у лютому 2006 року в районному центрі Антрацит (Луганська область). Вручаючи ключі від квартир кращим працівникам місцевої міліції, він заодно розповів те, про що вони і так знають: «міліцейський» будинок практично в центрі міста будувався за бюджетні кошти більше десяти років. Це було помітно навіть по плануванню – неозброєне око бачило, що перші три поверхи зводилися за одним проектом, решта сім – за іншим. Та й цегла новіша. Хоча на папері цей будинок значився не просто добудованим, а навіть зданим і не заселеним лише через ряд дрібних недоробок. Тим часом приклад міліцейських зловживань – заморожене та поросле бур'яном будівництво – стовбичив німим докором на очах у всього міста. Куди регулярно дівалися кошти на будівництво і хто в цьому винен – окрема розмова.

18

18 квітня 2004 року під час виборів мера міста Мукачевого (Закарпатська область) відбулися небачені до того часу фальсифікації. Виборців залякували бандити, мали місце побиття спостерігачів, народних депутатів, із виборчих дільниць викрадали урни та, майже не криючись, підмінювали бюлетені. При відвертому розгулі бандитизму в місті правоохоронці виявили дружну бездіяльність. Новообраний «провладний» мер через місяць після виборів під тиском громадськості та депутатів від опозиції добровільно склав повноваження. Остаточне світло на кримінальний характер виборів пролили показання сержанта міліції Миколи Джумелі, який охороняв кімнату з бюлетенями і на очах у якого відбувалися порушення. Реакцією на події в Мукачевому був проект пам'ятника «Невідомому бандиту» – активному учаснику тих виборів. Про причетність до порушень народного депутата Нестора Шуфрича йшлося вже тоді. Вибори в Мукачевому назвали репетицією президентських.

19

Ці чутки неперевірені, тому залишаються лише чутками

20

Ігор Бакай – керівник Державного Управління справами (ДУС) при адміністрації Кучми. Підозрювався у незаконному продажу ряду держаних об'єктів, серед яких – курорти, здравниці, бази відпочинку. Переховувався і далі переховується в Москві, звідки кілька разів давав інтерв'ю українським журналістам, наполягаючи на тому, що ховається від переслідування нової влади, зокрема – від Юрія Луценка.

21

Володимир Щербань – екс-губернатор Сумської області. Звинувачувався в здирництві, хабарництві, перевищенні службових повноважень, ухилянні від сплати податків. Переховувався в США. Після зняття Луценка з посади міністра МВС повернувся в Україну, де з нього були поквапливо зняті всі обвинувачення.

22

Олег Сало – екс-начальник УМВС Львівської області, підозрювався в корупційних зв'язках та організації переслідувань лідерів та активістів опозиції під час президентської кампанії 2004 року. Після зміщення з посади переховувався. Пізніше в його особняку (с. Брюховичі під Львовом) знайшли арсенал бойової зброї. У березні 2007 року Сало виходить із підпілля і дає прес-конференцію, де звинувачує екс-міністра Луценка в політичному переслідуванні та вимагає свого поновлення на посаді.

23

Коментар даний у лютому 2007 року.

24

Тут варто зупинитися трошки докладніше на засадах, що стали основними для створення «Народної самооборони». Для цього найкраще зазирнути до офіційного джерела – сайту «Самооборони», де принципи її створення сформульовані чітко, просто і ясно. Це в жодному разі не треба сприймати як пропаганду новоствореного руху. Просто є питання, що потребують конкретного роз'яснення.

Отже, більшість українців справедливо не вірять політикам і владоможцям. Більшість українців відчувають гостру потребу у відновленні справедливості. «Народна самооборона» створена, щоб об'єднати зусилля всіх, хто хоче вільно жити у вільній країні. Всіх, хто хоче єдності, закону і справедливості.

Завдання «Народної самооборони»: збудувати справедливу державу, забезпечити єдність України, домогтися об'єднання всіх здорових політичних сил, боротися за кожну людину, будити в ній віру у власні можливості. Ті, хто не згоден із хабарами та відкатами, мають право на економічну самооборону. Ті, хто не погоджується на чужі та ворожі цінності, мають право на духовну самооборону. Ті, хто не хоче терпіти злиденних зарплат та пенсій в умовах галопуючих тарифів, мають право на соціальну самооборону. Ті, хто проти розколу України та перетворення її на колонію супердержав, мають право на патріотичну самооборону.

Кожен громадянин має право на протест проти свавілля влади. «Народну самооборону» створено для того, щоб у будь-якому місті чи селі України кожен у своєму протесті не був самотнім. Український народ, кажуть «самооборонці», не буде мовчазним ягнятком, яким політики маніпулюють, як хочуть. Народний протест – це єдиний спосіб донести до влади нашу потребу у справедливості, наше право на цю справедливість.

Звісно, що такі постулати і гасла, сказані в певний час і в певному місці, стали серйозним подразником для влади, проти якої рух організовано виступав.

Очевидно, що Луценко чекав на обшук і був готовий до того, що рано чи пізно це станеться. Ще 2 березня 2007 року Генеральна прокуратура порушила стосовно нього кримінальну справу за двома статтями Кримінального кодексу, а саме: ч. 3 ст. 364 – зловживання владою або службовим становищем, вчинені працівником правоохоронного органу, що спричинило тяжкі наслідки, та ч. 1 ст. 263 КК України (незаконне поводження зі зброєю та боєприпасами).

26

У вересні 2002 року учасники акції протесту «Повстань, Україно!» були звинувачені в захопленні Адміністрації Президента Кучми і студії новин каналу УТ-1. На телебачення опозиціонери прорвалися з метою зробити політичну заяву в прямому ефірі. Серед них був і Юрій Луценко.

Ось кілька показових прикладів. Удалося порушити кримінальну справу, виявити і покарати винних за фактом порушень на сумнозвісному 100-му виборчому окрузі в Кіровограді. Так само міліція виявила організаторів провокаційної бійки біля ЦВК напередодні першого туру президентських виборів у жовтні 2004 року. Більше того – правоохоронці встановили, що тодішній керівник департаменту громадських зв'язків МВС генерал міліції Тамара Подашевська за дві години до інциденту особисто наказала встановити навпроти «місця бойових дій» відеокамери. Прикривали бойовиків заступник міністра Присяжнюк та начальник київського главку. Бойовики були завчасно зібрані в санаторії під Києвом. Від нудьги вони почали пиячити і нападати на місцевих жителів. Коли УБОЗ приїхав і затримав їх, заступник міністра наказав усіх відпустити – вони, мовляв, «виконують вказівки керівництва МВС і знаходяться під його контролем. Коли ж ця група напала на мітинг під ЦВК і силами самих демонстрантів була доставлена в Печерський райвідділ, той же Присяжнюк наказав їх відпустити і знищити документи про затримання. Пізніше двоє з цих «помічників» скоїли вбивство. Присяжнюка і компанію звільнили під час чисток Луценка. Проте притягнути до кримінальної відповідальності тодішнього голову ЦВК Сергія Ківалова, нагородженого під час революції титулом «головний «підрахуй» України», не було можливості: він, як і більшість кучмівських чиновників, виїхав за межі України і, за чутками, переховувався в Росії, за прикладом Анатолія Засухи, Ігоря Бакая, Миколи Білоконя та ін.

Показовою в цьому контексті є історія з затриманням народного депутата Сергія Головатого в лютому 2005 року. 20 лютого в центрі Києва співробітниками ДАІ було затримано автомобіль «Фольксваген» – аналогічний значився в угоні. За кермом машини виявився водій з явними ознаками алкогольного сп'яніння. Проте затримати і доставити його для освідчення виявилося проблематичним: пасажиром авто виявився депутат Головатий. За словами працівників ДАІ, він намагався втрутитися в їхні дії, чим спровокував силовий конфлікт. Після чого Головатий звинуватив «орлів Луценка» в політичному переслідуванні. Згодом він визнав свою неправоту, і конфлікт було залагоджено.

Сума вказана станом на червень 2005 року.

«Львівська газета», 22 червня 2005 року.

Очевидно, все ж таки «сукою», хоча непристойність цього слова, на думку автора, сильно перебільшена.

32

У січні 2007 року, менш ніж через місяць після відставки Юрія Луценка з посади міністра внутрішніх справ, Віталій Ярема написав рапорт про звільнення.

Щоправда, він не уточнив, де саме «під землею» проводилися наради про дотримання правопорядку під час запланованих на 14 жовтня святкових заходів.

Йдеться про закон, що регламентує порядок поховання, який розглядався в парламентському комітеті зв'язку, транспорту і комунальних послуг. Луценко, який був на засіданні цього комітету, зрозумів – ніхто не хоче стати автором закону про кладовища. Його, зрештою, таки прийняли, і він діє, але хто конкретно є його автором – лишається невідомим.

Зокрема, йдеться про спробу деяких ЗМІ подати Луценка як «людину Порошенка». За чутками, квартиру у Царському Селі, на вулиці Старонаводницькій, де родина Луценків мешкає зараз, йому купив Петро Порошенко. Сам Луценко каже, що все було інакше. Родина мала квартиру на бульварі Лесі Українки, викуплену в господарів, та земельну ділянку у Ворзелі, придбану за кошти, що їх залишив Юрію батько. Згодом він як депутат Верховної Ради офіційно отримав кошти, належні йому для поліпшення житлових умов. Продавши квартиру та ділянку і додавши згадані кошти, родина придбала квартиру на Старонаводницькій, причому на непрестижному третьому поверсі. Все це відбувалося ще до початку «помаранчевої» революції. Трикімнатну квартиру перепланували на чотирикімнатну. За словами Луценка, «Порошенко не має до цього жодного відношення, Пінчук, Ахметов і Коломойський – так само».

Прізвище він не назвав, але, за версією «Української правди» (2.11.2006) зрозуміло, що Луценко мав на увазі Олександра Мельника з Партії регіонів у парламенті півострова.

У численних публікаціях, котрі ґрунтуються на витоках інформації з МВС, уже називалося ім'я цього депутата з фракції БЮТ – Олександра Шепелєва. Він начебто має громадянство Канади і начебто може стати фігурантом справи про вбивство донецького убозівця Єрохіна.

Цю кандидатуру, кажуть, добре сприйняв затриманий українськими правоохоронцями російський бізнесмен Максим Курочкін. Як свідчить «Українська правда» (30.11.2006), саме через Джигу він організував наїзд на Костянтина Григоришина з пістолетом і наркотиками восени 2002 року, а восени 2006-го – захоплення дніпропетровського базару «Озерка». Так само є «слід Джиги» і в справі Гонгадзе. Правда, самого Курочкіна застрелив кілер просто в дворі суду 28 березня 2007 року.

39

Йдеться про дату приходу до влади в країні уряду В. Януковича.

Давид Жванія, як відомо, обіймав цю посаду в уряді Юлії Тимошенко.

Так, Давид Жванія вважає, що лідер «Народної самооборони» Юрій Луценко міг би погодитися знову на посаду міністра внутрішніх справ, але тільки за умови, що міністерство буде реформовано. На питання, чи погодився би Луценко у такому разі, Жванія відповів: «Звичайно. Тому що МВС – це головне міністерство в Європі, воно об'єднує всю політичну функцію і внутрішню політику країни». До речі, для себе особисто Давид Важаєвич «застовпив» посаду віце-прем'єра з питань реформ після виборів. «Це мені було б цікаво, – заявив Жванія. – Мені понад усе підходить позиція так званих реформ, тому що я дуже глибоко вивчав питання реформування устрою всієї державної структури», – додав він. Жванія також зазначив, що не проти кандидатури Юлії Тимошенко на посаду прем'єр-міністра, якщо в руках прем'єра не буде узурпації влади. «Я не проти жодної з кандидатур насправді, якщо функції будуть правильно побудовані. Я, перш за все, проти узурпації влади кимось, якоїсь з гілок влади», – пояснив він.

42

Реклама по телебаченню, радіо, купа кольорових флаєрів, заклики приходити – вся ця атрибутика шоу-бізнесу таки була присутня.

43

Два анекдоти в тему. Перший, почутий від самого Луценка: «Японці хотіли купити Кінаха, бо думали, що робот. Але не змогли знайти батарейок і передумали. Зате «регіонали» підібрали до нього пульт дистанційного керування і купили». Інший – народився під час Другого дитячого ярмарку в Києві і є, очевидно, продуктом народної творчості. «На ярмарку Юрій Луценко читав дітям вірші. Разом з ним у акції брала участь письменниця та співачка Ірена Карпа. Дізнавшись, що в її репертуарі є пісня під назвою: «Саша Хуй», Луценко попросив пізніше виконати її з присвятою одному політичному лідеру».

Йдеться про «Нашу Україну», БЮТ та СПУ.

Інформація розтиражована і не ексклюзивна, проте вважаю за потрібне залишити її для історії. Перша десятка виборчого списку блоку виглядає так: Юрій Луценко, В'ячеслав Кириленко, Арсеній Яценюк, Анатолій Гриценко, Микола Катеринчук, Ольга Герасим'юк, Віктор Балога, Ксенія Ляпіна, Руслан Князевич, Володимир Ар'єв.